

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 17

Кам'янець-Подільський
2025

УДК 378.4(477.43)(082)
ББК 74.58я431
З-41

Ідентифікатор медіа R40-02211

Рішення Національної ради з питань телебачення та радіомовлення №1844 від 21.12.2023 р.

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № 14 від 27 листопада 2025 року.

Рецензенти:

<i>Сергій КОПИЛОВ</i>	доктор історичних наук, професор;
<i>Віктор ЛАБУНЕЦЬ</i>	доктор педагогічних наук, професор;
<i>Світлана МИХАЛЬСЬКА</i>	доктор психологічних наук, професор.

Редакційна колегія:

<i>Світлана МИРОНОВА</i>	доктор педагогічних наук, професор (<i>голова</i>);
<i>Тетяна ФРАНЧУК</i>	кандидат педагогічних наук, доцент (<i>відповідальний редактор</i>);
<i>Леся РУДА</i>	кандидат політичних наук (<i>відповідальний секретар</i>);
<i>Тетяна БОДНАРЧУК</i>	кандидат економічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків природничо-економічного факультету;
<i>Тетяна ДОКУЧИНА</i>	кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи;
<i>Олександр КОМАРНИЦЬКИЙ</i>	доктор історичних наук, професор, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків історичного факультету;
<i>Ірина ПАУР</i>	кандидат історичних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків педагогічного факультету;
<i>Тетяна ПОВЕДА</i>	кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків фізико-математичного факультету;
<i>Анжеліка ПОПОВИЧ</i>	доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи та міжнародних зв'язків навчально-наукового інституту української філології та журналістики;
<i>Марина ЧИСТЯКОВА</i>	кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету фізичної культури;
<i>Ольга ШАПОВАЛ</i>	кандидат філологічних наук, доцент, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків факультету іноземної філології.

Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Випуск 17. 243 с.

У збірнику вміщено доповіді та повідомлення, виголошені на науковій конференції молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

УДК 378.4(477.43)(082)
ББК 74.58я431

Електронна версія збірника доступна за покликаннями:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9639>

URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukove-tovarystvo-studentiv-slukhachiv-aspirantiv-doktorantiv-i-molodykh-vchenykh-k-pnu/>

Матеріали збірника подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів відповідають за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та ін.

Валентин ВИСОЧУК,

здобувач вищої освіти третього рівня

2 року навчання спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-5012-4716>

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УСРР (1930-ті – 1941 рр.): ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Проаналізовано праці вчених, які містять відомості про реформування вищої педагогічної освіти в Україні у 1930-х–1941 рр., зокрема реорганізацію навчальних закладів, запровадження ідеологічного контролю, уніфікацію та централізацію освітньої сфери у спробі подолати дефіцит педагогічних кадрів. У радянській історіографії ці питання трактувалися однобічно і перекручено. З 1991 р. науковці на підставі залучення різнопланових джерел аналізували реформування мережі закладів педагогічної освіти, але не проводили градації за окремими регіонами та типами закладів. Підкреслено, що в сучасній історіографії створено лише поодинокі праці присвячені окремим педагогічним вишам, не завжди враховувано нормативно-правові акти комуністичного режиму у галузі вищої освіти й не названо причини кадрових проблем.

Ключові слова: вища педагогічна освіта, реорганізація, освітні реформи, уніфікація, університети, інститути соціального виховання, педагогічні інститути, УСРР.

Актуальність теми. Тема реформування вищої педагогічної освіти в УСРР у 1930-х – 1941 рр. є актуальною, оскільки саме в цей період закладалися основи радянської моделі підготовки педагогічних кадрів, яка суттєво вплинула на подальший розвиток вітчизняної освіти. Попри наявність значного масиву праць, історіографія проблеми залишається неповною через тривалу ідеологічну заангажованість досліджень радянського часу, викривлення фактів та замовчування репресивних механізмів впливу на освітню політику. Лише сучасні студії на основі нових архівних матеріалів дозволяють об'єктивно реконструювати зміст, напрями й наслідки реформ, що робить подальше вивчення питання необхідним для розуміння трансформацій педагогічної освіти та впливу тоталітарної системи на гуманітарну сферу.

Мета публікації – узагальнити та проаналізувати історіографію реформування вищої педагогічної освіти в УСРР у 1930–1941 рр., виявивши основні етапи, підходи й тенденції в дослідженнях, а також окреслити ступінь об'єктивності та наукової достовірності праць різних періодів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема реформування вищої педагогічної освіти в УСРР у 1930-ті–1941 рр. залишається недостатньо вивченою в історіографії. Науковий доробок дослідників у вивченні цієї проблеми доцільно розглядати за хронологічним принципом: 1) праці науковців і керівників освітньої галузі 1930–початку 1950-х рр.;

2) роботи науковців середини 1950-х до 1990 р.; 3) дослідження істориків і вчених-педагогів з 1991 р. – до сьогодні. Праці радянських науковців характеризуються політичною заангажованістю, продукуванням компартійних тез та ідеологічних настанов, що підтверджує потрапляння української історичної науки на зламі 20–30-х рр. в лещата сталінського тоталітаризму, потрапляння дослідників під пильну опіку контролюючих органів і державно-репресивних структур.

Період 1930–1940-х рр. вирізняється працями викладачів інститутів соціального виховання, співробітників наукових установ і державних органів УСРР, а також окремих представників української еміграції. Достовірні факти про формування системи національної освіти представлено лише у роботах науковців української еміграції, зокрема у книзі С. Сірополка «Історія освіти на Україні» [16]. В. Баумштейн, С. Дізель, К. Овсянников та інші представники різних освітніх закладів і установ висвітлювали розвиток освітньої галузі заангажовано, популяризуючи радянську модель та вигадані здобутки у будівництві «нової» вищої школи.

В історіографії 1950-х–1990 рр. реформування вищої педагогічної освіти в УСРР розглядалося в контексті дослідження загальної історії освіти і науки в республіці [4], окремих навчальних закладів [6]. У студіях О. Бейліна, Б. Келлера, А. Синецького розглянуто процес формування професорсько-викладацького складу вишів, підготовку нових кадрів через науково-дослідні кафедри, обґрунтовано потреби контролю та очищення вишів від української національної буржуазії в особі викладацького колективу, розглянуто участь радянської інтелігенції у суспільному розвитку. Е. Мединський і С. Чавдаров аналізували розвиток вищої педагогічної освіти у 1930-х рр. й вихваляючи радянську систему вищої освіти, визначили її переваги.

У дисертаційних дослідженнях повоєнної доби автори звернулися до аналізу ролі КПРС у розвиток системи педагогічної освіти. Зокрема, М. Бистров висвітлив роль комуністичної партії у розвитку і зміцненні вищої школи в Україні в 1928-1939 рр., А. Агеєв – боротьбу партійних організацій за підготовку кадрів в процесі реконструкції народного господарства в 1928-1937 рр., політику пролетаризації й насаджування войовничого атеїзму, розвиток мережі та структури закладів вищої освіти. Масив праць сталінської доби відзначався гіпертрофованим перебільшенням ролі компартії в освітніх процесах, використанням неперевіраних статистичних даних, перекрученими оцінками пролетаризації закладів освіти, але їх фактичний матеріал дозволяє зрозуміти сутність і спрямованість реформаторських зусиль правлячого тоталітарного режиму.

З середини 1950-х рр. зміно акценти в працях науковців, хоча зберігалася їхня ідеологічна заангажованість. В. Білоцерківський, М. Гріценко, М. Рудько, Г. Ясницький та ін. характеризували реформування педагогічних закладів у процесі культурного будівництва. Слід виокремити колективну монографію «Вища школа Української РСР за 50 років. Ч.I» (1967), у якій простежено формування мережі закладів педагогічної освіти у 1930-х рр. [4]. Н. Лескевич розглянув розвиток системи вищої педагогічної освіти в Український ССР у 1917-1941 рр. [8]. Окремі відомості про діяльність педагогічних інститутів подано в ряді томів багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР», а розвиток університетської освіти в Києві та Одесі висвітлено в ювілейних виданнях з історії Київського та Одеського закладів. Зрештою, що більшість авторів повоєнного періоду гіпертрофовано вихваляли радянську модель вищої педагогічної освіти, а окремі критичні зауваги були винятком.

З 1991 р. спостерігаємо посилення інтересу до формування та розвитку системи вищої освіти. Ці питання висвітлювалося авторами наукових праць і навчальної літератури і нау-

кових праць. А. Алексюк критично оцінив політику КПРС по переведенню української школи всіх рівнів «з русла українізації в русло русифікації, цілеспрямованої асиміляції нових поколінь українського народу» [2, с.192]. На підставі нових архівних матеріалів В. Майборода визначив етапи та особливості розвитку системи вищої педагогічної освіти в 1917–1985 рр. [9]. Н. Матвійчук розглянула підготовку вчительських кадрів в Україні у 20–30-х рр., визначила організаційні передумови розвитку педагогічної освіти, схарактеризувала зміст і форми підготовки педагогічних кадрів [10]. Н. Дем'яненко підтвердила досягнення єдності теоретичного і практичного компонентів загально-педагогічної підготовки вчителя у 30-х рр. [5], водночас Н. Венцева проаналізувала особливості підготовки учителів-істориків [2]. М. Окса розглянула генезу вивчення загальнопедагогічних дисциплін [14], О. Мисечко проаналізувала формування системи професійної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах [11].

Ретроспективне вивчення студентів вишів України 20–30-х рр. ХХ ст. як суб'єктів соціально-економічних перетворень радянської влади і процесу стратифікації соціуму проведено О. Рябченко [15]. О. Комарницький комплексно проаналізував становище студентів педагогічних навчальних закладів в умовах модернізації системи освіти та формування тоталітарної системи у 20–30-х рр. [7]. І. Богінська, А. Клімов аналізували стан вищої педагогічної освіти Донбасу. Л. Войналович висвітлила питання підготовки педагогічних кадрів для задоволення культурно-освітніх потреб національних меншин. І. Щупак розповів про підготовку учителів для єврейських національних шкіл. У серійному монографічному виданні [3], в деяких монографіях і дисертаціях, студіях менших форматів проаналізовано діяльність педагогічних вишів у Вінниці, Києві, Кам'янці-Подільському, Луганську, Одесі, Харкові, Чернігові у 1930-х рр.

Висновки. Розвиток вищої педагогічної освіти в УСРР в процесі реформування у 1930-х – перші роки Другої світової війни перебував у полі зору науковців. Роботи науковців радянської доби вирізнялися марксистською методологією, політичною заангажованістю, містили чималий фактичний матеріал, але носили уривчастий характер цього процесу. Поза їх увагою залишилися мотивація керівників галузі на проведення реформ, не проаналізовано їх результати, а також не з'ясовано можливість використання їх досвіду в трансформації освітньої галузі на сучасному етапі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник. Київ: Либідь, 1998. 560 с.
2. Венцева Н.О. Особливості підготовки учителів-істориків в 1917–1930-х рр. *Зб. наукових праць Бердянського державного педагогічного університету: пед. науки*. 2010. № 3. С. 17-23.
3. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку [серія книг] / ред. рада.: В.Г. Кремень (гол.) [та ін.]. Київ: Знання України, 2009-2013
4. Вища школа Української РСР за 50 років: у 2-х частинах / [керівник авт. колективу, відповід. редактор видання В.І. Пітов]. Київ: Вид-во КДУ, 1967. Ч. 1. (1917–1945 рр.). 395 с
5. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина ХХ ст.): монографія. Київ: ІЗМН, 1998. 328 с.
6. Історія Київського університету / відп. ред. О.З. Жмудський. Київ, 1959. 629 с.
7. Комарницький О.Б. Студенти-педагоги у модернізації вищої освіти Радянської України у 1920–1930-х рр.: монографія / наук. ред. – проф. О.М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський, 2017. 984 с.

8. Лескевич Н.А. Высшее педагогическое образование в Украинской ССР с 1917 по 1941 год: автореферат дис. ... канд. пед. наук. Одесса, 1963. 19 с.
9. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.). Київ: Либідь, 1992. 196 с
10. Матвійчук Н.С. Підготовка вчительських кадрів в Україні (20–30-ті рр. XX століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 1997. 217 с
11. Мисечко О. Формування системи професійної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах. Житомир, 2011. 528 с.
12. Нікітчина С.О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917–1991 рр.): монографія. Луцьк, 1996. 500 с.
13. Ніколіна І.І. Формування учительських кадрів загальноосвітніх шкіл України в умовах суспільно-політичного життя 20-х – початку 30-х рр. XX ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: історія: зб. наук. пр.* Вінниця: Вінниця, 2006. Вип. XI. С. 223-232.
14. Окса М. Генеза вивчення загальнопедагогічних дисциплін у вузах України в XX столітті: монографія. Мелітополь, 2004. 313 с
15. Рябченко О.Л. Студенти радянської України 1920–1930-х років: практики повсякденності та конфлікти ідентифікації: монографія. Харків, 2012. 456 с.
16. Сірополко С. Історія освіти в Україні / [вступ. ст. С. Ільницький, Т. Беднаржова]. Київ, 2001. 912 с.

Отримано: 18.11.2025

Олександр ВОЙТОВИЧ,

*здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія*

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-8292-0824>

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСУРИ ДЕРЖАВНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ У 1917-1920 рр.

Досліджується питання владної політики щодо пенсійного забезпечення професури низки державних університетів України в період Української революції в 1917-1920 рр.

Ключові слова: економічна криза, державні університети, пенсійне забезпечення, професура, державна влада.

Актуальність теми. Сьогодні українська держава, попри важкі часи, спричинені широкомасштабним російським військовим вторгненням, неухильно дотримується Конституції України, яка гарантує своїм громадянам пенсійну допомогу в разі втрати працездатності. До них відносяться і працівники вищої школи, які багато десятиріч служили освітній сфері, забезпечуючи підготовку нових поколінь національної інтелігенції. Цікаво, що подібна політика не мала масового поширення в час, коли відбувалося становлення української державності в десятих роках XX ст., що ускладнювало матеріальне становище працівників вишів, які завершили трудову діяльність. На це були свої причини.

Метою статті є окреслення загального стану пенсійного забезпечення та заходів влади із реалізації права професорської корпорації державних університетів України на отримання пенсії у 1917-1920 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початком Першої Світової війни, на українських землях у складі російської імперії розгорнулася економічна криза, яка стала стрімко поглиблюватись після лютневої революції 1917 р. Гіперінфляція та господарська розруха призвели до різкого погіршення соціального та матеріального становища насамперед категорій населення з фіксованим державним утриманням, до яких відносились й члени професорсько-викладацької спільноти чинних університетів. За таких умов, важливим фактором забезпечення фізичного виживання професорів похилого віку стало гарантоване державою пенсійне забезпечення.

Прийняття рішення про призначення пенсій професурі вишів у 1917-1920 рр. відбувалося на основі норм імперського, українського та радянського законодавства, де гарантом пенсійних виплат залишалась держава. Професор набував право на отримання пенсії за вислугу років (у тому числі за роботу на посаді доцента чи приват-доцента), еквівалентну 80% його зарплати після 25 років роботи у виші. У разі продовження викладацької діяльності, науковець, після 10 років служби, міг розраховувати на повну пенсію, тобто повну зарплату за активний період [1, с. 134].

На початок 1917 р. в державних університетах продовжували працювати 75 позаштатних професорів-пенсіонерів (у 1915 р. – 72 особи [4, с. 179]), або третина від загального професорського складу вишів (університет св. Володимира (УСВ) – 29, Харківський університет (ХУ) – 28 і Новоросійський університет (НУ) – 18), які зазвичай отримували 3 тис. руб. пенсії та до 1,2 тис. руб. винагороди на рік [5, с. 483-518, 550-571, 600-627 (підр. авт.)].

Реагуючи на стрімку інфляцію, законом від 17 червня 1917 р. Тимчасовий уряд підвищив пенсійне забезпечення позаштатним професорам до 4,5 тис. руб. на рік, що, однак, було реалізовано уже урядом Української Держави (далі – УД). Так, у липні 1918 р. ректор УСВ Є. Спекторський, звертаючись до Міністерства народної освіти УД, скаржився на відсутність реакції як з боку Тимчасового уряду у 1917 р., так і з боку УД вже у 1918 р. на неодноразові звернення ради УСВ щодо підвищення пенсій позаштатним професорам (на це було потрібно понад 33 тис. руб.) [10, арк. 1-1 зв.].

15 серпня 1918 р. це питання стало предметом розгляду засідання Комісії з вищих навчальних закладів та наукових установ при МНО під керівництвом В. Вернадського. В результаті обговорення Комісія звернулася до МНО з проханням охопити підвищеним пенсійним забезпеченням усіх без винятку позаштатних професорів, незалежно від того, чи переривалися їх трудові відносини із університетами. В. Вернадський, зокрема, зазначав: «...<Число таких професорів дуже незначне... Справедливо було б розповсюдити благодіяння закону... і на професорів, які вийшли у відставку..., оскільки такі професори у більшості глибокі старики і число їх мізерне>...» [8].

Тож Рада Міністрів УД в жовтні 1918 р. ухвалила Закон «Про побільшення пенсій професорам всіх державних вищих шкіл на Україні», за яким позаштатним професорам зі стажем 30 років, які продовжували працювати у вишах, з 1 січня 1917 р. призначалась пенсія у розмірі 4 тис. крб. ординарному та 3 тис. крб. екстраординарному професору. Загалом, на реалізацію цього Закону лише для виплат 42 професорам УСВ та ХУ за 1917 р. пропонувалось виділити із державної скарбниці 35,5 тис. крб. [9]. У грудні 1918 р. Міністерство фінансів УД виділило кошти на підвищення пенсій для 22 позаштатних професорів УСВ [10, арк. 21-21 зв.].

Активну позицію щодо пенсійного забезпечення професури вишів зайняв міністр народної освіти УНР, екстраординарний професор КДУУ та К-ПДУУ І. Огієнко, під керівниц-

твом якого було розроблено законопроект про поліпшення матеріального становища приват-доцентів та позаштатних професорів вищих шкіл. Тоді І. Огієнко зазначав: «...<Утримання позаштатним професорам, які відрізняються від штатних по суті лише тим, що вислужили по 30 літ, які мають широкий педагогічний досвід та великий науковий авторитет, треба по справедливості принаймні прирівняти з утриманням штатних професорів... щоби таким чином позаштатні професори мали утримання всього разом з пенсією, – ординарні (1250х6+4500 пен.)= по 12.000 крб., а екстраординарні (1250х6+3000 пен.)= по 10.500 крб. на рік>...» [7]. Також, 17 січня 1919 р. на засіданні Ради міністрів УНР було ухвалене рішення про призначення пенсії вдові видатного українського антрополога, етнографа та археолога, професора Петроградського університету Ф. Вовка [2, с. 188-189, 633].

Характеризуючи радянську законотворчість у сфері пенсійного забезпечення населення відмітимо прийняття декретів РНК УСРР від 28 лютого 1919 р. «Про передання пенсійних відділень у підпорядкування народного Комісаріату соціального забезпечення» та від 16 квітня 1919 р. «Про врегулювання пенсійної справи», якими радянська влада ліквідувала стару структуру пенсійних органів, скасувала пенсії за ордени та медалі, за стаж роботи, за чин, пенсії колишнім службовцям земських і державних установ [11, с. 89], до яких відносились й університетська професура.

Згідно постанови Народного комісаріату соціального захисту УСРР від 19 березня 1919 р., комісії по призначенню пенсій, до яких включалися представники радянських, профспілкових органів та лікарень, з'ясовували майновий стан (наявність нерухомості та власності) та соціальне походження заявника й колегіально ухвалювали відповідне рішення про призначення або відхилення клопотання про пенсію [11, с. 90]. Застосування такої схеми безумовно перешкоджало об'єктивному розгляду питань пенсійного забезпечення членів професорсько-викладацької корпорації вишів, чий образ, як частини буржуазії, цілеспрямовано нав'язувався масовій свідомості люмпенізованого суспільства.

Разом з тим, в окремих випадках радянська влада охоплювала науковців спеціальним пенсійним забезпеченням. Так, у лютому 1920 р. було призначено довічну пенсію видатному офтальмологу, професору ХУ Л. Гіршману [3, с. 24-25], а в серпні того ж року – персональні пенсії родинам померлого професора Баранова та загиблого професора УСВ О. Сперанського [6].

Висновки. Отже, у 1917-1920 рр. вагому роль серед джерел доходів професури відігравало державне пенсійне забезпечення. Увагу цьому аспекту соціальної політики приділяли як Тимчасовий уряд, уряди УНР, УД та Директорії УНР, так і уряди підрадянської України. Ґрунтуючись на дореволюційному законодавстві, пенсійне забезпечення охоплювало близько третини професорів вишів. Розмір пенсійних виплат хоч поступово й підвищувався через інфляцію, проте був далеким від рівня, достатнього для забезпечення елементарних людських потреб. Надзвичайно важливою пенсія стала для тієї частини вікової професури, яка не мала накопичень, можливостей для традиційного фахового сумісництва чи додаткових підробітків. Через вплив воєнних подій пенсійні виплати здійснювалися не ритмічно, із запізненням. Загалом підняте питання потребує додаткового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Parisot Robert, Boubnov Nikolai. L'université de Kiev sous le régime soviétique (1919). Le professeur Nicolas Boubnov. In: *Revue internationale de l'enseignement*, tome 83, 1929. Pp. 129-160.

2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. У 2-х т., 3-х ч. Т.1 / упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2006. 688 с.
3. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1919-1920 рр. / Рада Народних Комісарів УСРР. Харків: Правительственная типография. Конторская улица, № 21-23, 1921. 790 с.
4. Мазур В.О. Пенсійне забезпечення в українських губерніях Російської імперії (XIX – початок XX ст.): основні етапи та особливості розвитку – кваліфікаційна, наукова праця на правах рукопису: дис. ... докт. філос. / 032 Історія та археологія. Київ: Ін-т іст. Укр. НАН Укр., 2023. 263 с.
5. Список лиц, служащих по ведомству Министерства народного просвещения на 1917 год. Петроград, 1917. 878 с.
6. ЦДАВО України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 163. Арк. 22.
7. ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 387. Арк. 101.
8. ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 5. Спр. 2. Арк. 34-35.
9. ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 5. Спр. 20. Арк. 29.
10. ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 5. Спр. 21.
11. Шарпаций В. Проблеми пенсійного забезпечення в УСРР (1919-1922рр.). *Науковий часопис Національного пед. у-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 6. Істор. науки*. Київ: НПУ, 2008. Вип. 5: До 175-річчя НПУ ім. М.П. Драгоманова. С. 89-94.

Отримано: 18.11.2025

Антон ГАУК,

*кандидат історичних наук, докторант кафедри археології,
спеціальних історичних і правознавчих дисциплін*

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-7745-9557>

ДІЯЛЬНІСТЬ КИЇВСЬКИХ ОРГАНІВ ЦЕНЗУРИ НА ПОЧАТКУ XX ст.

У статті досліджується діяльність київських цензурних органів початку XX ст. у контексті імперської політики інформаційного контролю та зміни державного курсу після революційних подій 1905–1907 рр. Особливу увагу приділено інституційним функціям і методам цензури, її взаємодії з місцевими адміністративно-поліцейськими органами та впливу політичної ситуації на характер цензурних обмежень.

Ключові слова: Цензура, преса, головне управління по справам друку, київський окремий цензор, друкарні, заборони.

Актуальність теми. Проблема функціонування імперських інституцій контролю, зокрема цензурної системи, попри значну увагу до теми, належить до недостатньо досліджених аспектів історії Російської імперії. Історіографія цієї проблематики еволюціонувала від до-революційних публіцистичних дискусій про «свободу друку» (Н. Енгельгардт [4], М. Лемке [5]) та радянського трактування цензури виключно як репресивного інструменту самодержавства (А. Бережной [2; 3]) до сучасного розгляду цензурної системи як складного бюрократичного інституту з каральними та регулятивними функціями (П. Токаленко [7, 8], О. Кирієнко [6], Н. Щербак [9]). Водночас, київський регіональний контекст, зокрема специфіка діяльності Київського цензурного комітету, його взаємодія з місцевими адміністративно-поліцейськими органами та реакція на революційні події 1905–1907 рр., досі не отримали

достатнього системного аналізу. В умовах, коли Київ був провідним центром культурного та політичного життя Південно-Західного краю імперії, контроль за інформаційними потоками набував особливої ваги.

Дана стаття має на меті заповнити означену лакуну, реконструювавши механізми функціонування цензурних органів у Києві на початку ХХ ст., простеживши їхню еволюцію під впливом політичних викликів і реформ імперського уряду, акцентуючи увагу саме на впровадженні конкретних аспектів норм та цензурної політики на локальному рівні, однак у глобальному загальнодержавному контексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність Київського цензурного комітету на початку ХХ ст. регулювалася «Тимчасовими правилами про друк» 1882 р. та подальшими урядовими розпорядженнями. Згідно з цими правилами, періодичні видання підлягали попередньому перегляду, а цензурні установи мали право зупиняти випуск без судового рішення. У 1903 р. було запроваджено посади окремих цензорів у великих містах, зокрема у Харкові та Катеринославі, що мало вирішити проблеми кваліфікації та нестачі кадрів.

Органи цензури в Києві виконували широкий спектр функцій, що виходили далеко за межі лише перегляду друкованих матеріалів. Вони здійснювали реєстрацію та нагляд за видавничою продукцією [10], а також за книжковими магазинами, друкарнями, літографічними й фотомайстернями [12]. Контролювалися навіть операції з придбання та перепродажу комплектів набірних шрифтів і копіювальних апаратів (гектографів, шапірографів) [11]. Також вони надавали експертну оцінку на запити поліції, жандармерії та охоронних відділень, що стосувалася перекладів, стислого змісту та статусу вилучених під час обшуків видань [13].

Аналіз архівних матеріалів ЦДІАК України свідчить, що цензура була спрямована на усунення будь-яких наративів, що могли становити загрозу авторитарному режиму. Це охоплювало перш за все національне питання. Характерним прикладом є експертна оцінка гектографічної брошури В. Старосольського «Кирило-Мефодіївське братство. Молода Україна» (1900), де текст українською мовою визнавався «туманним та таким, що читач не зможе зрозуміти його», оскільки містив терміни «народна самостійність», «суспільна рівність», «державна свобода» [13, арк. 134–134 об.].

Влада реагувала та намагалась упередити існуючі соціальні та політичні виклики. Заборонявся друк матеріалів щодо свободи совісті [14], проектів реформ вищої та середньої освіти [13, арк. 143–144 об.], планів для творів з російської мови, що могли містити «загрози для несформованого світогляду» [16], а також листи подяки акторам, які використовувалися студентами для поширення політичних листівок [13, арк. 201–203].

Цензура торкалась і дискредитації влади та чиновників. Влада намагалась замовчувати конфлікти, як то, наприклад, між вчителями [15, арк. 219] та критику самоуправства поліцейських [15, арк. 218]. Широко застосовувався механізм обов'язкового друку спростувань з боку державних органів [15, арк. 7–8], аби «замітати під килим» резонансні судові, зокрема корупційні, справи, як-от: розтрата коштів жіночим патріотичним товариством [15, арк. 119], самогубство судді [15, с. 144] чи матеріали судових засідань щодо робітничих страйків на Обухівському сталеварному заводі у 1902 р. [15, арк. 156].

Найважливішу роль відігравали прямі директиви з центру, які регламентували публікації: заборона інформації про переміщення монарших осіб [15, арк. 24], військово-морські стратегічні ігри [15, арк. 168], біографічні матеріали щодо повалених монархів та їх вбивць

[15, арк. 70, 123], дискредитує факти про високопосадовців, а також кампанії проти «незручних» персон (наприклад, Л. Толстого, щодо якого телеграми надходили регулярно [15, арк. 111, 123, 127, 128, 138]) та, водночас, публікації «вірнопідданських почуттів» на перших шпальтах газет [15, арк. 94].

З наближенням і під час Першої російської революції цензура посилилася. Було заборонено публікувати будь-які новини про неузгоджені з'їзди та збори [18, арк. 278–278 об.], проекти реорганізації Державної Думи [18, арк. 286–288], а також освітлення вуличних протестів і робітничих страйків [18, арк. 150, 349]. У 1906 р. місцевим органам наказували ігнорувати судові рішення щодо скасування арештів тиражу, що містив дані про заворушення у військах [19, арк. 264].

Військова цензура під час Російсько-японської війни (1904–1905 рр.) також була пріоритетною. Заборонялося розкриття військової таємниці [18, арк. 17, 26, 319], публікація даних про пересування військ, особливо в Маньчжурії та на Далекому Сході, а також інформації, що могла деморалізувати особовий склад. Проблема розкриття військової таємниці залишалася актуальною попри заборони [18, арк. 319]. В армії цензура мала запобігати формуванню опозиційного руху серед офіцерського складу через вплив преси [18, арк. 303].

Висновки. Діяльність Київського цензурного комітету на початку ХХ ст. свідчить, що імперська цензура функціонувала як багаторівневий, гнучкий та централізовано керований апарат політичного контролю, а не лише як установа попереднього перегляду друку. Комітет не тільки регулював зміст періодичних видань згідно чинного законодавства, але й здійснював тотальний інфраструктурний нагляд за всіма засобами репродукування інформації (друкарні, копіювальні апарати), виступаючи як дорадчий експерт для поліції та жандармерії. Політичний фокус цензури полягав у жорсткому усуненні наративів, що загрожували режиму, включаючи ідеї української самостійності, соціальну критику (страйки, корупція), а також замовчуванні резонансних подій та виконанні прямих директив із Санкт-Петербурга щодо «незручних» персон (Л. Толстой) та військових таємниць. У кризові періоди (революція 1905–1907 рр.) контроль посилювався до рівня ігнорування судових рішень та військової цензури, що підкреслювало пріоритет політичної доцільності над законом та вказувало на глибоку недовіру влади до суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабюх В. Спадкоємність цензури Російської імперії в організаційному становленні системи ідеологічного контролю в СРСР. *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2011. № 37. С. 82–96.
2. Бережной А. Русская легальная печать в годы Первой мировой войны. Ленинград, 1975. 385 с.
3. Бережной А. Царская цензура и борьба большевиков за свободу печати (1895–1914). Ленинград, 1967. 288 с.
4. Енгельгардт Н. Очерки истории русской цензуры в связи с развитием печати (1703–1903). Санкт-Петербург, 1904. 448 с.
5. Лемке М. Эпоха цензурных реформ 1859–1865 годов. Санкт-Петербург, 1904. 515 с.
6. Кирієнко О. Ю. Загальна та військова цензура в Російській імперії (XVIII – початок ХХ ст.). *Український історичний журнал*. 2010. № 4. С. 83–98.
7. Токаленко П. О. Дух свободи. Вплив революційних подій 1905–1907 років на формування внутрішньої атмосфери страху в суспільстві на півдні України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2018. Т. 29 (68), № 1. С. 39–44.

8. Токаленко П. О. Цензурна політика царизму в роки Першої російської революції. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*. 2016. Вип. 34. С. 59–71.
9. Щербак Н. М. Цензура і влада в умовах реформування Російської імперії у другій половині XIX – на початку XX ст. *Публічне право*. 2013. № 3. С. 295–301.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України). Ф. 294. Оп. 1. Спр. 368.
11. ЦДІАК України. Ф. 294. Оп. 1. Спр. 356.
12. ЦДІАК України. Ф. 294. Оп. 1. Спр. 382.
13. ЦДІАК України. Ф. 294. Оп. 1. Спр. 357.
14. ЦДІАК України. Ф. 294. Оп. 1. Спр. 358.
15. ЦДІАК України. Ф. 294. Оп. 1. Спр. 374.
16. ЦДІАК України. Ф. 294. Оп. 1. Спр. 375.
17. ЦДІАК України. Ф. 295. Оп. 1. Спр. 1.
18. ЦДІАК України. Ф. 295. Оп. 1. Спр. 7.
19. ЦДІАК України. Ф. 295. Оп. 1. Спр. 8.

Отримано: 18.11.2025

Ярослав ГОРБАТЮК,

здобувач вищої освіти третього рівня 4 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-7557-0621>

ОБРАЗ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ТА БРИТАНСЬКІЙ ПРЕСІ 1919-1921 рр.

Досліджується зображення образу Симона Петлюри в американській та британській пресі періоду Української революції в 1917-1920 рр.

Ключові слова: Симон Петлюра, англомовна періодика, The Times, американо-британська преса, образ політичного лідера, єврейські погроми.

Актуальність теми. Постать Симона Петлюри залишається однією з найконтроверсійніших в українській історії, зокрема в контексті звинувачень у причетності до єврейських погромів доби національно-визвольних змагань. Використання англомовної британської та американської преси дозволяє простежити формування медійних наративів щодо очільника Української держави цього періоду та оцінити їхній вплив на міжнародне сприйняття українського політичного проводу. Тема набуває особливої актуальності в умовах сучасних дискусій про історичну пам'ять, міжетнічні взаємини та переосмислення українсько-єврейського діалогу в історичному контексті.

Метою статті є реконструкція образу Симона Петлюри на основі матеріалів англомовної преси Великої Британії та США, визначення ключових наративів, через які західні медіа формували його публічний портрет, а також аналіз впливу цих уявлень на міжнародне сприйняття українського національного руху початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Образ Симона Петлюри в американській та британській пресі вирізняється неоднозначністю та контроверсійністю. Це зумовлено

тим, що як американські, так і британські видання досить часто спиралися на більшовицькі джерела інформації, які мали пропагандистський характер. Відповідно, однією з найпоширеніших тем у матеріалах англомовної преси були єврейські погроми, зображення яких значною мірою формувалося під впливом радянської (російсько-більшовицької) пропаганди. Водночас, попри спроби подати Петлюру як відповідального за насильство, в окремих публікаціях він поставав символом українського визвольного руху та боротьби проти більшовицького режиму. Проте найбільшого міжнародного розголосу ім'я Петлюри набуло пізніше у зв'язку з його убивством у Парижі, яке стало предметом численних обговорень у світовій, зокрема англомовній, пресі.

В матеріалі, опублікованому в американській газеті *The New York Tribune* від 5 квітня 1919 р., наведено коментарі Симона Петлюри, які він висловив під час розмови з кореспондентом інформаційного агентства *Associated Press* у місті Проскурів. Ця публікація є показовою для розуміння того, як американська преса репрезентувала українського політичного діяча доби визвольних змагань. Петлюра постає в ній як державний лідер, що прагне міжнародної підтримки України у боротьбі проти більшовизму. Він наголошує на необхідності союзу з країнами Антанти, вбачаючи в цьому єдиний шлях до збереження незалежності української держави: «Якщо хтось хоче дізнатися, що таке більшовизм, – нехай поїде до Києва», – сказав генерал Петлюра. «Більшовики підірвали національний уряд, – продовжив він, – підкуповуючи моїх солдатів, ведучи змови з моїми політичними противниками й даючи несправедливі обіцянки миру. У результаті вони отримали певну внутрішню підтримку. Однак тепер вони її втратили, а українці знову піднялися проти них, бо більшовики увійшли до міста з китайськими військами, які, мабуть, найкраще уособлюють суть більшовизму». «Найнебезпечнішою частиною більшовизму, – продовжив генерал Петлюра, – є не його армії, а його спроби організовуватися в тилу» [3]. Таким чином, у даній публікації *The New York Tribune* Симон Петлюра представлений як антибільшовицький політик, який намагається донести до західного світу потребу у підтримці української державності. У повідомленні простежується намагання показати, що Україна є самостійним політичним чинником у Східній Європі, здатним відігравати роль у протидії більшовицькій експансії.

У період Директорії Української Народної Республіки питання єврейських погромів викликало значний міжнародний резонанс. У 1919 році в американській газеті *The Jewish Monitor* була опублікована велика стаття на дві сторінки, що містила звернення Юліана Бачинського – голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Вашингтоні. У своєму посланні Бачинський намагався спростувати більшовицьку пропаганду, спрямовану на дискредитацію українського визвольного руху в очах європейської та американської громадськості. Зокрема, він зазначав: «Я знаю, що по цей бік океану нам доводиться мати справу з великою кількістю неправильних суджень щодо наших національних цілей і принципів». Водночас дипломат наголошував, що уряд УНР не лише не підтримував антисемітські насильства, але й активно намагався продемонструвати свою толерантність і готовність до співпраці з єврейською громадою. У цьому контексті він цитував офіційне звернення Голови Директорії Симона Петлюри: «Від імені українського уряду Симон Петлюра, Президент Української Народної Республіки, видав спеціальне звернення, в якому запросив представників єврейського народу за межами України розслідувати погроми та позицію, яку український уряд займав і займає щодо євреїв. Це звернення було передано Єврейському комітету в Лондоні. Діючи за дорученням мого уряду, я поширюю це запрошення і на євреїв Америки. Їхні пред-

ставницькі організації запрошуються – через своїх представників, людей їхнього вибору й довіри – дослідити страждання своїх братів і сестер, з'ясувати причини та наслідки, встановити відповідальність і вжити всіх необхідних заходів, щоб запобігти майбутньому насильству» [1]. Таким чином, позиція українського уряду, відображена в офіційних зверненнях та дипломатичних заявах, свідчила про прагнення УНР зняти з себе відповідальність за насильницькі дії на місцях і представити себе як державу, що відстоює принципи гуманізму, рівноправності та національної злагоди.

Останньою, ймовірно, найрезонанснішою згадкою про Симона Петлюру стало його вбивство в Парижі 25 травня 1926 р. Подія набула широкого розголосу не лише через сам факт замаху, а й у зв'язку з подальшим судовим процесом над убивцею – євреєм українського походження Самуелем Шварцбардом. Британська преса, зокрема газета *The Times*, опублікувала некролог, присвячений життю українського політичного діяча, а також висвітлювала перебіг суду. Особливого резонансу набула заява самого підсудного, який проголосив: «Я вбив великого вбивцю» [2].

Висновки. Аналіз англомовної періодики Великої Британії та США свідчить про неоднорідність і суперечливість образу Симона Петлюри в західному інформаційному просторі. Його постать часто розглядалася крізь призму радянської пропаганди: хоча Петлюру не зображували як нового диктатора України, однак у багатьох публікаціях він фігурував як відповідальний за єврейські погроми періоду визвольних змагань. Таким чином, висвітлення постаті Петлюри у британських і американських медіа початку ХХ століття відображає складну динаміку сприйняття українського національного руху на Заході. Це питання потребує подальшого поглибленого дослідження та стане предметом ширшого аналізу в наступній публікації автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jewish pogroms in Ukraine and the Ukrainian People's Republic / By Julian Batchinsky. *The Jewish monitor*. 1919. Vol. VIII, № 8. November 7. P. 2-3.
2. Petlura Murder Case/ By the Times correspondent. *The Times*. 1927. №44.716. October 19. P. 13.
3. Ukraine Wants to Join Allies, Says Petlura / By The Associated Press. *The New York Times*. 1919. Vol. LXXVIII, № 26,438. April 5. P. 4.

Отримано: 18.11.2025

Максим ГІРІЛШЕН,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8562-3912>

“ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ЗАКОНІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ” ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗКВАРТИРУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ В ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.

У статті проаналізовано інформаційний потенціал Повного зібрання законів Російської імперії (ПЗЗРІ) як джерела для дослідження системи розквартирування російської армії у Правобережній Україні в першій половині XIX ст. Розглянуто типологію нормативно-правових актів, що регламентували постій військ, обов'язки місцевого населення, компетенцію цивільної адміністрації, порядок забезпечення армії та взаємодію військових структур з органами влади на місцях. За матеріалами ПЗЗРІ простежено основні імперські принципи квартирування, механізми переміщення та утримання військових частин, а також специфіку впровадження загальноімперських норм у Правобережному регіоні. Показано, що ПЗЗРІ є фундаментальним, але водночас обмеженим джерелом: воно дає цілісне уявлення про правові моделі та адміністративні механізми, однак не містить локальної фактографії. Зроблено висновок про ключову роль ПЗЗРІ у реконструкції державної політики квартирування та її впливу на соціально-адміністративні процеси Правобережної України у першій половині XIX століття.

Ключові слова: Правобережна Україна, Повне зібрання законів Російської імперії, військові постой, нормативний акт, історичне джерело.

Актуальність теми. Проблема розквартирування російської армії на території Правобережної України у першій половині XIX ст. є важливою складовою соціальної, військової та адміністративної історії регіону. Значна частина нормативних аспектів цього питання відображена у Повному зібранні законів Російської імперії (ПЗЗРІ) – офіційному зібранні нормативних актів, що охоплює укази імператорів, розпорядження Сенату, міністерські інструкції та нормативи військового відомства. Хоча спеціальні укази, які стосуються саме Правобережної України, потребують архівного перегляду конкретних томів ПЗЗРІ, сам збір законів дає змогу реконструювати загальну правову модель розквартирування та її застосування в регіональному контексті.

Мета статті – показати можливості ПЗЗРІ як джерела для вивчення військового квартирування, визначити типологію нормативних актів і окреслити межі використання цієї збірки в дослідженні історії Правобережжя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повне зібрання законів Російської імперії складається з трьох зібрань, що охоплюють нормативні акти від XVII до початку XX ст. Для дослідника першої половини XIX ст. релевантним є перше та друге зібрання, у яких системно подано законодавчі акти щодо організації військових округів і корпусів [1], розміщення гарнізонів і військових частин у провінціях [2]; обов'язків цивільної адміністрації щодо забезпечення військ [5], норм постой, квартирних повинностей, матеріального забезпечення [7], взаємовідносин військових частин з місцевим населенням [3].

ПЗЗРІ є збіркою офіційних документів, що забезпечує достовірність текстів, тому вся інформація про військові повинності цивільного населення, вимоги до органів влади, форми постачання та норми розміщення військ має найвищий рівень джерельної надійності.

Незалежно від регіону імперія визначала єдині принципи квартирування військ. Тобто існували певні загальні для усієї імперії норми розквартирування. У ПЗЗРІ систематично подавалися акти, що регулювали різні його аспекти.

Першим із них розглянемо категорії поселень та обов'язки щодо постою військ. У ПЗЗРІ представлені: загальні положення про постій (стаціонарний або тимчасовий) [12], вимоги до церковних, міських, приватних та державних будівель, придатних для розквартирування [8], категорії населення, які зобов'язані надавати приміщення солдатам або офіцерам [7].

Ці норми поширювалися на всі губернії, зокрема Волинську, Подільську, Київську – тобто ключові адміністративні одиниці Правобережної України.

Другим аспектом виокремимо права та обов'язки військового командування.

У ПЗЗРІ містяться акти щодо: повноважень військових начальників з вибору місць для розквартирування [1], правил взаємодії з губернаторами, поліцією, магістратами [6], порядку реквізицій та компенсацій [4].

Ці документи дають змогу реконструювати структуру взаємодії військової та цивільної влади у провінціях.

Третім – є норми забезпечення військ на місцях розквартирування.

Норми харчування, палива, підвод, будівельних робіт, ремонту казарм та інших видів забезпечення були частиною загальнодержавного законодавства. У ПЗЗРІ регулярно публікувалися оновлені регламенти військового відомства, які деталізували:• добові норми [13], фінансову відповідальність місцевих органів [10], санкції за невиконання [11].

Аналіз Зібрання дає можливість з'ясувати і регіональний контекст застосування імперських норм у Правобережній Україні. Насамперед мова йде про військову присутність у прикордонному регіоні. Правобережжя було територією особливого стратегічного значення, оскільки: межувало із західними кордонами імперії, мало історичні наслідки польських повстань, перебувало в зоні активної роботи військової поліції та жандармерії. Тому імперські норми квартирування тут виконувалися з підвищеною увагою до дисципліни та контролю [11].

До регіональної специфіки відносимо також трансформацію місцевих повинностей. Після входження Правобережжя до складу імперії місцеве населення було зобов'язане виконувати російські квартирні повинності. У ПЗЗРІ зафіксовані загальні регламенти, які лягали в основу губернських циркулярів щодо забезпечення офіцерів квартирами [7], надання казарм для солдатів [8], транспортування військових вантажів [3], участі населення у будівельних роботах, ремонті доріг і мостів [9].

Також локальні особливості проявляються у реформування під потреби армії місцевої інфраструктури. У першій половині XIX ст. у регіоні будувалися казарми, склади військового майна, тимчасові пункти дислокації.

ПЗЗРІ містить загальні норми щодо фінансування та організації таких будівель [8; 9], які могли реалізовуватися і в Правобережжі, проте специфічні локальні відомості потребують окремого архівного пошуку.

Аналіз навіть декількох нормативних актів ПЗЗРІ дає досліднику уявлення про багатовекторність кожного з них, оскільки він так чи інакше зачіпає різні сторони суспільного життя регіону. Проте хоч ПЗЗРІ є надзвичайно вагомим джерелом, воно не може дати вичерпну інформацію про виконання квартирної повинності мешканцями Правобережжя. Це пояснюється наступними чинниками: воно не містить локальних рапортів, донесень, журналів військових частин – ці матеріали зберігаються у військових фондах архівів, законодавчі акти

подають загальноімперські норми, але не розкривають реальної практики виконання у конкретних населених пунктах краю, для уточнення конкретних подій ПЗЗРІ дає лише нормативний контекст, але не фактографію.

Висновки. ПЗЗРІ є ключовим джерелом для дослідження проблеми розквартирування російської армії на Правобережній Україні в першій половині XIX ст., оскільки є системою загальноімперських нормативних актів, що регулювали порядок постою, забезпечення та управління військами. Крім того, воно дає змогу простежити інституційну структуру взаємодії військової та цивільної влади в регіоні, відображає правові механізми, які були застосовані до Правобережжя після його інтеграції до імперії, завдяки чому є фундаментальною основою для аналізу державної політики квартирування, хоча не містить детальних локальних відомостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXIV, № 17606
2. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXIV, № 17980
3. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXV, № 18934
4. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXV, № 19179
5. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXVI, № 19411
6. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXVI, № 19951
7. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXVII, № 20656
8. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXVIII, № 21209
9. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXVIII, № 21462
10. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXIX, № 22310
11. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXXI, № 24463
12. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXXV, № 27434
13. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XLIII, № 5819

Отримано: 21.11.2025

Роман ГРИГОР'ЄВ,

магістр історії, директор ГО «Барський художній аматорський театр»

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-5039-452X>

УЧАСТЬ КИЇВСЬКИХ МИТЦІВ У СТАНОВЛЕННІ ТЕАТРУ НА ПОДІЛЛІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Стаття присвячена дослідженню впливу та безпосередньої участі акторів, режисерів, драматургів і антрепренерів, пов'язаних із культурним середовищем Києва, у формуванні професійного та аматорського театального життя на території Подільської губернії в другій половині XIX – на початку XX століття. Проаналізовано ключові постаті, організаційні форми і репертуарну політику, що сприяли інтеграції подільського театру в загальноукраїнський культурний контекст.

Ключові слова: київські митці, Поділля, український театр, друга половина XIX ст., початок XX ст., аматорський рух, антреприза, корифеї.

Актуальність теми. Процес становлення професійного національного театру на українських землях, що перебували під владою Російської імперії, був надзвичайно складним і

багатовекторним, позначеним як державними заборонами (Емський указ 1876 р.), так і потужним ентузіазмом громадськості та митців. Київ як найбільший культурний і освітній центр Правобережної України відігравав роль своєрідного джерела майбутніх театральних діячів, які згодом брали активну участь у формуванні культурного середовища інших регіонів, зокрема Поділля. Університет Св. Володимира, численні гімназії, а також потужний аматорський рух, що сформувався навколо громадських організацій та інтелігенції Києва, стали основою для виховання акторів, режисерів та драматургів. Навіть після запровадження суворого обмежень Емського указу 1876 р., що фактично забороняв український театр у чистому вигляді, Київ залишався центром, звідки походили провідні організатори перших українських професійних труп, так званих «корифеїв».

Мета статті – показати й обґрунтувати, яким чином Київ, як провідний культурний, інтелектуальний та театральний центр, вплинув на формування і розвиток професійного та аматорського театального мистецтва на Поділлі у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпосередній вплив на подільський театр здійснювали гастролі професійних українських труп, заснованих або тісно пов'язаних із київським театральним середовищем. Найвизначніші з них – трупи Марка Кропивницького, Михайла Старицького та Миколи Садовського. Багато членів цих труп, які починали свою діяльність як аматори у Києві, приносили на подільську сцену високі естетичні стандарти та сформований у столиці репертуар. Вплив Києва на театральне життя Поділля був значною мірою персоніфікований. Ключові постаті, які формувалися або активно діяли у Києві, регулярно привозили сюди не лише вистави, а й саму ідеологію національної сцени [1, с. 68].

Михайло Старицький (1840–1904). Його діяльність тісно пов'язана з Києвом, де він був активним учасником аматорського руху, а згодом – засновником однієї з перших професійних труп. Гастролі його колективу на Поділлі, зокрема у Кам'янці-Подільському та Вінниці, відігравали ключову роль у популяризації національної драматургії. Як зазначав дослідник П. Рулін, «гастролі Старицького... завжди були подією, що спонукала до нових пошуків і надихала місцеву інтелігенцію» [7, с. 209].

Микола Садовський (1856–1933). Його трупа, що також мала значний київський вплив, регулярно відвідувала Поділля. Відомо, що Садовський, як і його брати, здобув свій перший сценічний досвід саме у київських аматорських гуртках. Його виступи у Вінниці, Кам'янці-Подільському та Проскуріві (нині Хмельницький) у 1890-х роках викликали великий резонанс, прищеплюючи подільському глядачеві любов до реалістичної української драми [8, с. 54].

Марія Заньковецька (1854–1934). Незважаючи на те, що Марія Заньковецька асоціюється з усією історією українського театру, її професійний шлях був нерозривно пов'язаний з провідними київськими трупами. Її виступи на Поділлі (Вінниця, Кам'янець-Подільський) мали не просто художній, а й потужний патріотичний резонанс. Як свідчать сучасники, виступи Заньковецької у драмах Т. Шевченка («Назар Стодоля»), І. Карпенка-Карого («Безталанна») були для подільської публіки школою естетики та національної ідентичності. «Її гастролі були не тільки мистецькою подією, а й маніфестацією української культури в умовах русифікації» [2, с. 119].

Панас Саксаганський (1859–1940). Один із засновників Театру корифеїв, який розпочав свою кар'єру в аматорських гуртках Києва та його околиць. Його організаційний талант та акторська майстерність, відшліфовані у київських антрепризах, були використані під час

численних гастролей Поділлям. Саксаганський не лише грав, а й брав на себе функції режисера та адміністратора, навчаючи місцеві аматорські колективи професійним засадам сценічної мови та режисури. Він часто виступав на благодійних вечорах, кошти від яких йшли на розвиток місцевої просвіти [6, с. 109].

Важливо, що ці діячі не лише привозили готові вистави, а й залучали місцевих акторів-аматорів, залишаючи по собі певний культурний спадок. Крім провідних акторів та режисерів, значний внесок зробили київські антрепренери та адміністратори. Ці діячі, маючи досвід роботи у складній театральній інфраструктурі Києва, вміло організовували діяльність на Поділлі, займаючись не лише гастроллями, але й сприяючи формуванню місцевих аматорських колективів, кережуючи їм київські методики роботи та репертуарні напрацювання [9, с. 81]. Зокрема, важливим для провінційних антреприз був досвід роботи київських антрепренерів з цензурою та фінансами. Це дозволяло їм функціонувати навіть в умовах постійної фінансової скрути та політичних обмежень. [6, с. 124].

Репертуар, який київські митці привозили на Поділля, відіграв важливу роль у формуванні національної свідомості. До нього входили як класичні українські твори («Наталка Полтавка» І. Котляревського, п'єси Т. Шевченка та М. Кропивницького), так і новітні драми І. Карпенка-Карого та Лесі Українки. Київ був центром, де ці нові твори вперше ставилися, а вже потім, завдяки гастролям, швидко поширювалися на периферію. Так, наприклад, прем'єри, що відбувалися у київському Театрі Соловцова чи у приміщенні Купецького зібрання, згодом ставали окрасою театральних сезонів у Кам'янці-Подільському [5, с. 181].

Київські митці часто співпрацювали з місцевими подільськими аматорськими гуртками, які активно розвивалися в умовах обмежень на професійний театр. Це забезпечувало постійний обмін досвідом: аматори отримували професійні навички, а київські трупи – можливість для пошуку нових талантів, поповнюючи свої лави акторами з Поділля [9, с. 62].

Київ, будучи інтелектуальним центром, першим сприймав і адаптував нові драматургічні течії, які потім, через гастролі, потрапляли на Поділля. Репертуар київських труп на подільській сцені можна розділити на два основні напрями.

Класичний етнографічний репертуар (ранній період, 1860–1880-ті рр., твори І. Котляревського («Наталка Полтавка»), Г. Квітки-Основ'яненка («Сватання на Гончарівці») та ін. Ці вистави, хоча й були дозволені владою, виконували важливу функцію збереження мови та народних звичаїв. Їхня постановка на Поділлі під орудою київських режисерів відзначалася високим рівнем музичного та хореографічного оформлення, особливо за участю випускників київських музичних шкіл (наприклад, у постановках на музику М. Лисенка). Їхній репертуар, що відображав гострі соціальні проблеми пореформеного села і міста, був найбільш значущим для розвитку театру. Його привезення з Києва часто було пов'язане з цензурними ризиками. Наприклад, постановки п'єс І. Карпенка-Карого, що критикували збагачення та соціальну нерівність, поширювали на Поділлі ідеї, які були сформовані у столичних інтелектуальних колах.

Київ виступав і як ключовий логістичний вузол. Більшість залізничних шляхів і поштових сполучень сходились у Києві. Звідти на Поділля надходили: декорації та реквізит (якісні декорації, створені в київських майстернях, зокрема, для Київської опери чи приватних антреприз), часто використовувалися гастрольними трупами на провінційних сценах, підвищуючи візуальну культуру вистав), сценічна періодика та критика (через Київ поширювалися театральні журнали, що виходили у Петербурзі та Москві, а також місцева київсь-

ка театральна критика. Це дозволяло подільській інтелігенції підтримувати зв'язок із загальноімперським і національним мистецьким контекстом). Таким чином, київські митці та інфраструктура не лише фізично постачали акторів і вистави, а й інтегрували Поділля в модерний культурний простір, піднімаючи рівень провінційного театру до столичної планки.

Становлення українського театру було немислиме без опери та оперети, що вимагало високого рівня музичної культури. Київ, з його Музично-драматичною школою (пізніше Інститут ім. М. Лисенка) та потужним музичним життям був основним джерелом кадрів і музичного матеріалу для Поділля. Хоча Микола Лисенко (1842–1912) не був актором, його діяльність як композитора та громадського діяча, безпосередньо пов'язаного з Києвом, мала колосальний вплив на подільську сцену. Його опери та музика до вистав (наприклад, до «Наталки Полтавки» чи «Чорноморців») були обов'язковою складовою репертуару всіх професійних труп, що гастролювали на Поділлі. Київська школа Лисенка виховала низку співаків та хормейстерів, які згодом працювали у складі гастрольних труп та виступали у Вінниці чи Кам'янці-Подільському, забезпечуючи професійне виконання вокальних партій [3, с. 49-50]. У Києві публікувалися ноти українських опер та музично-драматичних творів, що відкривало подільським аматорам і гастролерам доступ до автентичного музичного матеріалу.

Хоча Київ був джерелом кадрів і репертуару, його вплив сприяв формуванню стійких локальних театральних осередків на Поділлі (яскравим прикладом цього процесу є, зокрема, Вінниця). Як один із найбільших адміністративних та торговельних центрів Подільської губернії, Вінниця активно приймала київські трупи. Регулярні гастролі корифеїв виявили необхідність створення у місті стаціонарного театального приміщення. Хоча будівництво Вінницького театру (завершене 1910 р.) фінансувалося переважно місцевою громадою, його архітектурна та функціональна модель часто орієнтувалася на київські зразки, зокрема на модель міських театрів, що вже функціонували у столиці [4, с. 68]. Під впливом частих гастролей київських митців у Вінниці наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. активізувався місцевий аматорський рух, який згодом (особливо після 1905 р.) сформував основи для створення перших напівпрофесійних місцевих труп, котрі часто очолювали вихідці з Києва або ті, хто пройшов «школу» київських антреприз [4, с. 94]. Вплив Києва був, таким чином, не лише транзитним, а й структуротворчим, оскільки він стимулював Поділля до самоорганізації та побудови власної, професійно орієнтованої театальної інфраструктури.

Отже, київські митці відіграли важливу роль у становленні професійного та розвитку аматорського театального мистецтва на Поділлі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Це стало основним джерелом формування високопрофесійних театральних кадрів, які, завдяки постійним гастролям та організаційній роботі, привносили мистецькі стандарти на Поділля. Репертуар київських труп задавав тональність сценічному життю провінції, інтегруючи Поділля у загальнонаціональний культурний та ідейний простір. Київські антрепренери привносили на Поділля досвід управління та фінансування театру, що дозволяло місцевим і гастрольним трупам ефективно функціонувати, незважаючи на політичні та економічні труднощі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонович Д. Триста років українського театру (1619–1919). Прага: Видавництво Українського соціологічного інституту, 1925. 272 с.
2. Вінок спогадів про Заньковецьку / упоряд.: О. Валтуля та ін. Держ. музей театр. мистецтва УРСР та Укр. театр. т-во. Київ: Мистецтво, 1950. 260 с.

3. Кобилянський Л. Микола Лисенко (біогр. нарис). Львів: Накладня М. Таранька, 1930. 93 с.
4. Кушка Н. Музична Вінниця. Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2020. 480 с.
5. Подольскія губернскія вѣдомости. 1869. № 39. С. 181.
6. Раєвська Ю. Інноваційні моделі українського театру 1910-х – початку 1920-х років. *Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття Акад. мистецтв України, Ін-т проблем сучасн. мистецтва*. Київ, 2006. С. 103–158.
7. Рулін П. Студії з історії українського театру (1917–1924). *Записки історико-філологічного відділу ВУАН*. Київ, 1925. С. 207–228.
8. Садовський М.К. Мої театральні згадки, 1881–1917. Харків; Київ: Держ. вид-во України, 1930. 120 с.
9. Софронова Л. Старовинний український театр: моногр. / [Львів. нац. ун-т ім. І. Франка; каф. театрознавства та актор. майстерності ф-ту культури і мистецтв]. Львів, 2004. 336 с.

Отримано: 18.11.2025

Анатолій ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ,
здобувач вищої освіти третього рівня 1 року навчання
спеціальності В9 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-4938-7800>

ОБРАЗ ІМПЕРАТОРА МИКОЛИ ІІ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ СПАДЩИНІ С. ОЛЬДЕНБУРґА

У публікації досліджується образ імператора Миколи ІІ в інтелектуальній спадщині історика С. Ольденбурґа, зосереджено увагу на його характері та стилі державного керівництва. Висвітлено значення праць вченого для формування монархічного історіографічного наративу та осмислення спадщини самодержавства.

Ключові слова: Микола ІІ, С. Ольденбурґ, образ монарха, самодержавство, Російська імперія.

Актуальність теми. Дослідження образу імператора Миколи ІІ в інтелектуальній спадщині С. Ольденбурґа має вагоме наукове й суспільно-культурне значення. Особливо в рамках переосмислення суперечливого імперського/радянського історіографічного наративу, зокрема політичних, економічних, соціальних і культурних трансформацій початку ХХ ст. Відтак, актуальними є звернення до іпостасей, які формували історичну пам'ять про правління останнього вінценосного монарха Росії. Вища монархічна рада (ВМР – координаційний центр правих сил в еміграції) доручила цю нелегку справу С. Ольденбурґу, одному із найавторитетніших істориків і публіцистів еміграційного середовища, чия концепція образу Миколи ІІ стала компонентом взірцевого ідеологічного міфу «доброї для народу і злої для ліберальних сил православної монархії» та суттєво вплинула на формування монархічного дискурсу в європейському науковому просторі.

Студіювання особливостей інтерпретації образу імператора в працях С. Ольденбурґа дозволяє простежити механізми ідеалізації царської влади, трансформацію історичної пам'яті про падіння самодержавства, а також виявити причинно-наслідковий зв'язок між історичною наративною традицією та політичними переконаннями автора. Ця розвідка є важ-

ливою для розуміння того, як сучасники тих подій вибудовували власну монархічну концепцію «національної історії», намагаючись надати трагедії династії Романових метафізичного й морального виміру «заднім числом».

Метою публікації є осмислення інтерпретації образу російського самодержця Миколи II в інтелектуальній спадщині С. Ольденбурга як одного з ключових чинників формування монархічного історіографічного наративу. Дослідження спрямоване на виявлення ідеологічних, культурних і світоглядних засад, що визначали підхід автора до постаті Миколи II.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про доеміграційні погляди С. Ольденбурга біографам відомо небагато, що суттєво ускладнює всебічне осмислення його творчої та ідеологічної еволюції у напрямку ідеалізації російської самодержавної влади, зокрема постаті останнього російського імператора. Ця істотна вада частково компенсується свідченнями близьких до С. Ольденбурга осіб в еміграції, адже розвій його копіткої праці на інтелектуальній ниві, припав саме на цей період життя. Зі спогадів члена ВМР О. Гершельмана, відомо, що Сергій Сергійович був переконаним монархістом (брав активну участь у «білому русі»), мав вроджений талент до літературної справи, досконало володів декількома європейськими мовами; освічений і глибоко порядний, усім «серцем своїм відданий пам'яті покійного Государя Миколи Олександровича» [1, с. 552]. Наведене О. Гершельманом, коротка характеристика засвідчує не тільки про неабиякий творчий потенціал С. Ольденбурга, а й виступає переконливим доказом щодо симпатії останнього до царської сім'ї, відповідно й до існуючої абсолютистської форми правління. Приведеної думки на політичні погляди Сергія Сергійовича, притримується й російський науковець, доктор історичних наук А. Кирилов [3]. Відтак, біограф останнього правителя династії Романових постає послідовним ідейним виразником монархічного світогляду. Водночас він у своїй науковій та публіцистичній діяльності відображав не лише індивідуальні ідейно-світоглядні позиції, але й консолідовану систему цінностей та інтелектуальних орієнтирів російської монархічної еміграції (ВМР), для якої апологія постаті Миколи II та легітимація самодержавного ладу набували ознак морально-політичного імперативу.

Розпочинаючи роботу над двотомною працею, С. Ольденбург не відчував суттєвого дефіциту у джерельній базі. У тексті простежується системне використання різнотипних джерел – офіційних документів державних інституцій, публіцистичних матеріалів, епістолярних свідчень, мемуарів державних і громадських діячів різних політичних орієнтацій, а також звітів та кореспонденції іноземних дипломатичних представництв. Особливу цінність джерельної основи становлять матеріали «Надзвичайної слідчої комісії Тимчасового уряду», уповноваженої здійснювати розслідування протиправних дій колишніх міністрів і високопосадовців. Таке різноманіття джерел зумовлене, зокрема, тим, що праця створювалася не безпосередньо після описуваних подій, а в період, коли історичні процеси вже набули певної завершеності й могли бути осмислені ретроспективно. Цей часовий інтервал сприяв не лише розширенню джерельної бази, а й позначився на змісті авторських оцінок. Особливо це простежується в оцінках подій, пов'язаних із діяльністю більшовицького режиму, де автор схильний до порівняльного аналізу репресивних практик різних політичних систем. У цьому контексті дії царської влади інтерпретуються С. Ольденбургом як відносно помірковані та виправдані з огляду на масштаби насильства, беззаконня та соціальної деструкції, породжені більшовицькою владою.

Зробимо ремарку, що в межах цієї розвідки ми не ставимо за мету відтворення усіх перепитів внутрішньої та зовнішньої політики Російської імперії доби Миколи II. Основну увагу зосереджуємо на особистості монарха – його характері, психологічному типі, світоглядних орієнтаціях та стилі державного керівництва, як їх інтерпретував С. Ольденбург у своїй історико-біографічній концепції. Додамо, що основні аргументи вченого були спрямовані на спростування наклепів та чуток на/про Миколу II, які активно циркулювали в суспільній думці як за часів життя імператора, так і після його смерті (слабохарактерний, нещасливий, виродження династії Романових, владна імператриця, німецька п'ята колона, «временщик» Г. Распутін і т. п.).

У першому томі своєї праці вчений мимохіть згадує про дитинство та юність цесаревича, віддаючи належні почесні К. Побєдоносцеву, який вніс істотну лепту у виховання майбутнього монарха. Наставник Миколи Олександровича вирізнявся сліпою відданістю консервативним ідеям і не сприймав «кульбів» ліберальних кіл. Він розглядав сильну самодержавну владу як необхідний фундамент для стабільності та розвитку Російської імперії [4, с. 38, 41-45]. Проте не варто перебільшувати вплив К. Побєдоносцева на формування світоглядних рис юного спадкоємця династії, адже Миколу II змалку навчала ціла плеяда видатних професорів вищих навчальних закладів імперії. Як зазначає С. Ольденбург, він здобув ґрунтовну освіту (юридичну та військову), у досконалості опанував провідні іноземні мови, однак через раптову смерть Олександра III, курс підготовки до сходження на престол був завершений не повністю [4, с. 39]. Унаслідок цього для широких верств підданих постать імператора залишалася майже невідомою, тоді як у російському придворному середовищі вже почали поширюватися різноманітні чутки та судження щодо його особистісних рис і характеру.

За свідченнями сучасників, при дворі Миколу II характеризували як «людину духовно обдаровану (глибоко релігійну), благородних поглядів, обережну та тактовну; його манери надзвичайно скромні, і він настільки рідко виявляє зовнішню рішучість, що може скластися враження про відсутність у нього сильної волі» [4, с. 49]. Відтак, в оточенні імператора та серед представників придворних і політичних кіл з'явилися сумніви щодо його здатності ефективно керувати державою без «залізної хватки», притаманної його батькові – Олександру III. С. Ольденбург заперечує такі упередження, наголошуючи, що імператор мав «весьма определённую волю, которую он умел проводить в жизнь самым спокойным образом», тобто виявляв внутрішню рішучість і здатність послідовно втілювати прийняті рішення без демонстративної жорсткості [4, с. 36]. Погляди майбутнього імператора на роль верховної влади сформувалися задовго до його сходження на престол і ґрунтувалися на переконанні у божественному походженні самодержавної влади, дарованої монархові для управління російськими підданими. При цьому Микола II розглядав інститут самодержавної влади як органічну складову власної монархічної особистості [4, с. 344, 347; 5, с. 15, 211]. Слідуючи крилатому вислову французького короля Людовика XIV: «Держава? Я і є держава» [2, с. 13]. Відмова від виконання священних імператорських обов'язків стала особистою трагедією останнього монарха з династії Романових.

Чимало уваги Сергій Сергійович приділив впливу на імператора з боку міністрів, дружини Олександри Федорівни та навіть «старця» Г. Распутіна. Науковець систематично спростовує безпідставні наклепи про перебування Миколи II під чужим контролем [4, с. 84, 138, 153, 194, 214-215, 254, 281, 352 та ін.]. Зокрема, С. Ольденбург заперечує твердження

щодо неприйнятних або аморальних вчинків та висловлювань імператора, які часто приписували йому в салонних кулуарах [5, с. 82, 190, 214, 219 та ін.]. Водночас підкреслює, що реальна діяльність монарха свідчить про його самостійність у прийнятті рішень та свідоме виконання монархічного обов'язку, а роль інших осіб у прийнятті державних рішень була значно менша, ніж це зображено в деяких джерелах і публіцистиці [5, с. 191-192]. Визнаючи певні недоліки державного управління доби Миколи Олександровича, С. Ольденбург визнає, що з часом міністерський кабінет дедалі частіше поповнювався не особами з високими адміністративними чи державницькими здібностями, а тими, хто вирізнявся передусім особистою відданістю престолу. Такий підхід, за спостереженням історика, сприяв формуванню серед вищого чиновництва атмосфери угодовства та блюзнірства, що негативно позначалося на ефективності урядового механізму й підривало авторитет самодержавної царської влади [5, с. 182, 221]. Відповідно, постать Миколи II доцільніше розглядати не як безвольну маріонетку, а як послідовного продовжувача реакційного курсу свого батька, який, утім, був змушений під тиском «темних сил» дарувати Російській імперії своєрідний «прообраз конституції» – Маніфест 17 жовтня 1905 р. [4, с. 160, 312-313, 315 та ін.], і, зрештою, на благо людяності відректися від злободенного престолу [5, с. 251].

Висновки. Отож, інтерпретація постаті імператора Миколи II у працях С. Ольденбурга становить цілісну й послідовну спробу реабілітації образу останнього російського монарха в межах монархічного історіографічного дискурсу. Учений покроково вибудовує концепцію самодержця як морально досконалої, відповідальної та глибоко релігійної особистості, діяльність якої зумовлювалася не прагненням влади, а усвідомленням обов'язку перед Богом і народом. При цьому історик відкидає усталені у суспільній думці звинувачення в безхарактерності, слабкості волі та залежності від оточення, наголошуючи на самостійності й послідовності імператора в прийнятті важливих державних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верная гвардия. Русская смута глазами офицеров-монархистов: воспоминания у 6 кн. / [наук. ред. кан. ист. наук В.Ж. Цветков]. Москва: НП «Посев», 2008. 750 с.
2. Карлейль Т. История Французской революции / пер. с англ. Ю.В. Дубровина и Е.А. Мельниковой. Москва: Мысль, 1991. 575 с.
3. Кириллов А.Д. Рецензия о книге С.С. Ольденбурга Царствование Императора Николая II.
4. Ольденбург С.С. Царствование Императора Николая II. В 2 т. Москва: «Феникс», 1992. Т. I. 384 с.
5. Ольденбург С.С. Царствование Императора Николая II. В 2 т. Москва: «Феникс», 1992. Т. II. 288 с.

Отримано: 18.11.2025

ЛІДЕР ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЯК НОСІЙ БРЕНДУ

У статті аналізується роль лідера політичної партії як ключового носія її бренду в сучасному політичному процесі. Наголошено, що в умовах медіатизації та високого рівня персоналізації політики саме лідер стає основним виразником партійних цінностей, стратегічних орієнтирів і стилістичних характеристик політичного іміджу. Особливу увагу приділено функціям лідера як носія бренду. Обґрунтовано, що ефективність партійного бренду значною мірою залежить від узгодженості між лідерськими та корпоративними рівнями ідентичності.

Ключові слова: політичний бренд, лідер політичної партії, персоналізація політики, партійна ідентичність.

Актуальність теми. У сучасному політичному процесі України бренд політичної партії дедалі частіше набуває персоніфікованого характеру, втілюючись у постаті її лідера. Саме лідер виступає ключовим комунікатором партійних цінностей, стратегічних орієнтирів та стильових характеристик політичного образу. В умовах зростаючої впливу мас-медіа, соціальних мереж і персоналізованих форматів політичної комунікації він стає головним носієм, репрезентантом і гарантом цілісності партійного бренду.

Сучасні дослідження засвідчують, що політичний брендинг в Україні поступово еволюціонує від традиційних форм ідеологічної ідентифікації до маркетингових стратегій персоналізації, у межах яких ключовим активом виступає особистість лідера політичної партії. Ця тенденція набуває особливої виразності в умовах кризи довіри до партійних інститутів, коли виборці схильні ототожнювати політичну партію з її лідером, а рішення щодо її підтримки формується переважно на підставі емоційного сприйняття конкретної особи.

Отже, дослідження лідера як носія бренду політичної партії має не лише теоретичну, а й практичну вагу, оскільки дозволяє глибше осмислити механізми формування політичної довіри, сприяти підвищенню ефективності партійних стратегій та вдосконаленню інструментарію політичного маркетингу в сучасній Україні.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності та специфіки ролі лідера політичної партії як носія бренду.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному політичному процесі України дедалі більшої ваги набирає концепт політичного бренду як інтегрального феномену політичної комунікації, що поєднує елементи іміджу, ціннісних орієнтацій, довіри та емоційної ідентифікації виборців із певним політичним суб'єктом – політичною партією чи політичною особою. Політичний бренд постає не лише у якості символіки чи набору комунікативних маркерів, а як цілісна система значень, що забезпечує впізнаваність, формує лояльність та створює стабільний зв'язок із електоратом. Таке розуміння підкреслює роль бренду як механізму диференціації у перенасиченому інформаційному середовищі, в якому увага виборця є критично обмеженим ресурсом.

У науковому дискурсі виокремлюють два основні типи політичного бренду: бренд-персоналію (образ політичного лідера) та бренд-організацію (образ партії / політичної структури). Обидва різновиди поєднують у собі політичний імідж, репутацію, систему цінностей, стиль комунікації та емоційне сприйняття, формуючи стабільну модель сприйняття на основі довіри, емоцій і досвіду взаємодії. Важливою характеристикою політичного бренду є узгодженість його змістових і символічних компонентів, що забезпечує стійкість підтримки й довготривалу впізнаваність у політичному просторі.

У контексті партійної системи України центр тяжіння брендової ідентичності часто зміщується в бік особистості лідера політичної партії. Саме навколо нього вибудовується система комунікацій, візуальних символів, ціннісних орієнтирів та емоційних асоціацій. Публічна активність, медійна присутність, участь у соціально значущих заходах, а також використання символічних маркерів формують політичний образ лідера, який перетворюється на центральний елемент партійного бренду. У цих умовах лідер постає не лише організаційним керівником, а й ключовим інструментом формування та підтримки бренду. Його ім'я, зовнішній вигляд, риторика та комунікаційна стратегія фактично набувають статусу визначальних носіїв партійної ідентичності.

У науковій літературі можна знайти вказівку на кілька базових функцій лідера як носія партійного бренду:

- ✓ Перцептивну, відповідно до якої лідер виступає головним атрибутом, через який виборці ідентифікують політичну партію; його ім'я та публічний образ стають маркерами впізнаваності [2, с. 156];
- ✓ Комунікативну, згідно з якою лідер, як центральна медійна фігура, транслює партійні цінності, меседжі та позиції в публічному просторі [3];
- ✓ Стабілізуючу – постать лідера забезпечує ціннісну послідовність і стійкість партійного бренду, виступаючи фактором довіри та символом надійності [1, с. 35].

У висококонкурентній електоральній комунікації політичний бренд діє як асоціативна мережа взаємопов'язаних уявлень, оцінок та очікувань, яку виборець легко активує під час контакту з політичною партією або її представниками [4, р. 212]. Українських виборці кампанії засвідчують, що успіх партійного бренду часто спирається на «харизматичних лідерів-символів», які персоніфікують партію в масовій свідомості [2, с. 156]. За умов, коли програмні розбіжності між конкурентами суттєво зменшуються, диференціація між партіями переноситься на символічні та персоніфіковані складники – насамперед на лідерів.

У межах комунікаційних досліджень підкреслюється, що процеси медіатизації суттєво підсилюють персоналізацію політики. Мас-медіа фокусують увагу на діях та якостях конкретних індивідів, переводячи оцінку колективних акторів (у нашому випадку – політичних партій) у площину оцінки осіб, що їх репрезентують [5, р. 5].

Образ лідера зазвичай має найсильніше, найчіткіше та найвпливовіше асоціативне навантаження в структурі політичного бренду. Він вирізняється простотою впізнавання, високою здатністю до вербальної та візуальної передачі, що трансформує лідерські характеристики в ефективні евристики, якими виборці послуговуються в умовах інформаційних обмежень [4, р. 213]. Для багатьох виборців саме образ лідера становить домінуючу частину загального бренду, дозволяючи сформувати оцінку привабливості та компетентності політичної партії без детального ознайомлення з її програмними документами.

У сучасному медіапросторі увага ЗМІ концентрується насамперед на першій особі, яка репрезентує позиції партії, виступає головним ньюзмейкером і, відповідно, носієм ключових меседжів бренду. Водночас лідер переносить власний символічний капітал (рівень довіри, професійний авторитет, особисту привабливість) на партійний бренд, посилюючи його сприйняття виборцями. Українські дослідження засвідчують, що прізвища провідних політиків і їхні візуальні ознаки набувають статусу своєрідних «товарних знаків», які закріплюють у масовій свідомості сталий зв'язок «особа – партія».

Концепт «політичної мережі ідентичності бренду», запропонований К. Пічем і Д. Дін, акцентує на взаємопов'язаності складових корпоративного (партійного) та кандидатського (лідерського) брендів [6, р. 2]. Критичною умовою формування сильної архітектури бренду дослідники вважають узгодженість ключових вимірів (впізнаваних візуально-вербальних атрибутів, стабільного набору рис, системи цінностей, стилю комунікацій, образу типового прихильника та самоідентифікації виборця) між рівнем лідера й рівнем політичної партії. Порушення цієї узгодженості підриває цілісність бренду та знижує довіру виборців. Потребу в чіткій структурації й послідовній презентації бренду, зокрема у визначенні ролі «лідерів-символів» – публічних фігур, що уособлюють ключові партійні цінності, – підкреслює й М. Лісовська [2, с. 156].

Висновки. Лідер політичної партії є головним носієм її бренду, оскільки забезпечує найкоротший шлях обробки інформації через сильні й чіткі асоціації, акумулює суспільну увагу та персоніфікує позиції партії, полегшуючи інформаційне сприйняття виборців. Саме через лідера на партію переноситься довіра та легітимність, що посилює її брендову ідентичність. Ефективна архітектура лідерського бренду не зводиться до культу особи, а передбачає узгоджену взаємодію з корпоративним брендом політичної партії, у межах якої всі виміри ідентичності послідовно репрезентують спільні цінності та стиль комунікації з громадянами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Візьонюк В. Роль лідера у діяльності політичних партій на прикладі політичної партії «УДАР» (Український демократичний альянс за реформи) Віталія Кличка. *Наукові записки. Політичні науки*. 2013. Т. 147. С. 34-38. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/793f0a89-17f4-4637-ac09-9a2e95ed5504/content>
2. Лісовська М. Партійний бренд як засіб впливу на електорат. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1-2. С. 153-161. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/lisovska_partiinyi.pdf?Utm_source=chatgpt.com
3. Морарь М. Роль партійного лідерства в активізації політичних процесів сучасної України. *ГРАНІ*. 2014. № 2 (106). С. 67-72. URL: https://grani.org.ua/index.php/journal/article/download/428/440/?Utm_source=chatgpt.com
4. Smith G., French A. The Political Brand: A Consumer Perspective. *Marketing Theory*. 2009. Vol. 9. № 2. P. 209-226. URL: <https://abdulhamid.id/wp-content/uploads/2017/10/the-political-brand-a-consumer-perspective.pdf>
5. Smolo E. Personalization of Politics: A Comparative Analysis of the Impacts on Democratization and Autocratization in Serbia, Croatia, and Montenegro. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2021. 36 p. URL: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/18708-20220207.pdf?Utm_source=chatgpt.com
6. Pich C., Dean D. Political Branding: Sense of Identity or Identity Crisis? An Investigation of the Transfer Potential of the Brand Identity Prism to the UK Conservative Party. Sheffield Hallam University. 32 p. URL: <https://shura.shu.ac.uk/23826/1/Dean-PoliticalBrandingSense%28AM%29.pdf>

Отримано: 18.11.2025

Владислав КОРНІЛОВ,

здобувач вищої освіти третього рівня

3 року навчання спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-6124-7750>

УГОДИ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО Й ТРАНСІЛЬВАНІЇ: ПЕРЕДУМОВИ, ЗМІСТ, НАСЛІДКИ

У статті розглядаються передумови, зміст та наслідки українсько-трансільванських угод середини XVII ст., що стали важливим елементом міжнародної політики в умовах кризи Речі Посполитої та активізації боротьби за домінування у Східній Європі. Проаналізовано зовнішньополітичні інтереси Богдана Хмельницького та князя Дьордя II Ракоці, їхні спроби сформувати антипольську коаліцію та роль Раднотського союзу 1656–1657 рр. Окреслено причини краху спільної кампанії 1657 р. та її вплив на становище Гетьманщини й міжнародну систему регіону.

Ключові слова: Військо Запорозьке; Трансільванія; Богдан Хмельницький; Дьордь II Ракоці; Раднотська коаліція; міжнародні відносини XVII ст.; антипольський союз; українсько-трансільванські угоди.

Актуальність теми. У середині XVII ст. взаємини між Військом Запорозьким та Трансільванським князівством стали важливою складовою широкої системи міжнародних відносин у Східній та Центральній Європі. В умовах загострення протистояння Речі Посполитої з козацькою Україною, посилення Османської імперії, активізації московської дипломатії та змагань за гегемонію в Дунайському й Карпатському регіонах, контакти Хмельницького з князями Трансільванії набули стратегічного значення. Угоди між сторонами відображали прагнення об'єднати сили проти спільного ворога, узгодити військові дії та забезпечити взаємну підтримку у боротьбі за перерозподіл політичного простору.

Метою статті є з'ясування передумов українсько-трансільванського зближення, аналіз змісту домовленостей 1656 р. та наслідків їх реалізації для козацької України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід розпочати з того, що середина XVII ст. була періодом глибокої кризи для Речі Посполитої: козацьке повстання, яке просто лавиноподібно переросло в національно-визвольну війну, а економічні та політичні процеси в Україні набули характеру революції, війни зі Швецією, Московською державою та Османською імперією суттєво підірвали її військовий потенціал. Ослаблення Польщі створило «вакуум сили», який прагнули заповнити інші держави – Трансільванія, Швеція, Військо Запорозьке, Московія.

Трансільванія, очолювана князем Дердем (Дьордьом) II Ракоці, у цей час шукала шляхів для розширення свого впливу в Центральній Європі, а головне – прагнула здобути корону польського короля, використовуючи кризу в Речі Посполитій.

Гетьман Богдан Хмельницький, оцінюючи міжнародний контекст, послідовно намагався сформувати широку антипольську коаліцію. Зовнішньополітична стратегія гетьмана передбачала:

- пошук військових союзників проти Речі Посполитої;
- опору на протестантську Європу та Османську імперію;
- збереження дипломатичного маневру між великими силами (Швецією, Московією, Портою).

Трансільванія, як впливовий протестантський центр і традиційний суперник Польщі, була природним партнером української сторони.

Слід врахувати, що відносини між запорожцями та Трансільванією не були новими. Вони мали давні військово-політичні зв'язки ще від XIV–XVI ст., коли козацькі загони брали участь у антиосманських війнах у Карпатському регіоні. Це забезпечило певну довіру та взаємну зацікавленість у подальшій співпраці.

Ключовим моментом в українсько-трансільванських відносинах стало укладення тристороннього союзу між Військом Запорозьким, Трансільванією та Швецією у 1656 р., відомого як Раднотська коаліція. Власне договір з Трансільванією було підписано 17 вересня 1656 р. в трансільванському місті Дюлафехерварі [2, с. 93]. Будучи пов'язаною договором про дружбу з Трансільванією Україна дефакто стає учасником трансільвансько-шведської антипольської коаліції, утвореної 16 грудня 1656 р. в угорському місті Радноті [2, с. 93]. Його поява була реакцією на:

- слабкість Речі Посполитої після «потопу» – шведського вторгнення 1655–1656 рр.;
- конфлікт інтересів між Московією і козацькою Україною після підписання Віленського перемир'я (1656), де Москва фактично примирилася з Польщею без участі Хмельницького [1, с. 128-129].

Саме Віленська угода (ще на етапі її підготовки) стимулювало гетьмана шукати нових союзників, здатних підтримати його антипольські плани.

Угода між Військом Запорозьким і Трансільванією передбачала:

1. Військовий союз проти Речі Посполитої, який обумовлював спільні походи на польські землі; узгодження стратегічних напрямків наступу; взаємодію українських, шведських і трансільванських військ.

2. Взаємні територіальні гарантії. Богдан Хмельницький підтримував претензій Ракоці на польський трон. Зі свого боку володар Трансільванії декларував визнання козацької автономії на українських землях.

3. Політична координація, яка передбачала дипломатичні контакти з Османською імперією та кримським ханством для нейтралізації можливих загроз, а також забезпечення взаємної підтримки у випадку тиску з боку третіх держав.

Зрештою, угода фактично була дипломатичним обумовленням спільної військової кампанії проти Польщі. Безпосередньо передбачалося, що війська Ракоці розпочнуть наступ на Варшаву. До них мають приєднатися козацькі полки Богдана Хмельницького [1, с. 129].

Спільний похід 1657 року розпочався доволі успішно. У результаті успішного наступу військ Раднотської уже 28 березня було здобуто Краків, у другій половині квітня – Люблін, Подлодов, Мінськ, Венгров та Городок, а 23 травня 1657 р. капітулював Брест. На початку червня 1657 р. союзниками було здобуто Варшаву [2, с. 94; 6, с. 204]. Проте кампанія швидко ускладнилася через низку об'єктивних та суб'єктивних чинників. Серед них: нестача продовольства; зміну політичної ситуації (Швеція почала мирні переговори з Польщею); тиск Османської імперії на Ракоці, який змусив його обмежувати активність; слабка координація між союзниками.

Врешті-решт, трансільванська армія зазнала поразки й відступила [10, с. 289-290].

Серед позитивних політичних наслідків участі України в Раднотській коаліції були: по-перше, спроба залучити до антипольської коаліції потужних протестантських союзників; по-друге, демонстрація міжнародного статусу Гетьманщини як важливого учасника європейської політики.

Водночас в якості негативних можна назвати погіршення відносин із Московським царством, яке розцінило союз Хмельницького з протестантськими державами як ворожий крок; фактичний вихід з війни Трансільванії; послаблення позицій України внаслідок краху Раднотської коаліції

Загалом, угода остаточно показала Європі, що козацька Україна є реальним суб'єктом міжнародної дипломатії. Однак нестабільність союзу виявила: недосконалість системи міждержавної координації; залежність Трансільванії від позиції Османської імперії; труднощі для Хмельницького у формуванні стабільних військово-політичних блоків.

Провал союзу й смерть Богдана Хмельницького невдовзі після цих подій (серпень 1657 р.) стали одним із чинників початку Руїни – періоду політичної нестабільності, зовнішнього втручання та боротьби за владу в Україні.

Висновки. Отже, угода між Військом Запорозьким і Трансільванією в середині XVII ст. стала важливою спробою формування міжнародного альянсу для перегляду балансу сил у Східній Європі. Їхні передумови ґрунтувалися на зближенні політичних інтересів Хмельницького й Ракоці, прагненні обмежити владу Речі Посполитої та створити нову конфігурацію сили в регіоні. Зміст угод передбачав тісну військову координацію, але слабкість взаємних зобов'язань, залежність Трансільванії від зовнішніх чинників і складна міжнародна ситуація зумовили крах кампанії 1657 р.

Попри це, українсько-трансільванська угода стала вагомим свідченням того, що Гетьманщина активно шукала місце в європейській політиці й намагалася діяти як суб'єкт міжнародних відносин. Досвід цих дипломатичних зв'язків став важливою сторінкою української державної традиції XVII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Газін В.В. Між Москвою та Варшавою: «українське питання» в 1654–1667 рр.: монографія / наук. ред. – проф. В.С. Степанков. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2019. 372 с.
2. Газін В. Москва, Варшава та Чигирин в умовах становлення віленсько-раднотської політичної конфігурації (друга половина 50-х рр. XVII ст.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Т. 33: До 70-річчя від дня народження професора Олександра Завальнюка. С. 87–103.
3. Гебеи Ш. Трансильванско-русские отношения в XVII в. URL: http://www.russtudies.hu/php/upload/File/06Gebei-OR_kesz_jav.pdf
4. Горобець В. Вільно чи Раднот? Українсько-трансільванська військова співпраця 1657 р. в контексті формування протестантської ліги. *Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення: матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.)* / [відп. ред. В.А. Смолій]. Київ: Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2006. С. 120–133.
5. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / [редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін.]. Київ: Наукова думка, 1997. Т. IX-2. 776 с.
6. Гурбик А. Основні етапи та наслідки походу українських військ в Польщу 1657 р. *Terra Cossacorum: студії з давньої і нової історії України*: науковий збірник на пошану доктора істо-

- ричних наук, професора Валерія Степанкова [відп. ред. В.А. Смолій]. Київ: Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2007. С. 196–222.
7. Гурбик А. Україна і трансільванське князівство в умовах Раднотської коаліції. *Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення: матеріали міжнародної наукової конференції* (Київ, 14–16 квітня 2005 р.) / [відп. ред. В.А. Смолій]. Київ: Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2006. С. 134–153.
 8. Гурбик А. Українське військо у війні Раднотської коаліції проти Польщі: від Кракова до Бреста. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)* / [ред. кол.: В.А. Смолій (гол. ред.), В. Станіславський, Т. Чухліб та ін.]. Київ: Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2005. Вип. 5. С. 315–334.
 9. Гурбик А. Український гетьманат в умовах Віленсько-раднотської системи міжнародних відносин 50-х років XVII ст.: історіографічний аспект проблеми. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)* / [ред. кол.: В.А. Смолій (гол. ред.), В. Станіславський, Т. Чухліб та ін.]. Київ: Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2008. Вип. 8. С. 195–219.
 10. Гурбик А. Похід військ Раднотської коаліції на Варшаву та повернення в Україну. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)* / [ред. кол.: В.А. Смолій (гол. ред.), В. Станіславський, Т. Чухліб та ін.]. Київ: Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2006. Вип. 6. С. 281–307.

Отримано: 18.11.2025

Юрій ЛУБКО,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-2542-839X>

ПРИЧИНИ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ (1921-1939 рр.): ІДЕОЛОГІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ МОТИВИ

У статті проаналізовано ідеологічні та політичні мотиви антирелігійної політики більшовицької влади в Україні у 1921–1939 роках. Розкрито зміст марксистсько-ленінського підходу до релігії як до інструменту експлуатації та обґрунтовано роль атеїстичної пропаганди у формуванні тоталітарного світогляду. Визначено, що боротьба з релігією в українському контексті поєднувала ідеологічні цілі з політичними – зокрема, знищенням осередків національної ідентичності та опору радянському режиму.

Ключові слова: більшовицька влада, антирелігійна політика, атеїзм, тоталітаризм, Україна.

Актуальність теми. Антирелігійна політика більшовицької влади в Україні у 1921 – 1939 рр. була системою заходів, спрямованих на обмеження впливу церкви, утвердження атеїзму та формування радянського світогляду. Її вивчення є важливим для розуміння механізмів становлення тоталітарної системи та знищення традиційних духовних цінностей українського суспільства. Аналіз ідеологічних і політичних мотивів цієї політики дає змогу з'ясувати, як влада використовувала боротьбу з релігією для контролю над суспільною свідомістю. Переосмислення цих процесів допомагає сформулювати об'єктивне бачення історії та зрозуміти витоки сучасних державно-церковних відносин.

Мета публікації – проаналізувати ідеологічні та політичні мотиви антирелігійної політики більшовицької влади в Україні у 1921 – 1939 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після жовтневого перевороту 1917 року більшовицьке керівництво розпочало масштабну трансформацію суспільства, спрямовану на утвердження нового – соціалістичного – ладу, у межах якого релігія розглядалася як пережиток минулого й засіб ідеологічного гноблення. Відповідно до марксистсько-ленінського вчення, релігія визначалася як «опіум для народу», тобто як інструмент, що відволікає трудящих від боротьби за соціальне визволення. Тому ліквідація впливу церкви та духовенства розглядалася більшовиками не просто як елемент культурної політики, а як необхідна умова побудови нового, «науково-атеїстичного» суспільства.

Уже на початку 1920-х років в Україні, як і в усьому Радянському Союзі, було запроваджено цілеспрямовану систему антирелігійних заходів. Їх ідеологічне підґрунтя формувалося навколо ідеї створення «нової людини», вільної від релігійних упереджень і повністю підпорядкованої партійно-державним настановам. Антирелігійна політика охоплювала всі сфери суспільного життя – освіту, культуру, побут, мистецтво, засоби масової інформації. Особливу роль у її реалізації відігравали створені при партійних структурах організації – такі як «Союз войовничих безбожників», який координував пропаганду атеїзму серед населення [4, с. 73-75].

В українському контексті антирелігійна кампанія мала ще один вимір – національний. Церква, особливо православна, залишалася важливим чинником збереження національної ідентичності, культури й традицій. Тому боротьба з релігією на українських землях поєднувала ідеологічні та політичні цілі: з одного боку, – прагнення знищити «буржуазно-клерикальні пережитки», а з іншого – послабити потенційні осередки опору радянській владі, якими часто ставали релігійні громади [3, с. 248-251].

Таким чином, антирелігійна політика більшовицької влади виступала не лише складовою світоглядної боротьби, а й потужним інструментом політичного контролю. Через неї держава прагнула утвердити власну монополію на духовне життя суспільства, зруйнувати традиційні моральні орієнтири та замінити їх новими – комуністичними цінностями, що мали забезпечити повне підпорядкування людини інтересам тоталітарного режиму.

Ідеологічне підґрунтя антирелігійної політики більшовицької влади формувалося на основі марксистсько-ленінської концепції релігії, згідно з якою віра в Бога трактувалася як прояв невігластва, соціальної нерівності та експлуатації. У працях Карла Маркса, Фрідріха Енгельса та Володимира Леніна релігія постає як форма хибної свідомості, що відволікає трудящих від боротьби за свої права. Вона сприймалася не як духовна потреба людини, а як інструмент панівних класів для підтримання покори народу. Тому звільнення суспільства від релігії, за логікою марксизму, мало стати важливою умовою побудови комуністичного майбутнього.

Ленін неодноразово наголошував, що партія не може залишатися нейтральною у питаннях віри: вона повинна активно боротися з будь-якими формами релігійного світогляду, оскільки вони суперечать матеріалістичним засадам марксизму. Саме тому радянська влада проголосила принцип «наукового атеїзму» – тобто системного, цілеспрямованого заперечення релігійної свідомості через пропаганду, освіту та виховання. Цей принцип став ідеологічною основою діяльності державних і партійних органів у сфері культури, освіти й науки [5, с. 11-12].

У 1920 – 1930-х роках в Україні активно поширювалися антирелігійні видання, створювалися музеї атеїзму, проводилися лекції, виставки та масові кампанії проти релігійних свят і обрядів. Релігію висміювали у школах, кіно, літературі, театрі, що сприяло її маргіна-

лізації у суспільній свідомості. Важливим аспектом стало також формування нової системи радянських ритуалів – «червоних хрестин», «комсомольських весіль», «соціалістичних похоронів» – покликаних замінити традиційні церковні обряди [4, с. 78-82].

Таким чином, ідеологічна боротьба з релігією була не лише теоретично обґрунтованою, а й системно реалізованою у практиці радянської держави. Вона мала на меті не тільки фізичне знищення церкви, скільки глибоку трансформацію суспільної свідомості – формування нового типу людини, яка сприймає віру як анахронізм і протиставляє їй комуністичні цінності колективізму, матеріалізму та відданості партії.

Політичні мотиви антирелігійної політики більшовицької влади в Україні були безпосередньо пов'язані з прагненням утвердити повний контроль над усіма сферами суспільного життя. Церква, особливо на початку 1920-х років, залишалася впливовим інститутом, який об'єднував значну частину населення та мав моральний авторитет, що перевищував довіру до нової влади. Для більшовиків це становило потенційну загрозу: духовенство могло виступати осередком опору або носієм альтернативної, національно зорієнтованої ідеології [5, с. 26-27].

В українських реаліях боротьба з церквою мала ще й виразний національний аспект. Православна церква, попри різні юрисдикційні орієнтації, відігравала важливу роль у збереженні української ідентичності та традицій. Тому для радянського режиму ліквідація або підпорядкування церковних структур означала не лише боротьбу з релігією як такою, а й придушення потенційних осередків українського національного руху. Зокрема, політика влади була спрямована проти спроб відродження автокефалії Української православної церкви, яку сприймали як прояв «українського буржуазного націоналізму» [3, с. 251-252].

Політичний тиск проявлявся у репресіях проти духовенства, конфіскації церковного майна, ліквідації монастирів і скороченні парафій. Влада використовувала гасло «звільнення трудящих від впливу попів» як засіб для легітимізації своєї боротьби з релігією. Однак за цією риторикою стояло прагнення зруйнувати будь-які інституції, здатні об'єднати суспільство поза контролем партії.

Водночас антирелігійна кампанія в Україні виконувала ще одну важливу політичну функцію – зміцнення єдності радянського простору. Знищення самотніх національно-релігійних традицій сприяло уніфікації духовного життя та формуванню «радянського народу», позбавленого власної історичної пам'яті. Саме тому церква розглядалася не лише як конкурент у сфері моралі та віри, а як політичний опонент, який міг стати основою для антирадянського руху.

Висновки. Антирелігійна політика більшовицької влади в Україні у 1921 – 1939 рр. була складовою частиною ширшої стратегії тоталітарного контролю над суспільством. Її ідеологічне підґрунтя ґрунтувалося на марксистсько-ленінському матеріалізмі, який заперечував духовні цінності та проголошував релігію ворожою соціалізму. Політична мета цієї політики полягала у ліквідації впливу церкви як альтернативного центру морального й національного авторитету, що міг протистояти радянській владі. Через системну пропаганду атеїзму, репресії проти духовенства, знищення релігійних інституцій і запровадження нових «радянських» обрядів більшовики прагнули створити новий тип людини – без віри, без національної пам'яті, повністю підпорядкованої партії. Наслідком цієї політики стало глибоке руйнування духовної культури, традицій і моральних основ українського суспільства, що відчувається й сьогодні у процесах відновлення релігійного та національного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ігнатуша О.М. Політика більшовиків щодо церкви на Півдні України у 20-х роках XX ст. *Записки історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова*. Одеса, 2002. Вип. 12. С. 273-281.
2. Киридон А.М. Втілення радянської моделі державно-церковних відносин в Україні. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2005. Вип. 13. С. 274-294.
3. Киридон А.М. Державно-церковні відносини в радянській Україні (1917 – 1930-ті роки): дис. ... докт. іст. наук. Київ, 2006. 531 с.
4. Киридон А.М. Час випробувань: держава, церква і суспільство в радянській Україні 1917-1930-х років. Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. 384 с.
5. Пащенко В.О. Держава і православ'я в Україні: 20-30-ті роки XX ст. Київ: Вид-во «Полтава», 1993. 188 с.

Отримано: 18.11.2025

Олександр МАЛИСНИК,

здобувач вищої освіти третього рівня

3 року навчання спеціальності 052 Політологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-8292-0824>

СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ» В УКРАЇНІ

Досліджується поняття «гібридної війни» в Україні, як нового явища в міжнародних відносинах.

Ключові слова: конфлікт, гібридна війна, анексія, інформаційна війна, загроза, протистояння.

Актуальність теми. Сучасні міжнародні конфлікти дедалі частіше виходять за межі традиційного розуміння війни, набуваючи комплексного та багатовимірного характеру. Однією з таких форм є гібридна війна – поєднання військових, інформаційних, політичних, економічних, кібератакуючих та інших інструментів впливу, що застосовуються синхронно та взаємодоповнююче. Україна з 2014 року стала об'єктом масштабної гібридної агресії Російської Федерації, що згодом переросла у повномасштабне вторгнення, однак не втратила ознак гібридності. Актуальність аналізу цього явища зумовлена необхідністю чіткого теоретичного визначення гібридної війни, розуміння її механізмів, засобів та наслідків для національної безпеки. Український досвід протидії гібридній агресії є унікальним, а тому потребує наукового осмислення та узагальнення.

Метою статті є розкрити сутність поняття «гібридна війна» та охарактеризувати основні прояви гібридної агресії проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «гібридна війна» стало одним із ключових у сучасних міжнародних відносинах та безпекових дослідженнях. З початком російської агресії проти України у 2014 році цей термін набув особливої актуальності, оскільки саме український досвід став одним із найяскравіших прикладів застосування гібридних

методів ведення війни у XXI столітті. За словами Г. Яворської та О. Їжака, саме події на Сході України спонукали розширити зміст вказаного концепту і стимулювали процес осмислення гібридної війни, як окремого феномену [2, с. 29].

До базових компонентів гібридної війни можна віднести традиційні та нестандартні загрози, тероризм, підривні дії, новітні й нешаблонні технології для протидії супротивникові. Складниками такого протистояння є використання різних методів, які спонукають виникнення і поглиблення в державі, обраній для агресії, гострих внутрішніх конфліктів. При цьому держава-агресор, спонукавши і розв'язавши військовий конфлікт, усіма засобами намагається залишитися публічно не причетною до нього.

Окрім військового втручання, кремлівське керівництво розгорнуло проти України справжню економічну війну, яка, як відомо, є невід'ємною складовою частиною гібридної війни. Конкретним проявом такого економічного тиску стали так звані «газові війни» між Росією та Україною 2006 і 2009 років, які були не лише зіткненням господарських суб'єктів з питань продажу Україні та умов постачання в Європу російського газу, але й цілеспрямованими діями по дискредитації нашої держави, як відповідального і адекватного партнера у міжнародних відносинах, насамперед, з державами Європи.

Поруч з економічною війною, іншим важливим проявом гібридної війни в Україні є активна ворожа пропаганда, що поступово перетворюється у справжню інформаційну війну. Після революції Гідності та зміни влади в Україні в 2014 році Кремль вжив ряд заходів, спрямованих на розхитування суспільно-політичної ситуації всередині нашої держави. В цьому плані було застосовано цілий арсенал методів пропаганди і політичних провокацій.

В якості інструментів застосовуваної сили Росія також широко залучає інформаційні та електронні системи «озброєння». При цьому, з метою виправдання своєї військової присутності, організованих секретних операцій, дій іррегулярних (квазімілітарних) формувань, керівництво Росії широко використовує так звану концепцію "Русского мира" з її яскраво вираженою націоналістичною спрямованістю.

Варто також наголосити, що гібридна війна Росії проти України постійно посилюється в інформаційній площині. Для цього російські спецслужби використовують приватні ІТ-організації та злочинні угруповання.

Поруч з інформаційною складовою гібридної війни важливу роль відіграє також її історичний аспект. Адже історія дає неосяжний простір і невичерпні ресурси для найрізноманітніших трактувань тих чи інших історичних подій і процесів. На думку Е. Магди, інформаційна війна створює імідж і формує порядок денний. Історія легітимізує його, робить дорожче, вкриває «циганським Золотом» (міддю) пропаганди найфантастичніші вигадки, некоректні тези і твердження [3, с. 197].

Принципово новим аспектом для ведення сучасної гібридної війни виявилася ключова роль міжнародної спільноти. Спільна позиція щодо засудження дій агресора з боку НАТО, ЄС, стратегічних партнерів України, система санкцій проти РФ стали важливим чинником протидії та стримування агресора. Водночас гібридний російсько-український конфлікт унаочнив, що, попри широку і розгорнуту систему включення в архітектуру міжнародної безпеки, Україна опинилася в умовах військової агресії у безпековому вакуумі, поза надійними гарантіями безпеки.

Роль і зміст гарантій безпеки у сучасному світі виявили свою обмеженість і змінність залежно від наявності або відсутності довіри між світовими гравцями, готовності слідувати міжнародним правилам або зухвалої відмови рахуватися з ними.

Варто зазначити, що гібридна війна, як і всі останні війни, спрямовані не тільки на владу чи армію, але й на населення, громадян. Її інформаційні, соціально психологічні, політичні та силові стратегії передбачають використання насамперед не силових засобів, які починають застосовувати ще задовго до того, як «жертва» почне усвідомлювати всі наслідки – суспільний спротив, терористична, квазімілітарна та військова діяльність, руйнування та захоплення території, людські втрати [1, с. 77].

Важливою особливістю російських гібридних воєнних дій є, насамперед, загальнодержавний підхід. Він широко застосовується у всьому, від секретних операцій до безпосередніх відкритих бойових зіткнень, мобілізації та залучення партизанських сил, приватних військових компаній, криміналітету, пов'язуючи воедино характеристики всього спектру концепції.

Для стійкої протидії московському впливу, необхідна інформаційна “гігієна” та активна боротьба з дезінформацією, що вимагає спільних зусиль громадян, влади та міжнародної спільноти для забезпечення безпеки та об'єктивності інформації у соціальних мережах. Це складний та тривалий шлях, але в умовах сучасної війни його слід пройти, адже це дасть змогу забезпечити стабільне інформаційне поле без ворожого впливу на громадян України.

Безсумнівно, що головною передумовою перемоги України у розв'язаній проти неї Кремлем гібридної війни є непорушна єдність українського народу, досягти якої можливо лише завдяки чітко виробленій, зрозумілій, переконливій та єдиній для всіх українців національній ідеї. Саме така ідея повинна стати визначальною домінантою переможного закінчення війни і наступного просування України до європейської спільноти.

Висновки. Отже, гібридна війна як форма сучасного протиборства демонструє зрушення у характері збройних конфліктів, коли класичні військові операції доповнюються широким спектром невійськових засобів впливу. Гібридна війна проти України стала не лише викликом, а й каталізатором трансформації системи національної безпеки. Вона продемонструвала потребу у зміцненні обороноздатності, розвитку стратегічних комунікацій, модернізації кіберінфраструктури, посиленні стійкості суспільства та налагодженні міжнародної взаємодії. Розуміння сутності та характеристик гібридної війни є необхідною умовою для побудови ефективної моделі захисту держави у ХХІ столітті, коли традиційні та нетрадиційні загрози все частіше переплітаються і набувають нових форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гібридна війна, її окремі передумови, стратегії та наслідки. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 8. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/5ebe8513-9204-4389-9772-5f74a6903d0b/content>
2. Магда Е.В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 304 с.
3. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

Отримано: 18.11.2025

Денис ЛУЦИК,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-1817-3721>

ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ СТРУКТУРИ ГОРОДИЩ СЕРЕДЬНОГО ПОДНІСТРОВ'Я В XII – НА ПОЧАТКУ XIII ст.

Досліджується питання особливостей поселенської структури городищ Середнього Подністров'я (Пониззя) в XII – на початку XIII ст., тобто в період інтенсивної урбанізації регіону в складі Галицького та Галицько-Волинського князівств.

Ключові слова: Середнє Подністров'я, Пониззя, давньоруські городища, Бакота.

Актуальність теми. Проблематика поселенської структури городищ Середнього Подністров'я (Пониззя) в XII – на початку XIII ст. є надзвичайно актуальною, адже саме цей період став часом доволі активної урбанізації регіону та формування класичної давньоруської мережі поселень Пониззя. В умовах сучасної України вивчення давньоруського Пониззя набуває додаткової ваги як джерело наукового обґрунтування історичної тяглості української державності та етнічної ідентичності подільського населення. Варто підкреслити, що XII – початку XIII ст. є ключовим для розуміння механізмів переходу від невеликих сторожових городищ IX–XI ст. до розвинутої багатопрофільної поселенської системи.

Метою статті є дослідження особливостей поселенської структури, типології та функціонування городищ Середнього Подністров'я саме в XII – на початку XIII ст. – період входження цього регіону до Галицького та Галицько-Волинського князівств під назвою Пониззя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середнє Подністров'я в XII – на початку XIII ст. пережило період найінтенсивнішої урбанізації за всю давньоруську добу. Якщо в попередній період (IX–XI ст.) на лівобережжі між притоками Калюс і Збруч функціонувало лише декілька порівняно невеликих городищ переважно сторожового характеру (Глибівка, Гарячинці, поселення в старій частині міста Кам'янець-Подільського), значна частина яких була ймовірно покинута або знищена внаслідок нападів кочівників у другій половині XI ст., то вже з XII ст. спостерігається якісно новий етап поселенського розвитку.

Археологічні розвідки та стаціонарні дослідження останніх десятиліть фіксують різке зростання кількості пам'яток: на лівобережжі Середнього Дністра виявлено 34 городища та 75 відкритих селищ, датованих XII – серединою XIII ст. [2; 4, с. 76]. Така щільність поселенської мережі є доволі цікавою для досліджуваного регіону і може свідчити про певний демографічний вибух.

На відміну від укріплених поселень IX–XI ст., городища XII – початку XIII ст. набули складної внутрішньої структури та багатопрофільного функціонального призначення. Вони виконували не лише оборонні, а й адміністративно-господарські, ремісничі, торговельні та культові функції. Поселенська структура стала чітко ієрархічною: – великі укріплені центри (городища-міста) – Бакота (столиця Пониззя), ймовірно Кам'янець-Подільський, Калюс, Ушиця, Гринчук, Привороття Друге, Подільське, Княжпіль – середні укріплені селища з потужними валами та ровами, які оточували численні неукріплені села, що формували аграрну периферію та забезпечували їх продовольчу базу.

Найяскравішим прикладом розвинутого городища-міста є Бакота, яка в XII – першій половині XIII ст. досягла свого апогею і стала «столицею» Пониззя перетворившись східний економічний та релігійний центр Галицько-Волинського князівства. Тут зафіксовано багаточисленні культурні нашірвання, залишки монументального скельного монастиря та сліди розвинутого ремесла. Кам'янець-Подільський, ймовірно, у цей же час перетворюється на ключовий оборонно-адміністративний осередок з потужною системою дерев'яно-земляних, а згодом і кам'яних фортифікацій.

Іншим аспектом, який доволі виразно читається в археології регіону, є будівництво городищ, які за своїми ознаками можна віднести до феодальних садиб. До таких можна впевнено віднести городище біля с. Привороття Друге, або «Кармалюкова гора». Воно доволі велике за розмірами – 4,94 га і складається з трьох частин розділеними валами і ровами [9, с. 230, 232]. З огляду на невеликий дитинець та топографію самої пам'ятки «Кармалюкова гора» може розглядатися винятково як феодальна садиба з доволі розвинутою сільськогосподарською округою. Також, до цієї категорії варто віднести й городище XII-XIII ст. в с. Карачківці, однак археологічного матеріалу поки що замало. Зазначимо, що на початку XIII ст. Середнє Подністрів'я стає об'єктом зазіхань з боку галицьких бояр, які намагалися підпорядкувати собі цю територію в обхід князівської волі. Так, гідно О. Купчинського Пониззя мало всі шанси перетворитися на боярську республіку незалежну від Галича [5].

Зазначимо, що найбільш складним, з точки зору археології є «давньоруський Кам'янець». Фрагментований археологічний матеріал, який виявляється у ході спорадичних археологічних робіт в старій частині міста створює враження існування вже у XII – першій половині XIII ст. тут «справжнього давньоруського міста». Археологічні дослідження, проведені на території Старого замку та Старого міста Кам'янця-Подільського, дають підстави припустити, що активна розбудова двох основних складових поселення – дитинця й посаду – розпочинається вже з середини XII ст. [6; 8]. Саме в цей час закладаються риси, які в подальшому визначили планувальну структуру оборонних укріплень міста. Насамперед це стосується послідовного зведення укріплень: спочатку дерев'яних, а, ймовірно, вже в перші десятиліття XIII ст. – кам'яних на території Старого замку та земляно-дерев'яних по периметру Старого міста. Сліди земляного валу, що фіксувалися під час археологічних робіт 2012 р. на Вірменському бастіоні [3], підтверджують існування цих укріплень. Поки що залишається відкритим питання, чи охоплювали вони всю територію півострова, чи лише найбільш уразливі для штурму ділянки – остаточного археологічного підтвердження цієї гіпотези наразі немає [1, с. 8].

До суто князівських фортець на теренах Середнього Подністрів'я слід віднести низку подністровських городищ, як-от Гринчук та літописні Ушиця та Калюс. Їхні функції – контроль Дністровського торгового шляху та захист східного кордону Галицько-Волинського князівства.

Етнічний субстрат залишався стабільним. Краніологічні матеріали із середньовічних некрополів регіону (Бакота) демонструють мезокранію, значне горизонтальне профілювання обличчя, середнє виступання носа – тип, що виявляє чітку генетичну тяглість із населенням IX–XI ст. та близькість до середньодніпряньського антропологічного варіантів (київських полян) [7, с. 271-272]. Разом з тим, наявний антропологічний матеріал є ще недостатнім для повноцінних висновків.

Висновки. Проведене дослідження особливостей поселенської структури городищ Середнього Подністров'я (Пониззя) в XII – на початку XIII ст. дає змогу дійти таких узагальнень. Поселенська структура набула чітко вираженої ієрархії: великі адміністративно-господарські центри (Бакота – столиця Пониззя, та, ймовірно, Кам'янець-Подільський), прикордонні князівські фортеці (Калюс, Ушиця та низка невеликих подністровських городищ) забезпечували контроль дністровського торгового шляху на захист південно-східного кордону Галицько-Волинського князівства; середні укріплені селища та численні неукріплені села формували аграрну округу. Окремо виділяються феодальні садиби (Привороття Друге – «Кармалюкова гора», та, ймовірно, Карачківці), які відображають початок формування боярського землеволодіння й потенціал перетворення Пониззя на автономну боярську одиницю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баженов О. До проблем формування Кам'янець-Подільського археологічного регіону у другій половині XII-XIII ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Випуск 24. С. 6-12.
2. Баженов О.Л. Історія та культура Середнього Подністров'я IX-XIII століть: монографія. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2009. 304 с.
3. Болтанюк П., Мегей В., Кулешова А. Історія розвитку Вірменського бастиону. *Археологія і фортифікація Середнього Подністров'я*: зб. матер. II всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2012. С. 152-157.
4. Винокур І.С., Горішній П.А. Бакота. Столиця давньоруського Пониззя. Кам'янець-Подільський: Центр Поділлєзнавства, 1994. 362 с.
5. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004. 1285 с.
6. Нечитайло П. Кам'янець-Подільський: татарський, польський, османський. *Археологія України за роки Незалежності*. Київ: Інститут археології НАН України, 2022. С. 369-378.
7. Нечитайло П.О., Долженко Ю.В., Старенький І.О., Болтанюк П.А., Горбняк Т.В. Поховання другої половини XII – першої половини XIII століття поблизу Бакотського печерного монастиря. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2018. Вип. 22. С. 256-277.
8. Нечитайло П., Болтанюк П., Старенький І. Археологічне обстеження в районі брами Пільної Старого замку Кам'янець-Подільського 2019 року. *Археологія & Фортифікація України*: збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції / [редкол.: О.О. Заремба (голова) та ін.]. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О.А., 2019. С. 121-122.
9. Старенький І., Левінзон Є. Охоронна розвідка на городищі Кармалюкова гора. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 06–07 червня 2019 р. / ред. кол.: О.В. Рудник (голова), В.Г. Чернець (співголова), С.В. Пивоваров (відп. ред.) та ін. Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Асоціація реставраторів України, 2019. С. 230-236.

Отримано: 18.11.2025

Олександр МАРЧУК,

здобувач вищої освіти третього рівня
спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4922-3144>

ВІННИЦЬКА ПЕРІОДИКА ПРО РОБОТУ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ НА ЧОЛІ З ІВАНОМ ОГІЄНКОМ (1919 р.)

Проаналізовано публікації вінницької періодики, у яких висвітлено діяльність міністерства освіти під керівництвом Івана Огієнка. Визначено основні напрями функціонування освітнього відомства, що відображалися у газетних матеріалах.

Ключові слова: Іван Огієнко, періодика, Вінниця, міністерство освіти, Директорія УНР.

Актуальність теми. У період Директорії УНР відбулись ряд змін у освітній галузі, у тому числі завдяки зусиллям міністра освіти Івана Огієнка та його команди. Заходи у рамках освітньої реформи активно висвітлювала преса, інформуючи населення про нововведення, у тому числі у Вінниці, де упродовж короткого часу працювало МНО. Аналіз публікацій щодо освітньої діяльності взимку 1919 р. має певне значення для сьогодення, адже дає можливість розкрити відповідний політичний досвід, який не втратив актуальності і у наш час.

Метою публікації є висвітлення діяльності освітнього відомства, очолюваного Іваном Огієнком, крізь призму вінницьких періодичних видань.

Виклад основного матеріалу дослідження. 5 січня 1919 р. Директорія УНР призначила міністром освіти ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету Івана Огієнка, який відразу активно приступив до виконання своїх обов'язків у м. Києві. Проте невдовзі, через погіршення ситуації на фронті, Директорія, уряд, міністерства, зокрема й МНО, на деякий час переїхали до м. Вінниці, де робота над реформою освіти продовжилась, про що інформували різні періодичні видання.

У статті «В Міністерстві Освіти» розповідалось про справи у відомстві, яке розташувалось у будинку дівочої гімназії, що знаходилася в «Мурах». Туди перемістились департаменти нижчої, середньої, професійної, дошкільної і позашкільної освіти та частина департаменту загальних справ. З доповіді директора департаменту середньої освіти відомо про плани українізації та збільшення мережі середніх шкіл на Поділлі, щоб боротися із ворожими впливами, а також наради комісії з вироблення нових окладів для вчителів середніх шкіл усіх типів. Мав вноситись законопроект про виділення коштів на облаштування українських бібліотек при семінаріях та інститутах, визнання дипломів вчителів, які закінчили Львівський та Чернівецькі університети на штатні посади у середніх школах [6]. Пізніше, в іншій статті, розкривались нові плани міністерства, наприклад, зрівняти у правах вчителів-галичан, які працюють у Наддніпрянщині, з місцевими педагогами, запровадити обов'язкове навчання для дорослих, покращити стан українського студентства тощо [1].

Українізації освітнього процесу була однією із важливих напрямків у діяльності міністерства освіти. 2 лютого 1919 р. в газеті «Республіканські вісті» було опубліковано наказ міністра освіти про викладання українською мовою в усіх типах шкіл. Повідомлялось, що тимчасовою мовою викладання для окремого вчителя може бути й інша, однак лише з доз-

волу міністра освіти для вищих, губерніального комісара – середніх, повітового комісара – нижчих шкіл. Дедлайн подачі прохань від педагогів встановили до 20 лютого. Ці вимоги не стосувались шкіл національних менших [11].

У статті «Державна мова» розповідалось про розпорядження міністра освіти про переведення шкільного діловодства (протоколи нарад, атестати, свідоцтва та інше) виключно на українську мову. Усе, що друкувалось за державні кошти, мало бути виконано державною мовою [4].

У той час міністр освіти Іван Огієнко та його команда запроваджували ряд змін у вищій освіті для підсилення спроможності університетів, у першу чергу державних українських університетів у м. Кам'янець-Подільському та Києві. Зокрема, 5 лютого міністерство освіти надіслало для них обіжники щодо проведення усіх семестрових і курсових іспитів державною мовою [3]. Наступного дня уряд ухвалив закон про заснування в усіх вищих школах УНР лектури української мови, як обов'язкового предмету для усіх факультетів [9]. Турбуючись про студентів, було прийнято рішення звільнити від плати за навчання більшу кількість осіб, зокрема, з 20% до 30% від усієї загальної кількості слухачів [13].

У зв'язку із тим, що більшість студентів не мали змоги у середній школі вивчати предмети українознавства, то в цих університетах запроваджувалось викладання історії України, української мови і літератури, а завершувались ці курси обов'язковими іспитами [15]. Переслідуючи мету якнайшвидше сформувати когорту української інтелігенції, було дозволено складання державних іспитів не через 4, а через 3 роки навчання [18]. 10 лютого було прийнято рішення про визнання дипломів українських громадян, які закінчили Львівський, Віденський і Чернівецький університети, а також Львівський політехнічний, на рівні з випускниками вищих шкіл Російської імперії [10]. Були також розроблені нові умови вступу [12] та переведення вільних слухачів до дійсних студентів [21] державних українських університетів.

В ході війни з більшовиками гостро стояло питання реквізиції шкільних приміщень, особливо у час евакуації керівництва країни до тимчасових місць перебування. Міністр І. Огієнко виніс це питання на засіданні Ради Народних Міністрів та наполягав, щоб подібна реквізиція відбувалась виключно з погодження МНО, з його аргументами тоді погодились [17].

Чимало газетних статей мали інформаційний характер, зокрема, про випуск «Словника Подільського земства» [19], виділення коштів на друкарню при Кам'янець-Подільському державному українському університеті [6; 22], подяку від міністра освіти І. Огієнка Проскурівській філії Національного Союзу за поради у реформі освіти [14], законопроект щодо одержавлення 29 громадських середніх шкіл [20], відзначення Шевченкового свята у школах [23].

У м. Вінниці представники міністерства освіти співпрацювали із культурно-просвітньою комісією Трудового Конгресу в справі шкільної реформи, що висвітлювалось у газетах. Між ними проводились зустрічі та обмін пропозиціями, зокрема, 12 лютого відбулася нарада про становище середньої школи за участю директора департаменту середньої школи А. Синявського тощо [8]. Виробили пропозицію для міністерства щодо сприяння культурному зближенню Наддніпрянщини і Галичини, проведення всеукраїнських педагогічних з'їздів тощо [5].

Преса висвітлювала й частину кадрових рішень міністерства освіти, зокрема, призначення Богуславського заступником губерніального комісара народної освіти на Поділлі [16], звільнення директора Кам'янець-Подільської технічної школи А. Бикова [7] тощо.

Висновки. Отже, діяльність міністерства освіти, очолюваного Іваном Огієнком викликала інтерес у преси м. Вінниці, де тимчасово працювала частина урядових структур. Періодичні видання висвітлювали накази, обіжники, події та законопроекти у галузі освіти. Найбільшу увагу приділяли українізації, реформам у вищій, середній освіті, вирішенню кадрової проблеми, діяльності державних українських університетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В Міністерстві Освіти. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 11 лютого Ч. 57. С. 1.
2. В Міністерстві Освіти. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 7 лютого Ч. 54. С. 1.
3. В Міністерстві Освіти. *Українська Ставка*. Вінниця. 1919. 12 лютого. Ч. 39. С. 3.
4. Державна мова. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 2 лютого Ч. 50. С. 2.
5. Діяльність Культурно-Просвітньої Комісії. *Українська Ставка*. Вінниця. 1919. 5 березня. Ч. 57. С. 3.
6. Друкарня при Кам'янецькій Університеті. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 7 лютого Ч. 54. С. 2.
7. Звільнення д. Бикова. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 2 лютого Ч. 50. С. 2.
8. Культурно-просвітня комісія Трудового Конгресу. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 11 лютого Ч. 57. С. 2.
9. Лектура української мови в вищих школах України. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 11 лютого Ч. 57. С. 2.
10. Надання прав скінчивших вищі школи в Галичині. *Українська Ставка*. Вінниця. 1919. 13 лютого. Ч. 40. С. 2.
11. Наказ по Міністерству Народної Освіти. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 2 лютого Ч. 50. С. 1.
12. Нові умови вступу до Київського та Кам'янецького Українських Державних Університетів. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 11 лютого Ч. 57. С. 2.
13. Пеклування Міністерства Освіти про українське студентство. *Українська Ставка*. Вінниця. 1919. 12 лютого. Ч. 39. С. 3.
14. Подяка Проскурівській Філії Національного Союзу. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 7 лютого Ч. 54. С. 2.
15. Предмети українознавства в Українських Університетах. *Українська Ставка*. Вінниця. 1919. 12 лютого. Ч. 39. С. 3.
16. Призначення д. Богуславського. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 2 лютого Ч. 50. С. 2.
17. Реквізіція шкіл. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 2 лютого Ч. 50. С. 2.
18. Скорочення часу перебування в університетах. *Українська Ставка*. Вінниця. 1919. 12 лютого. Ч. 39. С. 3.
19. Словник Подільського земства. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 7 лютого Ч. 54. С. 2.
20. Удержавлення шкіл. *Українська Ставка*. Вінниця. 1919. 20 лютого. Ч. 46. С. 3.
21. Умови переходу вільних слухачів на стан дійсних студентів. *Українська Ставка*. Вінниця. 1919. 12 лютого. Ч. 39. С. 3.
22. Університетська друкарня в Кам'янці. *Республіканські Вісти*. Вінниця. 1919. 11 лютого Ч. 57. С. 2.
23. Шевченкове свято в школах. *Українська Ставка*. Вінниця. 1919. 20 лютого. Ч. 46. С. 3.

Отримано: 18.11.2025

МЕШКАНЦІ ГАЙСИНА ТА МОБІЛІЗАЦІЯ ДО ДЕНІКІНСЬКОГО ВІЙСЬКА В 1919 р.

Стаття присвячена подіям Української революції 1917-1921 рр. В центрі уваги поставлено з'ясування ставлення мешканців Гайсина до мобілізації в лави денікінського війська в 1919 році.

Ключові слова. Білогвардійська окупація, денікінське військо, мобілізація, мешканці Гайсина, Українська революція 1917-1919 рр.

Актуальність теми. У період революції 1917-1921 рр. Україна стала ареною збройного протистояння між різноманітними політичними противниками, для перемоги кожної з них важливим було поповнення лав своїх військ. Водночас, для розуміння ефективності цього процесу важливо розібратися у ставленні місцевого населення до військових мобілізацій.

Мета публікації. На основі аналізу джерел та історіографії показати ставлення мешканців Гайсина до мобілізації в лави денікінського війська в 1919 році.

Виклад основного матеріалу дослідження. Восени 1919 року Східне Поділля, в ході українсько-білогвардійської війни, було окуповане денікінцями [2, с. 92-100; 3, с. 167-177]. 16 жовтня розпочалася білогвардійська окупація Гайсина, яка тривала до 16 грудня [6, с. 563-606]. Нова влада фактично одразу розпочала процес поповнення денікінського війська місцевими мешканцями шляхом проведення військової мобілізації. Певні надії покладалися на «історичну пам'ять». Колись у місті, до революції, дислокувався 75-й піхотний Севастопольський полк, котрий 19 жовтня знову розташувався у місті [5, с. 146]. Місцеве офіцerstvo і вся чорна сотня в Гайсині «нетерпляче ждали приходу своїх родичів» [4]. Проросійські сили (міський голова, члени управи, представники громадськості) навіть виробили план заходів щодо зустрічі «рідного полку» з хлібом і сіллям [6, с. 565-566]. Такий прийом денікінців створював ілюзію у них «радості» місцевих мешканців, і відповідно сподівання на успішне поповнення лав свого війська за рахунок гайсинчан.

Гайсинським повітовим військовим начальником було призначено 55-річного відставного полковника К. Рогожина, вірного ідеалам дореволюційної росії [1], котрий енергійно зайнявся формуванням нових бойових одиниць для Добровольчої армії генерала А. Денікіна, насамперед з числа колишніх вояків царської армії [6, с. 565-566].

Відповідно до розпорядження вищих органів влади у Гайсині було створено окремий 4-й батальйон у складі 75-го Севастопольського полку. А для охорони порядку було вирішено організувати гайсинську офіцерську роту, котру очолив полковник у відставці С. Михайловський [6, с. 578]. Місцеві пани-офіцери зразу примусили міську владу облаштувати їхню службу з комфортом [6, с. 578]. Денікінці отримали також підтримку з боку частини місцевої молоді – гімназистів, з числа котрих було сформовано ще один білогвардійський підрозділ – учнівська рота [6, с. 580-581]. Фактично на цьому приплив добровольців з мешканців Гайсина до білогвардійського війська і припинився.

Слід зазначити, що досить швидко у мешканців Гайсина пройшла ейфорія від приходу денікінців. Їхні сподівання на належний порядок з кожним днем розвіювалися. Цьому по-

сприяли грабунки білогвардійців місцевих єврейських крамниць, повернення до «руських» традицій, діяльність каральних органів окупантів (денікінської контррозвідки), масштабні реквізиції, ігнорування органів місцевої влади, тощо [6, с. 567-587]. Непривабливий вигляд окупантам робили і представники гайсинської офіцерської роти, котрі інколи приймали участь у каральних заходах в повіті [6, с. 579]. Далекий від очікуваного приплив добровольців змусив денікінців посилити процес мобілізації до білогвардійського війська.

Під примус мобілізації потрапили місцеві освітяни, котрі згідно російського законодавства їй не підлягали. Цікаво, що під мобілізацію потрапило навіть освітянське керівництво: Е. Токар (вчитель-директор 7-го початкового міського училища) та Ф. Лужанський (вчитель-директор 4-го міського училища, призваний на службу до офіцерської роти). Такий підхід до освітян спричинив зупинку навчального процесу у зазначених навчальних закладах [6, с. 601].

Тому не дивно, що мешканці Гайсина почали залишати свої домівки, оформлювати документи, котрі б надавали їм право покинути місто і повіт [6, с. 603].

16 грудня 1919 року денікінські підрозділи, що розташовувалися в Гайсині залишили місто. З ними в південному напрямку відбули їх прихильники з числа цивільного населення [6, с. 603].

Висновки. Таким чином, процес мобілізації до лав денікінського війська впродовж 15 жовтня – 16 грудня 1919 р., час коли Гайсин був окупований білогвардійцями, отримав неоднозначну реакцію з боку мешканців цього населеного пункту. З одного боку в місті було чимало тих, хто підтримував «білий» рух. Були навіть і ті, хто добровільно зголосився бути мобілізованим до денікінського війська. Все ж таки, масштаби поповнення не задовільнили білогвардійське командування. Тому нова влада вдалася до примусу, зокрема представників освітньої сфери, котрі мобілізації згідно законодавства не підлягали. Примус, а також свавілля, репресії білих не сприяли позитивному сприйманню мобілізаційних потуг до денікінців. Дійшло навіть до того, що мешканці Гайсина почали залишати місто, уникаючи примусової мобілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний архів Вінницької області. Ф. Д-286, оп.1, спр.1, арк. 137-137 зв.
2. Завальнюк О.М., Олійник С.В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): монографія. 2-е вид., доп. і перероб. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2013. 292 с.
3. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське протистояння: наукова монографія. Київ: Темпора, 2006. 576 с.
4. Народна воля. Кам'янець на Поділлі. 1919. Ч.6 (222). С.2.
5. Рекрут В. Білогвардійська окупація гайсинського повіту (15 жовтня – 15 грудня 1919 р.). *Вінниччина: минуле та сьогодні. Краєзнавчі дослідження: матеріали XXXI Вінницької Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції 24-25 вересня 2020 р. Присвячена 30-річчю з дня проголошення Декларації про державний суверенітет України*. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2020. С. 145-154.
6. Рекрут В. Нариси історії Гайсинщини. Українська революція (1917 -1921 рр.): Події. Особи. Роздуми. Книга II: Боротьба за державність України в роки гетьманату та становлення директорії УНР. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля». 844 с.

Отримано: 18.11.2025

СЕЛЯНСТВО РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПОЧАТКУ XX ст. У ПРАЦЯХ МОРІН ПЕРРІ

Проаналізовані праці британської дослідниці Морін Перрі присвячені селянському руху в 1905-1907 рр. та аграрній політиці есерів. У них охарактеризовано соціально-економічне становище селянства Російської імперії після реформи 1861 р. Звернено також увагу на вплив модернізації на ерозію традиційних поглядів селянства та формування його протестної свідомості. Охарактеризовано форми та цілі революційного руху селян, його соціальний склад. Зроблено висновок, що поступово селянство поступово усвідомлювало власні інтереси а його готовність до прямої дії зростала.

Ключові слова: англійська історіографія, Морін Перрі, революція 1905-1907 рр., селянство, модернізація.

Актуальність теми. В роботах британської науковиці Морін Перрі, присвячених селянському руху в 1905-1907 рр. та аграрній політиці партії есерів від її зародження до революції 1905-1907 рр. розглянуто соціальний склад та ідеологічні аспекти селянського руху в Російській імперії. Особлива увага при цьому зосереджена на революції 1905-1907 рр. Нею були детально проаналізовані модернізаційні процеси в Російській імперії та їх вплив на свідомість селянства.

Метою публікації є з'ясування характеристик селянства Російської імперії початку XX ст. в працях Морін Перрі, його соціально-економічного становища, змін у свідомості під впливом модернізаційних впливів, а також характеристик та цілей селянського руху в роки революції 1905-1907 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку британської дослідниці Морін Перрі, важке становище селянства було зумовлено низкою соціально-економічних трансформацій, які мали місце після Земельної реформи 1861 р. Зокрема, однією з причин став аграрний голод, який був породжений тим, що селяни отримали невеликі наділи, а їх становище ще більше ускладнилося великим зростанням сільського населення Російської імперії у другій половині XIX ст. [3, с. 193].

Також М. Перрі вказує, що селяни знаходилися у фінансовій залежності, оскільки отримали необхідність сплачувати обтяжливі викупні платежі за наділи, разом з податковим тягарем, що в свою чергу посилювало зuboжіння селянства. Для того, щоб мати змогу прожити та прогодувати свою родину селяни брали землю в оренду, або ж шукали заробіток в якості сільськогосподарських чи промислових робітників [3, с. 194].

Вплив політики швидкої індустріалізації С. Вітте за рахунок сільського господарства на початку XX ст. позначився на хвилі аграрних заворушень на півдні імперії [3, с. 193]. У районах, де відбувався цей перехід до капіталістичного сільського господарства, селяни були позбавлені не лише можливості орендувати землю, але й, у багатьох випадках, своїх традиційних прав доступу до ресурсів, таких як ліси та пасовища. Загальним наслідком зазначених процесів, на думку М. Перрі, стало поступове зuboжіння та пауперизація селянства Російської імперії [3, с. 194].

Дослідниця також відзначає, що покоління, яке брало участь у селянському русі 1905 р., дещо відрізнялося за світоглядом від попереднього, оскільки зростало усвідомлення та обурення тим фактом, що звільнення принесло не бажані «землю та волю», а поступове погіршення економічного становища селянства. Водночас традиційні цінності релігії та вірності царю, які, за деякими винятками, зробили пасивну покору долі головною характеристикою селянства впродовж усього XIX ст., поступово втрачали свій вплив на селянський світогляд [3, с. 194-195]. Дослідниця зазначає, що ця ерозія селянської віри у два стовпи патріархального російського суспільства – самодержавство та православ'я – призвела до створення нової групи свідомих борців проти існуючого політичного та соціального ладу [1, с. 54].

Суттєвий вплив на селян мав також процес модернізації. Загальне покращення комунікацій у другій половині XIX ст. допомогло подолати ізоляцію селян у їхніх громадах та поширити їхній досвід за межі безпосереднього горизонту села. Професійні працівники земств становили нову «сільську інтелігенцію» з учителів, лікарів та медсестер, юристів, агрономів та статистиків, які часто поділяли народницький етос служіння народу через «культурну просвіту», що знайомило селян зі світськими міськими інтелектуальними цінностями, що дуже відрізнялися від тих, що традиційно передавали священники та місцеві державні чиновники [3, с. 194]. М. Перрі також вказує на появу прошарку «селянської інтелігенції» який в роки революції 1905-1907 рр. виконував функцію, подібну до функцій неселянської інтелігенції та поширювали ідеї різних політичних організацій, зокрема, Селянського союзу [3, с. 201]. Окрім того, зростання протяжності і мережі залізниць полегшило селянам пересування імперією у пошуках роботи. Для ілюстрації цієї тези М. Перрі звертається до свідчень есерівки К.К. Брешко-Брешковської, яка так описувала зміни у настроях селян наприкінці XIX ст.: «майже не було жодної дівчини-підлітка, не кажучи вже про хлопців, які не працювали далеко від дому, подорожуючи за сотні миль на південь Росії під час збору врожаю або на цукрові заводи в Києві та інших місцях» [1, с. 54].

Революціонери, які звернулися до селянства на початку XX ст., були раді знайти готову відповідь на свою пропаганду прямих дій для досягнення землі та свободи, що контрастувало з пасивним очікуванням «царської ласки», з яким зіткнулися їхні попередники-народники [2, с. 126]. Говорячи про Селянські повстання у Харківській та Полтавській губерніях 1902 р. М. Перрі зазначає, що невдоволені селяни реагували на революційну пропаганду з різним ступенем витонченості: одні інтерпретували її як санкціонування використання прямих дій; в інших випадках повідомлялося, що селянські заворушення були спровоковані поширенням революційних прокламацій, які селяни інтерпретували як копії маніфесту від царя, що надавав дозвіл на перерозподіл землі. В інших випадках селяни бачили своє виправдання в принципах соціальної справедливості: чому вони повинні голодувати, коли комори поміщиків були повні зерна та сіна, які вони, селяни, виробляли своїми трудами: і чому дворяни повинні претендувати на землю, коли вона не обробляла їх власними руками? [1, с. 56-57]. Вона відзначає, що в цей період в селян ще жила віра в доброго царя. Деякі селяни були настільки переконані, що цар підтримує їхні дії, що навіть прибуття військ для придушення руху не розчарувало їх: вони вважали, що цар послав солдатів, щоб вони наглядали за впорядкованим перерозподілом землі. Ця віра іноді мала трагічні наслідки, як-от інцидент у селі Ковалівка, де натовп селян відмовився розійтися, коли офіцер наказав це зробити. «Ви не смієте стріляти», – казали селяни військам. «Цар цього не наказував». Коли кілька з них загинули або були поранені, селяни благали війська піти, кажучи, що «офіцери

повинні будуть відповісти за це перед Його Величністю Імператором». Загалом, Мерін Перрі зазначає, що рух у Полтаві та Харкові спричинив аналогічні заворушення в сусідніх українських губерніях Херсонській, Катеринославській та Бессарабській. До середини 1902 р. весь південь Російської імперії, від України до Уралу, був охоплений рухом, однак чутки про маніфест царя, який відіграв таку важливу роль у Полтаві та Харкові та надав руху там своєрідних масових настроїв, були менш помітними в інших місцевостях [1, с. 57].

Дослідниця відзначає, що аграрні заворушення 1902-1903 рр., які дещо вшухли в 1904 р., знову спалахнули на початку 1905 р., спричинені хвилею страйків, що почалися після «Кривавої неділі» в Санкт-Петербурзі, і тривали впродовж 1906-1907 рр. При цьому М. Перрі відзначає, що причини революційного руху селян були спричинені модернізаційними процесами в імперії, натомість форми, які набував селянський рух, були по суті традиційними, спрямованими насамперед проти традиційних ворогів селянства на місцевому рівні – поміщиків, а не проти державного центру влади, втіленому в царі [2, с. 126]. Можна частково заперечити тезу британської науковиці, оскільки діяльність такої організації як Селянський союз була спрямована на скликання Установчих зборів та подальшу зміну форми правління та політичного режиму в імперії [4, с. 71-73].

Для підтвердження своєї думки вона приводить статистику виступів селянства і вказує, що переважна більшість інцидентів (близько 75%) була спрямована проти поміщиків. Натомість конфлікти з поліцією та військами (14,5%) зазвичай були наслідком намагання влади втрутитися в боротьбу селян проти поміщиків [1, с. 118].

Головними формами селянського руху в 1905-1907 рр. М. Перрі називає підпали, руйнування маєтків та незаконну вирубку лісу [2, с. 128]. Вона відзначає, що Україна, поряд з Центральним Чорнозем'ям та Поволж'ям входило до районів з найбільшим розмахом селянського руху, оскільки саме тут експлуатація селян землевласниками була найбільшою, або де найбільші труднощі були спричинені переходом від оренди до великого капіталістичного господарства [2, с. 127].

Науковиця також відзначила, що у багатьох районах селяни замінили своїми вільно обраними представниками сільських та волосних (волостних) старшин та інших чиновників, яких вони вважали просто маріонетками державної бюрократії. Відмова від сплати податків була також поширеною [2, с. 127]. У іншій своїй роботі вона відзначила, що така тактика була запропонована на з'їздах Селянського союзу [1, с. 116-117].

Цілі селянського руху за М. Перрі варіювалися від прямих вимог покращення економічних умов (як у страйковому русі сільськогосподарських робітників), до набагато далекосяжнішої соціальної мети – «чорного переділу», що передбачав повну ліквідацію поміщицького землеволодіння та фактичне впровадження на місцевому рівні «трудового принципу» землекористування – глибоко вкоріненого переконання селян, що користуватися землею мають лише ті, хто обробляє землю власною працею [2, с. 127].

М. Перрі наголосила, що селянство не становило однорідну масу та інтереси різних його прошарків суперечили одне одному. Бідні та безземельні селяни виступали найактивнішими учасниками руху, оскільки їм «не було чого втрачати». Однак існували певні форми руху в яких вони не могли брати участь в сили об'єктивних обставин. Селянин без корови не міг займатися незаконним випасом худоби, а селянин без коня не міг взяти участь у вивезенні деревини з панського лісу або майна з його садиби. Навіть у страйках за зарплату вони іноді були найбільш уразливими. Так, на Поділлі на одному з страйків лідерами руху були

більш заможні селяни, а безземельні були найменш рішучими, бо вони не могли існувати без щоденного заробітку, і незабаром вони були змушені припинити страйк, щоб уникнути голоду. Заможні селяни зазвичай залишалися осторонь від руху, хоча в рідкісних випадках окремі селяни-землевласники самі ставали жертвами руху. У деяких випадках, коли багатії брали участь у русі разом з іншими прошарками села, бо, на переконання М. Перрі, вони мали більше спільного зі своїми односельцями, ніж з поміщиками. Так, на Херсонщині у селянському русі брали участь бідні, середні та заможні селяни. Їхні погляди були однаковими, бо хоча заможні селяни купували землю через банк, вони дорого за неї заплатили. На Волині в одному з випадків багаті долучилися до руху, оскільки вважали, що поміщик несправедливо заборонив випас худоби в певній частині лісу. На Катеринославщині участь заможних селян у виступах була епізодичною і обумовлювалася їх солідарністю з політичними та соціальними гаслами революції 1905-1907 рр. [2, с. 138-141].

Важливу роль у русі відіграли сезонні робітники в сільському господарстві та промисловості, які мали досвід життя поза селом [2, с. 136]. Подібну роль відігравали селяни-солдати та моряки, які поверталися до своїх сіл після російсько-японської війни. З їхнім прибуттям рух посилювався. Так, на Полтавщині селяни, які були військовополонені у Японії, ділилися своїм сильним враженням з приводу культурності японців. Таким чином, невдоволення солдатів подекуди було результатом порівнянь з Японією, які були не на користь Російської імперії [2, с. 136].

М Перрі дослідила роль аграрного питання в діяльності Партії соціалістів-революціонерів. Велику роль при цьому було приділено альтернативним силам на скелі – Всеросійському селянському союзу та РСДРП [1].

Висновки. Таким чином, у працях англійської дослідниці Морін Перрі селянство Російської імперії початку ХХ ст. постає як динамічна та неоднорідна соціальна група, становище якої визначалося модернізаційними процесами в імперії, а також соціально-економічними труднощами, які наростали після селянської реформи 1861 р. Попри переважно традиційні форми протесту, виступи селян в 1902 р, а також в 1905-1907 рр. стали продуктом нової суспільної динаміки, обумовленої поширенням освіти та соціальної мобільності в селі. Аналіз становища селянства, зроблений М. Перрі дозволяє зробити висновок, що селянський рух не був результатом стихійного вибуху, а наслідком поступового усвідомлення власних інтересів та збільшення готовності до прямої дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Perrie M. The Agrarian Policy of the Russian Socialist-Revolutionary Party: from its Origins through the Revolution of 1905–1907. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1976. 232 p.
2. Perrie M. The Russian Peasant Movement of 1905- 1907: Its Social Composition and Revolutionary Significance. *Past and Present*. 1972. Volume: 57. P. 123-155.
3. Perrie M. The Russian Peasant Movement of 1905-7: Its Social Composition and Revolutionary Significance. *The World of the Russian peasant: post-emancipation culture and society* / edited by Ben Eklof and Stephen Frank. Boston: Unwin Hyman, 1990. P. 193-218.
4. Федьков О.М., Магась В.О. «Селянству – владу і землю!». Всеросійський селянський союз в Україні (1905-1907 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 272 с.

Отримано: 18.11.2025

Ілля ПІГОВИЧ,

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-6980-886>

РАДЯНСЬКА КОМУНІСТИЧНА ПРОПАГАНДА У КИЇВСЬКОМУ МЕДИЧНОМУ ІНСТИТУТІ У РОКИ ГОРБАЧОВСЬКОЇ «ПЕРЕБУДОВИ»: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «МЕДИЧНІ КАДРИ»

У статті, на основі аналізу матеріалів газети «Медичні кадри», досліджено специфіку компартійної пропаганди серед студентів Київського медичного інституту у середині 1980-х рр.

Ключові слова: Київський медичний інститут, студенти, пропаганда, контрпропаганда, комсомол.

Актуальність теми. Дослідження комуністичної пропаганди серед студентів у радянських закладів вищої освіти, зокрема в Київському медичному інституті, дозволяє глибше зрозуміти механізми формування лояльності до тоталітарної системи, роль ідеологічного контролю у сфері освіти та шляхи впливу державної пропаганди на світогляд молоді. Аналіз таких практик є необхідним для подолання рудиментів радянського мислення, що досі зберігаються в освітньому та управлінському середовищі, і сприяє формуванню критичного ставлення до маніпулятивних ідеологічних технологій.

Метою роботи є виявлення специфіки, змісту та методів комуністичної пропаганди серед студентів Київського медичного інституту у середині 1980-х років, а також аналіз розбіжностей між задекларованими радянською владою ідеалами та реальною практикою їхнього втілення в освітньому та виховному процесі.

Основний матеріал. Ідейно-політичне виховання студентів Київського ордена Трудового Червоного Прапора медичного інституту імені академіка О.О. Богомольця (КМІ) займало важливе місце у діяльності керівних органів, зокрема парткому, ректорату, профкому та комітету ЛКСМУ. Ця робота розглядалася як інструмент підготовки не лише висококваліфікованих медичних кадрів, але й «політично зрілих, ідейно загартованих громадян» [1].

У середині 1980-х рр., у зв'язку з підготовкою до XXVII з'їзду КПРС, колектив інституту повинен був зосередити зусилля на виконанні соціалістичних зобов'язань, спрямованих на піднесення ефективності роботи, зміцнення трудової дисципліни [2].

Центральна роль у пропагандистській діяльності відводилася кафедрам суспільних наук (історії КПРС, філософії, наукового комунізму та політекономії). Викладання мало ґрунтуватися на глибокому вивченні творів класиків марксизму-ленінізму. Навіть спеціальні, медичні питання, повинні були обговорюватися під певним кутом зору: патріотичного, інтернаціонального, атеїстичного. Для посилення ідеологічної боротьби в інституті був створений Кабінет контрпропаганди, а комуністи проводили повсякденну роботу, критикуючи антинаукові погляди «буржуазних ідеологів» з питань політики, соціології, культури та медицини на лекціях і семінарах. Наприклад, на педіатричному факультеті працював семінар з контрпропаганди, який сприяв викриттю ідеології «антикомунізму та буржуазної пропаганди» [3]. Для політінформаторів читалися лекції на такі теми, як «Мілітаризація космосу – загроза миру і безпеці народів» та «Медики у боротьбі за ядерне роззброєння і мир» [4].

Важливою частиною пропаганди було виховання в душі патріотизму та інтернаціоналізму. У сфері роботи з іноземними студентами (з країн Азії, Африки, Латинської Америки) підготовка фахівців розглядалася як ідеологічна місія, що слугувала інтересам радянської системи. Іноземні студенти брали участь у боротьбі проти «американського імперіалізму» і сіоністів Ізраїлю, а також висловлювали солідарність з ангольським, палестинським та в'єтнамським народами. Студенти-іноземці у своїх доповідях на конференціях «викривали реакційну, антигуманну сутність ідеології нацизму і фашизму» [5].

Однак у роботі з іноземними студентами, на думку владних органів, була низка прогалин. Деякі куратори взагалі не цікавились іноземцями і не залучали їх до культурних заходів. В інституті існувала низька академічна успішність серед іноземців, а також проблеми мовного бар'єру та побутової ізоляції. Партбюро факультетів не приділяли належної уваги роботі з іноземними студентами [6].

Пропаганда комуністичної моралі включала й активну боротьбу зі шкідливими звичками та зміцнення дисципліни. ЦК КПРС прийняв постанову «Про заходи щодо подолання пияцтва й алкоголізму», вимагаючи від комуністів особистого прикладу у боротьбі з цим «потворним явищем». Було створено Всесоюзне товариство тверезості, до якого закликали вступати всіх медичних працівників. Проте, джерела фіксують прямі випадки порушення моралі серед співробітників: головний енергетик інституту І. Гальчинський ставив під загрозу безпеку, керуючи автомобілем у стані алкогольного сп'яніння [7]. Також асистент В. Долбілов, керуючи авто нетверезим, потрапив до медвितверезника і був звільнений [8]. Серед студентів за короткий час за вживання алкоголю з комсомолу було виключено 9 осіб [9].

Ідейне виховання також інтегрувалося через громадські заходи та активну участь у трудовій діяльності. Студенти-медики брали участь у сільськогосподарських загонах під час трудових семестрів, працюючи на збиранні врожаю, зокрема картоплі, та виконуючи будівельні роботи, присвячуючи свій доробок XXVII з'їзду КПРС. Крім того, колектив інституту перераховував значні кошти до Фонду миру, працюючи безоплатно у комуністичних суботниках [10].

Із заявами партійних керівників значно контрастувала низька академічна успішність, що прямо підривало ідеологічну мету пропаганди. Наприклад, на II лікувальному факультеті 32 другокурсники мали незадовільні оцінки («2»), з яких 10 – з трьох і більше дисциплін (зокрема, студенти Ю. Василенко, О. Абломський, А. Кошевий, Ю. Галич). Аналогічна ситуація була на II курсі стоматологічного факультету, де на «2» було атестовано 49 осіб. На четвертому курсі лікувального факультету було більше незадовільних оцінок, ніж у колег з педфаку, а цілі групи мали середній бал нижче 3,0. Ці незадовільні результати, зазначалося, були наслідком халатного ставлення до праці та недостатньої відповідальності [11].

Значні організаційні прорахунки та проблеми матеріально-технічного забезпечення також свідчили про недоліки управління та байдужість керівництва до потреб студентів, що суперечило «ідеалам радянського гуманізму». У новому Фізико-хімічному корпусі, наприклад, так і не почав працювати буфет з елементарною торгівлею (чаєм, кавою, пірижками), не працювали ліфти і всі ходили пішки по семиповерховому корпусу, через що студенти жартували, що такі «тренування» дозволять їм подолати Еверест [12]. Недоліки виявлялися і в гуртожитках: на 9-му поверсі читальний зал був брудний, з поламаними стільцями і непрацюючим електроосвітленням. Крім того, відзначалися випадки фальсифікації документів: іноземну студентку Аркомпатану Порнпан було вирішено відрахувати за академічну заборгованість та підробку підписів у заліковій книжці [13].

Висновки. Таким чином, публікації свідчать, що радянська комуністична пропаганда у КМІ була багатогранною ідеологічною кампанією, тісно пов'язаною із зовнішньою політикою СРСР. Попри гучні заклики до прискорення та підвищення якості, система ідеологічного виховання постійно стикалася із серйозними недоліками, формалізмом та низьким рівнем свідомості як серед студентів, так і серед викладацького складу. За лаштунками гучних звітів про підготовку до з'їздів КПРС та соціалістичне змагання залишалися серйозні проблеми: низька якість знань у значної частини студентів, відсутність належної дисципліни, хронічні організаційні та матеріальні недоліки, а також нездатність партійних органів викоринити соціально небезпечні явища на кшталт алкоголізму та паління, що вимагало постійної, але безуспішної «боротьби». Ця ситуація підтверджує дисбаланс між декларованими ідеалами і реальною практикою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Країні – висококваліфіковані кадри. (1986). *Медичні кадри*. 16 січня. № 2 (1554). С. 1.
2. На рівень важливих завдань. (1985). *Медичні кадри*. 2 вересня. № 25 (1537). С. 1.
3. Семінар з контрпропаганди. (1985). *Медичні кадри*. 26 квітня. № 16 (1528). С. 2.
4. До уваги політінформаторів. (1985). *Медичні кадри*. 24 жовтня. № 32 (1544). С. 2.
5. На актуальні теми. (1985). *Медичні кадри*. 12 грудня. № 38 (1550). С. 1.
6. Вимогливість і контроль. (1985). *Медичні кадри*. 12 грудня. № 38 (1550). С. 2.
7. На «Москвичі» під градусом. (1985). *Медичні кадри*. 20 червня. № 23 (1535). С. 2.
8. Остання двійка. (1986). *Медичні кадри*. 9 жовтня. № 29 (1581). С. 2.
9. Новини за тиждень. (1986). *Медичні кадри*. 10 квітня. № 13 (1565). С. 1.
10. Успішно виконаємо п'ятирічку. (1985). *Медичні кадри*. 10 січня. № 2 (1514). С. 1.
11. З чим ідеш до екзаменів. (1985). *Медичні кадри*. 10 січня. № 1 (1513). С. 1.
12. Проблем багато. (1985). *Медичні кадри*. 28 листопада. № 36 (1548). С. 1.
13. Негідний вчинок. (1986). *Медичні кадри*. 10 квітня. № 13 (1565). С. 2.

Отримано: 18.11.2025

Сергій ПРИХОДЬКО,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-9302-4683>

ІМПЕРСЬКА ПОЛІТИКА “ТИМЧАСОВОГО ЗАМИРЕННЯ” ТА РЕВІЗІЇ ШЛЯХЕТСТВА НА ПРИЄДНАНИХ ЗЕМЛЯХ (1793-1805 рр.)

Стаття присвячена політиці Російської імперії щодо польської шляхти Правобережної України на початковому етапі інкорпорації. На основі аналізу сучасних досліджень українських істориків (О. Гуржія, О. Реєнта, М. Бармака, В. Брославського, А. Філінюка, С. Лисенка та Є. Чернецького, Н. Щербак, Ю. Поліщука та ін.) показано еволюцію імперської стратегії: від тактичних гарантій збереження прав і привілеїв (1793-1794) до системного демонтажу польського шляхетського стану через конфіскації, ревізію шляхетства 1796-1804 рр. Встановлено, що внаслідок цих заходів лише близько 24% колишньої шляхти було визнано російським дворянством, тоді як 74-76% (близько 40-41 тис. осіб чоловічої статі) переведено в однодвірці або державні селяни. 1793-1805 рр. стали періо-

дом цілеспрямованої «деполонізації» та соціального переформатування регіону, що створило передумови для подальшої русифікації Правобережжя.

Ключові слова: Правобережна Україна, польська шляхта, інкорпорація, ревізія шляхетства, деполонізація, Російська імперія.

Актуальність теми. Після другого (1793) і третього (1795) поділів Речі Посполитої Російська імперія отримала Волинську, Подільську та Київську губернії з численною польською шляхтою – близько 54–55 тис. осіб чоловічої статі [3]. Перші дванадцять років (1793–1805) стали періодом швидкої трансформації станового статусу цієї групи, що сучасні українські історики одностайно характеризують як свідомий і системний демонтаж польської еліти Правобережжя.

Метою публікації є аналіз офіційних заходів та нормативних актів імперського уряду, спрямованих на регулювання правового статусу та майнового стану польської шляхти на землях Правобережжя у на межі XVIII–XIX століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. На самому початку Катерина II обрала тактику тимчасового замирення. Як зазначає О. Рєєнт, імперська влада свідомо гарантувала «збереження прав, привілеїв і власності»[1], аби уникнути масового опору в регіоні, що щойно пережив повстання 1794 року [9]. Петербурзька політика на початковому етапі акцентувала необхідність легітимізації приєднання нових територій шляхом офіційних маніфестів і указів, які декларували збереження станових прав місцевої еліти. Так, маніфест про приєднання від 27 березня 1793р. прямо фіксує ідею входження земель «под державу Російську» та водночас проголошує збереження чинів і прав місцевих станів [1]. Ця риторика була спрямована на мінімізацію опору серед шляхти і створення передумов для поступової інтеграції в імперські інститути [2]. Цю політику продовжив Павло I до 1798 року, що дало шляхті ілюзію збереження станових прав [6].

Для переведення декларацій у практичну площину імперія запровадила поетапну процедуру визнання шляхти як дворянства Російської імперії. Ключові елементи цієї процедури: подання прохання про визнання, принесення присяги на вірність імперії, перевірка походження й документів, реєстрація в дворянських опіках. Практично це означало, що шляхта могла зберегти своє станове становище тільки після проходження бюрократичної процедури – що породжувало як інструмент лояльності (хто пройшов процедуру – інтегровані), так і ризики вичленування частини еліти (усі хто не прагнув/не зміг підтвердити статус – уразливі до декласації).

Хоча окремі привілеї формально зберігалися, імперія невідворотно переводила адміністративні, судові та податкові відносини до єдиних імперських норм. Отже, політика поєднувала початкове «збереження статусу» з послідовним правовим уніфікуванням: формально-політична стабільність забезпечувалася, але реальна правова поведінка й інституційні механізми дедалі більше підпорядковувалися імперським стандартам. Імперська система не гарантувала безумовного збереження прав. У разі участі у повстаннях або антиросійській діяльності шляхта могла зазнати як тимчасового, так і сталого позбавлення привілеїв

Вже з 1795–1796 рр. почалася перша хвиля репресивних заходів. Указом від 15 квітня 1796 року було започатковано ревізію шляхетства, яка вимагала документального підтвердження походження за Литовським статутом. Це призвело до масового виключення дрібної шляхти зі стану (Бармак, Брославський). До 1805 року в трьох губерніях лише близько 24%

шляхтичів (приблизно 13 тис. осіб) змогли довести своє дворянство і були внесені до російських родовідних книг, тоді як 74–76% (близько 40–41 тис.) переведено в категорію однодвірців або державних селян [7].

Сучасні українські історики однастайно трактують ці заходи як свідомий імперський проєкт «деполонізації» та створення нової лояльної еліти. А. Філінюк та Н. Щербак сходяться на думці, що ревізія 1796–1804 років була не просто адміністративною перевіркою, а інструментом соціального переформатування регіону, що заклав підґрунтя для подальшої русифікації [10; 11]. Ю. Поліщук зауважує, що переведення десятків тисяч дрібних шляхтичів у підатний стан стало одним із наймасовіших соціальних експериментів імперії кінця XVIII – початку XIX ст. [8].

Висновки. Таким чином, за оцінками сучасної української історичної науки, період 1793–1805 рр. став часом швидкого і цілеспрямованого демонтажу польської шляхетської верстви Правобережжя – від тактичних гарантій збереження привілеїв до повного юридичного знищення окремого станового статусу та заміни польського права російським.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ПЗЗРІ-1, Санкт-Петербург, 1830. Т. XXIII, № 17.108. С. 410-412.
2. Бармак М.В. Законодавче регулювання переходу шляхти Правобережної України у російське дворянство (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). *Наукові записки ТДТУ ім. В. Гнатюка*: зб. Київ, 2005. Вип. 28. С. 246-259.
3. Бовуа Д. Російська влада і польська шляхта в Україні. 1793-1830 рр. / пер. з фр. З. Борисюк. Львів: Кальварія, 2007. 296 с.
4. Брославський В. Становище польської шляхти на Правобережній Україні наприкінці XVIII ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* / за заг. ред. проф. І.С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. Вип. 1. С. 12-16.
5. Гуржій О.І. Україна в суспільно-політичних комбінаціях імперського уряду Росії (30–90-ті рр. XVIII ст.) / відп. ред. В.А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2019. 205 с.
6. Гуржій О.І., Реєнт О.П. Нариси з історії розвитку виробничих відносин і торгівлі в Україні (друга половина XVII – початок XX ст.) / відп. ред. В.А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2018. 365 с.
7. Лисенко С., Чернецький Є. Правобережна шляхта (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Біла Церква: Видавництво ТОСК, 2002. 448 с.
8. Поліщук Ю. Шляхта Правобережної України як об'єкт етносоціальної політики російського царизму (кінець XVIII – середина XIX століття). *Збірник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Серія "Політологія і етнологія"*. 2006. Вип. 29. 409 с. С. 30-42.
9. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). Київ, 2019.
10. Філінюк А.Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 728 с.
11. Щербак Н.О. Національне питання в політиці царизму на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття): монографія. Київ: ПЦ «Ризографіка», 2005. 616 с.

Отримано: 21.11.2025

“ВІД ВАЛІЗИ З БРОШУРАМИ – ДО ДРУКАРСЬКОГО ВЕРСТАТА”: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОНТРАБАНДИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті проаналізовано трансформацію політичної контрабанди на початку ХХ ст. – від перевезення заборонених видань у валізах до створення підпільних друкарень на українських землях Російської імперії. На основі архівних джерел простежено зміну масштабів, маршрутів і технічних форм нелегального поширення літератури як складової діяльності політичних організацій.

Ключові слова: політична контрабанда, революційний і опозиційний рух, нелегальна література, підпільна друкарня, жандармський нагляд.

Актуальність теми полягає в необхідності осмислення процесів становлення та еволюції політичної контрабанди як важливої складової суспільно-політичного розвитку підросійської України на початку ХХ ст. Дослідження цієї проблематики дозволяє виявити механізми поширення заборонених видань, особливості конспіративної діяльності та формування мережі підпільного друку, що стали передумовами активізації революційного руху 1905-1907 рр.

Мета публікації. Проаналізувати процес трансформації політичної контрабанди на початку ХХ ст., з'ясувати шляхи переходу від індивідуального перевезення забороненої літератури до створення підпільних друкарень, а також визначити роль цих змін у розвитку організаційних структур революційного руху на українських землях.

Виклад основного матеріалу дослідження. На тлі революційних подій у 1905 р. в Романівській імперії діяльність політичних організацій на українських землях істотно активізувалася. Водночас через посилення прикордонного та жандармського контролю весною-влітку 1905 р. потік політичної контрабанди помітно скоротився, що зумовило перехід партій і спілок до використання підпільних друкарень. Вони забезпечували швидке й безпечне тиражування прокламацій, брошур і газет без ризику перехоплення на кордоні, ставши ефективною альтернативою імпортованим виданням. Поширення мережі таких друкарень відповідало потребам політичного руху – оперативності, конспірації та зменшенню витрат на транспортування. Унаслідок цього колишні контрабандисти долучалися до організації підпільного друку, який перетворився на ключовий інструмент пропаганди і головний об'єкт переслідування з боку охоранки.

Одним із перших задокументованих прикладів організованої політичної контрабанди на українських землях у 1890-х рр. стала діяльність Братства тарасівців – першої організації, що відкрито поєднала ідеї національного визволення з соціальним протестом [4, с. 37]. У звітах департаменту поліції фіксувалися випадки пересилання революційних брошур і прокламацій через кордон, зокрема за участі О. Франко (Хоружинської), дружини І. Франка. Перехоплення таких партій призводило до арештів студентів і розкриття шляхів розповсюдження заборонених видань. Тарасівці активно використовували поштові канали – книги

маскувалися під дозволені видання, пакувалися у валізи, ящики або відправлялися окремими кур'єрами з підробленими паспортами. Інспірація до такого підходу, ймовірно, походила від прикладів, які вже використовували емігрантські соціалістичні гуртки в Женеві та Львові – зокрема група «Освобождение труда» [5, с. 232].

Паралельно з українським національним рухом на початку ХХ ст. активізувалися й ліберальні сили, які виступали за конституційні реформи, громадянські свободи та свободу друку. Ідейним осередком ліберальної опозиції став нелегальний журнал «Освобождение», що виходив у Штутгарті під редакцією П. Струве з липня 1902 по жовтень 1905 р. [7, с. 25] Номери журналу нелегально перевозили через Галичину, Волинь і Поділля, створюючи перші канали поширення політичних видань на українських землях. Уже протягом наступних двох років ліберальні організації перейшли від теоретичних дискусій до практичної організації: у липні 1903 р. було засновано «Союз освобождения», а в листопаді того ж року – «Союз земцев-конституционалистов», що заклало підґрунтя для формування перших ліберальних партій у Російській імперії [7, с. 101].

Під час революції 1905-1907 рр. ліберальний рух уже мав політичне представництво у вигляді Конституційно-демократичної партії (кадетів). Її основу склали помірковані діячі обох попередніх союзів. Якщо ранні ліберальні організації діяли переважно за кордоном і поширювали свої видання контрабандним шляхом, то кадети вже значною мірою користувалися легальними можливостями друку в межах імперії [9, с. 418]. Проте для більш радикальних організацій, які прагнули ширшого впливу на робітничі й селянські маси, легальні канали часто виявлялися недостатніми або недоступними. Це зумовлювало розвиток таємного друку як важливого засобу політичної агітації та організаційної роботи.

Подальший розвиток підпільного друку найповніше проявився у діяльності соціал-демократичних організацій, які сприйняли досвід попередніх років і створили власну розгалужену систему видавництва. Найбільш показовим прикладом стала Українська соціал-демократична спілка (УСДС). Подальший аналіз цього явища здійснено на основі архівних матеріалів жандармських управлінь та охоронних відділень, у яких відображено слідчі справи щодо каналів політичної контрабанди й виявлення підпільних друкарень. У грудні 1906 р. начальник Київського охоронного відділення М. Кулябко повідомляв про ліквідацію сходки соціал-демократів на вул. Фундуклеєвській 76, де виявлено друкарню Головного комітету УСДС із 3 касами, 5 пудами шрифту та понад 5 тис. листівками «Кого выбирать в Государственную Думу» [8, с. 272]. Уже в лютому 1907 р. жандарми виявили нову друкарню на вул. Мало-Володимирській. У донесенні до Департаменту поліції зазначалося, що це було «розкішно обладнане підприємство» з усім приладдям для друкування, 4 каси, близько 15 пудів друкарського шрифту, 3 набори прокламацій і до 10 тис. щойно надрукованих відо­зв під заголовком «О земле» [8, с. 272].

ГК Спілки координував видавничу діяльність місцевих осередків. Так, у квітні 1906 р. секретар Марина зверталася до немирівських спілчан із пропозицією створення спільної друкарні у Бердичеві, Рівному, Вінниці та Житомирі. Проте реальні можливості регіонів часто були обмеженими [12, арк. 37]. Так, 26 квітня 1906 р. у Черкасах поліція заарештувала наборника Л. Белявського під час роботи на примітивному верстаті. У тому ж місці вилучили кілька десятків щойно надрукованих листівок місцевої організації Спілки, датованих квітнем 1906 р. [15, арк. 2].

Улітку 1906 р. поліція виявила друкарню Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП) в м. Кам'янець-Подільський у квартирі сестер Прушинських, де разом із технічним обладнанням вилучили гектограф, хімікати для друку, нелегальну літературу та навіть зброю [3, с. 28-29; 1, с. 44]. У жовтні 1906 р. в Одесі жандармами ліквідували одну з таємних друкарень РСДРП. Як повідомляв прокурор Одеського окружного суду, 30 жовтня у квартирі мешканців М. Шмулева-Гольдберга та його дружини Р. Гольдберг, розташований у будинку № 75 на вул. Базарній, виявлено підпільну друкарню та склад нелегальної літератури [17, арк. 1]. У момент обшуку власники квартири, їхній квартирант І. Красников і прислуга О. Кузнецова зуміли уникнути арешту й залишилися в розшуку [17, арк. 1 зв.].

Особливо наполегливо друкарську справу розвивала Уманська організація РСДРП. Таємна поліція викривала її підприємства одне за одним: у січні, квітні й серпні 1906 р. Перше підпільне підприємство ліквідоване таємною поліцією 7 січня, однак уже наступного місяця соціал-демократи облаштували нову друкарню [11, арк. 85]. У ніч з 9 на 10 квітня, за повідомленням помічника начальника Київського губернського жандармського управління в Уманському повіті, знову заарештовано нелегальну друкарню місцевих соціал-демократів. Під час обшуку вилучено набори двох прокламацій (одна з них українською мовою – «До селян») загальним накладом близько 2 тис. примірників, а також рукописи, печатку, штемпель, бібліотеку комітету. Разом з обладнанням заарештовано й працівників – А. Піонтовського та С. Гуменюка [11, арк. 86; 10, арк. 54]. Утім, уже 24 серпня 1906 р. у м. Умань жандармерія знову виявила нове видавниче осереддя соціал-демократів, де зберігалася значна кількість віддрукованих прокламацій, серед яких 1066 примірників листівки «Маніфест ко всьому російському крест'янству», а також револьвер і листування, що підтверджувало активність організації. Після цього було затримано співробітників і здійснено низку арештів серед членів місцевого осередку [18, арк. 2 зв.].

Добре налагодженою виявилася друкарня Конотопської організації РСДРП. 13 січня 1907 р. її разом із працівниками – міщанами Ф. Сесекіним, О. Попковим та селянами С. і Г. Мешиками – заарештував жандармський ротмістр Бакуринський. Під час обшуку було вилучено 1109 примірників прокламації «Товарищи – рабочие и все избиратели!» [14, арк. 1-3]. У квітні того ж року члени Глухівського району Спілки спільно з бундівцями облаштували власну друкарню. У листі до ГК вони зазначали: «Наближається 1 травня і ми не знаємо як бути: випустити нам свій листок чи буде загальний», і просили надіслати хоча б один примірник для перевидання [8, с. 274]. Як відомо, ГК надрукував травневі відозви централізовано. Надзвичайно продуктивною була й друкарня Першої Подільської районної організації УСДС. Її прокламація «Кого выбирать в Государственную Думу», видана в листопаді 1906 р., мала наклад 60 000 примірників [13, арк. 188].

Якщо для соціал-демократів друкарня була засобом поширення політичних програм, то анархісти сприймали її як символ боротьби. Тому ліквідація анархістських друкарень розглядалася владою як пріоритетне завдання. В Одесі навесні 1906 р. поліція знищила кілька анархістських груп, лабораторію вибухівки та підпільну друкарню. В агентурних звітах охоранки зазначалося «неодноразової ліквідації різних груп діяльність анархістів в Одесі майже припинилася» [6, с. 87].

У серпні того ж року в Києві арешт керівників К. Городецького та С. Каракоза паралізував роботу місцевих груп [6, с. 90]. Одеська «Федерація анархістів» мала налагоджені видавничі можливості: у місті діяла підпільна друкарня, яка займалась видавництвом матеріалів не лише

для одеської організації, а й для миколаївських однодумців. У вересні 1906 р. анархісти намагалися перевезти друкарню до Миколаєва, однак під час транспортування вона була перехоплена поліцією [16, арк. 7]. Анархісти «Чорного прапора» також намагалися налагодити власне видавництво, проте привезена з-за кордону друкарня не змогла функціонувати, оскільки поліція заарештувала технічних працівників, відповідальних за її обслуговування [6, с. 108].

Попри постійні ліквідації друкарень, революційні організації демонстрували гнучкість і швидко відновлювали діяльність. Для влади боротьба з підпільним друком завжди залишалась пріоритетним завданням: за свідченням М. Леонова, лише протягом 1906 р. заарештовано 26 нелегальних друкарень, що засвідчує масштабність урядових заходів. Майже всі губернські та значна частина повітових комітетів Партії соціалістів-революціонерів мали власні друкарні, які стали осередками революційної агітації [2, с. 54].

Висновки. Дослідження показало, що наприкінці XIX – на початку XX ст. політична контрабанда на українських землях зазнала суттєвої трансформації – від індивідуального перевезення заборонених брошур через західний кордон до використання напівлегальних і легальних умов в межах Російської імперії та створення стаціонарних підпільних друкарень. Посилення прикордонного контролю у 1905 р. стимулювало перехід революційних організацій до локального виробництва пропагандистських матеріалів, що дозволяло уникати ризиків транспортування й оперативно реагувати на політичні події. Отже, трансформація контрабанди в систему нелегального друку відображала еволюцію самого революційного руху – від стихійних дій до організованої, структурованої діяльності з власною матеріальною базою та конспіративною інфраструктурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зекцер А. 1905 рік на Поділлі. Вінниця: [Б. в.], 1925. Ч. 2. Робітничий рух та діяльність революційних організацій 1904–1906 рр. 1925. 125 с.
2. Леонов М.И. Партия социалистов-революционеров в 1905-1907 гг. Москва: РОССПЭН, 1997. 512 с.
3. Нариси історії Хмельницької обласної партійної організації / [ред. кол.: В.І. Купратий (голова) та ін.]. Львів: Каменяр, 1982. 271 с.
4. Наумов С.О. Братство тарасівців. *Укр. іст. журн.* 1999. № 5. С. 36-44.
5. Русский Сборник: исследования по истории России. Том XIV. Москва: Издательский дом Модеста Колерова, 2013. 512 с.
6. Савченко В.А. Діяльність анархістських організацій в Україні у 1903–1929 рр: історичний аспект та політична практика: монографія. Київ: НАН України. Інститут історії України, 2017. 444 с.
7. Федьков О.М. Політичні партії в Наддніпрянській Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.: навчально-методичний посібник [Електронне видання]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 134 с.
8. Федьков О.М. Українська соціал-демократична спілка на початку XX ст.: у пошуках ідейно-політичної ідентичності: монографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 600 с.
9. Шелохаев В.В. Кадеты и революция в России. *Политические партии в российских революциях в начале XX века.* Москва: Наука, 2005. С. 414-424.
10. ЦДІА України у м. Києві, ф. 274, оп. 1, спр. 1049. 154 арк.
11. ЦДІА України у м. Києві, ф. 274, оп. 1, спр. 1052 а. 557 арк.

12. ЦДІА України у м. Києві, ф. 275, оп. 1, спр. 1107. 68 арк.
13. ЦДІА України у м. Києві, ф. 301, оп. 2, спр. 14. 223 арк.
14. ЦДІА України у м. Києві, ф. 318, оп. 1, спр. 1161. 70 арк.
15. ЦДІА України у м. Києві, ф. 318, оп. 1, спр. 765. 35 арк.
16. ЦДІА України у м. Києві, ф. 385, оп. 1, спр. 2126. 612 арк.
17. ЦДІА України у м. Києві, ф. 419, оп. 1, спр. 4210. 7 арк.
18. ЦДІА України у м. Києві, ф. 2316, оп. 1, спр. 386. 178 арк.

Отримано: 18.11.2025

Сергій СЕМЕНОВ

*здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія*

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-1882-1488>

ДЕПОРТАЦІЯ І ПРИМУСОВЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ КРИТЕРІЇ ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Тези зосереджуються на юридичному змісті та еволюції поняття «депортація» – від нюрнберзького кодифікування і заборони примусових переміщень у ст. 49 IV Женевської конвенції до сучасної дефініції ст. 7(1)(d), 7(2)(d) Римського статуту й практики МКС [6; 3, ст. 49; 1, ст. 7(1)(d), 7(2)(d)]. На тлі повномасштабної агресії РФ показано, як відмежовується депортація від внутрішнього примусового переміщення, що вважається «примусом» і які винятки можливі лише для тимчасових евакуацій; ілюстрацією слугують задокументовані випадки вивезення українських дітей, у зв'язку з якими МКС видав ордери 17.03.2023 [8].

Ключові слова: депортація; примусове переміщення; Римський статут; Женевська конвенція; МКС; Україна.

Актуальність теми. Війна проти України оголила стару проблему в нових масштабах: насильницьке переміщення цивільних, зокрема дітей. Міжнародне гуманітарне право прямо забороняє індивідуальні й масові депортації та примусові переміщення з окупованих територій, допускаючи лише тимчасові евакуації заради безпеки цивільних або за імперативною військовою необхідністю (ст. 49 IV Женевської конвенції; звичаєве правило 129 МКЧХ) [3, ст. 49; 5]. Ці заборони кваліфікують «незаконну депортацію або переведення» як тяжкі порушення [4, ст. 85(4)(a)].

Мета публікації. Пояснити, що саме означає «депортація» у сучасному праві та як це поняття працює сьогодні – на прикладі практик РФ щодо українських громадян, без розширення теми на суміжні проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. У міжнародному праві дефініцію задає Римський статут та «Елементи злочинів» МКС: «депортація або примусове переміщення населення» – це примусове переміщення осіб із території їх правомірного перебування «до іншої держави або іншого місця» без підстав, дозволених міжнародним правом [1, ст. 7(1)(d), 7(2)(d); 2, розд. 7(1)(d)]. При цьому «примус» охоплює не лише фізичне насильство, а й пог-

рози, тиск, зловживання владою або використання «примусового середовища» [2]. Цей злочин належить до злочинів проти людяності (ст. 7(1)(d)), а «незаконна депортація або переведення» захищених осіб – відноситься до воєнного злочину (ст. 8(2)(a)(vii)) [1, ст. 7(1)(d); 1, ст. 8(2)(a)(vii)].

У практиці міжнародних судів «депортація» має транскордонний вимір (перетин кордону), що відрізняє її від внутрішнього «примусового переміщення»; це чітко підтверджено як у юриспруденції МТКЮ, так і у прецеденті МКС у справі щодо рохінджа [14; 15; 7].

Сьогоднішні виклики для України показують, чому різниця в термінах має значення. З 17 березня 2023 року діють ордери МКС на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової за воєнні злочини «незаконної депортації» й «незаконного переведення» українських дітей з окупованих територій до РФ (ст. 8(2)(a)(vii), 8(2)(b)(viii)) [8].

Польові та аналітичні звіти ООН послідовно документують перевезення цивільних і утримання їх в умовах, що можуть кваліфікуватися як примусові переміщення або депортації, включно з етапами «фільтрації», етапуванням і переведенням у колонії на території РФ [10]. Для дітей зафіксовано мережу «перевиховних» і опікунських схем, що супроводжуються спробами асиміляції та зміни правового статусу; ці висновки корелюють із позицією міжнародних організацій (PACE, OSCE/ODIHR) [11; 12; 13; 16; 18].

У цьому контексті особливо небезпечна термінологічна підміна – називати примус «евакуацією» чи «розміщенням у пунктах тимчасового розміщення», чи «опікою». Такі евфемізми політично легітимують насильницькі практики і затумують юридичну оцінку, на що звертає увагу й українська історіографія сучасної війни. Зокрема, це чітко показує Володимир Гінда у статті «Російський кіднепінг в Україні: види та мотиви» (УІЖ, 2024): він виокремлює чотири форми кіднепінгу та пояснює їхні мотиви, що розвінчує евфемізми на кшталт «евакуації» чи «опіки» і повертає практикам точну правову назву – незаконна депортація/примусове переміщення дітей [18].

Висновки. Для цілей правової кваліфікації важливо тримати фокус на чотирьох простих опорах: (1) депортація – це завжди примусове транскордонне переміщення з правомірного місця перебування без дозволених підстав; (2) примус може бути «м'яким» – достатньо створити чи використати примусове середовище; (3) під виглядом «евакуацій/опіки» відбуваються дії, що порушують ст. 49 IV Женевської конвенції; (4) сучасні ордери МКС і звіти ООН щодо України роблять правові стандарти не теоретичними, а прикладними – для доведення, відповідальності та повернення людей, передусім дітей [3, ст. 49; 1; 2; 8; 10–13; 16–17].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 01.11.2025).
2. Elements of Crimes. The Hague: ICC, 2019. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 01.11.2025).
4. Additional Protocol I to the Geneva Conventions (1977), зокрема ст. 78 (евакуація дітей), ст. 85 (грубі порушення). URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977> (дата звернення: 01.11.2025).

5. ICRC Customary IHL Database, Rule 129: Displacement of the Civilian Population. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule129> (дата звернення: 01.11.2025).
6. Charter of the International Military Tribunal (IMT) (Annex to the London Agreement, 8 Aug 1945). URL: <https://legal.un.org/avl/ha/imt/imt.html> (дата звернення: 01.11.2025).
7. ICC, Press Release: Pre-Trial Chamber I rules that the Court may exercise jurisdiction over the alleged deportation of the Rohingya people from Myanmar to Bangladesh (07.09.2018). URL: <https://ndburma.org/icc-pre-trial-chamber-i-rules-that-the-court-may-exercise-jurisdiction-over-the-alleged-deportation-of-the-rohingya-people-from-myanmar-to-bangladesh/> (дата звернення: 01.11.2025).
8. ICC, Press Release: Pre-Trial Chamber II issues warrants of arrest for Vladimir Putin and Maria Lvova-Belova (17.03.2023). URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (дата звернення: 01.11.2025).
9. ICC. The Court Today (brochure). URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/TheCourtTodayEng.pdf> (дата звернення: 12.11.2025).
10. OHCHR-Ukraine: Reports (Human Rights Monitoring Mission in Ukraine, періодичні та тематичні доповіді, 2023-2025). URL: <https://www.ohchr.org/en/countries/ukraine> (дата звернення: 01.11.2025).
11. Yale Humanitarian Research Lab (Yale School of Public Health). Russia's Systematic Program for the Re-education & Adoption of Ukraine's Children (14.02.2023). URL: <https://ysph.yale.edu/news-article/ukraines-stolen-children-inside-russias-network-of-re-education-and-militarization/> (дата звернення: 01.11.2025).
12. Yale HRL. Second Report. Update on the Systematic Program for the Re-education & Adoption of Ukraine's Children (2024). URL: <https://medicine.yale.edu/news-article/russias-systematic-program-for-the-re-education-and-adoption-of-ukraines-children/> (дата звернення: 01.11.2025).
13. Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE). Resolution 2495 (2023) Deportations and forcible transfers of Ukrainian children and other civilians to the Russian Federation or to temporarily occupied territories of Ukraine. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31776/html> (дата звернення: 01.11.2025).
14. ICTY, Trial Chamber. Prosecutor v. Radislav Krstić, IT-98-33-T, Judgement (2 Aug 2001) URL: <https://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> (дата звернення: 01.11.2025).
15. ICTY, Appeals Chamber. Prosecutor v. Milomir Stakić, IT-97-24-A, Judgement (22 Mar 2006). URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2006/en/61217> (дата звернення: 01.11.2025).
16. OSCE/ODIHR. Moscow Mechanism Report on Violations ... related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation (04.05.2023). URL: <https://www.osce.org/odihr/542751> (повний текст: https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751_0.pdf) (дата звернення: 01.11.2025).
17. Bring Kids Back UA – White Papers: Safeguarding Children from Forced Transfers and Deportation (Aug 2024). URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/bring-kids-back-ua-white-paper-safeguarding-children-from-fo-87945> (дата звернення: 01.11.2025).
18. Гінда В. Російський кіднепінг в Україні: види та мотиви. *Український історичний журнал*. 2024. № 2 (575). С. 24–38. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.024> (дата звернення: 01.11.2025).

Отримано: 18.11.2025

АНАЛІЗ РИЗИКІВ «ЦИФРОВОГО РОЗРИВУ» ПРИ МОДЕЛЮВАННІ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

У тезах проаналізовано зміст поняття “цифрового розриву”, досліджено його вплив на впровадження е-голосування у зарубіжних країнах та окреслено потенційні ризики та їх вплив на виборчу систему України у випадку впровадження е-виборів.

Ключові слова: електронне голосування, цифровий розрив, політична нерівність, е-демократія, виборчі технології, цифрова інклюзія.

Актуальність теми. Цифрова трансформація України, що знайшла втілення в ініціативі «Держава у смартфоні» та безпрецедентному успіху застосунку «Дія», демонструє потужне прагнення до модернізації, ефективності та підвищення якості державних послуг [1]. Цей рух вступає у прямий контакт із фундаментальним демократичним принципом – загальним та рівним виборчим правом. Впровадження електронного голосування (е-голосування) знаходиться на перетині цих двох сил, і без ретельного аналізу ризиків вони можуть увійти в небезпечне протиріччя.

Цифровий розрив (digital divide) у контексті виборчих технологій охоплює три взаємопов'язані виміри: нерівний доступ до технологічної інфраструктури (апаратне забезпечення, інтернет-з'єднання), різний рівень цифрових компетенцій населення та психологічні бар'єри у сприйнятті нових технологій [2, с. 45-67]. Ігнорування цих чинників під час проєктування системи е-голосування може призвести до фактичного позбавлення виборчих прав найуразливіших категорій громадян: літніх людей, мешканців сільських та віддалених територій, осіб з обмеженими можливостями, соціально-економічно депривованих груп.

Мета публікації. На основі аналізу міжнародного досвіду та українських реалій обґрунтувати ризики поглиблення політичної нерівності через впровадження електронного голосування в умовах «цифрового розриву».

Виклад основного матеріалу дослідження. У політичній науці поняття «цифровий розрив» (digital divide) виходить далеко за межі спрощеного уявлення про відсутність доступу до інтернету. Це складне явище, яке слід аналізувати в рамках трирівневої структури, що відображає його вплив на політичні права та можливості громадян. Перший рівень стосується доступу до технологій (матеріальна база), другий – володіння цифровими навичками (компетентності), третій – здатності отримувати відчутні переваги від використання технологій (капіталізація можливостей). У контексті виборчих процесів критичним є другий та третій рівні, оскільки навіть за наявності доступу відсутність навичок або довіри до технології унеможливорює ефективну участь у електронному голосуванні [3, с. 12-15].

Опираючись на теорію політичної участі (Verba, Schlozman, Brady, 1995), яка визначає ресурси (час, гроші, громадянські навички) як критичні передумови політичної активності [4, с. 269-273]. Цифрові навички та доступ до технологій у XXI столітті стали новим типом політичного ресурсу, який розподілений нерівномірно та корелює з іншими формами соціальної нерівності (освіта, дохід, місце проживання, вік) [4, с. 304-310].

Механізм, що пов'язує цифровий розрив із політичною нерівністю, можна пояснити через соціологічну концепцію «ефекту Матвія», яка стверджує, що початкові переваги з часом накопичуються та примножуються [5, с. 50]. У контексті цифрової політики це працює так: громадяни, які вже мають доступ до технологій та володіють необхідними навичками («ті, хто має»), отримують більше можливостей для політичної участі, доступу до інформації та громадянської самоорганізації. Їхній вплив на політичні процеси зростає. Натомість ті, хто позбавлений доступу та навичок («ті, хто не має»), все більше відстають, а їхні голоси стають менш чутними в дедалі більш цифровізованому публічному просторі. Це створює замкнене коло маргіналізації, що посилює наявні соціально-економічні проблеми.

Естонія вважається лідером у сфері е-голосування (впровадження з 2005 року), однак дослідження виявили тривожні тенденції. Аналіз електоральної поведінки показав, що е-голосування використовують переважно молоді, освічені мешканці міст з високими доходами [63, с. 455-457]. У 2019 році лише 4,2% виборців віком 65+ використали е-голосування порівняно з 55,6% виборців віком 25-34 роки [6, с. 456]. Це створює ризик «цифрової геронтократії», коли літні громадяни фактично маргіналізуються у виборчому процесі через технологічні бар'єри.

Швейцарія (пілотні проєкти 2003-2019) продемонструвала проблему урбан-руральної нерівності [7, с. 4-6]. У кантонах з високим рівнем діджиталізації та міської інфраструктури участь через е-голосування становила 38-42%, тоді як у сільських кантонах – лише 12-18% [7, с. 8-9]. Після кібератаки 2019 року та виявлення критичних вразливостей Швейцарія призупинила всі програми е-голосування, що свідчить про передчасність масового впровадження навіть у технологічно розвинених країнах.

Франція (експеримент 2012-2017 для голосування громадян за кордоном) виявила проблему довіри та цифрової грамотності. Близько 34% зареєстрованих французьких виборців за кордоном так і не використали можливість е-голосування через недовіру до безпеки системи та складність процедури. У 2017 році через кіберзагрози е-голосування було повністю скасоване, що підкреслює крихкість електронних систем у контексті геополітичної напруженості.

Норвегія відмовилася від е-голосування у 2013 році після двох пілотних проєктів [7, с. 2-3]. Ключовими причинами стали: низька явка (лише 6-12% використали електронний спосіб), технічні проблеми та відсутність значного підвищення залученості молоді, яке очікувалося. Норвезьке дослідження засвідчило, що технологія сама по собі не вирішує проблему низької політичної участі, якщо бракує базової політичної освіти та залученості [7, с. 10-11].

Український контекст характеризується наявністю структурних чинників, які посилюють ризики цифрового розриву у виборчому процесі [2, с. 112-125]:

Особливо гостро ця нерівність проявляється у територіальному розрізі: показник проникнення інтернету у 83% серед міського населення різко контрастує з 48% у сільській місцевості. У політичному вимірі такий урбан-руральний розрив трансформується зі статистичного показника на структурний бар'єр, що загрожує системним виключенням значної частини електорату з процесу електронного волевиявлення [8].

Аналіз структури цифрового розриву в Україні виявляє кілька критичних осей соціальної диференціації, кожна з яких становить системну загрозу для принципу рівного виборчого права при впровадженні е-голосування:

✓ Віковий розрив та електоральний парадокс. Спостерігається фундаментальна асиметрія між цифровою компетентністю та електоральною активністю. Населення старшого

віку (60+), яке демонструє найнижчий рівень володіння цифровими навичками [8], водночас є найбільш дисциплінованою та чисельною групою виборців [6, с. 457-458]. Таким чином, впровадження е-голосування створює парадоксальну ситуацію, за якої технологічна модернізація може призвести до зниження загальної явки через фактичне виключення найбільш активної частини електорату, що спотворить репрезентативність результатів волевиявлення.

✓ Регіональна нерівність та криза довіри. У східних та південних регіонах фізичне руйнування телекомунікаційної інфраструктури внаслідок воєнних дій поглиблює розрив першого рівня (доступ). Однак більш глибокою проблемою є ерозія довіри до цифрових платформ, спричинена тривалим досвідом перебування на передовій інформаційної та кібервійни [8]. Для мешканців цих регіонів будь-яка централізована електронна система може асоціюватися з підвищеним ризиком маніпуляцій та зовнішнього втручання, що перетворює технологічну вразливість на глибоку політико-психологічну перешкоду.

✓ Соціально-економічна детермінанта. Відсутність доступу до персональних пристроїв (смартфонів, комп'ютерів) та неспроможність або небажання користуватися цифровими фінансовими послугами через недовіру є прямим наслідком економічної депривації. У цьому контексті вимога мати цифровий пристрій для голосування перетворюється на неформальний майновий ценз, що прямо суперечить конституційному принципу загального виборчого права [3, с. 18-22; 8]. Е-голосування ризикує інституціоналізувати політичну нерівність, де право голосу опосередковується економічним статусом громадянина.

✓ Проблема інклюзивності для осіб з інвалідністю. Хоча е-голосування теоретично може значно розширити можливості для політичної участі осіб з інвалідністю, його практична реалізація несе ризик створення нових «цифрових бар'єрів» [2, с. 78-82]. Без суворого дотримання універсальних стандартів вебдоступності (Web Content Accessibility Guidelines), що враховують потреби людей з порушеннями зору, слуху чи моторики, система може стати непереборною перешкодою, перетворюючи потенційний інструмент інклюзії на механізм подальшої ізоляції.

✓ Внутрішньо переміщені особи (ВПО). Близько 5 млн ВПО мають обмежений доступ до стабільного інтернету та цифрових пристроїв, що в умовах виключно електронного голосування може призвести до масового виборчого абсентеїзму серед цієї вразливої групи [8].

Висновок. Таким чином, цифровий розрив є не просто технічною проблемою, а політичним конструктом. Він є відображенням загальних соціально-економічних проблем суспільства, а не природним явищем. Його подолання вимагає не лише технічних рішень від ІТ-міністерств, а й комплексних політичних кроків у сферах освіти, соціальної політики та регіонального розвитку. Будь-яка пропозиція щодо е-голосування, яка розглядає цифровий розрив як суто технічну перешкоду, що її можна «вирішити» простим застосунком, фундаментально неправильно розуміє суть проблеми і приречена на поглиблення політичної нерівності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 80% громадян в Україні користуються інтернетом щодня, – соціопитування. *Детектор медіа*. 26 січня 2024. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/34073/2024-01-26-80-gromadyan-v-ukraini-korystuyutsya-internetom-shchodnya-sotsopytuvannya/>
2. Van Dijk, J. (2020). *The Digital Divide*. Cambridge: Polity Press, 280 p.
3. Hargittai, E. (2002). Second-level digital divide: Differences in people's online skills. *First Monday*, 7(4), pp. 1-42. DOI: <https://doi.org/10.5210/fm.v7i4.942>

4. Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 640 p.
5. Булатов О.В., Резнікова Н.В., Іващенко О.А. (2023). Цифровий розрив чи цифрова нерівність? Нові виміри глобальних асиметрій соціально-економічного розвитку і міжнародної торгівлі в умовах техноглобалізму. *Вісник Маріупольського Державного Університету Серія: Економіка*, 2023. Вип. 25. С. 45-57.
6. Vassil, K., Solvak, M., Vinkel, P., Trechsel, A. H., & Alvarez, R. M. (2016). The diffusion of internet voting: Usage patterns of internet voting in Estonia between 2005 and 2015. *Government Information Quarterly*, 33(3), pp. 453-459.
7. Germann, M., & Serdült, U. (2017). Internet voting and turnout: Evidence from Switzerland. *Electoral Studies*, 47, pp. 1-12.
8. Державна служба статистики України (2022). Доступ домогосподарств до Інтернету у 2021 році: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України. URL: <https://share.google/Vshex8WOOKhvmG2Rc>

Отримано: 18.11.2025

Максим СЛЬОЗКІН,
здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2642-1642>

АНТИПОЛЬСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ІМПЕРСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У публікації проаналізовано особливості антипольської політики російського самодержавства на початку ХХ ст., котра провадилася у контексті суспільно-політичних трансформацій зазначеної доби. На основі законодавчих ініціатив розглянуто механізми імперського контролю над польським населенням краю, зокрема, з'ясовано законодавчі заходи, спрямовані на послаблення польського землеволодіння та обмеження культурно-освітньої та релігійної діяльності.

Ключові слова: взаємодія з владою, поляки, Правобережна Україна, міжнаціональний дискурс, початок ХХ ст., католицька церква.

Актуальність теми. Російське самодержавство продовжуючи на початку ХХ ст. політику, спрямовану на утвердження свого впливу в Правобережній Україні зіштовхувалося з опором представників польської меншини. Попри те, що у цей час поляки перебували у статусі пригнобленої імперіями нації, вони не покидали своїх претензій на територію Правобережжя. Відтак, російська влада сприймала польський чинник, як потенційне джерело політичної нестабільності та прихованої загрози існуючому ладу. Усе це визначало характер імперської національної політики, спрямованої щодо польського населення. Вивчення цього аспекту дозволяє глибше усвідомити, яким чином російська влада на початку ХХ ст. конструювала на території Правобережної України стратегії впливу на «неблагонадійні нації», одну із яких репрезентували поляки.

Мета публікації полягає у з'ясуванні особливостей російської імперської політики щодо польського населення Правобережної України на початку ХХ ст., зокрема в економіч-

ній, освітньо-культурній та релігійній сферах, а також – у визначені форм і методів протидії польській суспільній активності, яку влада сприймала як загрозу цілісності держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку ХХ ст. Російська імперія перебувала у стані глибокої суспільно-політичної та економічної кризи. Буремні події першої російської революції 1905–1907 рр. сприяли актуалізації національного питання, вирішення якого вимагали, зокрема, і представники польського населення Правобережної України [11, с. 189]. Поляки болісно сприймали втрату власної державності [6, с. 8–9] та інкорпорацію до складу Романівської монархії колишніх територій Речі Посполитої [1, с. 171]. Відтак, імперська влада вважала польське населення «ворожою» та «небезпечною» для самодержавства нацією [5, с. 104].

Політика імператора Миколи II щодо поляків на початку ХХ ст. зберігала успадкований від імперського курсу ХІХ ст. антипольський характер. Її суть полягала в тому, аби послабити позиції польського етносу як у політичному так і в економічному відношенні [8, с. 87].

З цією метою, законодавчі ініціативи у економічній площині спрямовувалися на посиленні фінансового тиску щодо польської шляхти. Так, на початку століття все ще залишався чинним указ про заборону полякам купувати нові земельні наділи [3, с. 40]. Зазначений законодавчий акт мав безпосередній вплив на польську економічну присутність в Правобережній Україні. Показовим у цьому контексті є той факт, що якщо всередині ХІХ ст. польським магнатам належало близько 89% усіх приватновласницьких земельних наділів на Правобережній Україні, то станом на 1905 р. це чисто зменшилось до 45-47% [2, с. 32]. У такий спосіб імперська адміністрація не лише послаблювала польську економічну присутність, а й поступово посилювала позиції російського дворянства.

Дискримінаційна політика зберігалася і щодо освітньо-культурної сфери. 27 квітня 1901 р. Комітет міністрів схвалив положення, згідно з яким заборонялося викладати польську мову в навчальних закладах [7, с. 257–258], що в свою чергу спричинило масову появу таємних польських шкіл, з якими самодержавство провадило активну боротьбу [13, 195–198]. Влада на місцях вважала освітню діяльність поляків «шкідливою для діючого ладу». На думку місцевих чиновників, польські вчителі займалися не шкільним навчанням, а «політичною пропагандою», насаджуючи «ідеї полонізму» [13, с. 185].

Проте, вже у 1905 р., під тиском буремних подій першої російської революції самодержавство було змушене піти на певні поступки полякам. Відтак, 1 травня 1905 р. імператор підписав Закон «Про зміцнення засад віротерпимості», який уможливив вивчення Закону Божого рідними мовами та надавав певні свободи католицькому духовенству [7, с. 258–259]. Згодом цей документ доповнили Тимчасовими правилами від 18 серпня 1905 р., які були покликані не допустити зловживань католицьким духовенством та уникнути масового переходу в католицизм [12, с. 52–53]. Зокрема, до вчителів, котрі провадили освітню діяльність у приватних школах ставили вимогу, аби вони провадили навчання виключно для дітей польської національності [4, с. 37].

Активність католицького духовенства не залишилася поза увагою представників місцевої російської влади, котрі називали прояви проваджуваного поляками просвітництва «релігійною пропагандою», метою якої є «повна полонізація краю». Подібними характеристиками послуговувався генерал-губернатор Ф. Трепов, зазначаючи на шкідливому впливі задекларованої в законодавчих актах віротерпимості [11, арк. 2]. Співзвучні думки висловлював подільський губернатор О. Ейлер, який у листі до керівника Південно-Західного краю називав католицькі монастирі й костели центрами пропаганди полонізму, а їхню діяльність –

шкідливою для російського державного будівництва не лише в культурному, а й політичному сенсі [9, арк. 5]. Більш широку характеристику польському релігійно-культурному рухові дав волинський губернатор Ф. Штакельберг. Він зазначав, що на Волині католицька церква мала значну вагу не лише в проповідницькій діяльності, а й у політичному впливі на місцеве населення. Особливо шкідливою в цьому контексті вважалась діяльність католицьких орденів Бернардинів¹ та Єзуїтів, які «ніколи не примиряться» з тим, що на території Волині «процвітає православна держава» [9, арк. 6–8].

Боротьба з «насадженням полонізму» на території Правобережної України позначалася активними репресивними заходами з боку російської адміністрації. Так, керівництво Південно-Західного краю впродовж 1909–1910 рр. ліквідувало 20 таємних польських шкіл. До того ж, генерал-губернатор Ф. Трепов видав постанову, якою передбачалося покарання усіх хто брав участь у відкритті та викладав у зазначених освітніх закладах [10, арк. 37–40].

Висновки. Отже, на початку ХХ ст. російська влада сприймала польське населення Правобережної України, як джерело політичної нестабільності та прихованої загрози. Національна політика, впроваджувана царатом щодо польського населення, мала виразний дискримінаційний характер. Реалізацію такої стратегії забезпечували місцеві губернатори. Вони проводили системний контроль за діяльністю польських інституцій та здійснювали заходи, спрямовані на послаблення позицій поляків в усіх сферах суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Snyder T. The Reconstruction of Nations Poland Ukraine Lithuania Belarus (1569-1999). New Haven, 2003. 367 p.
2. Білобровець О. Антипольські заходи царату в контексті політики русифікації на території правобережної України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Всеукраїнський науковий журнал гуманітарних студій «Мандрівець»*. Тернопіль, 2005. № 3 (56). С. 31-34.
3. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. 168 с.
4. Гончарова О., Кривошея І. Діяльність таємних польських шкіл у Київській губернії (остання третина ХІХ – початок ХХ століття). *Старожитності Лукомор'я*. №5 (8), 2021. С. 32–42.
5. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. Київ: Знання України, 2007. 508 с.
6. Коженювський М. За Золотими ворітьми. Суспільно-культурна діяльність поляків у Києві в 1905–1920 роках, Київ: Дух і літера, 2015, 664 с.
7. Полный свод законов Российской империи. Собрание 3. Т. XXV. С. 257–258.
8. Прищепя О. Міста Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Рівне: ПП ДМ, 2010. 287 с.
9. ЦДІАК, ф. 442, оп.855, спр. 206.
10. ЦДІАК, ф. 442, оп.861, спр. 218.
11. ЦДІАК, ф.442, оп.641, спр.732.
12. Щербак М.Г., Щербак Н.О. Національна політика царизму на Правобережній Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). Київ, 1997. 90 с.
13. Щербак Н.М. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття): монографія. Київ, 2005. 616 с.

Отримано: 18.11.2025

¹ Бернардини – це загальноновживана назва обсерватинської гілки ордену Францисканців на території Центрально-Східної Європи.

Юрій СТОРОЖЕНКО,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-2565-6211>

ФУНКЦІОНУВАННЯ УЧИТЕЛЬСЬКИХ ІНСТИТУТІВ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: ДИНАМІКА СТУДЕНТСЬКОГО СКЛАДУ ТА ФАКТОРИ ВІДСІВУ

Тези присвячено аналізу діяльності учительських інститутів УРСР у перші повоєнні роки, коли ці заклади відігравали ключову роль у відновленні системи підготовки педагогічних кадрів. На основі архівних матеріалів досліджено чисельність студентів, динаміку відсіву, причини вибуття, рівень академічної успішності та умови навчання. Отримані результати дозволяють простежити тенденції розвитку освітньої політики радянської держави та виявити фактори, що впливали на якість педагогічної підготовки в зазначений період.

Ключові слова: Учительські інститути; повоєнний період; підготовка педагогічних кадрів; студентський контингент; відсів студентів; академічна успішність; матеріально-побутові умови; освітня політика УРСР.

Актуальність теми. Функціонування учительських інститутів як ключової ланки у підготовці педагогічних кадрів потребує всебічного дослідження, адже саме ці заклади забезпечували школи вчителями в умовах післявоєнної відбудови, демографічних втрат та складної соціально-економічної ситуації. Аналіз чисельності студентів, причин їх вибуття, матеріально-побутових умов, рівня навчальних досягнень і кадрового забезпечення дає змогу глибше осягнути особливості роботи цих інститутів у повоєнний період. Дослідження зазначених аспектів дозволяє виявити тенденції розвитку освітньої політики радянської держави та оцінити її вплив на якість педагогічної підготовки.

Мета статті – проаналізувати кількісний склад студентів учительських інститутів УРСР у перші повоєнні роки, виявити основні причини їх відсіву та особливості функціонування цих закладів на основі архівних матеріалів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1944–1945 навчальному році на території УРСР було завершено відновлення мережі учительських інститутів, які діяли як самостійні заклади або як структурні підрозділи педагогічних інститутів. Загалом їх налічувалося 34 [1, арк. 1]. На початок навчального року в цих інститутах навчалося 9 263 студенти [1, арк. 2]. Протягом року до них вступили 651 особа, тоді як 1 484 вибули; у результаті на кінець навчального року контингент становив 8 430 студентів [1, арк. 4].

Найбільш суттєві зміни у складі студентів відбувалися на початку навчального року, коли значна частина з них залишала інститути або взагалі не приступала до занять. Причини відрахувань були різноманітними, проте серед найпоширеніших простежувалися пропуски занять, незадовільна відвідуваність, сімейні обставини та низька успішність.

Одним із ключових заходів, спрямованих на зменшення відсіву, стало покращення матеріально-побутових умов студентів – забезпечення харчуванням, поліпшення умов проживання в гуртожитках, зокрема їх опалення. Водночас, за звітами інститутів і зауваженнями голів державних екзаменаційних комісій, студенти здебільшого механічно опрацьовували конспекти викладачів та шкільні підручники. Їхні екзаменаційні відповіді носили догматичний характер, оскільки більшість прагнула дослівно відтворити зміст лекцій чи підручників [1, арк. 31].

У 1945–1946 навчальному році ситуація у сфері функціонування учительських інститутів та контингенті їх студентів істотно не змінилася.

Натомість у 1946–1947 навчальному році чисельність студентів помітно скоротилася – на початок року їх налічувалося 8 252 особи [2, арк. 1]. Відтік студентів продовжувався, і головними його причинами залишалися пропуски занять, погана успішність, складні матеріальні умови, а також сімейні обставини. Додатковим чинником стало те, що директори багатьох інститутів приймали абітурієнтів понад затверджений план, свідомо розраховуючи на подальший відсів. Таким чином, вони фактично закладали його наперед, замість того щоб працювати над збереженням планового контингенту.

Водночас підвищення професійної кваліфікації викладачів позитивно позначилося на підготовці студентів. Практично всі голови державних екзаменаційних комісій у своїх звітах зазначали, що випускники цього навчального року були краще підготовлені як у науково-педагогічному, так і в загальнокультурному аспектах, ніж випускники 1944–1945 та 1945–1946 років [2, арк. 58]. Більшість із них продемонстрували достатній рівень знань і розвиток, що дозволяло успішно працювати в школах.

У 1947–1948 навчальному році кількість студентів збільшилася до 9 473 осіб [3, арк. 2]. Відтік зменшився порівняно з попереднім роком, оскільки Міністерство освіти та керівництво інститутів приділяли значну увагу поєднанню двох напрямів роботи: покращенню умов життя студентів і водночас посиленню навчальної дисципліни та підвищенню якості викладання. Попри це, в інститутах зафіксовано зниження академічної успішності: зменшилася частка студентів, які склали сесію в повному обсязі (з 93,3% до 89%), а також кількість відмінників (з 10,7% до 8,5%). Впала і частка тих, хто складав іспити на «добре» та «відмінно» (із 18,9% до 16,4%). Така динаміка пояснювалася підвищенням вимог до рівня знань [3, арк. 59].

У 1948–1949 навчальному році до учительських інститутів було зараховано 4 804 студенти при плані 4 700 [4, арк. 31]. Відтік за рік становив 677 осіб, а його причини загалом повторювалися: пропуски занять на початку року, невідвідування лекцій, неуспішність, хвороби, переїзди до інших міст тощо. Найвищі показники відсіву спостерігалися на фізико-математичних, спортивних і мовних факультетах. Це пояснювалося тим, що через низьку кількість заяв інститути були змушені зараховувати абітурієнтів, які не пройшли конкурс до інших вишів [4, арк. 32, 33].

Попри це, рівень навчальних досягнень студентів помітно зріс: збільшилася частка тих, хто складав іспити на «відмінно» та «добре». Важливим стимулом до підвищення академічної активності стало нове стипендіальне положення, що заохочувало студентів до сумлінної навчальної праці [4, арк. 114].

Висновки. У перші повоєнні роки учительські інститути УРСР відновили свою мережу та відіграли важливу роль у забезпеченні шкіл педагогічними кадрами. Водночас їх діяльність супроводжувалася значними труднощами: високим рівнем відсіву студентів, незадовільними матеріально-побутовими умовами та організаційними недоліками. Основними причинами вибуття студентів були пропуски занять, низька успішність, складні життєві обставини та погані умови проживання. Певне покращення ситуації забезпечили заходи Міністерства освіти та інститутів, спрямовані на поліпшення побуту студентів, підвищення дисципліни й удосконалення викладання. Попри коливання кількісного складу студентів і тимчасове зниження навчальних показників, поступове підвищення професійного рівня викла-

дачів та стимулювальна стипендіальна політика сприяли зростанню якості підготовки майбутніх учителів. Учительські інститути змогли стабілізувати свою роботу та зробити вагомий внесок у відновлення й розвиток освітньої системи УРСР у повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 166, оп. 15, спр. 89.
2. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 306.
3. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 441.
4. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 626.

Отримано: 18.11.2025

Сергій ТАНАСКОВ,

*здобувач вищої освіти третього рівня
3 року навчання спеціальності 052 Політологія*

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-8913-5378>

Василь ЧАБАНОВ,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології та філософії

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1579-4010>

КРИЗА ДЕМОКРАТІЇ ЯК ВИКЛИК ЛЕГІТИМНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У дослідженні проаналізовані ключові кризові прояви демократії та їхній вплив на легітимність державної влади.

Ключові слова: легітимність, державна влада, демократія, довіра, геополітика.

Актуальність теми. Кінець ХХ століття ознаменувався ейфорійним оптимізмом щодо настання нової ери, спричиненої завершенням Холодної війни та «тріумфом» ліберальної демократії. Ф. Фукуяма проголосив «кінець історії» [1], а С. Хантінгтон передбачив «третю хвилю демократизації» [3]. Однак, упродовж останнього десятиліття в академічному середовищі зросла кількість досліджень занепаду демократії. Учені сконцентрували увагу на пошуку причин «демократичної депресії». І сьогодні ми можемо виділити кілька кризових напрямків, які призвели до рецесії демократії, і відповідно – зменшення довіри до державної влади. Зокрема, мова іде про трансформацію геополітики, кризи представницької демократії та феномен демократичного мовчання.

Мета публікації полягає у аналізі кризових проявів демократії та їх ролі у зниженні довіри населення до державної влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чи занепадає демократія, чи світ переживає тимчасовий регрес у загальному русі до більшої демократії, чи відбувається ширший зсув у світовій політиці зі зростанням альтернатив демократії? Цими питаннями переймався Ф. Фукуяма у статті «Чому демократія працює так погано» [2]. Мислитель доходить висновку, що там, де спостерігається занепад, головною причиною є провал інституціоналізації. З

одного боку, державна спроможність у багатьох нових та існуючих демократіях не встигала за народними вимогами щодо демократичної підзвітності, з іншого, – не вдалося створити сучасні, добре керовані держави.

М. Платнер вичленив три основні причини цього зрушення: 1) зростаюче відчуття того, що розвинені демократії перебувають у скрутному становищі з точки зору своїх економічних та політичних показників; 2) нова впевненість у собі та уявна життєздатність деяких авторитарних країн; 3) зміна геополітичного балансу між демократіями та їхніми суперниками [4].

Демократія також стикається з труднощами через здатність її суперників опанувати такі виміри структурної влади як торгівлю та фінанси, науку та технології, виробництво та військову міць, таким чином використовуючи свою здатність підтримувати своїх авторитарних союзників з позиції сили. Ці глобальні геополітичні зрушення наслідували холодну війну, розділяючи старі та нові наддержави на демократичні та авторитарні табори. Цей розподіл відображено в слабко функціонуючій Раді Безпеки ООН та розділеній Комісії ООН з прав людини, члени якої бачили, як авторитарні режими захищають країни, які скоїли злочини проти людяності та жорстокі порушення прав людини.

Авторитарні режими не засуджують інші авторитарні режими за те, що вони приховують недемократичні практики, такі як втручання у вибори та затримання лідерів опозиції, журналістів та активістів соціальних мереж. По суті, корумповані та антидемократичні лідери отримують вигоду, прямо чи опосередковано, від патронажу авторитарних держав.

Криза представницької демократії також є однією з головних тем в дослідженнях останнього десятиліття. У науковій літературі вивчаються показники, які вказують на цю кризу: низька явка виборців, зменшення членства в партіях, брак довіри до політиків та слабкий інтерес до політики. С. Тормі стверджував, що коли громадяни стають сміливішими, щоб брати на себе більшу відповідальність, ті, хто обраний представляти їх, починають виглядати менше як представники і більше як «політики», менше як один з «нас» і більше як один з «них», частина керівного апарату [5].

Можна зробити висновок, що виникла активістська демократія, яка кидає виклик представницькій демократії та її зоні комфорту традиційної інституційної політики. Іншими словами, вікова представницька демократія більше не може задовольнити прагнення громадян до альтернативного інституційного устрою, що відповідає вимогам XXI століття. Той факт, що представницька демократія перебуває в кризі, може бути підтверджений систематичним нападом держави на інституції, які забезпечують функціонування демократії, тобто виборчі комісії, політичні партії, опозиційних діячів, парламент, громадські об'єднання, журналістику та засоби масової інформації.

Третьою ознакою демократичного спаду є демократичне мовчання, яке традиційно уособлюється низькою явкою виборців під час виборів, що пояснюється політичною апатією та розчаруванням у політичних партіях, а також недовірою до політичної еліти.

Більш широкі пояснення вказують на достатній добробут громадян, які не вважають участь у політиці чимось, що додає цінності їхньому добробуту. Однак, коли політика перешкоджає автономії громадян або порушує їхню здатність до самореалізації, вони стікаються на виборчі дільниці, щоб протестувати проти політики уряду або підтримати протидію, яка б зберегла статус-кво.

Однак політичне мовчання передбачає більше, ніж просто явку виборців. Дебати, обговорення, протести чи голосування, здатність громадян висловлювати свою думку є важли-

вим елементом демократії. Мовчання, навпаки, сприймається як антитеза наявності права голосу. Навіть на суто концептуальному рівні демократичне мислення про мовчання зазвичай має негативний підтекст, оскільки демократія полягає в тому, щоб дати голос, а не сприяти мовчанню.

Висновки. Демократичний спад породжує кризу легітимності держави. У ХХІ столітті на демократичний спад вплинула взаємодія внутрішньої та зовнішньої динаміки, уособлена обіцянкою демократії, що вироджується в ксенофобію, націоналізм, протекціонізм та популізм. Аналогічно, держави, використовуючи популізм та націоналізм, експлуатують старі медіа та нові соціальні мережі, сповіщаючи про еру постправди, щоб змусити мовчати демократичні голоси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York, Free Press, 1992.
2. Fukuyama F. Why is Democracy Performing so Poorly? *Journal of Democracy, a special issue on Is Democracy in Decline?* 2015. 26, №. 1.
3. Huntington S.P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1991.
4. Plattner M.F. Is Democracy in Decline? *Journal of Democracy, a special issue on Is Democracy in Decline?* 2015. 26, №. 1.
5. Tormey S. The contemporary crisis of representative democracy. *Democratic Theory 1*, 2014. № 2. P. 104-112.

Отримано: 18.11.2025

Віктор ХУДНЯК,

здобувач вищої освіти третього рівня

3 року навчання спеціальності 032 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-4956-7801>

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА БЛОНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1905–1907 рр. У ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (за матеріалами монографії О. Федькова «Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки»)

У тезах, на основі аналізу монографії «Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки» українського історика Олександра Федькова, охарактеризовано його внесок у вивчення діяльності подільського соціал-демократа Пантелеймона Блонського.

Ключові слова: Пантелеймон Блонський, Олександр Федьков, РУП (УСДРП), монографія, Всеросійський Селянський союз, політична партія, Державна Дума.

Актуальність теми. Вивчення суспільно-політичного життя Наддніпрянської України у період 1900-1917 рр. вже тривалий період є актуальною темою української історіографії. Системне дослідження діяльності політичних партій, громадсько-політичних організацій початку ХХ ст. активно проводить український історик – Олександр Федьков, який досліджує означену проблематику вже понад три десятиліття.

Наукові роботи автора ґрунтуються на аналізі широкого комплексу джерел (матеріалів численних архівних фондів, преси, мемуарів тощо) та наукової літератури. Одним із векторів наукових студій О. Федькова є дослідження історії політичних організацій через життєписи історичних діячів. Автор систематично приділяє увагу діяльності конкретних історичних постатей.

Одним із яскравих представників суспільно-політичного життя Наддніпрянської України у 1900-1917 рр., діяльність якого стала предметом наукового пошуку О. Федькова (як самостійно так і у співавторстві із іншими науковцями) є відомий український соціал-демократ Пантелеймон Блонський.

Мета статті. На основі аналізу монографії «Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки» українського історика Олександра Федькова, розкрити його внесок у вивчення діяльності подільського соціал-демократа Пантелеймона Блонського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ґрунтовних історіографічних джерел, яке присвячене вивченню діяльності політичних партій та суспільно-політичних організацій в Наддніпрянській Україні – є монографія О. Федькова «Політичні партії і селянство в 1905-1907 рр. (діяльність партійних та непартійних організацій в селах Правобережної України)», яка побачила світ в 2007 р. [1].

У цій роботі автор здійснив аналіз аграрної проблематики вказаного історичного періоду. Це питання не могли оминати всі політичні партії та їхні місцеві лідери, яким у Подільській губернії був Пантелеймон Блонський. О. Федьков встановив, що лікар П. Блонський створив організацію Всеросійського селянського союзу в с. Черче Кам'янецького повіту та назвав його керівником Кам'янець-Подільської організації соціал-демократів [1, с. 99-100]. Автор з'ясував важливі факти його громадсько-політичної діяльності в Подільській губернії. Одним із яскравих прикладів активної партійної роботи П. Блонського став його виступ на зборах повітових виборців до Державної Думи першого скликання 24 листопада 1905 року у Кам'янці-Подільському. Оратор розтлумачив основні положення політичної програми УСДРП та закликав обирати депутатів Державної Думи на основі загальних, прямих виборів шляхом таємного голосування та висунув вимогу націоналізації землі [1, с. 100].

У монографії соціал-демократ з Поділля також згадується в контексті дослідження активної пропаганди серед сільського населення щодо необхідності скликання Українського селянського з'їзду. О. Федьков встановив, що П. Блонський в означений період (1905 р.) агітував жителів містечка Смотрич Кам'янецького повіту. Автор підкреслив, що він чітко їм роз'яснював відсутність доцільності проводити неорганізовані, стихійні страйки в кожному із сіл в різний час, оскільки це неефективно. Оратор доводив необхідність загального страйку і потребу в обранні від кожної волості одного представника для участі у селянському з'їзді в м. Київ, який мав відбутись 5 січня 1906 року [1, с. 103].

У названій роботі, науковець також висвітлив діяльність П. Блонського в контексті виступу його брата Юліана Блонського на зібранні селян в містечку Лянцкорунь 27 грудня 1905 р. При цьому автор встановив, що на той час сам П. Блонський вже був заарештований жандармами [1, с. 103]. О. Федьков дослідив, що після звільнення, в 1906 році П. Блонський повернувся до активної громадсько-політичної діяльності. Більше того, надалі проявив себе не лише як здібний оратор, а й почав самореалізацію на більш якісному рівні – як організатор суспільно-політичних заходів. Зокрема науковець відзначив активність соціал-демократів в ор-

ганізації селянства в селянські спілки в 1906 р. «Відомий на Поділлі діяч УСДРП П. Блонський зробив спробу об'єднати всі національно-свідомі сили для роботи на селі. З цією метою він скликав 16 серпня 1906 р. конференцію, на якій були присутні 18 осіб. Метою її, за свідченням одного із учасників, було використати стихійний рух і революційний настрій селянства та спровадити його у якомусь організованому напрямку, з другого боку – скоординувати діяльність окремих українських революційних одиниць що сиділи по селах і проводили акцію на власну руку» [1, с. 163]. Однак також автором надалі констатовано, що всі учасники конференції були заарештовані, а чисельну революційну літературу – вилучено.

Висновки. Підсумовуючи, відзначимо, що монографія Олександра Федькова «Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки» містить цікаві факти громадсько-політичної діяльності українського соціал-демократа Пантелеймона Блонського. Водночас його історична постать потребує подальшої уваги істориків для дослідження інших періодів життєвого шляху, зокрема діяльності в добу УНР та у засланні в Комі АСРР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Федьков О.М. Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 248 с.

Отримано: 18.11.2025

Анатолій ЧАБАНОВ,

здобувач вищої освіти третього рівня

3 року навчання спеціальності 052 Політологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-6056-5219>

Ольга ВІННИЧУК,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та філософії

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8758-5798>

ОСОБИСТІСТЬ ДОНАЛЬДА ТРАМПА У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Проаналізовано вплив особистості Д. Трампа на формування політики США щодо російсько-української війни. Проаналізовано ключові етапи розвитку українсько-американських відносин у період його президентства (2017–2021, 2025 рр.), а також основні тенденції трансформації зовнішньої політики США під впливом ідеології неоізоляціонізму та економічного націоналізму. Визначено, що особистісні риси Д. Трампа – прагматизм, популізм і схильність до нестандартних політичних рішень – суттєво вплинули на характер двостороннього співробітництва з Україною. У роботі простежується взаємозв'язок між індивідуальними особливостями лідера та політичними процесами глобального рівня, зокрема щодо підтримки України у війні з росією.

Ключові слова: Дональд Трамп, російсько-українська війна, зовнішня політика, стратегічне партнерство, ізоляціонізм, націоналізм.

Актуальність теми. Російсько-українська війна є одним із визначальних чинників сучасної міжнародної безпеки. В умовах цієї війни позиція США має вирішальне значення для підтримки обороноздатності України та стабільності європейського простору. Проте політи-

ка Сполучених Штатів значною мірою залежить від особистості президента. Д. Трамп, як один із найбільш суперечливих політичних лідерів ХХІ століття, неодноразово демонстрував прагнення до перегляду традиційних підходів американської зовнішньої політики. Його рішення і риторика стосовно України й росії спричинили значні зміни у динаміці двосторонніх відносин, що визначає актуальність вивчення його впливу на перебіг війни та міжнародну підтримку України.

Метою статті є аналіз ролі та впливу особистості Д. Трампа на політику США щодо України в контексті російсько-української війни, а також виявлення ключових чинників, які визначають зміни у двосторонньому стратегічному партнерстві.

Виклад основного матеріалу. Обрання Д. Трампа президентом США у 2016 році ознаменувало початок суперечливого періоду в українсько-американських відносинах. Ідеологічна основа його політики ґрунтувалася на принципах національного егоїзму та економічного націоналізму [1]. Значна частина політичного курсу адміністрації Д. Трампа була спрямована на перегляд умов економічного співробітництва зі стратегічними партнерами США, що супроводжувалося скептицизмом щодо трансатлантичної єдності [2].

Під час виступу на сесії Генеральної Асамблеї ООН Д. Трамп відкрито заявив про відмову від глобалістських підходів і підтримав прагматичну модель патріотизму, засновану на захисті суверенітету США [1]. Така позиція створила передумови для переосмислення американських зобов'язань перед союзниками, зокрема Україною.

Перший рік його каденції оцінювався як позитивний для Києва. Незважаючи на побоювання, США продовжили надавати Україні фінансову та оборонну допомогу, обсяг якої у 2014–2019 роках перевищив два мільярди доларів [3]. У червні 2017 року під час зустрічі Д. Трампа та П. Порошенка Вашингтон підтвердив підтримку суверенітету й територіальної цілісності України [4].

Однак особистісні риси Д. Трампа – схильність до імпульсивності, прагнення до контролю та прагматичного підходу – зумовили непослідовність зовнішньої політики. З одного боку, США надали Україні летальне озброєння (зокрема Javelin), з іншого – президент неодноразово ставив під сумнів доцільність фінансової підтримки Києва через «високий рівень корупції» [5].

У 2019 році політичний скандал, пов'язаний із телефонною розмовою між Д. Трампом і В. Зеленським, виявив, наскільки особистісний фактор може впливати на зовнішньополітичні рішення. Унаслідок цього виникла загроза призупинення військової допомоги, що тимчасово ускладнило українсько-американські відносини [6].

Водночас варто відзначити, що навіть за умов напруженості адміністрація Трампа продовжувала реалізовувати практичні кроки у сфері безпеки, зокрема призначення військових дипломатів та розширення оборонної співпраці [7]. Проте Д. Трамп розглядав російсько-український конфлікт переважно як регіональну проблему, покладаючи відповідальність за її врегулювання на Європейський Союз [8].

Після повторного обрання Д. Трампа у 2025 році спостерігається помітна зміна у зовнішньополітичній риторичі США. Президент наголосив, що Україна має «самостійно вирішувати свої внутрішні та зовнішні проблеми» [9]. Цей підхід свідчить про повернення до неоізоляціонізму, зосередження на внутрішніх проблемах США та скорочення міжнародної допомоги.

Риторика Д. Трампа сприяє зростанню політичної невизначеності. Українська тема дедалі частіше стає елементом внутрішньої американської політики, особливо у протистоянні між республіканцями та демократами. У цьому контексті зростає вплив конгресових рішень, які можуть компенсувати особистісну непослідовність президента.

Попри це, стратегічне партнерство США та України зберігає фундаментальні основи: спільність демократичних цінностей, військову взаємодію, підтримку реформ та курс України на інтеграцію до НАТО [7]. Проте особистісний фактор Д. Трампа створює додаткову нестабільність у прогнозуванні американської політики щодо російсько-української війни.

Висновки. Таким чином, аналіз показує, що вплив особистості Д. Трампа на зовнішню політику США щодо України має двоїстий характер. Його адміністрація забезпечила практичну підтримку українській державі, однак водночас Трампова риторика та непослідовність у прийнятті рішень створювали ризики для стабільності двостороннього партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Remarks by President Trump to the 73rd Session of the United Nations General Assembly. *The White House*, 25.09.2018. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-73rd-session-united-nations-general-assembly-new-york-ny/>
2. Жигайло В.М. Український вектор зовнішньої політики США за каденції Д. Трампа. *European Political and Law Discourse*. 2019. Vol. 6. Issue 6. С. 21–28.
3. Перший рік Трампа був успішним для України – експерт. *BBC Україна*. 20.01.2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42743557>
4. Година зустріч Порошенка і Трампа. *Радіо Свобода*. 22.09.2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28749651.html>
5. Трамп заявив, що заблокував допомогу Україні через “вражаючу корупцію”. *Європейська правда*. 03.10.2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/10/3/7101484/>
6. Чи шантажував Трамп Зеленського: повний текст розмови. *Українська правда*. 25.09.2019. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/09/25/7227329/>
7. Гандзюра А. Стратегічне співробітництво як інструмент реалізації міжнародних двосторонніх відносин. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 376–383.
8. Бегма В., Шемаєв В., Радов Д. Нові напрями військово-технічного співробітництва Україна-США. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 3–4. С. 76–82.
9. Крупеня І. Україна та Сполучені Штати Америки: двосторонні відносини та стратегічне партнерство на сучасному етапі. *Консенсус*. 2025. № 1. С. 256–265.

Отримано: 18.11.2025

**ОСЕРЕДКИ “НОВОГО СОЦІАЛІСТИЧНОГО ПОБУТУ”:
РОЛЬ КОЛБУДІВ У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ СЕЛА НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ
(на матеріалах періодичних видань)**

У статті на основі матеріалів районних газет Правобережної України розповідається про діяльність колгоспних будинків культури у 1920-1940-х рр. у селах Правобережної України, зокрема у контексті культурно-просвітницької роботи серед сільського населення. Автор аналізує становлення та функціонування колгоспних будинків культури (колбудів) в УРСР у 1920–1940-х років. Розглянуто проблеми організації культурно-масової роботи, кадрове забезпечення, участь комсомолу, учителів і місцевого активу. Простежено співіснування ідеологічних настанов партії з реальним станом сільської культурної інфраструктури. Джерельна база, що складається із вказаних періодичних видань, відображає як позитивні зрушення, так і критичні моменти в діяльності колбудів.

Ключові слова: Колбуд, будинок культури, культурно-масова робота

Актуальність теми. Наприкінці 1920-х – на початку 1940-х років діяльність будинків культури в УРСР була тісно пов’язана з політикою правлячої партії. Цей період характеризувався впровадженням ідеологічних принципів комунізму серед населення, зокрема сільського, а також активною участю партійних осередків у культурному житті. Будинки культури стали важливим інструментом радянської влади для формування нової свідомості колгоспників і модернізації сільського побуту.

Мета публікації. На основі газетних матеріалів та статей, що розповсюджувалися у селах Правобережної України у 1920–1940-х роках, дослідити реальний стан організації культурно-масової роботи в колгоспних будинках культури (колбудах) та оцінити її відповідність декларованим завданням радянської влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. 1920–1940-ті роки стали часом масштабних соціокультурних перетворень у селі. Радянська влада прагнула не лише колективізувати господарство, а й перебудувати свідомість селян. Важливим засобом цієї «культурної революції» стали колгоспні будинки культури, покликані утверджувати радянські ідеали через організацію дозвілля, навчання, пропаганди, мистецтва та кіно.

У рамках другої та третьої п’ятирічок активно створювалися культурно-освітні осередки: лише за три передвоєнні роки (1937–1940) кількість клубних закладів зросла на 5253 одиниці, досягнувши 22 586 [1]. Планувалося, що до 1942 року кожен колгосп матиме власний клуб або будинок культури, і хоча війна перешкодила повній реалізації цього плану, мережа клубів охопила більшість сіл Правобережжя.

Будинки культури створювалися як універсальні простори для лекцій, зібрань, театральних вистав, концертів, гуртків, кінопоказів та політичної агітації. Діяльність клубів контролювали районні відділи освіти, партійні й комсомольські організації. Основна мета – ідеологічне виховання селян, проведення лекцій про п’ятирічки, міжнародну політику та святкові вечори до річниць революції, покази радянських фільмів [1].

Водночас колбуди виконували й просвітницькі функції: популяризували агрономічні знання, сприяли ліквідації неписьменності, створювали бібліотеки-читальні. До 1940 року бібліотечний фонд сільських місцевостей перевищував 12 млн примірників [1].

Проте матеріальна база більшості клубів залишалася слабкою. Приміщення часто були непридатними: без опалення, меблів чи освітлення; кадри – малокваліфіковані. Післявоєнна ситуація лише загострила ці проблеми: у 1947 році більшість завідувачів колбудів Правобережжя мали початкову або семирічну освіту, низьку зарплату й працювали «по сумісництву» [2].

Уряд намагався зміцнити систему, ухвалюючи положення про державний сільський клуб (1946), визначаючи обов'язки завідувачів, але клуби часто залишалися формальними закладами без належного забезпечення [2].

Будинки культури повинні були стати «осередками нового соціалістичного побуту», проте реальна практика часто суперечила цим ідеалам. Газетні матеріали показують як успішні приклади роботи комсомольських гуртків, так і випадки занепаду та байдужості місцевої влади. У трипільському колбуді, наприклад, щонеділі ставили вистави, працював струнний оркестр, а колгосп забезпечував паливо та освітлення [3]. Водночас у Германівській Слобідці будинок культури «збудовано, але роботи не проводиться» [4], а в Матяшеві клуб три місяці устатковувався без належної уваги [5].

Проблеми були системними: байдужість керівництва колгоспів, кадровий голод, відсутність фінансування, матеріальна занедбаність та цензура. Клуби часто перетворювалися на склади зерна або місця пияцтва [9–12].

Разом з тим, були і позитивні приклади. У селі Салихи колбуд перетворили на зразковий культурний заклад: комсомол обладнав радіо, драматичний гурток поставив чотири п'єси [13]. У Бовкунському клубі працювали драматичний, музичний та фотолюбительський гуртки [14].

Типові форми дозвілля включали лекції, бесіди, політосвітню пропаганду, читання газет, драматичні гуртки, літературні вечори, кіносеанси, оркестри, хори, танцювальні гуртки, спортивні й оборонні гуртки. За даними часописів, гуртками охоплювалося понад 80% молоді; щотижня проводилися самодіяльні вечори [15].

Зіставлення численних матеріалів дозволяє виділити ключові проблеми: низький рівень контролю, кадрова криза, відсутність фінансування та матеріальна занедбаність, цензура й формалізм діяльності, що обмежували реальний доступ селян до культурного життя. У 1939–1940 роках спостерігалось певне поліпшення: ремонти, встановлення радіо, активізація гуртків, але системні проблеми залишалися.

Висновки. У ході суцільної колективізації радянська влада прагнула не лише змінити економічні відносини, а й культурно «перевиховати» селян. У селах, де більшість населення ще не мала доступу до друкованого слова, кіно чи радіо, колгоспні будинки культури мали стати центрами «нового соціалістичного побуту». Вони поєднували просвітницьку, ідеологічну та розважальну діяльність, через яку здійснювалася радянська культурна політика Правобережжя.

На Правобережній Україні в 1920–1940-х роках колгоспні будинки культури стали ключовим інструментом культурної політики радянської влади на селі. Водночас, попри високий рівень ідеологізації, колбуди виконували функції модернізації сільського життя: зна-

йомили селян із новими технологіями (радіо, кіно), стимулювали навчання, колективне дозвілля та участь у громадських заходах.

Газетні матеріали тих років фіксують численні проблеми – матеріальну занедбаність приміщень, нестачу кадрів, формалізм керівництва. Проте активність комсомольців і вчителів забезпечувала функціонування колбудів і збереження культурних осередків, що робило їх важливими елементами повсякденного життя села.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Історія селянства Української РСР. Т. 2: Від Великого Жовтня до наших днів. Київ: Наукова думка, 1967. 536 с.
2. Терещенко Т.В. Відбудова сільських культурно-освітніх установ у 1943-1950 рр. (на матеріалах Центральної України). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*: збірник статей. 2004. Вип. 26. С. 353-366.
3. Юнкор Курочкіна К. «Щонеділі ставимо виставу». *Колгоспник Обухівщини*. Обухів. 1934. 12 січня. № 5 (240).
4. Сількорбригада: Корецький Т. Кабанець А. «...тільки те й знає, що одержує зарплатню». *Колгоспник Обухівщини*. Обухів, 1933. 29 грудня. № 119 (235).
5. О. А. «...але ніяк не устаткується». *Колгоспник Обухівщини*. Обухів, 1934. 12 січня. № 5 (240).
6. Чорнобай, Бойко «Це не моя справа». *Колгоспник прикордоння*. Ярмолинці, 1936. 10 січня. № 5 (555).
7. Селькор «Замість колбуду – комора колгоспу». *Колгоспник прикордоння*. Ярмолинці, 1936. 18 січня. № 9 (559).
8. Бригадир «Клуб не працює». *Колгоспник прикордоння*. Ярмолинці, 1936. 24 січня. № 11 (561).
9. К. «Не колбуд, а хата для зборів». *Колгоспник прикордоння*. Чемерівці, 1934. 23 жовтня. № 125 (567).
10. Селькор. «Перетворили колбуд на зерносховище». *Колгоспне Життя*. Любар, 1936. 12 квітня. № 51 (706).
11. Северинівський «Колбуд перетворено на комору». *Колгоспне Життя*. Любар, 1936. 18 жовтня. № 144 (799).
12. Іван Якимчук «В колбуді скучно». *Комунар Черняхівщини*. Черняхів, 1939. 14 жовтня. № 236 (1378).
13. Григоренко Михайло «Весело в нашому колбуді». *Голос колгоспника*. Тараща, 1935. 17 лютого. № 22 (575).
14. Стешенко «Покращити культурно-масову роботу в районі». *Голос колгоспника*. Тараща, 1940. 22 жовтня. № 212 (1992).
15. Селькори Пискун, Кушнір. Весело і культурно проводимо вечори». *Колгоспне Життя*. Любар, 1936. 26 січня. № 13 (668).
16. Борісов «Організувати роботу в колбуді». *Колективіст Томашпільщини*. Томашпіль, 1937. 01 грудня. № 163 (934).
17. Колгоспник. «Колубуд до зими не готовий». *Життя колгоспника*. Лінці, 1936. 20 грудня. №176 (964).

Отримано: 18.11.2025

Юрій ЧЕРЕЛЮК,

здобувач вищої освіти третього рівня

3 року навчання спеціальності 052 Політологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-9212-145X>

ПЛЮРАЛІЗМ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН В ЄВРОПІ

У статті аналізується різноманіття моделей державно-конфесійних відносин у Європі та їхній зв'язок із релігійним плюралізмом. Показано, що релігія є важливим чинником формування європейської ідентичності, культури та демократичних цінностей. Наголошено на ролі толерантності й свободи совісті як основи сучасної європейської моделі співіснування держави та церкви.

Ключові слова: плюралізм, державно-конфесійні відносини, релігійна свобода, демократія, толерантність.

Актуальність теми. Проблематика державно-конфесійних відносин залишається актуальною в умовах зростання релігійного та культурного різноманіття в Європі. Плюралізм моделей взаємодії між державою та церквою відображає не лише історичну специфіку окремих країн, але й рівень демократичності, забезпечення прав людини та свободи совісті. Вивчення цих моделей дає змогу глибше зрозуміти шляхи гармонізації релігійної та політичної сфер, що особливо важливо для України у процесі формування власної моделі державно-конфесійних відносин у європейському контексті.

Метою публікації є аналіз державно-конфесійних відносин у країнах Європи, а також з'ясування ролі релігійного плюралізму в утвердженні демократичних цінностей і суспільної стабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релігія, як важливий елемент культури, відіграє значну роль у культивуванні цінностей і способів життя, які підтримують бачення світу, засноване на повазі до кожної культури та релігії. Боротьба з дискримінацією, захист людської гідності та прав людини, прийняття інших є цінностями, які найбільше необхідними для суспільства. У цьому контексті відповідальність релігії є величезною, оскільки вона має бути джерелом позитивної енергії. Релігію не можна ототожнювати з політичною, економічною чи соціальною силою, щоб вона могла привести до справедливості та миру. Варто зауважити, що всі без винятку релігії проповідують мир і взаєморозуміння між людьми.

Релігійний плюралізм – це насамперед визнання того, що різні вірування й основані на них системи цінностей та поведінки, хай навіть вони суперечать одне одному, можуть і навіть повинні співіснувати. Плюралізм не релятивізує істину. Він тільки відкидає претензії на те, що котрась із релігій тримає в своїх руках абсолютну істину, а тому в усіх інших релігій цієї істини немає ні крихти [1, с. 206].

Сьогодні в Європі релігійний плюралізм визнається на інституційному рівні, на рівні культури та ментальності. Все більше людей дедалі частіше відмовляються від ексклюзивної точки зору, не тільки визнаючи, що існують релігії, відмінні від їхньої, але й приймаючи той факт, що такі інші релігії мають і власне істине вчення. Інституційний плюралізм релігійності зумовлює втрату відчуття єдності релігійного виміру [4, с. 116].

У зв'язку із глобалізацією світ поступово набуває характеристик єдиного простору. Це означає, що досить швидко скорочуються будь-які види дистанцій: географічні, економічні,

культурні, а також релігійні. Релігійний плюралізм можна розглядати як один із прямих наслідків глобалізації. Світ несе глобальну культуру в найвіддаленіші куточки, а разом з нею інформацію про всі існуючі релігійні традиції. Поширення інформації дедалі важче дозволяє залишатися необізнаним у цій сфері та визнавати власну релігію єдиною існуючою та «правильною». Глобалізація спричиняє посилення універсалістичних тенденцій, а також вона також зміцнює самобутність і локальні цінності, вкорінені в страху втрати ідентичності та бути розмитими в цій глобальній культурі. Сьогодні світоглядний плюралізм вимагає діалогу, компромісу та співпраці щодо основних проблем, які цікавлять усіх людей як у конкретному середовищі, так і ширше – у глобальному суспільстві [3, с. 44].

Політика, яка нині проводиться у низці багатокультурних країн світу, різниться, насамперед, своєю стратегічною спрямованістю. Незважаючи на значний плюралізм форм державної мультикультурної політики, усі вони імпліцитно містять у собі ідеологічний підтекст, адже її головною метою залишається згуртування культурних меншин навколо спільних для усіх громадянських цінностей. Потрібно визнати, що практична реалізація мультикультурних ідеологем, безумовно, має певні позитивні наслідки для розвитку національних суспільств [2, с. 27].

Висновки. Проблематика державно-конфесійних відносин у Європі демонструє складну взаємодію історичних, культурних і релігійних чинників, що визначають особливості кожної моделі співіснування церкви та держави. Релігія, будучи основою європейської культури, сприяє формуванню духовних і моральних цінностей, які лежать в основі демократичного суспільства. Європейський досвід показує, що релігійний плюралізм не суперечить світському характеру держави, а навпаки – зміцнює соціальну єдність, толерантність і взаємоповагу. В умовах глобалізації він стає важливим чинником міжкультурного діалогу та стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єленський В.Є. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття. Львів Видавництво Українського католицького університету, 2013. 504 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/163zkem7tBk0JXc9f2RXg2kTXKMMvug1U/view>
2. Яценко К.А. Європейський Союз та виклики мультикультуралізму. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/134832/131571>
3. Orzeszyna K. Tożsamość kulturowa Unii Europejskiej a pluralism religijny. *Roczniki nauk prawnych*. № 1. 2007. S. 35–48.
4. Piwowarski W. Pluralizm społeczno-kulturowy a religia / W. Piwowarski. *Roczniki nauk społecznych*. T. VIII. 1980. S. 105–123. URL: <https://ojs.tnkul.pl/index.php/rns/article/view/10481/10505>

Отримано: 18.11.2025

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано роль соціальних медіа як інструмента гібридної війни проти України. Розкрито механізми функціонування цифрових платформ, зокрема їх вплив на формування інформаційних наративів, морально-психологічний стан населення та міжнародну підтримку України. Окрему увагу приділено заходам протидії ворожому інформаційному впливу.

Ключові слова: соціальні мережі, гібридна війна, інформаційна безпека, дезінформація, цифрові платформи.

Актуальність теми. Питання функціонування цифрових платформ у контексті тривалої агресії російської федерації проти України набуло системного значення для національної безпеки. Онлайн-простір сьогодні визначає динаміку формування оперативних наративів, впливає на морально-психологічний стан населення та задає рамки міжнародної інформаційної підтримки держави. Інформаційні операції противника, спрямовані на делегітимацію державних інституцій і поляризацію суспільства, суттєво змінюють характер конфлікту. Частина протистояння переноситься у мережеві та алгоритмічні простори, де швидкість обігу даних, анонімність користувачів та непрозорість модераторських механізмів створюють додаткові ризики. За таких умов аналіз функціональної ролі соціальних платформ стає одним із ключових напрямів вироблення стратегій інформаційної стійкості.

Метою дослідження є аналіз механізмів використання соціальних мереж як інструмента гібридної війни російської федерації проти України та виявлення заходів, що застосовуються для протидії цьому явищу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційний фронт є невід'ємним елементом сучасної гібридної стратегії. Війна за свідомість людей – через пропаганду, дезінформацію та психологічний тиск – не лише супроводжує, а й часто передуює фізичним формам агресії. Можливості соціальних медіа, зокрема глобальне охоплення, висока швидкість поширення контенту, мінімальні бар'єри доступу, анонімність комунікації та відсутність жорстких географічних обмежень, роблять їх особливо сприятливим середовищем для ведення інформаційних операцій та маніпулятивних впливів [2, с. 96].

З весни 2014 року, починаючи з окупації Криму та початку воєнних дій на Донбасі, росія розгорнула масштабні кампанії інформаційного впливу із використанням соціальних мереж. Уже в перші місяці кризи було зафіксовано стрімке зростання активності проросійських фейкових акаунтів у Facebook, Twitter та ВКонтакте. Масові реєстрації ботів наприкінці лютого 2014 року призвели до заповнення онлайн-дискусій однотипними коментарями, що ретранслювали наративи російської пропаганди. За даними дослідницьких груп НАТО, спеціалізовані «ботоферми» отримували завдання публікувати сотні повідомлень щодня, паралельно керуючи десятками фіктивних профілів.

Окрім широкомасштабних дезінформаційних потоків, активно застосовувалися й точкові інформаційні викиди. Показовим прикладом стала кампанія навколо вигаданої історії про «розп'ятого хлопчика» у Слов'янську (липень 2014 року). Цей фейк, спрямований на емоційний шок

і створення атмосфери ненависті, швидко поширився соцмережами, хоча невдовзі був спростований журналістськими розслідуваннями. Іншим типовим кейсом стала кампанія «ввічливі люди» під час анексії Криму. Соціальні мережі заповнювалися позитивними зображеннями російських військовослужбовців, так званих «ввічливих зелених чоловічків» у контекстах, що мали нав'язати образ «захисників» цивільного населення. Така стратегія була покликана легітимізувати окупацію та мінімізувати її сприйняття як акта агресії [5, с. 22-25].

Соціальні платформи також стали полем інтенсивної наративної конкуренції. Російська пропаганда активно конструювала альтернативні інформаційні реалії, використовуючи селективні емоційні тригери, селективну подачу фактів та апеляції до історичних травм. Одним із ключових меседжів було формування образу нової української влади як «фашистської хунти» та поширення тверджень про утиски російськомовного населення на сході України. Систематично просувалися фейки про нібито заборону російської мови чи геноцид населення Донбасу, що слугували інструментом виправдання агресії та інформаційним прикриттям підтримки сепаратистських рухів на сході України [8].

Повномасштабне вторгнення російської федерації в лютому 2022 року стало кульмінацією її багаторічної агресії проти України. У цей період Кремль розгорнув чергову хвилю дезінформації – від абсурдних звинувачень у «неонацизмі» українського керівництва до поширення конспірологічних наративів про нібито існування американських біолабораторій на території України. Соціальні мережі були масово заповнені проросійськими ботами, що поширювали панічні чутки, зокрема твердження, про нібито втечу державного керівництва України з Києва у перші дні вторгнення.

Російська сторона використовувала також високотехнологічні інструменти інформаційної провокації. 16 березня 2022 року хакери зламали трансляцію українського телебачення та вмонтували у трансляцію новинної стрічки фейкове повідомлення із закликом капітулювати, підкріплене дідфейковим відеозаписом, на якому Президент України В. Зеленський начебто оголошує про припинення опору [9]. Така операція демонструє перехід агресора до якісно нового рівня інформаційних впливів, де використовуються складні технології симуляції та цифрових підробок.

Протидія гібридній агресії в інформаційному просторі потребує комплексного, багаторівневого та інституційно координованого підходу. Починаючи з 2014 року Україна поступово напружувала систему реагування, що включає зусилля державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Як зазначає В. Пашковський, інформаційна політика є інтегрованою категорією, яке об'єднує правові норми, інституційні механізми та стратегічні комунікації. Вона формується у трикутнику понять «інформаційна політика – інформаційна безпека – гібридна війна». До ключових елементів нормативно-правового забезпечення належать Конституція України, базові закони («Про інформацію», «Про медіа», «Про національну безпеку»), а також стратегічні документи, серед яких Доктрина інформаційної безпеки 2017 року, Стратегія кібербезпеки 2021 року та створення Центру протидії дезінформації [3, с. 118].

Важливою складовою державної відповіді стало обмеження діяльності російських цифрових сервісів, зокрема у 2017 році було запроваджено заборону російських соціальних мереж та низки пропагандистських ресурсів. Паралельно тривала інституціоналізація заходів інформаційної безпеки. Так у 2021 році було створено Центр протидії дезінформації при РНБО та Центр стратегічних комунікацій при Міністерстві культури. Ці інституції здійсню-

ють системний моніторинг інформаційного простору, оперативне виявлення дезінформаційних вкидів і координацію заходів реагування [6, с. 4].

В українському аналітичному та професійному дискурсі все частіше підкреслюється роль алгоритмів, що формують інформаційні бульбашки, а також ризики так званої «алгоритмічної війни». Йдеться про ситуації, коли не лише зміст, а й технічні принципи поширення інформації підсилюють деструктивні наративи. На міжнародному рівні такі алгоритмічні механізми можуть транслювати образи «втоми від війни» чи «неефективності допомоги Україні», впливаючи на готовність партнерів продовжувати підтримку [1, с. 13].

Водночас соціальні медіа мають і значний потенціал для протидії агресору. Вони виступають інструментом мобілізації волонтерських спільнот, фіксації воєнних злочинів, міжнародної адвокації та цифрової солідарності. Уже навесні 2014 року виникли громадські ініціативи, спрямовані на системне спростування дезінформації. Однією з перших стала платформа StopFake, започаткована групою журналістів та викладачів. Проєкт оперативно аналізує сумнівні повідомлення, перевіряє їх на достовірність та публікує спростування з доказовою базою, формуючи розгалужену мережу волонтерів в Україні та за кордоном [7, с. 1].

Україна сьогодні робить стратегічний акцент на підвищенні стійкості суспільства до інформаційних впливів. У різних соціальних групах реалізуються програми з медіаграмотності, а у шкільну освіту інтегруються курси критичного мислення. Такий підхід ґрунтується на розумінні, що поінформоване та свідоме суспільство є менш вразливим до маніпуляцій, дезінформації та пропагандистських наративів. Недарма одним із основних завдань російських інформаційних операцій було підриз довіри до власного уряду, до медіа та до факту як інструменту публічної політики. Значною мірою зменшити ефективність цього впливу Україні вдалося завдяки поєднанню державних ініціатив та активної громадськості [4, с. 191-193]. За цих умов постає потреба у розробці адаптивних інструментів раннього виявлення та швидкого реагування на інформаційні загрози.

Висновки. Соціальні медіа виступають одним із ключових елементів гібридної війни проти України, у межах якої цифрові платформи виконують одночасно атакуючі та захисні функції. Забезпечення стійкості інформаційного простору потребує синергії нормативних-правових рішень, технологічних засобів, інституційної координації та освітніх ініціатив, спрямованих на підвищення рівня медіаграмотності.

Ефективна модель стратегічних комунікацій має передбачати оперативне виявлення загроз, злагоджену взаємодію державних інституцій, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Оскільки інформаційні кампанії мають транснаціональний характер, національні заходи залишаються недостатніми без інтеграції у ширші міжнародні механізми підтримки та цифрової безпеки. Водночас, важливо зберігати відкритість інформаційного середовища, поєднуючи її з ефективними інструментами протидії дезінформації, зокрема через прозорі процедури перевірки контенту та підвищення відповідальності платформ за поширення маніпулятивних матеріалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко М., Авраменко Д., Богайчук В. Алгоритмічна війна: інформаційні бульбашки як інструмент російської агресії проти України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 5 (87). С. 7-15. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/338173/328121>

2. Кучмій О., Фролова О. Використання соціальних медіа як інструменту сучасної гібридної війни. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. Special Issue*. 2023. С. 93-102. URL: <https://ahpsxxi.org/index.php/journal/article/view/99/82>
3. Пашковський В. Ідентифікація політико-правових механізмів інформаційної безпеки держави в умовах гібридної війни. *Політичне життя*. 2025. №3. С. 114-120. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/17922/17814>
4. Савлюк М. Гібридна війна в Україні: сучасні підходи. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. 17, С. 187-197. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/130/128>
5. Analysis of Russian's information campaign against Ukraine. *NATO StratCom Centre of Excellence*. 2015. URL: https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/russian_information_campaign_public_12012016fin.pdf
6. Golovchenko Y. Fighting Propaganda with Censorship: A Study of the Ukrainian Ban on Russian Social Media. *The Journal of Politics*. 2022. № 2 (84). URL: <https://surl.li/kacdfi>
7. Haigh M., Kozak N., Haigh T. The Social Study of Information Work: *StopFake.org and Ukraine's online war with Russia. Proceedings of the Annual Conference of CAIS*. 2016. URL: <https://journals.library.ualberta.ca/ojs.caais-acsi.ca/index.php/caais-ascii/article/view/900/809>
8. Iashchenko I. Russian disinformation about the Ukrainian conflict since 2014: Fact-checking and recurring patterns. *Aspenia Online*. 18.09.2023. URL: <https://aspeniaonline.it/russian-disinformation-about-the-ukrainian-conflict-since-2014-fact-checking-and-recurring-patterns/>
9. Russian war report: Hacked news program and deepfake video spread false Zelenskyy claims. *Atlantic Council*. 16.03.2022. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russian-war-report-hacked-news-program-and-deepfake-video-spread-false-zelenskyy-claims/>

Отримано: 18.11.2025

Діана ЯБЛОНСЬКА,
доктор філософії за спеціальністю історія та археологія,
старший викладач кафедри всесвітньої історії,
керівник відділу моніторингу якості підготовки фахівців та підвищення їх кваліфікації
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9138-2766>

ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ НА КАДРОВУ ПОЛІТИКУ У СФЕРІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 1930-х рр.

У статті проаналізовано вплив радянської ідеології 1930-х рр. на кадрову політику у сфері вищої педагогічної освіти в УРСР. Описано, як тоталітарний контроль, добір кадрів за соціальним походженням та масові репресії визначили зміст підготовки педагогів і призвели до зниження науково-педагогічного потенціалу. Дослідження висвітлює наслідки ідеологізації освіти для розвитку педагогічної науки та автономії освітніх інституцій.

Ключові слова: радянська ідеологія, кадрова політика, вища педагогічна освіта, УРСР, репресії, тоталітаризм, педагогічні кадри.

Актуальність теми. 1930-ті роки в Україні ознаменувалися радикальною трансформацією системи освіти і науки під впливом політики Йосипа Сталіна та партійно-державного апарату. Вища педагогічна школа розглядалася як важливий інструмент формування нової радянської людини, носія марксистсько-ленінської ідеології та провідника комуністичної ідеї. В контексті цієї мети кадрова політика в галузі педагогічної освіти зазнала суворого

ідеологічного контролю, добору кадрів за соціальним походженням, політичної лояльності та ідеологічної правильності.

Метою тез є демонстрація впливу радянської ідеології на кадрову політику у сфері вищої педагогічної освіти України в 1930-х роках, а також оцінка її наслідків для розвитку педагогічної науки і освітньої системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Радянська ідеологія 1930-х рр. була зорієнтована на створення тоталітарної держави, що вимагала від усіх сфер суспільства – включно з освітою – повної лояльності партії. У цьому контексті вища педагогічна школа розглядалася як майданчик для виховання і підготовки кадрів, здатних транслювати комуністичний світогляд.

Рішеннями ЦК ВКП(б) було чітко визначено, що школа (і, відповідно, педагогічна освіта) має «виховувати покоління, здатне остаточно встановити комунізм» [4].

Кадрова політика відображала ідею заміни «буржуазно-інтелектуальних» кадрів викладацького складу новими, «соціально близькими» – з робітничо-селянського середовища, з доведеною лояльністю до партійної лінії. Тож кадрова політика у вищій педагогічній освіті виконувала дві ключові функції: підготовки ідеологічно «правильних» педагогів-викладачів та відсіювання небажаних кадрів [7, с. 18, 26, 51].

Система ідеологічного контролю реалізовувалася через партійні й комсомольські осередки в освітніх закладах, перевірки «ідейної надійності» викладачів, добір за соціальним походженням і «соціальним складом». Відповідно до ухвалених постанов ЦК ВКП(б) зміст навчання й викладання мало відповідати партійній лінії [6, с. 171, 172]. Наприклад, у березні 1933 р. в УРСР була видана постанова про навчальну літературу, що стала початком прискореної уніфікації освітніх програм і видань [6, с. 172].

Це стосувалося й педагогічних вищих закладів: підготовка викладачів включала курси марксизму-ленізму, партійно-освітні заходи, ідеологічні гуртки тощо. Контроль над складом викладачів реалізовувався також через кадрові «чистки» – звільнення за «буржуазний націоналізм», «контрреволюційну діяльність» тощо [1, с. 27].

Період з середини 1930-х рр. характеризувався масовими репресіями й очищенням кадрів у всіх галузях, зокрема освіти: багатьох викладачів педагогічних і наукових закладів було звільнено, арештовано або репресовано через політичні чи соціальні мотиви [3]. Для УРСР це мало особливе значення, оскільки тут реалізовувалася політика по знищенню «націоналістичного ухилу» в освіті та культурі – «постишевщина» (призначення Павла Постишева у січні 1933 р., що мало на меті обмежити автономію українського національно-культурного життя) [5].

У педагогічній освіті це означало, що викладачі з «неблагонадійним» походженням або тих, хто не довів відданості партії, замінювалися молодими викладачами, часто недосвідченими, але з «соціально правильним» походженням і ідеологічною лояльністю. Така заміна призводила до втрати науково-педагогічного потенціалу закладів вищої освіти.

У результаті кадрових змін у 1930-х рр. у педагогічній вищій школі сформувався «новий тип» педагога: лояльний, політично активний, ідеологічно підготовлений, але часто з меншою педагогічною чи науковою кваліфікацією. Як наслідок:

- підвищення значущості ідеологічно-виховної складової в педагогічній підготовці на шкоду науково-методичній та педагогічній майстерності;
- централізація управління педагогічною освітою, загальна уніфікація програм, підручників, підходів до підготовки кадрів [6, с. 172; 2];

- зниження рівня науково-педагогічної роботи, оскільки чимало кваліфікованих науковців були репресовані або звільнені, а замінені менш досвідченими викладачами;
- подальша залежність педагогічної школи від партійно-комсомольських структур, що ставало бар'єром для педагогічної автономії й наукової творчості.

Висновки. Вплив радянської ідеології у 1930-х рр. мав визначальний характер для кадрової політики у сфері вищої педагогічної освіти УРСР. Ідеологічні засади спрямовували процес на добір, підготовку, контроль та «очищення» викладацького складу у вищій педагогічній школі. Наслідком стало, з одного боку, створення системи, жорстко контрольованої партією й спрямованої на виховання радянської людини-педагога; з іншого – зниження наукового рівня, втрати педагогічної автономії та часткова кадрова деградація. У перспективі це вплинуло на розвиток педагогічної думки в УРСР, обмеживши можливості для альтернативних методик і незалежних наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Венцева Н.О. Особливості реформування вищої педагогічної освіти України в 1930–1940 рр. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Київ, 2013. № 6(32). С. 21–30. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua>
2. Закріплення радянської влади в Україні (1929—1938). URL: https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/%D0%95%D0%9D%D0%9F/page15.html (дата звернення: 12.11.2025)
3. Культурні процеси на Україні у 30-ті роки. URL: <https://share.google/ozQcpW8UBTYb2N9gg> (дата звернення: 12.11.2025)
4. Освіта, наука, література та мистецтво в радянській Україні. URL: https://vchys.com.ua/historyofukraine/10-klas/453-osvta-nauka-literatura-ta-mistectvo-v-radyansky-ukrayin.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.11.2025)
5. Сталін та Україна в 1933 році: зведення рахунків. URL: https://day.kyiv.ua/article/istoriya-iy-stalin-ta-ukrayina-v-1933-rotsi-zvedennya-rakhunkiv?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.11.2025)
6. Сіданіч І.Л. Духовно-моральне виховання дітей у вітчизняній школі (XX – початок XXI століття): монографія / НАПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ: ТОВ "НВП "Інтерсервіс, 2013. 464 с.
7. Скрипник М.О. Основні завдання культурного будівництва за доби соціалістичної реконструкції країни. Харків: ДБУ, 1929. 73 с.

Отримано: 24.11.2025

Олена ЯКОВЕНКО,

здобувачка вищої освіти третього рівня

І року навчання спеціальності В9 Історія та археологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-0397-999>

ВНЕСОК П.Ф. ЩЕРБИНИ У ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МИРОВИХ СУДІВ НА ПОДІЛЛІ

Розглянуто науковий внесок історика та правознавця П.Ф. Щербини у вивчення діяльності мирових судів на Поділлі в другій половині XIX ст. Авторка звернула увагу на критичний аналіз кадрової політики російського уряду, зокрема на практику призначення на посади осіб, відданих царському режиму. Значну увагу П.Ф. Щербина приділив проблемі доступу різних соціальних верств до системи мирського судочинства. На осно-

ві архівних матеріалів дослідник показав соціальну нерівність у сфері правосуддя. Робота П.Ф. Щербини є важливим історіографічним джерелом для розуміння специфіки судової реформи 1864 р. у регіональному вимірі та її впливу на суспільне життя Поділля.

Ключові слова: мирові суди, П.Ф. Щербина, Поділля, історіографія, монографія, судова реформа.

Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення доробку українських дослідників радянського періоду у контексті сучасних історико-правових підходів. Праці П.Ф. Щербини стали першою спробою реконструкції специфіки судової реформи на Поділлі кінця XIX ст. Звернення до його досліджень дозволяє не лише відтворити процес формування правової системи регіону, а й виявити ідеологічні обмеження, властиві історіографії радянського періоду.

Мета цього дослідження полягає у виявленні особливостей інтерпретації судової реформи 1860-х рр. у працях П.Ф. Щербини та визначенні місця його напрацювань у розвитку української історико-правової думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. П.Ф. Щербина посідає помітне місце серед дослідників судових інституцій Правобережної України. Його науковий доробок кінця 1950–1980-х рр. репрезентує характерний для радянської історіографії підхід до інтерпретації правових реформ крізь призму соціально-класових відносин. Основною сферою його пошуків стало формування і розвиток судочинства на Правобережній Україні з часів проникнення сюди магдебурзького і литовсько-польського права до судових реформ у Російській імперії 60-х років XIX ст. Головною працею, яка підбила підсумки його наукових пошуків, стала монографія «Судебная реформа на Правобережной Украине» [3].

П.Ф. Щербина чи не перший порушив питання про своєрідність упровадження судової реформи 1860-х рр. на Правобережжі. Так він вказав на поетапність впровадження судових реформ, що було зумовлене специфічними соціально-політичними умовами краю, зокрема, підкреслив роль польського повстання 1863-1864 рр. у гальмуванні провадження реформи [3, с. 108–109].

Об'єктом його критичного аналізу стала і кадрова політика російського царизму, зокрема практика наймання на службу найбільш відданих і лояльних чиновників, що мали досвід впровадження мирових судів в інших регіонах. Така система добору кадрів фактично перетворювала мирові суди на інструмент централізованого контролю, позбавлений місцевої ініціативи. Це сприяло зміцненню бюрократичного характеру судочинства і нівелювало потенціал реформ як засобу демократизації правової системи. Крім цього, система мирського судочинства на Поділлі була підпорядкована загальним принципами служби, завдяки чому вона ставала мішенню у руках місцевої адміністрації і негативно позначалася на ефективності судових інстанцій [3, с. 110–111].

Важливим внеском П. Ф. Щербини як дослідника став аналіз соціальної структури підсудних мировим судам. На підставі архівних даних він встановив, що у 1879 р. із 3244 засуджених 2944 особи, тобто 91%, були неграмотними, тоді як серед підсудних не зафіксовано жодного представника дворянського стану. Таку диспропорцію дослідник пояснював репресивним характером судової політики російського уряду, адже дворянство мало змогу звертатися до інших судових інстанцій, фактично уникаючи юрисдикції мирових судів [3, с. 112].

Однак П.Ф. Щербина не врахував, що подібна соціальна нерівність у доступі до правосуддя мала глибші історичні корені. До проведення судової реформи селяни переважно підлягали поміщицькій юрисдикції і навіть після її ліквідації залишалися вразливою групою через низький рівень правової культури, економічну залежність і обмеженість у правових знаннях. Відтак, виявлена дослідником статистика не лише відображала політику царизму, а й свідчила про незавершеність процесу правової модернізації на селі.

Таким чином, хоча П.Ф. Щербина слушно констатував стану вибіркової судовості, його трактування залишалося в межах радянської парадигми, що акцентувала насамперед на «класовому» характері репресій і не враховувала ширшого контексту соціальних трансформацій після скасування кріпацтва.

Дослідник також зафіксував зростання рівня злочинності на Поділлі. Так, за «оскорбление полицейских, судебных или других чинов» було засуджено 241 особу у 1883 р. і 271 – у 1894 р. Подібна динаміка спостерігалася й за іншими категоріями злочинів: проти порядку управління – 422 і 1035 випадків; проти благочиння – 250 і 650; проти особистої безпеки – 430 і 905 відповідно. На підставі цих даних П.Ф. Щербина зробив висновок про посилення соціальної напруги в регіоні наприкінці XIX ст. [3, с. 112].

Праця П.Ф. Щербини не позбавлена типових вад радянської історіографії, зокрема трактування подій у ідеологічних рамках марксизму-ленізму, відображення функцій мирового суду виключно як репресивного апарату царської влади. Його оцінка світової юстиції як «реакційно-буржуазної» віддзеркалює методологічну обмеженість радянської науки, для якої правова система імперії розглядалася переважно як інструмент соціального гноблення, а не як механізм часткової модернізації імперського управління. Разом із тим, попри певні ідеологічні обмеження, його дослідження стали одними з перших спроб комплексного осмислення еволюції судової системи регіону, зокрема на Поділлі.

Висновки. Внесок П.Ф. Щербини у зазначену проблематику полягає передусім у введенні до наукового обігу значного масиву архівних матеріалів і спробі комплексної реконструкції процесу запровадження судової реформи на Поділлі. Водночас його праці потребують критичного переосмислення в контексті сучасних підходів – із урахуванням інституційних, регіональних і культурних чинників, які залишилися поза полем його уваги через ідеологічні рамки часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Доктори наук, професори Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: біобібліографічний показник / ред. С. Копилов; уклад.: І. Конет, В. Прокопчук. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. 495 с.
2. Щербина П. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине (из истории на Подолии). *Тези доповідей Подільської історико-краєзнавчої конференції* (жовтень 1965 р.) / Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін-т; Хмельниц. обл. іст.-краєзн. т-во; редкол.: І.С. Винокур, С.К. Гуменюк, Л.А. Коваленко (відп. ред.). Хмельницький: Хмельниц. обл. друк., 1965. С. 57-59.
3. Щербина П.Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине. Львов: Вища шк. при Львовском ун-те, 1974. 190 с.

Отримано: 18.11.2025

Ігор БОЙКО,

*здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки*

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-6164-4395>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті проаналізовано сутність професійно-педагогічної компетентності як інтегративного утворення, що поєднує знання, вміння, особистісні якості та професійні цінності, розглянуто основні проблеми, пов'язані з формуванням професійно-педагогічних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури в умовах сучасних змін в освіті.

Ключові слова: компетентність, учитель фізичної культури, дослідження

Актуальність проблеми розвитку професійно-педагогічних компетентностей студентів – майбутніх педагогів продиктована, насамперед, потребами цілеспрямованої та системної реалізації стандартів інноваційної освіти, що базуються на моделі компетентнісної освіти. Слід зазначити, що головним суб'єктом упровадження освітньої реформи «Нова українська школа» (НУШ) є вчитель, тому важливо на етапі його професійної підготовки сформувати у нього компетентності, необхідні для виконання цих функцій. Зазначене стосується і майбутніх учителів фізичної культури, які відповідають за особливо значущий сегмент не лише освіти, а й життя загалом. Дослідник М. Балух зазначає, що «професійна компетентність майбутніх вчителів фізичної культури формується в навчально-виховному процесі, спрямована на компетентнісний підхід, що зміщує акцент з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування та розвиток здатності майбутнього вчителя фізичної культури практично діяти та творчо застосовувати набуті знання і досвід у практичній діяльності» [1, с. 20-21]. Це свідчить про потребу актуалізації практикоорієнтованого, системного підходу до професійної підготовки фахівця.

Мета – означити актуальні проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах переходу на компетентнісну систему освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо акцентувати увагу на тому, що фізична культура, як обов'язкова складова освітнього процесу всіх рівнів, зазнає значних трансформацій. Вони, передусім, стосуються реалізації концепції та програми «Нова українська школа» в закладах загальної середньої освіти. Основна мета реформування – запровадити інноваційні освітні стандарти, пов'язані з актуальними потребами та викликами часу, до яких відносяться потреби дотримання школярами здорового способу життя, формування здоров'язбережувального освітнього середовища в школі.

Ці завдання обумовлюють потребу оновлення системи професійної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання, зокрема підвищення ефективності розвитку/саморозвитку необхідних компетентностей, які визначають здатність майбутнього фахівця до ефективної діяльності в умовах сучасної школи.

Питання розвитку професійних компетентностей майбутніх педагогів є предметом наукових досліджень науковців як Н. Бібік, В. Кремень, С. Сисоєва, Л. Романовська та ін. Проблеми розвитку професійних компетентностей майбутніх вчителів фізичної культури досліджували Балух М., Моїсєєв С.О., Москаленко Н.В., Сороколіт Н.С., Турчик І.Х. Рибалко П. Сороколіт Н. та ін.. Вони вивчали особливості, зміст та технології професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до подальшої фахової діяльності; інноваційних освітніх практик щодо розвитку педагогічної майстерності вчителя фізичної культури; трактували ключові компетентності школярів у фізичному вихованні в рамках реформи «Нова українська школа»; визначали підходи до діагностики готовності учителів фізичної культури до реалізації основних положень Нової української школи у фізичному вихованні.

Так само науковці значну увагу приділяють проблематиці, що стосується розвитку спроможності вчителів фізичної культури формувати в учнів ключові компетентності в області фізичного виховання; оцінюванні рівня професійних компетентностей майбутніх педагогів, формування адекватного ставлення студентів до вчительської професії та ін.

Незважаючи на інтерес українських і зарубіжних науковців до означених вище проблем, як показують результати досліджень, недостатньовивченим є рівень розуміння сутності компетентнісної освіти, володіння методами та технологіями її реалізації в області фізичної культури. Це підтверджують результати експериментальних досліджень. До прикладу, було проведене пілотне дослідження за критеріями знання та розуміння сутності компетентнісного підходу та основ його практичної реалізації вчителями фізичної культури (курси підвищення кваліфікації – 32 особи). Про актуальність проблеми підвищення рівня професійної компетентності вчителів фізичної культури, а відтак і системи їх професійної підготовки свідчать показники діагностики за такими показниками: знання особливостей освітньої реформи НУШ – 74,6%; розуміння специфіки стандарту фізкультурної освітньої галузі, професійної підготовки майбутнього педагога – 79,7%; розуміння суті та знання особливостей формувального оцінювання за концепцією НУШ – 41,12%; знання технік формувального оцінювання у фізичному вихованні школярів – 40,7%); рівень готовності працювати за технологіями компетентнісного навчання – 68,5%).

Оцінювання відбувалось з використанням методів самооцінювання. Ми ставили за мету сформулювати загальне уявлення про розуміння вчителями проблеми та їх здатності до адекватного самооцінювання.

Аналіз отриманих результатів свідчить про значні пробіли у цьому плані. Зокрема, досить високий відсоток учителів вважають, що вони добре орієнтуються в системі компетентнісної освіти, нових освітніх стандартах, натомість конкретні питання про реальні практичні інструменти їх реалізації (як от знання технік формувального оцінювання) показали недостатній (нижче середнього) рівень їх розуміння, неготовність до практичного використання. Означені проблеми мають безпосереднє відношення до системи професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури.

Актуальні проблеми формування компетентностей пов'язані з тим, що, незважаючи на визначення цілей та орієнтирів підготовки педагогів, реальний стан формування професій-

но-педагогічних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури вимагає вдосконалення. Серед основних проблем можна виділити такі: Недосконалий зміст фахових, педагогічних дисциплін. У багатьох закладах освіти навчальні програми не повністю відповідають сучасним вимогам до вчителя. Зокрема, недостатньо уваги приділяється інноваційним підходам до викладання, цифровій грамотності. 2. Недостатня практична підготовка. Майбутні вчителі фізичної культури часто стикаються з труднощами у застосуванні теоретичних знань у реальних умовах школи, що вказує на необхідність розширення практичної складової підготовки. 3. Низький рівень педагогічної рефлексії. Недостатній розвиток критичного мислення, аналізу власної педагогічної діяльності гальмує професійне зростання майбутніх педагогів. 4. Недооцінка комунікативної та емоційно-етичної складової. Учитель фізичної культури повинен володіти високим рівнем емпатії, вмінням мотивувати, працювати в команді – ці якості часто залишаються поза увагою у традиційній системі підготовки.

Висновки. Формування професійно-педагогічних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури – складний і багатогранний процес, який потребує системного підходу, оновлення освітнього змісту та методів навчання. Важливими складовими цього процесу є розвиток практичних навичок, педагогічного мислення, особистісних якостей, що дозволять майбутньому вчителю стати ефективним, сучасним, конкурентоспроможним фахівцем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балух М. Формування професійної компетентності майбутніх вчителів фізичної культури засобами інноваційних технологій здоров'язбереження. *Педагогічний дискурс*. 2024. Вип. 35. С. 19-23.

Отримано: 20.11.2025

Джинг ВАНГ,
здобувачка вищої освіти третього рівня 4 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6291-8840>

РЕКОМЕНДАЦІЙНІ ПРОПОЗИЦІЇ З УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ

У статті висвітлюються рекомендаційні пропозиції щодо управління розвитком вищої освіти на засадах державно-приватного партнерства. Акцентується увага на їх важливості та актуальності.

Ключові слова: управління, розвиток, вища освіта, державно-приватне партнерство, рекомендації та пропозиції.

Актуальність теми. У контексті світової глобалізації важливість вищої освіти, як ключового компоненту у формуванні висококваліфікованих фахівців була, є і залишається беззаперечним фактом. Сучасна вища освіта стикається з низкою серйозних проблем: брак фінансування, незбалансований розподіл ресурсів та нагальна потреба покращити якість освіти. Ці виклики серйозно обмежують сталий розвиток вищої освіти та підвищення її якості.

Існуючи пропозиції щодо практичних рекомендацій є важливими у теоретичному та практичному значенні вирішення проблем фінансування, ресурсів та якості вищої освіти, що в свою чергу, сприяє просуванню сталого розвитку вищої освіти [1]. Проблема, що розглядається була популяризована наступними авторами: Дун Шенгзу, Ван Ітао, Сюй Цзя, Лю Менці, Ван Сюедун, Дун Дахай, Ян Юнхен, Ху Анган, Лю Цюнчжі, Ван Хуей, Сунь Цзе, А. Браун, Л. Джонсон, М. Девіс, С. Грін, Р. Блейк, І. Кучинська, Г. Тимошко, З. Рябова, Г. Єльнікова, В. Бондарь. Вчені досліджували у своїх роботах: стратегії оптимізації ефективних моделей управління; форми застосування моделі державно-приватного партнерства; модель спільної побудови науково-дослідних установ між підприємствами та університетами; висловлювали пропозиції щодо формування основ успішного менеджменту освіти, розв'язання управлінських ситуацій тощо.

Метою статті є висвітлення рекомендацій та пропозицій управління розвитком вищої освіти на засадах державно-приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні, як ніколи гостро постають питання вивчення ключових аспектів ефективного освітнього менеджменту; робиться спроба визначення пріоритетних орієнтирів у моделюванні ефективного розвитку вищої освіти на засадах державно-приватного партнерства.

По-перше, це передові технологічні дослідження. Підприємства та університети уважно стежать за передовими тенденціями розвитку галузі та спільно проводять перспективні технологічні дослідження. Використовуючи штучний інтелект компанії проявляють величезний попит для створення дослідницьких центрів. Дослідницькі групи університетів використовують власні професійні знання та дослідницькі можливості для створення алгоритмів і моделей штучного інтелекту, а підприємства, в свою чергу, практично застосовують отримані дані для спільного просування інновацій і розвитку технологій штучного інтелекту.

Підкреслимо, що *трансформація результатів* також є одним із ключових змістів співпраці [2]. Зазначимо, інтерактивність є ключем до покращення досвіду навчання студентів і сприяє взаємодії між викладачами та студентами, а також між самими студентами. Завдяки впровадженню платформи онлайн-навчання з інтерактивними функціями в режимі реального часу студенти можуть отримувати запитання, відповіді та вести дискусії з викладачами, а викладачі в свою чергу коригувати стратегії навчання. Масштабність також може задовольнити потреби онлайн-освіти, що постійно розвиваються. Адже, зі збільшенням обсягу навчання та кількості користувачів технологічну платформу можна легко оновити та розширити [2].

Коледжі та університети мають посилити співпрацю з підприємствами та спільно сформулювати обґрунтовані плани розподілу прибутку від проекту. Також коледжі та університети повинні активно співпрацювати з підприємствами у сфері управління фондами та ризиками, надавати необхідну інформацію і підтримку, спільно забезпечувати безперебійну реалізацію проєкту.

Отже, фінансування та управління ризиками є важливими ланками, які не можна ігнорувати в моделі управління ДПП вищої освіти. Прийнявши ефективні стратегії фінансування, управління, запобігання у контролі ризиками, уряд, університети та підприємства мають спільно вирішувати питання прогресу проєктів ДПП у вищій освіті, тим самим враховуючи інтереси всіх сторін [3].

Висвітлений матеріал дає підстави для ствердження, що механізм актуалізації побудови ефективної моделі ДПП може реалізуватися тільки у форматі компетентного менеджменту та креативної команди виконавців. У цьому контексті, ми вважаємо за доцільне акцентувати увагу на працях професора Ірини Кучинської («Педагогіка вищої школи», «Керівник закладу освіти», «Педагогічна компетентність сучасного викладача вишу: пріоритетні орієнтири й перспективи», «Керівник у сфері освіти: інтелігент, інтелектуал, менеджер-новатор») яка наголошує на визначній ролі освітніх лідерів, новаторів, які спроможні впроваджувати інноваційні моделі у сучасну практичну площину. Вона підкреслює, що саме під керівництвом талановитої, прогресивної команди освітніх менеджерів можливі якісні зміни у системі побудови нових ефективних проектів [4, 5, 6, 7].

Висновки. Підсумовуючи проаналізований матеріал, вважаємо за доцільне висвітлити ключові рекомендації та пропозиції щодо управління розвитком вищої освіти на засадах державно-приватного партнерства (ключові аспекти). А саме: визначити стратегії оптимізації моделей управління; актуалізувати форми їх застосування; акцентувати увагу на важливості реалізації спільної побудови науково-дослідних установ між підприємствами та університетами; впроваджувати передові технологічні платформи; сприяти глибинній інформатизації; визначити баланс інтересів та механізм розподілу ризиків; акцентувати на важливості достатнього рівня фінансування; визначити критерії контролю якості та ефективного нагляду; сприяти ретельному, професійному відбору кадрового забезпечення; розвивати систему лідерства в управлінні освітніми закладами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шенгзу Д., Итао В. Побудова «державно-приватного партнерства» в приватній вищій освіті [J]. *Дослідження розвитку освіти*. 2007. № 07. С. 1-6.
2. Wang J. Дослідження щодо застосування моделі PPP у вищій освіті. [J]. 2019. № 03. С. 42-45.
3. Сюеду В., Дахай Д. Теоретичні основи та практичні труднощі державно-приватного партнерства (ДПП) [J]. *Дослідження фінансово-економічних питань*. 2015. (04). С. 10-15.
4. Кучинська І.О. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2020. 292 с.
5. Кучинська І.О. Керівник закладу освіти: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 308 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8530>
6. Кучинська І. О. Педагогічна компетентність сучасного викладача вишу: пріоритетні орієнтири й перспективи. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* / [редкол.: І.І. Стасюк (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2018. Вип. 11. С. 204–210.
7. Кучинська І.О. Керівник у сфері освіти: інтелігент, інтелектуал, менеджер-новатор. *Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць* / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. В.М. Лабунець]. 2019. Вип. 27 (2–2019). Кам'янець-Подільський. С. 59–63.

Отримано: 20.11.2025

Богдан ГАЛАЙБІДА,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-8383-7643>

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS IT-ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Міждисциплінарний підхід у підготовці фахівців IT-галузі вимагає вивчення фахових технічних дисциплін і дисциплін, які сприяють розвитку soft skills здобувачів, розроблення й імплементації в освітній процес інтегрованих міждисциплінарних освітніх компонентів, залучення здобувачів до неформальної освіти. Поєднання технічних знань і навичок з гуманітарними, соціальними та управлінськими компетентностями забезпечує успішне формування soft skills, підвищує ефективність і якість підготовки IT-спеціалістів.

Ключові слова: soft skills, міждисциплінарність, IT-фахівці, змішане навчання.

Актуальність теми. Питання soft skills (гнучкі, м'які навички) спеціалістів різних галузей було об'єктом дослідження вітчизняних і закордонних науковців. Soft skills IT-спеціалістів охоплюють широкий спектр навичок, на що вказують Т. Волошина, О. Глазунова [4], Н. Длугонович [1], О. Кірдан, К. Коваль, Н. Коляда, О. Кравченко, L. Capretz, F. Ahmed [3] та ін. Це навички міжособистісної та іншомовної комунікації, критичне й креативне мислення, емоційний інтелект, менеджерські і лідерські уміння та ін. Такий широкий і різноаспектний обсяг вимагає переорієнтації сучасної підготовки IT-спеціалістів у закладах вищої освіти з фрагментації знань на їх синергію.

Мета публікації – вивчити можливості інтеграції знань і практичних навичок з різних дисциплін у розвиток soft skills майбутніх IT-фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні IT-спеціалісти в основному працюють у командах і задіяні до проектної діяльності, а успішна реалізація проекту вимагає не тільки фахових технічних знань, але й знань з психології і менеджменту (для організації роботи команди, ефективного розподілу завдань і обов'язків, ведення переговорів, розвитку емоційного інтелекту і створення сприятливого психологічного клімату, запобігання емоційному вигоранню), філософії і логіки (для вироблення стратегії й аргументування прийняття рішень в IT-галузі), права і етики (для розуміння правових і етичних аспектів IT-проектів), основ менеджменту і проектної діяльності (для розуміння бізнесових процесів й способів організації проектів), комунікативних і прагматичних аспектів рідної й іноземної мови (навички усної комунікації для успішного ведення переговорів, навички технічного письма і ведення кореспонденції, міжкультурної комунікації).

У сучасних освітніх програмах підготовки IT-спеціалістів у ЗВО до загальнопрофесійних компетентностей включено з-поміж інших такі: здатність спілкуватися рідною та іноземною мовою у професійній сфері, здатність до пошуку інформації з різних джерел, діяти соціально відповідально та свідомо на основі етичних міркувань, усвідомлювати цінності громадянського суспільства та ін. [2]. Для формування цих компетентностей до обов'язкових освітніх компонентів включені ОК «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Філософія» (з висвітленням етичних аспектів IT) та ін., які засвідчують міждисциплінарний аспект підготовки IT-спеціалістів.

Для реалізації міждисциплінарності також можна запропонувати здобувачам вибіркові освітні компоненти, які інтегрують різні галузі знань. Наприклад, «Комунікація у сфері ІТ» (поєднує розвиток мовленнєвих навичок, технічного письма і психології), «Командна робота в ІТ галузі», «Управління ІТ-проектами» (поєднує вивчення проектної діяльності, основ менеджменту, управління часом, психології) менеджмент проектів програмного забезпечення та ін. Серед форм організації практичних занять з обов'язкових і вибіркових освітніх компонентів ефективним для формування soft skills ІТ-фахівців є залучення ігрових технологій і симуляцій, методу мозкового штурму, методу проектів, які наближують заняття до реальних умов професійної діяльності ІТ-спеціалістів.

Також ефективними будуть міждисциплінарні проекти, у яких братимуть участь представники різних факультетів; запрошення гостьових лекторів для розгляду реальних кейсів і висвітлення аспектів soft skills у професійних контекстах.

Варто зазначити, що для успішної реалізації міждисциплінарного підходу важливою є мотивація і готовність викладачів і здобувачів до міждисциплінарної роботи. Студентам важливо рефлексувати щодо своїх академічних досягнень, виявляти сильні і слабкі місця і розвивати потрібні навички.

В умовах змішаного навчання ефективними є використання онлайн-ресурсів і цифрових освітніх платформ, участь здобувачів у неформальній освіті (у курсах, семінарах, вебінарах з проектної діяльності, основ менеджменту, управління часом, психології та ін.), що уможлиблює їхнє сприйняття широкого контексту своєї професії і набуття навичок, які виходять за межі суто технічних.

Висновки. Формування soft skills у майбутніх ІТ-спеціалістів має здійснюватися в умовах міждисциплінарного підходу, який дає змогу поєднувати технічні знання з гуманітарними, соціальними та управлінськими компетентностями і підвищує ефективність і якість підготовки фахівців. Розвиток soft skills під час підготовки ІТ-спеціалістів у закладах вищої освіти вимагає використання нової парадигми педагогічної взаємодії, застосування імерсивних технологій у вивченні фахових дисциплін (проектних форм роботи, проблемно-орієнтованого навчання, вивчення кейсів), які наближують навчання до реальних умов роботи на підприємствах. Залучення сучасної технології змішаного навчання сприяє використанню хмарних сервісів, які є ефективними для виконання групових проектів, сприяють усвідомленню відповідальності кожного учасника перед командою під час роботи над проектом, розвивають уміння налагоджувати онлайн і офлайн комунікацію, планувати реалізацію проекту, за потреби делегувати повноваження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Длугунович Н.А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. 6 (219). С. 239-242.
2. Семеріков С.О., Стрюк А.М., Стрюк Л.Б., Стрюк М.І., Шалацька Г.М. Формування загальнопрофесійних компетентностей майбутніх інженерів-програмістів. *Information Technologies in Education*. 2021. № 4 (49). DOI: <https://doi.org/10.14308/ite000751>
3. Capretz, L., Ahmed, F. A Call to Promote Soft Skills in Software Engineering. *Psychol Cogn Sci Open J*. 2018. 4 (1): e1-e3. DOI: <https://doi.org/10.17140/PCSOJ-4-e011>
4. Glazunova O., Voloshyna T., Korolchuk V. Розвиток «soft skills» у майбутніх фахівців з інформаційних технологій: методи, засоби, індикатори оцінювання. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*: електронне наукове фахове видання, 2019. С. 93–106. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s8>

Отримано: 20.11.2025

Ярослав ГОРДІЙЧУК,

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-2241-2897>

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ЛІДЕРСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ

У статті проаналізовано проблему формування креативного студентського лідерства як важливого чинника модернізації сучасної вищої освіти. Особливу увагу приділено аналізу ціннісних орієнтацій студентської молоді, що виступають основою для розвитку лідерського потенціалу та творчої активності. Визначено, що інтеграція креативності та лідерства сприяє не лише професійному становленню майбутніх педагогів, а й формуванню їхньої соціальної відповідальності, готовності до інноваційної діяльності та академічного самоврядування. Наголошено на значенні педагогічної практики як простору для розвитку креативного мислення й індивідуального стилю лідерства студентів.

Ключові слова: студентське лідерство, ціннісні орієнтації, креативність, соціалізація, самореалізація, контент-аналіз.

Актуальність теми. Трансформація сучасного українського суспільства, пов'язана з утвердженням ринкових відносин, становленням демократичного ладу, супроводжується змінами ціннісного світу людини. Це вказує на необхідність вивчення структури й динаміки ціннісного виміру сучасного суспільства, і особливо тієї його частини, яка вирізняється інтенсивністю процесу соціалізації та втілює риси майбутнього – молоді.

Сучасна українська молодь як соціальна група є неоднорідною за своїм складом. Особливе місце у структурі молодіжного середовища посідає студентство, діяльність якого відбувається в освітньому просторі. Українське студентство становить духовний і інтелектуальний потенціал суспільства. Академічна освіта формує фундаментальні знання, що утворюють культурний стрижень, у якому акумулюється вся культурна пам'ять соціуму. У цьому контексті дослідження ціннісного світу студентства як соціокультурної групи набуває особливої актуальності.

Мета публікації. Головним завданням нашого дослідження є вивчення ціннісних орієнтацій студентства: аналіз поняття «ціннісний світ», визначення методологічних можливостей контент-аналізу неофіційних документів, що містять інформацію особистісного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація сучасного суспільства, пов'язана з утвердженням ринкових відносин, становленням демократичного ладу, супроводжується змінами ціннісного світу людини. Це вказує на необхідність вивчення структури й динаміки ціннісного виміру сучасного суспільства, і особливо тієї його частини, яка вирізняється інтенсивністю процесу соціалізації та втілює риси майбутнього – молоді.

Сучасна українська молодь як соціальна група є неоднорідною за своїм складом. Особливе місце у структурі молодіжного середовища посідає студентство, діяльність якого відбувається в освітньому просторі. Українське студентство становить духовний і інтелектуальний потенціал суспільства. Академічна освіта формує остов фундаментальних знань, що утворює культурний стрижень, у якому акумулюється вся культурна пам'ять соціуму. У цьому контексті дослідження ціннісного світу студентства як соціокультурної групи набуває особливої актуальності [1, с. 38-56].

Студентські роки є важливим етапом соціалізації молодого покоління, що супроводжується зростанням соціальної активності, критичним осмисленням досвіду попередніх поколінь, переоцінкою цінностей. Освітнє середовище сприяє диференціації ціннісних орієнтацій студентів у ставленні до навколишньої соціокультурної дійсності. Тому дослідження ціннісного світу студентської молоді у всьому розмаїтті його соціокультурного змісту має важливе значення.

Проблематика, досліджувана в межах даної статті, спирається на ґрунтовну теоретичну та емпіричну базу, створену працями вітчизняних і зарубіжних науковців. Різні аспекти проблеми ціннісного світу – цінностей, ціннісних орієнтацій, ціннісних настанов – вивчалися представниками таких наук, як філософія, культурологія, соціальна психологія тощо. Це зумовлює міждисциплінарний характер проблеми.

Поняття «цінність», яке широко використовується у філософській та соціологічній літературі, було введене в науковий обіг І. Кантом, коли він протиставляв сферу моральності (свободи) і сферу природи (необхідності). У «Критиці практичного розуму» Кант показав різницю між уявленнями про належне (цінності й норми) та уявленнями про світ речей [2, с. 42-43].

У спеціальний філософський лексикон поняття «цінність» як визначення значущості чогось було введене німецьким філософом Г. Лотце у 60-х роках XIX століття. У цей же період дослідження цінностей виокремлюється в окрему наукову дисципліну – аксіологію.

Основи соціологічної теорії цінностей заклав Е. Дюркгейм, який розглядав їх як ідеали, що виступають головними рушіями поведінки людини, за якими стоять реальні й дієві колективні сили.

Дослідження ціннісного світу студентства здійснювалося з використанням загальнометодологічних принципів: об'єктивності, конкретності, всебічності, системності, єдності теорії та практики тощо. Джерелом унікальної інформації про ціннісний світ студентства є особисті документи (есе, рефлексивні записи), у яких фіксується суб'єктивно-особистісне сприйняття соціокультурної дійсності. Використання контент-аналізу навіть невеликих текстових масивів дозволяє отримати всебічну та глибоку інформацію про ціннісний світ і систематизувати її.

Для студентства як соціокультурної групи характерним є перехід від домінуючого статусу об'єкта освітнього впливу до провідної ролі суб'єкта освітньої діяльності. У результаті у студентів формується ціннісне ставлення до освіти як соціально значущого інституту. Це виявляється у соціокультурній гетерогенності та варіативності ціннісно-нормативних і інформаційно-орієнтаційних комплексів, що відображають ціннісний світ студентства.

Для сучасного українського студентства характерна орієнтація на інструментальні цінності – професіоналізм, цілеспрямованість, розвиток лідерських якостей. Поряд із цим освіта, праця й саморозвиток набувають як термінального (кінцевого), так і інструментального значення. Особливий статус мають самореалізація та самовираження, які виступають провідними ціннісними установками.

Ціннісний світ сучасного студентства можна умовно представити кількома моделями:

- ✓ «Перфекціоністська» модель: орієнтація на успіх, матеріальний добробут, кар'єру та самореалізацію.
- ✓ «Адаптивна» модель: орієнтація на сім'ю, спілкування, соціальні зв'язки та зовнішню підтримку.
- ✓ «Контемплативна» модель: установка на самовираження, гармонію з собою й довкіллям, саморозвиток.

✓ «Бесперспективна» модель: переважна орієнтація на зовнішню допомогу за відсутності чітких життєвих цілей.

✓ «Гедоністична» модель: установка на задоволення, прагнення жити за рахунок інших без орієнтації на соціально значущі цінності.

Популярність у студентському середовищі цінності матеріального добробуту є очевидною. Як показує аналіз «листів з майбутнього», студентство, яке відносить себе до середнього класу суспільства, досягнення матеріального добробуту бачить у наближенні до рівня життя вищого класу, коли можна «ні в чому собі не відмовляти». Такий «рівень» передбачає наявність не лише просторої квартири, «збудованої зі смаком за власним дизайном», чи приватного особняка, але й замиської вілли, «триповерхового будиночка на березі озера», кількох автомобілів у сім'ї, іноді – особистого гелікоптера, комфортного відпочинку всією родиною 2-3 рази на рік.

Цінність матеріального добробуту посідає провідне місце і, згідно з результатами наших досліджень, лише трохи поступається цінності сім'ї. При цьому респонденти зазначали, що перш ніж створити сім'ю, необхідно здобути освіту, «зробити кар'єру», «добре заробляти», тобто бути готовими нести як матеріальну, так і моральну відповідальність.

Висновки. Трансформація українського суспільства, структурна й інституційна перебудова, ціннісні розломи у світогляді різних поколінь і соціальних груп несуть у собі як ризики деструкції, так і можливості для відродження суспільства на новій ціннісно-смысловій основі.

В умовах трансформації молодь зазнає подвійного впливу. З одного боку, молоді люди швидше адаптуються до нових умов, формуючи активні життєві стратегії, досягають успіху, просуваються соціально. З іншого боку, вони є вразливими до деструктивних впливів макросоціальних процесів, адже масштабні суспільні зміни здатні руйнувати нормативно-ціннісну сферу, супроводжуючись деградаційними процесами у свідомості та зміною моральних установок.

Руйнування ціннісної системи попередніх поколінь і «розмитість» нової ціннісної системи ставлять під сумнів можливість повної самореалізації молоді, яка передбачає процеси самовизначення, пошуку свого місця у суспільстві, самоутвердження в освіті, професійній сфері, культурі та політиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1. 280 с.
2. Боришевський М.Й. Духовні цінності у становленні особистості. Київ: Академвидав, 2010. 312 с.
3. Гордійчук Я.А. Тенденції та динаміка ціннісних орієнтацій покоління «Zoomers» серед здобувачів вищої освіти європейських країн: соціальні, культурні та демографічні детермінанти. *Наукові інновації та передові технології*. Київ: Видавнича група «Наукові перспективи». № 3(43). 2025. С. 991-1002. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3\(43\)-991-1002](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-3(43)-991-1002)

Отримано: 20.11.2025

Дмитро ДМИТРЕЦЬКИЙ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-8235-3191>

ПІДХОДИ ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті порушуються проблеми систематизації та обґрунтування провідних підходів до оновлення національної системи економічної освіти, обумовлених як змінами економічної політики в державі, так і системи освітньої діяльності загалом.

Ключові слова: економічна освіта, національна економіка, система.

Актуальність проблеми обумовлюється тим, що сучасний етап розвитку українського суспільства супроводжується глибокими соціально-економічними змінами, обумовленими як внутрішніми чинниками (війна, повоєнна відбудова, трансформація економіки), так і глобальними викликами (інтеграція у світовий економічний та освітній простір, цифровізація, нестабільність ринку праці). У цьому контексті економічна освіта в Україні постає як стратегічний інструмент формування людського капіталу, здатного адаптуватися до нових економічних умов та сприяти сталому розвитку держави.

Мета статті – обґрунтувати найбільш загальні підходи до удосконалення економічної освіти в Україні в умовах трансформації національної економіки на основі аналізу літературних джерел та сучасних освітніх практик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-методологічні основи дослідження у межах заданої проблематики визначаються тим, що модернізація економічної освіти розглядається з позицій компетентнісного підходу, що набув поширення в європейській та світовій педагогічній практиці. У фокусі – формування економічних компетентностей як інтегрованого результату засвоєння знань, умінь і цінностей, які забезпечують здатність діяти ефективно в умовах динамічної економічної реальності. Освітні зміни розглядаються також у міждисциплінарному контексті, з урахуванням соціокультурних, історичних та професійно-орієнтованих факторів.

Особливості та проблеми функціонування та розвитку сучасної економічної освіти, як і системи освіти різних історичних періодів досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці (В.П. Андрущенко, М.Б. Євтух, Г.С. Костюк, В.М. Мадзігон, В.В. Москаленко, С. Сисоєва, В.І. Шинкарук; О.Т. Шпак і ін.).

Підтримуємо позицію дослідниці Ганни Дутки, яка аргументує, що «стан сучасної економічної освіти в Україні зумовлений необхідністю переходу до нових засад формування та розвитку економічних знань, які базуються на історико-культурних і духовно-моральних традиціях українського народу та орієнтовані на поглиблений аналіз економічних процесів, що сприятимуть формуванню основ соціально орієнтованої економіки; формування сучасних економічних поглядів, що сприятимуть розвитку гуманізації та соціалізації суспільних процесів, національній само ідентифікації [1, с. 127]. Акцентовування уваги на важливості вивчення історичних передумов розвитку системи економічної освіти в Україні вказує на потребу осмислення національних традицій та практик для оновлення сучасного змісту та технологій економічної освіти.

Аналіз літературних джерел дає підстави для узагальнення позицій, відповідно до яких можна виділити два ключові напрями оновлення системи економічної освіти:

- *змістовий*, що передбачає оновлення економічних знань відповідно до сучасних потреб (макроекономіка, мікроекономіка, підприємництво, фінансова грамотність);
- *особистісно-розвивальний*, орієнтований на формування рис, важливих для економічно активної людини – ініціативності, підприємливості, здатності до самостійного прийняття рішень, критичного мислення.

Напрями визначені з урахуванням реального стану та викликів економічної освіти в Україні. Незважаючи на накопичений досвід та напрацьовані освітні програми, система економічної освіти в Україні залишається фрагментованою та недостатньо узгодженою між освітніми рівнями (від дошкільної до післядипломної). Проблемним залишається переважання теоретизованого підходу, який не забезпечує формування практичних економічних навичок. У зв'язку з цим нагальною є потреба у впровадженні технологій інтеграції економічної теорії та практики в освітній процес.

Також важливо враховувати той факт, що відбувається значний вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на модернізацію економічної освіти. Це стосується: глобальних трендів (цифровізація, економіка знань, нові формати зайнятості); європейських інтеграційних процесів (гармонізація освітніх стандартів, мобільність студентів і викладачів); локальних особливостей (регіональні економічні потреби, повоєнне відновлення); історичних традицій (досвід дореволюційної та радянської систем освіти).

Відповідно до вищезазначеного, диференціюють чотири основні підходи до викладання економіки:

- *бізнес-орієнтований* – фокусується на підприємстві, є доцільним у профільній та вищій освіті;
- *теоретичний (предметоцентричний)* – орієнтований на засвоєння економічних знань, але часто обмежується репродуктивними методами;
- *культурно-функціональний* – передбачає розвиток економічної культури, практичної грамотності, наближення знань до життєвих ситуацій;
- *академічний* – забезпечує підготовку до подальшої економічної спеціалізації, є актуальним на рівні профільної школи та університету.

Як показує аналіз літературних джерел та освітніх практик, перспективи модернізації системи економічної освіти повинні бути пов'язані з реалізацією принципів:

- поєднання фундаментальних знань в області економіки із практико-орієнтованими вміннями їх ефективно використовувати;
- індивідуалізації освітніх траєкторій з розвитку економічної компетентності, включаючи можливості неформальної та інформальної освіти;
- міждисциплінарності навчального процесу, що передбачає використання різних навчальних дисциплін для розвитку економічної грамотності особистості;
- орієнтації на розвиток економічної культури, соціальної відповідальності, сталого розвитку (а не лише отримання системи економічних знань).

Перед освітнім менеджментом постають актуальні питання ефективності, якості, інноваційності освітнього процесу; компетентності педагогів тощо [2; 3; 4].

Висновки. Отже, модернізація економічної освіти в Україні є необхідною умовою успішної трансформації економіки та підготовки фахівців нового покоління. Сучасна економічна освіта має бути динамічною, компетентнісною, інтегрованою в життєвий досвід здобувачів. Вона повинна не лише передавати знання, а й формувати економічне мислення, культуру та готовність до активної участі в розвитку економічного простору – як на рівні держави, так і на рівні особистого добробуту. Подальші дослідження мають зосередитись на емпіричному аналізі ефективності освітніх підходів, інструментів формування економічної компетентності та впровадженні освітніх інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дутка Г. Сучасний стан та перспективи розвитку економічної освіти в Україні. *Zeszyty Naukowe PWSZ w Plocku. Nauki Ekonomiczne*. 2017. Т. 25(8). С. 125-141.
2. Кучинська І.О. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2020. 292 с.
3. Кучинська І.О. Керівник закладу освіти: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 308 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8530>
4. Kuchynska I., Orlov O., Kobysia A., Kutsak L., Yesselbayeva A. Adaptation of pedagogical approaches to the implementation of intelligent systems in the educational process. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*. 2025 Vol. 13. No. 1, April 2025, P. 281-294. URL: <https://pen.ius.edu.ba/index.php/pen/article/view/299>

Отримано: 20.11.2025

Дмитро КРАМАР,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-5317-5296>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано теоретичні засади розвитку військово-патріотичного виховання українськими педагогами кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, педагогічна думка, патріотизм.

Актуальність теми. Військово-патріотичне виховання є невід'ємною частиною системи національного виховання, покликаною сформуванню у громадян глибоку патріотичну свідомість, почуття любові до Батьківщини, відповідальність за її майбутнє та готовність виконувати свій конституційний обов'язок щодо захисту суверенітету й територіальної цілісності України.

Вивчення теоретичних засад розвитку військово-патріотичного виховання у вітчизняній педагогічній думці кінця ХХ – початку ХХІ століття дає змогу простежити закономірності становлення сучасної концепції національно-патріотичного виховання, з'ясувати її ідейні витоки, методологічні основи та освітні орієнтири, що є важливим для подальшого удосконалення освітнього процесу в умовах сьогодення.

Мета публікації – проаналізувати та окреслити теоретичні основи розвитку військово-патріотичного виховання в українській педагогічній думці кінця XX – початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кінець XX – початок XXI століття став періодом активного переосмислення підходів до виховання молоді в українському суспільстві. У педагогічній теорії й практиці цього часу спостерігається інтеграція гуманістичних, аксіологічних і національно-орієнтованих підходів до формування особистості громадянина-патріота. Значна увага приділяється відродженню історичних, культурних і духовних традицій українського народу, розвитку національної самосвідомості, а також підготовці молоді до служіння державі.

У вітчизняній педагогічній думці зазначеного періоду відображено еволюцію поглядів на сутність, зміст, мету та засоби військово-патріотичного виховання. Дослідження педагогів і психологів спрямовані на визначення його місця у загальній системі виховання, пошук ефективних форм і методів формування патріотичних почуттів у дітей та молоді.

А. Дакал та С. Москаленко розглядають патріотизм як складову структури особистості та як цінність, важливу як для окремої людини, так і для суспільства в цілому. Вони підкреслюють, що суспільно-політична практика свідчить про міцний взаємозв'язок і взаємний вплив між національною самосвідомістю громадян, процесами патріотичного виховання, внутрішньоукраїнською інтеграцією та державотворчими процесами. Для ефективного посилення патріотичного виховання необхідна координація дій органів влади, активне залучення ресурсів громадянського суспільства та широке використання відповідного міжнародного досвіду [1].

М. Зубалій зазначає, що в 60–70-х роках минулого століття в історії педагогіки, теорії та методики виховання набули широкого поширення такі поняття, як «виховання на революційних традиціях», «виховання на бойових традиціях», «виховання на героїчних традиціях», «виховання на трудових традиціях», «виховання на героїчних подвигах». Проте ці терміни визначають лише окремі аспекти військово-патріотичного виховання учнів. Жодне з них повністю не відображає специфіку роботи педагогічних колективів закладів загальної середньої освіти щодо підготовки юнаків до служби в армії та не розкриває цілеспрямованості виховного впливу на школярів. Тому їх можна розглядати лише як часткові елементи загальної системи військово-патріотичного виховання [2].

Науковці підкреслюють, що формування національної та особистої гідності, почуття патріотизму, свободи, волі й справедливості залежить не лише від змісту, форм і засобів виховання, а й від етнічних та ментальних особливостей, які визначають орієнтири поведінки як окремої людини, так і суспільства [3, с. 166]. Варто відзначити, що поведінка особистості може цілеспрямовано змінюватися під впливом зовнішніх факторів. Ігнорування такого впливу може мати серйозні наслідки, оскільки це зачіпає світоглядно-ціннісні орієнтири, рівень свідомості та механізми самоідентифікації людини.

Висновки. Аналіз наукових джерел показує, що розвиток військово-патріотичного виховання вітчизняними педагогами кінця XX – початку XXI століття ґрунтувався на комплексному поєднанні морально-етичних, соціально-психологічних та практично-діяльнісних аспектів формування патріотизму. У вітчизняній педагогічній думці підкреслюється важливість виховання у молоді високих моральних якостей, почуття відповідальності за Батьківщину, готовності до виконання громадянського та військового обов'язку. Значну увагу при-

діляли також інтеграції традиційних патріотичних цінностей із сучасними освітніми підходами, активним формам навчання та виховання, включаючи практичні вправи, військово-спортивні та культурно-історичні заходи. Загалом, теоретичні дослідження підтверджують, що ефективне військово-патріотичне виховання потребує системного, цілісного підходу, який поєднує знання, моральні переконання та практичні навички молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дакал А.В., Москаленко С.О. Патріотичне виховання у контексті забезпечення національної стійкості. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. № 3 (81). 2023. С. 73–78.
2. Зубалій М.Д. Особливості військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі позакласної роботи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 7. С. 217–226.
3. Публічне управління: термінол. слов. / уклад.: В.С. Куйбіда, М.М. Білинська, О.М. Петров та ін. Київ: НАДУ, 2018. 224 с.

Отримано: 20.11.2025

Ярослав КУРІВСЬКИЙ,

*здобувач третього рівня вищої освіти 4 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки*

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4001-7803>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ ДІВЧАТКАМИ – ЮНИМИ ПАЦІЄНТКАМИ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ЗАКЛАДУ

Матеріал містить результати вивчення тенденцій та особливостей, що стосуються параметрів, мотивів і причин реалізації дівчатками – юними пацієнтками санаторно-курортного закладу рухової активності.

Ключові слова: дівчатка, рухова активність, санаторно-курортний заклад, параметри, мотивація.

Актуальність теми. Корекція порушених функцій у дітей відбувається, крім іншого, за допомогою послуг, які надають санаторно-курортні заклади. Важливим засобом у цьому процесі є рухова активність [1; 2; 5]. Проте питанням щодо її реалізації у режимі дня закладу, але як додаткового засобу корекції протягом дня та усього періоду перебування, в іноземній літературі приділено недостатньо уваги. Наявна інформація фрагментарна, має великий часовий діапазон оприлюднених результатів дослідження [4; 6]. Щодо вітчизняних дослідників, то інформація з досліджуваного питання відсутня. Це не сприяє розв'язанню проблеми створення у санаторно-курортному закладі розвивального освітнього середовища, як однієї з важливих складових корекції (відновлення, поліпшення) функцій дитини, що порушені наявним у неї захворюванням [2; 3]. Зазначене засвідчує необхідність проведення досліджень у такому напрямі.

Мета публікації – оприлюднити результати вивчення тенденцій та особливостей щодо параметрів, мотивів, причин реалізації рухової активності дівчатками – юними пацієнтками санаторно-курортного закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження У дослідженні взяли участь 108 дівчаток віку 14-17 років, які мали захворювання опорно-рухового апарату, серцево-судинної та нервової системи. При опрацюванні заповнених ними анкет урахували кількість однакових відповідей на певне питання. Під час проведення дослідження були виконані вимоги щодо добровільності, анонімності, довіри; всі дівчатка у присутності одного з батьків надали усвідомлену письмову згоду на участь в дослідженні.

Провівши опитування з'ясували, що дуже певний вид спорту 22,2% дівчаток, помірно цікавить – 55,6%, інколи виникає інтерес у 16,7%, не цікавить – 5,6%. Щодо практичної реалізації рухової активності, то вдома її здійснює 11,1% респонденток, 5,6% – не здійснює, а решта 83,3% роблять це час від часу, але не систематично. Але під час відповіді на детекторне питання з'ясували, що дівчатка все-таки реалізують вдома певну рухову активність. Про це свідчили такі дані: 27,8% займаються лікувальною фізичною культурою тричі у тиждень, 22,2% – заняттями з фізичної реабілітації тричі у тиждень, 16,7% – ранковою гігієнічною гімнастикою чотири рази у тиждень, 33,3% – рухливими і спортивними іграми поза межами школи двічі у тиждень. Інші пропоновані анкетною варіанти, зокрема теоретичні заняття, інші можливі варіанти, дівчатка не відзначили взагалі.

З'ясували також, що 11,1% дівчаток дуже подобається займатися фізичними вправами, 55,6% помірно подобається, 27,8% інколи подобається, решті 5,5% не подобається. Це свідчило загалом про позитивну тенденцію в аспекті ставлення дівчаток до здійснення рухової активності. Це, враховуючи наведені раніше результати, створює позитивні передумови для посилення бажання і задоволення дівчаток від використання рухової активності у своїй повсякденній діяльності.

Було встановлено також, що 5,6% дівчат не беруть участі у фізкультурних і спортивних заходах своєї школи, тоді як 28,9% ці заходи подобаються, для решти 55,6% визначальним був мотив цікавості. Найбільше дівчаткам подобається займатись аеробікою (78,7%), потім стретчингом (74,1%), баскетболом (72,2%) і плаванням (47,2%). Але в аспекті значення фізичних вправ для покращення свого стану тільки 27,8% надавало їм дуже важливого значення, тоді як 61,1% – не дуже важливого, а 11,1% – ніякого значення. Крім цього відзначаємо, що 44,4% дівчат подобаються вправи під музику, значно меншій (22,3%) – гімнастичні вправи, потім (по 11,1%) – вправи для розвитку витривалості, баскетболу і плавання, 5,5% – вправи для розвитку м'язової сили.

Адекватність фізичного навантаження, яке дівчатка використовують під час рухової активності у позаурочній і позашкільній діяльності, відзначалася особливостями. Про це свідчили такі результати: добре почували себе після рухової активності 38,9% дівчаток, погано – 5,6%, не відчували різниці – 55,5%. Це свідчило про відмінні від адекватних параметри навантажень, які використовувала більшість (загалом 61,2%) дівчаток, оскільки погане самопочуття і відсутність ефекту є критеріями, що характеризують адекватність параметрів навантаження можливостям дитини.

Висновки. Юні пацієнтки санаторно-курортного закладу загалом мають бажання займатись обраним видом спорту, деякі з них навіть систематично з акцентом на результат. Удома більшість реалізує рухову активність, але у різних формах, хоча основне завдання для них – поліпшити свій загальний стан.

Має місце розбіжність в уподобаннях респонденток щодо видів фізичних вправ, а подібність притаманна величинам використовуваного навантаження, яке є неадекватним поточним можливостям більшості дівчаток.

Дівчатка виявляють інтерес і мотивацію здійснювати рухову активність, але при врахуванні особливостей, передусім які стосуються форм її організації та змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Курівський Я.А. Розвивальне освітнє середовище дітей шкільного віку як проблема сучасної педагогічної теорії та практики. *Передові технології в наукових дослідженнях*: зб. наук. пр. за матеріалами 1-ї Міжн. наук.-пр. конф. 20-22 серпня 2025 р. Роттердам, Нідерланди, 2025. С. 165-169. DOI: <https://doi.org/10.70286/ISU-20.08.2025>
2. Лучко О.Р., Довженко С.С. Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології: конспект лекції. Харків: УкрДУЗТ, 2020. 56 с.
3. Фізична терапія при захворюваннях внутрішніх органів: навч. посіб. / уклад.: Д.І. Дац, С.М. Канигіна, О.О. Черепок, Н.Г. Волох. Запоріжжя: ЗДМУ, 2023. 196 с.
4. Caggiano G., Brunetti L.I.G., Ho K., Piovani A., Quaranta, A. Hospital School Program: The Right to Education for Long-Term Care Children. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 2021. 18(21), 11435; DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph182111435>
5. Srinivasan S., Sattar N., Athreya A., Glenney S. S., & Bubela D. Stakeholder Perspectives on Physical Activity in Youth With Developmental Disabilities: A Mixed Methods Study. *Intellect Dev. Disabil.* 2025. N 63(2). P. 120-135. DOI: <https://doi.org/10.1352/1934-9556-63.2.120>
6. Wearmouth, J. Special Educational Needs and Disability. 4th Edition. London: Routledge, 2022. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003269106>

Отримано: 20.11.2025

Андрій МАКСИМЧУК,

*здобувач вищої освіти третього рівня 1 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки*

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-3442-6464>

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ІДЕЙ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Здійснено аналіз ідей розумового виховання, які розвивалися у вітчизняній педагогічній думці кінця XX – початку XXI ст. Висвітлено напрями педагогічних досліджень українських вчених. Зроблено висновок про те, що, по-перше, цілісного узагальнення становлення ідей розумового виховання у вітчизняній педагогічній думці кінця XX – початку XXI ст. у сучасній науці немає; по-друге, виявлені напрями трансформації ідей (гуманізація, компетентнісний підхід, критичне мислення, цифровізація) можуть бути інтегровані у практику сучасної школи, зокрема в реалізацію Концепції «Нова українська школа».

Ключові слова: розумове виховання, гуманістично орієнтована освіта, сучасна українська школа, критичне мислення, педагогічна думка кінця XX – початку XXI ст.

Актуальність теми. Становлення незалежної України на зламі XX–XXI ст. супроводжувалося глибинними трансформаціями в освітній сфері, які зумовили необхідність переосмислення цілей і завдань виховання підростаючого покоління. У цих умовах проблематика розумового виховання набула особливої значущості, адже саме розвиток інтелектуального потенціалу особистості визначається ключовим чинником конкурентоспроможності дер-

жави в умовах глобалізації та інформаційного суспільства. У вітчизняній педагогічній думці кінця XX – початку XXI ст. відбулися суттєві зрушення: від поступового відходу від догматичних підходів радянської педагогіки до формування нових концепцій гуманістично орієнтованої, компетентнісної та інноваційної освіти. Це зумовлює потребу в науковому аналізі становлення та розвитку ідей розумового виховання у зазначений період, виявленні їхніх провідних тенденцій, особливостей та закономірностей.

Актуальність проблеми зумовлена також тим, що сучасна українська школа перебуває на етапі глибинної реформи («Нова українська школа»), яка передбачає переорієнтацію освітнього процесу з накопичення знань на формування ключових компетентностей, розвиток критичного та креативного мислення, інформаційної культури та здатності до навчання впродовж життя. Для успішної реалізації цих завдань необхідне ґрунтовне осмислення історико-педагогічного досвіду, зокрема ідей розумового виховання кінця XX – початку XXI ст. Отже, дослідження становлення й розвитку ідей розумового виховання у вітчизняній педагогічній думці даного періоду є актуальним як з науково-теоретичної, так і з практико-орієнтованої точки зору, оскільки воно дозволяє виявити цінні орієнтири для модернізації сучасної освітньої практики.

Мета публікації – здійснити науковий аналіз та узагальнення ідей розумового виховання, які розвивалися у вітчизняній педагогічній думці кінця XX – початку XXI ст. з метою виявлення їхніх провідних тенденцій, та особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема становлення і розвитку ідей розумового виховання у вітчизняній педагогічній думці кінця XX – початку XXI ст. знайшла відображення у працях багатьох українських учених, зокрема, В. Сухомлинського. Хоча його спадщина належить до другої половини XX ст., однак, у 1990-х рр. вона була переосмислена. Дослідники О. Савченко [7], О. Сухомлинська [8] акцентували увагу на його ідеях розвитку мислення дитини через природу, книгу, працю, що стало основою для гуманістично-орієнтованої освіти незалежної України.

І. Зязюн розробив концепцію педагогіки добра і краси, підкреслюючи єдність розумового, морального й естетичного виховання. Він обґрунтовував значення інтелектуальної культури вчителя як умови формування розумових здібностей учня [4].

О. Савченко досліджувала проблеми інтелектуального розвитку молодших школярів, формування навчальних умінь та навичок, які забезпечують розвиток мислення і самостійності у пізнанні [7].

Г. Васянович приділяв увагу зв'язку розумового і морального виховання, розвитку духовності та інтелектуальної культури особистості у системі національної освіти [2].

В. Кремень, Президент НАПН України, обґрунтував концепцію філософії освіти XXI століття, де розумове виховання розглядається у зв'язку з формуванням креативної, інноваційної, компетентнісної особистості [5].

О. Пометун та Л. Пироженко розробили та упровадили технології критичного мислення, які стали однією з найважливіших складових сучасного розумового виховання [6].

Н. Бібік аналізувала компетентнісний підхід, у якому розумове виховання інтегрується у формування ключових компетентностей [1].

У сфері STEM-освіти та інформатизації вагомий внесок зробили дослідження М. Жалдака, які обґрунтовують роль цифрових технологій у розвитку мислення та інтелектуальної діяльності учнів [3].

Отже, різні аспекти проблеми розумового виховання у вітчизняній педагогічній думці кінця XX – початку XXI ст. досліджували: теоретичні основи – І. Зязюн, В. Кремень, Г. Васянович; початкова школа та методики розвитку мислення – Н. Бібік; гуманістична спадщина – О. Сухомлинська; критичне мислення та інноваційні технології – О. Пометун, Л. Пироженко; інформатизація та STEM-освіта – М. Жалдак.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного нами наукового аналізу ми прийшли до висновку про те, що, по-перше, цілісного узагальнення становлення ідей розумового виховання у вітчизняній педагогічній думці кінця XX – початку XXI ст. у сучасній науці немає; по-друге, виявлені напрями трансформації ідей (гуманізація, компетентнісний підхід, критичне мислення, цифровізація) можуть бути інтегровані у практику сучасної школи, зокрема в реалізацію Концепції «Нова українська школа».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
2. Васянович Г.П. Теоретичні основи педагогіки. Львів: Сполом, 2005. 340 с.
3. Жалдак М.І. Інформатизація навчального процесу і розвиток інтелектуальних здібностей учнів. Київ: Педагогічна думка, 2002. 256 с.
4. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ, МАУП. 2000. 312 с.
5. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття. Київ: Грамота, 2008. 400 с.
6. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: Ай-їв С.К., 2004. 192 с.
7. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Київ: Абрис, 1997. 376 с.
8. Сухомлинська О.В. Цінності в історії розвитку школи в Україні. *Цінності освіти і виховання: наук.-метод. збірник* / за ред. О. Сухомлинської. Київ, 1998. С. 3-8.

Отримано: 20.11.2025

Олександр МЕЛЬНИК,

*здобувач третього рівня вищої освіти 4 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки*

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-7997-4729>

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ПРОЄКТНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У тезах здійснено аналіз наукової літератури щодо теоретико-методологічних основ компетентнісного підходу в педагогічній освіті та його значення для формування проєктно-дослідницької компетентності майбутніх педагогів.

Ключові слова: компетентнісний підхід; проєктно-дослідницька діяльність; дослідницька компетентність; педагогічна освіта; професійна підготовка майбутнього педагога.

Актуальність теми. Сучасна освітня парадигма, орієнтована на компетентнісний підхід, передбачає формування у здобувачів вищої освіти не лише базових знань та умінь, але й здатності до самостійного пізнавального, проєктного та дослідницького пошуку, критичного

аналізу та творчого застосування результатів у педагогічній практиці. Аналіз наукових праць свідчить, що компетентнісний підхід розглядається як провідна методологічна основа педагогічної освіти XXI століття, проте проблема його системного впровадження у підготовку майбутніх педагогів для розвитку їх проєктно-дослідницької діяльності залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, існує обмежена кількість робіт, що комплексно поєднують компетентнісний підхід із методикою розвитку проєктно-дослідницьких умінь студентів, а також аналізують ефективність конкретних педагогічних умов та технологій.

Мета публікації полягає в аналізі підходів до формування компетентностей майбутніх педагогів, виокремлення ключових компонентів дослідницької компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні зміни в Україні та інтеграція в європейський освітній простір вимагають переосмислення підготовки майбутніх педагогів і впровадження **компетентнісного підходу як основи розвитку їх проєктно-дослідницької діяльності**.

Проблеми проєктної культури та особливості педагогічного проєктування знайшли відображення у наукових розвідках В. Беспалько, В. Загвязінського, І. Зимньої, С. Кримського, Г. Щедровицького, В. Ясвіна та інших. Використання методу проєктів у професійній діяльності досліджували П. Архангельський, В. Вербицький, Л. Зазуліна, В. Лазарєв, О. Пехота, О. Пометун та інші.

Аналіз наукових джерел дає змогу виділити три ключові напрями розвитку компетентнісного підходу в підготовці майбутніх педагогів. Перший із них – теоретико-концептуальний, представлений у працях вітчизняних дослідників, таких як І. Зимня [2], О. Пометун [3] і С. Шаров [4], які визначають компетентнісний підхід як орієнтацію освітнього процесу на досягнення очікуваних результатів у вигляді компетентностей, що інтегрують знання, практичні навички, цінності та мотиваційні установки. Компетентності розглядаються як системно взаємопов'язані компоненти: когнітивний (знання і розуміння), діяльнісний (уміння реалізовувати завдання), мотиваційно-ціннісний (ставлення та ціннісні орієнтири) і рефлексивний (здатність до самооцінки та корекції діяльності), що дозволяє чітко планувати навчальні програми з акцентом на розвиток дослідницьких умінь студентів.

Другий напрям – методологія проєктної підготовки, яку висвітлюють зарубіжні дослідники, зокрема Dunn & Horgan [5] та Fullan & Kennedy [6], пропонуючи моделі проблемно-орієнтованого та проєктного навчання як ефективні засоби формування дослідницької компетентності. Їхні дослідження підкреслюють міждисциплінарність, автономію студентів у виборі теми та методів дослідження, а також інтеграцію цифрових технологій для спільної роботи та доступу до наукових ресурсів. Вітчизняні автори демонструють приклади трансформації навчальних курсів у модулі з проєктною складовою, проте наразі бракує системних експериментальних даних щодо ефективності таких змін [3].

Третій напрям стосується педагогічних умов розвитку проєктно-дослідницької компетентності, серед яких виділяють мотиваційно-пошукове середовище, що стимулює активну дослідницьку діяльність студентів; методичний супровід у вигляді тренінгів та консультацій наукових керівників; організаційну підтримку, яка забезпечує доступ до лабораторій, ресурсів та платформ для колективної роботи; а також цифрову інфраструктуру для використання наукових баз даних та онлайн-інструментів [1]. Важливою складовою є рефлексія та формувальна оцінка, що дозволяє коригувати навчальну діяльність і формує здатність до самостійного контролю якості досліджень [2].

Незважаючи на значний теоретичний доробок у сфері компетентнісної підготовки майбутніх педагогів, сучасна наукова література наголошує на критичній необхідності проведення **емпіричних досліджень із застосуванням контрольованих експериментальних методик**, які дозволяють кількісно та якісно оцінити вплив різних педагогічних умов на формування складових проєктно-дослідницької компетентності студентів. Розробка та впровадження системи експериментальної перевірки дозволить не лише встановити ефективність конкретних методів і технологій, а й визначити перспективні напрями удосконалення педагогічних умов, що сприятимуть більш глибокому розвитку дослідницьких умінь, критичного мислення, автономності у прийнятті рішень і здатності до самостійного виконання проєктно-дослідницької діяльності. Такий підхід забезпечить науково обґрунтовану базу для подальшої адаптації та інтеграції компетентнісного підходу у освітні програми підготовки майбутніх педагогів.

На основі проведеного аналізу запропоновано концептуальну схему інтеграції компетентнісного підходу та проєктно-дослідницької діяльності, яка передбачає послідовність: базові компетентності, які формують операційні уміння дослідження, далі – проєктні практики (індивідуальні та групові), за ними – рефлексія та формувальна оцінка і, насамкінець – дослідницька компетентність.

Висновки. Отже, аналіз літератури підтверджує, що компетентнісний підхід є основою розвитку проєктно-дослідницької діяльності майбутніх педагогів, водночас наголошуючи на необхідності емпіричної перевірки педагогічних умов, розробки методик оцінювання та адаптації міжнародних практик для створення компетентнісно-зорієнтованого проєктно-дослідницького модуля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика: монографія / [Н.М. Авшенюк, Т.М. Десятов, Л.М. Дяченко, Н.О. Постригач, Л.П. Пуховська, О.В. Сулима]. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 280 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7686/1/05_2640_ALL-monograf.pdf
2. Зимня І.А. Психолого-педагогічні аспекти впровадження компетентнісного підходу. *Педагогіка*. 2010. № 3. С. 12–25.
3. Пометун О.О. Компетентнісний підхід у вищій освіті: концептуальні засади. *Вища освіта України*. 2014. № 5. С. 48–56.
4. Шаров С.В. Компетентнісний підхід: переваги, структура та особливості [Електрон. ресурс]. URL: <https://eprints.mdu.edu.ua>
5. Dunn P., Horgan D. Project-based learning in teacher education: issues of scope and implementation. *Journal of Teacher Education*. 2016. Vol. 67, № 2. P. 134–147.
6. Fullan M., Kennedy D. Digital pedagogy and competency development: theoretical perspectives. *Educational Research Review*. 2020. Vol. 12. P. 45–62.

Отримано: 20.11.2025

Христина МЕЛЬНИК,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0009-8167-9396>

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У дослідженні розкрито проблематику інтеграції цифрових технологій у підготовку майбутніх педагогів музичного мистецтва, проаналізовано ключові виклики, визначено перспективні напрями методичної та організаційної трансформації освітнього процесу.

Ключові слова: цифрові технології, професійна компетентність, музична педагогіка

Актуальність теми. Інтеграція цифрових інструментів у підготовку педагогів музичного мистецтва набуває дедалі більшого значення через поширення мультимедійних платформ, віддалених освітніх середовищ та інструментів для створення і аналізу звуку, що ставить перед закладами вищої освіти завдання – переомислення освітніх стандартів, оновлення навчальних програм і формування нових фахових компетенцій у майбутніх викладачів, щоб забезпечити відповідь на запити освітнього простору та потреби учнівської молоді.

Метою дослідження – обґрунтування методичних підходів до впровадження цифрових технологій у навчальні дисципліни, спрямовані на професійну підготовку педагогів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретично варто визначити поняття «професійної компетентності» педагога-музиканта, яке включає інструментальну майстерність, методичну гнучкість, здатність до мультимедійної комунікації та цифрової грамотності; аналіз літератури вказує на необхідність інтеграції дисциплін, спрямованих на роботу зі звуком, студійними технологіями та педагогічним застосуванням програмного забезпечення для музики [1].

З огляду на дане твердження, у напрямках педагогічної і методичної підтримки варто відзначити значення систематичної підготовки викладачів, яка передбачає не лише опанування технічних засобів, а й оволодіння педагогічними стратегіями для ефективного застосування технологій на заняттях: формування критичного мислення при виборі цифрових ресурсів, етичні стандарти роботи з даними та персональною інформацією, а також адаптація навчальних методик під різнорівневі освітні групи.

Водночас існують структурні перешкоди – обмеженість ресурсної бази вищих навчальних закладів, доступ до інтернету в регіонах та кадрові виклики, що потребують системних рішень на рівні університетів і освітньої політики.

«Дослідження в галузі освітньої психології підтверджують, що цифрові технології можуть бути ефективними інструментами для диференційованого навчання. Вони дозволяють адаптувати навчальні матеріали до індивідуальних потреб» [2, с. 143], як викладача так і майбутніх педагогів.

Технічні та методичні виклики дослідження виявляють потребу у балансі між технологічними інноваціями та мистецькою аутентичністю навчального процесу. Адже надмірна орієнтація на інструментарій може зсунути акцент з художньої рефлексії та інтерпретації

музичних творів, тому важливо інтегрувати цифрові практики так, щоб вони служили розширенню педагогічного арсеналу, а не замінювали методичну сутність викладання музики.

Одночасно відкриваються нові можливості для міжуніверситетської співпраці, спільних цифрових архівів, колаборативних проєктів між здобувачами різних спеціальностей, що сприяє міждисциплінарному розвитку та підготовці педагогів-музикантів, здатних працювати в зміненому освітньому середовищі. Тому, можемо сформувати перелік пріоритетних завдань, а саме:

- оновлення робочих програм, розроблення модулів із практичними тренінгами з використання сучасних інструментів для звукозапису й обробки музики;
- організація мистецьких лабораторій та дистанційних практик;
- зміна підходів до оцінювання професійної готовності здобувачів.

Практичні кейси з навчальних закладів показують, що включення мультимедійних вправ та проєктної діяльності підвищує рівень мотивації здобувачів і сприяє більш гнучкому засвоєнню методів викладання музики.

Висновки. Поетапне впровадження цифрових технологій у навчальні програми, поєднує оновлення навчально-методичного контенту, розвиток кадрового потенціалу та створення інфраструктури для різноманітних практик.

Як результат, системна інтеграція технологій сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх педагогів музичного мистецтва за умови забезпечення рівного доступу до ресурсів, методичної підтримки викладачів та збереження фахового мистецького контексту викладання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: [зб. наук. праць]. Випуск 33. Київ: Видавництво УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. 233 с. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc-series14-2025-33>
2. Pasichnyk L. Integration of digital technologies into the educational process: challenges and prospects. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald*. Series: Philosophy, Pedagogy, 2024. N 2(2). P. 140-146. DOI: <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2024-2-17>

Отримано: 20.11.2025

Іван НАМЕСТЮК,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-9778-1139>

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ КОЛЕКТИВНОГО ІМІДЖУ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ

У статті обґрунтовано взаємозв'язок між корпоративною культурою закладу освіти та колективним іміджем педагогічного колективу. Запропоновано модель і практичні інструменти управління, що сприяють підвищенню довіри стейкхолдерів і конкурентоспроможності закладу.

Ключові слова: корпоративна культура; колективний імідж; педагогічний колектив; цінності; комунікації; лідерство; брендинг закладу освіти; етичний кодекс.

Актуальність теми. Сучасний заклад освіти функціонує в умовах підвищеної відкритості, конкуренції та відповідальності перед здобувачами освіти, батьками, роботодавцями і громадою. Репутаційний капітал і довіра до педагогічного колективу формуються не лише завдяки результатам навчання, а й через спільні цінності, норми взаємодії, ритуали та стандарти професійної поведінки, що становлять ядро корпоративної культури [1, с. 23-26; 3]. Саме культура забезпечує узгодженість дій педагогів, впливає на клімат, комунікації та стиль лідерства, а відтак – на сталість позитивного колективного іміджу [2].

Мета публікації. Теоретично обґрунтувати і практично окреслити роль корпоративної культури у формуванні колективного іміджу педагогічного колективу, запропонувати модель, індикатори та інструменти управління цим процесом у закладі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під корпоративною культурою розуміємо систему колективно поділюваних базових припущень, цінностей, норм і артефактів, що спрямовують поведінку членів організації [1]. У структурі культури традиційно виокремлюють видимий рівень артефактів (символи, простір, ритуали, візуальна ідентика), рівень декларованих цінностей (місія, візія, кодекси) та рівень базових, часто неусвідомлюваних припущень (уявлення про природу навчання, лідерства, відповідальності) [1, с. 29-41]. Колективний імідж педагогічного колективу тлумачимо як інтегративний образ, що складається у стейкхолдерів на підставі сприйняття професіоналізму, етики взаємодії, комунікацій, досягнень і зовнішнього представлення закладу [3].

Ключовими функціями культури, які безпосередньо формують імідж, є: інтегративна (єдність стандартів і підходів у педагогічній діяльності), регулятивна (узгоджені норми поведінки й етики), мотиваційна (ідентифікація з цінностями і «гордість за заклад»), комунікативна (спільна мова, відкриті канали обміну інформацією), адаптивна (здатність до змін без втрати ідентичності) [2; 3].

Пропонуємо поетапну модель, де культура виступає «механізмом передачі» бажаного іміджу зовнішнім і внутрішнім аудиторіям. Вона охоплює діагностику поточної культури за моделлю конкуруючих цінностей (OCAI) К. Камерона та Р. Куїнна з визначенням домінантних типів і розривів між «поточним» і «цільовим» профілями; артикуляцію ієрархії цінностей (місія, візія, принципи, очікувані поведінкові індикатори для різних груп стейкхолдерів); запровадження етичного кодексу й стандартів професійної взаємодії (академічна доброчесність, культура зворотного зв'язку, інклюзивність, партнерство з родинами); лідерство кері-

вника як носія цінностей і фасилітатора спільних рішень; організацію ефективних внутрішніх комунікацій та практик визнання; підтримку ритуалів, традицій і символів, що формують емоційний фон; уніфікацію візуальної ідентичності та стандартів зовнішніх комунікацій; розвиток компетентностей педагогів у комунікації, наставництві, фасилітації; партнерство з громадою і роботодавцями через спільні проєкти; а також регулярне оцінювання та поліпшення на основі моніторингу показників.

Для управління іміджем доцільно застосовувати комбінацію якісних і кількісних метрик: опитування стейкхолдерів (учні, батьки, педагоги, випускники) щодо довіри, задоволеності та емоційної прихильності, включно з індексом рекомендацій (NPS) громади; аналітику зовнішніх комунікацій (тональність згадувань у локальних медіа, динаміка підписників і залучення в соцмережах, відгуки); внутрішні показники культури (участь у спільних заходах, рівень менторства, частота ініціатив «знизу», результати OCAI); освітні результати й ширші досягнення (олімпіади, конкурси, проєкти, кейси партнерств, впроваджені інновації); аудит відповідності етичним стандартам (випадки порушень доброчесності та ефективність процедур реагування).

Типові бар'єри – формалізм у декларуванні цінностей, відсутність прикладу з боку керівництва, перевантаження персоналу, «скриті» субкультури підрозділів, комунікаційні розриви. Шляхи мінімізації: поетапність змін, співавторство правил із педагогами, короткі «перемоги», визнання, видимість прогресу, прозорість рішень [1; 2].

Керівнику варто мати стислу «карту культури та іміджу» із ключовими цінностями, поведінковими індикаторами, основними візуальними й комунікаційними стандартами; запровадити регулярні ритуали визнання (щомісячні подяки, історії успіху, «амбасадори цінностей» серед педагогів і учнів); провести етичну інвентаризацію, оновивши кодекс і процедури повідомлення та реагування й навчивши команду працювати з етичними дилемами; вибудувати контур зовнішньої комунікації із визначеними відповідальними, редакційним планом, візуальним гайдом і політикою коментарів; налагодити щоквартальний моніторинг індикаторів іміджу й культури та відкрито обговорювати результати з колективом і радою закладу.

Висновки. Корпоративна культура є системоутворювальною основою колективного іміджу педагогічного колективу. Вона узгоджує цінності й поведінку, забезпечує якість взаємодії та довіру стейкхолдерів, надає послідовності зовнішнім комунікаціям. Цілеспрямоване управління культурою через діагностику, етичні стандарти, розвиток лідерства, ритуали, комунікації та вимірювання ефектів дає змогу формувати позитивний, стійкий і впізнаваний імідж закладу освіти [1; 2; 4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Schein E.H. Organizational Culture and Leadership. 4th ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2010. 416 p.
2. Cameron K. S., Quinn R. E. Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the Competing Values Framework. 3rd ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2011. 288 p.
3. Deal T.E., Kennedy A.A. Corporate Cultures: The Rites and Rituals of Corporate Life. Boston: Addison-Wesley, 1982. 232 p.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова КМУ від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>

Отримано: 20.11.2025

Василь ОЛЕНЮК,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання,
спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-0711-4847>

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ НА ДОСЯГНЕННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ІНФОРМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглянуто питання організації самостійної роботи студентів закладів фахової передвищої освіти у процесі вивчення інформатичних дисциплін. Визначено роль самостійної навчальної діяльності у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти та проаналізовано сучасні підходи до планування, організації, мотивації та контролю самостійної роботи студентів, обґрунтовано педагогічні умови її ефективності.

Ключові слова: самостійна робота, фахова передвища освіта, інформатичні дисципліни, ключові компетентності, цифрова грамотність, навчальна самостійність.

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку системи освіти перед закладами закладами фахової передвищої освіти стоїть завдання формування у здобувачів практичних навичок та вміння здобувати самостійно знання, що сприятиме їх наступному саморозвитку. Саме тому особливої ваги набуває самостійна робота студентів як один із провідних засобів формування ключових компетентностей.

Однією із складових професійної підготовки майбутніх фахівців виступають інформатичні дисципліни, вивчення яких дозволить сформувати у здобувачів освіти як інформаційно-цифрову компетентність, так і критичне мислення та уміння самостійно здобувати знання. На практиці організація самостійної роботи часто залишається формальною, що знижує ефективність освітнього процесу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних форм і методів організації самостійної роботи студентів закладів фахової передвищої освіти, спрямованих на досягнення ключових компетентностей з інформатичних дисциплін.

Мета публікації – теоретичне обґрунтування та визначення ефективних педагогічних умов організації самостійної роботи студентів закладів фахової передвищої освіти з інформатичних дисциплін, спрямованої на формування їхніх ключових компетентностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема організації самостійної роботи студентів є однією з центральних у сучасній педагогіці. Вона безпосередньо пов'язана з реалізацією компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів до навчання. Аналіз наукових джерел свідчить, що цю проблему вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні педагоги, які розглядали різні аспекти організації, змісту, методів і засобів самостійної навчальної діяльності студентів.

Суттєвий внесок у розроблення методики організації самостійної роботи зробили такі українські педагоги як С.У. Гончаренко, О.А. Дубасенюк, В.М. Кухаренко, Н.Г. Ничкало, О.Є. Антонова, Л.М. Морська та інші.

С.У. Гончаренко у своїх працях підкреслював, що самостійна робота є основним засобом формування пізнавальної активності студентів, розвитку мислення та творчих здібностей, що її організація має бути науково обґрунтованою і системною, охоплювати як аудиторну, так і позааудиторну діяльність [3].

О.А. Дубасенюк розглядала самостійну роботу як дієвий чинник професійного становлення, який сприяє формуванню професійної компетентності, відповідальності та самоорганізації студентів [4].

В.М. Кухаренко акцентує увагу на використанні інформаційно-комунікаційних технологій у процесі організації самостійної роботи [5].

Науковці Н.Г. Ничкало [8], О.Є. Антонова [1], Л.М. Морська [7] досліджуючи проблему формування самостійності майбутніх фахівців у системі професійної та фахової передвищої освіти, зробили наголос на важливості компетентнісного підходу, який передбачає поєднання навчальних завдань із реальними професійними ситуаціями.

Для студентів закладів фахової передвищої освіти на етапі їх професійного становлення, самостійна робота виконує як освітню функцію, яка полягає в оволодінні знаннями і навичками, так і виховну функцію, суть якої у розвитку самостійності, цілеспрямованості і самоорганізації.

Для забезпечення ефективної організації самостійної роботи з інформатичних дисциплін важливо враховувати індивідуальні можливості студентів та рівень їх обізнаності, виходячи з чого можна визначати складність та обсяг поставлених перед студентами завдань. При цьому важливим є супровід викладача, який має надавати чіткі інструкції, шаблони виконання завдань і критерії їх оцінювання. При виконанні студентами практичних чи лабораторних робіт з інформатичних дисциплін можна використовувати варіативні завдання, які стимулюватимуть студентів до самостійного пошуку рішень та підвищуватимуть мотивацію до навчання. Підведення підсумків та самооцінювання сприятимуть усвідомленню студентами власного прогресу.

З метою формування ключових компетентностей з інформатичних дисциплін в ході самостійної роботи студентів доцільно використовувати практичні завдання, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Використання проєктних технологій, методів стимулювання пізнавальної діяльності, вибудови індивідуальної освітньої траєкторії кожного студента сприятиме формуванню у студентів умінь ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій, самостійного пошуку, аналізу, критичного оцінювання інформації.

Використання вище вказаних підходів до організації самостійної роботи з інформатичних дисциплін у Гусятинському фаховому коледжі підтвердило досягнення фаховими молодшими бакалаврами інформаційно-цифрової компетентності, яка проявлялася в умінні працювати з інформацією та умінні використовувати цифрові технології, соціальної та комунікативної компетентності, в умінні реалізовувати власні ідеї в інформаційному середовищі.

Висновки. Отже, організація самостійної роботи студентів закладів фахової передвищої освіти з інформатичних дисциплін є одним із головних чинників формування ключових компетентностей сучасного фахівця. Вона забезпечує розвиток здатності до самоосвіти, аналітичного мислення, інформаційно-цифрової грамотності та відповідального ставлення до навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонова О.Є. Організація самостійної роботи студентів у контексті компетентнісного підходу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 2 (76). С. 18–25.
2. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут, 1999. 170 с.

3. Гончаренко С.У. Педагогічні технології у сучасній освіті. Київ: Либідь, 2011. 256 с.
4. Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя: теорія і практика. Житомир: ЖДПУ, 2004. 312 с.
5. Кухаренко В.М. Організація самостійної роботи студентів у системі змішаного навчання. Харків: НТУ «ХП», 2018. 148 с.
6. Морзе Н.В., Спірін О.М. Цифрова трансформація освіти: теорія і практика. Київ: Університет ім. Б. Грінченка, 2020. 280 с.
7. Морська Л.М. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців засобами самостійної роботи. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 4. С. 68–74.
8. Ничкало Н.Г. Теоретико-методологічні засади професійної освіти в Україні. Київ: Педагогічна думка, 2019. 420 с.

Отримано: 20.11.2025

Назарій ОНИЩУК,

*здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки*

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1345-3178>

СУТНІСТЬ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається сутність поняття «вокально-хорова майстерність» як важливої складової професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: вокально-хорова майстерність, майбутній учитель музичного мистецтва, професійна підготовка, вокальне мистецтво, хорова діяльність.

Актуальність теми. Завданням майбутнього вчителя музичного мистецтва – студента закладу вищої освіти – є не тільки володіння власним голосом, а й виховання голосу учнів, здатності відчувати процеси, що відбуваються в їх голосовому апараті під час фонації. Готуватися до реалізації цих якостей майбутній учитель музичного мистецтва мусить на всіх заняттях, зокрема, хорових, диригентських, сольфеджіо, хорознавства, вокалу. Одним із завдань фахової підготовки студентів є формування співацького голосу, оскільки спів – це основний засіб активного прилучення їх до світу музичного мистецтва та один з основних видів музичної діяльності на уроках музичного мистецтва в загальноосвітній школі.

Мета публікації – розкрити сутність вокально-хорової майстерності як важливої складової професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає оволодіння комплексом професійних компетентностей, серед яких провідне місце посідає вокально-хорова майстерність. Вона інтегрує художньо-творчі, виконавські, аналітичні та педагогічні уміння, що забезпечують ефективність музично-виховного процесу в закладі освіти.

У змісті фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва вокально-хорова підготовка виступає важливою складовою, яка потребує від майбутнього вчителя не тільки

основних вокально-хорових і диригентських знань, але й знання специфіки роботи залежно від колективу (дитячий, жіночий, чоловічий або мішаний хори). Набуття навичок вокально-хорової підготовки відбувається на заняттях з фахових дисциплін «Академічний вокал», «Диригування», «Хорознавство», базовим серед яких є курс «Хоровий клас і практикум роботи з хором». Мета цього освітнього компонента – підготовка студентів до вокально-хорової роботи в закладі загальної середньої освіти як на уроках музичного мистецтва, так і в позаурочній музичній діяльності. Це передбачає виховання в студентів професійних умінь та навичок співу в хорі, а також навичок керівництва хоровим колективом на основі оволодіння методів роботи з хором і знаннями психофізіологічних основ співацької діяльності.

Сутність вокально-хорової майстерності полягає у здатності педагога до виразного, технічно грамотного та художньо переконливого виконання вокальних і хорових творів, а також у вмінні організовувати, керувати та надихати учнівський колектив на спільне музичування [1].

Основними компонентами вокально-хорової майстерності є:

- вокально-технічний (дихання, дикція, інтонація, темброва культура, звуковедення);
- художньо-інтерпретаційний (розуміння стилю, емоційна виразність, сценічна культура);
- диригентсько-хорова компетентність (вміння керувати хором, працювати над ансамблем і строем, використовувати жестикуляцію та міміку);
- психолого-педагогічний (уміння мотивувати, комунікувати, створювати творчу атмосферу в колективі).

Формування вокально-хорової майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва відбувається через поєднання індивідуальної вокальної підготовки, диригентсько-хорової практики, педагогічної практики та самостійної творчої діяльності. Важливими педагогічними умовами є: створення мотиваційного середовища, залучення студентів до концертної діяльності, використання інтерактивних методів навчання (майстер-класи, вокальні тренінги, хорові лабораторії).

Висновок. Отже, вокально-хорова майстерність майбутнього вчителя музичного мистецтва є інтегративним показником його професійної зрілості, який забезпечує високий рівень музично-виконавської та педагогічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарбуз Т. Потапчук Т. Вокально-хорова робота в процесі підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва в сучасній вищій школі. *Педагогічний часопис Волині*. 2017. № 1(4). С. 55–61.
2. Мустафаєв Ф. Вокально-слуховий самоконтроль як засіб вдосконалення фахової підготовки майбутніх співаків. *Мистецтвознавчі записки*. 2020. № 38. С. 132–136.
3. Прядко О. Вокально-методична підготовка студентів музично-педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2015. № 41. С. 441–446.

Отримано: 20.11.2025

Віталій САМОТЮК,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-4900-109X>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ПОЗАУРОЧНОЇ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються сучасні педагогічні підходи до формування вокально-хорових навичок учнів у процесі позаурочної музичної діяльності.

Ключові слова: вокально-хорові навички, позаурочна діяльність, музичне виховання, педагогічні підходи, хоровий колектив.

Актуальність теми. Формування вокально-хорових навичок учнів у сучасній школі розглядається як важливий складник музично-естетичного виховання, що сприяє розвитку творчої особистості, емоційної культури та комунікативних умінь. Позаурочна музична діяльність створює особливо сприятливі умови для цього процесу, адже забезпечує свободу творчого самовираження, індивідуальний підхід та активну взаємодію дітей у колективі.

Мета публікації – обґрунтувати сучасні підходи до формування вокально-хорових навичок учнів у процесі позаурочної музичної діяльності та визначити ефективні педагогічні умови їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У позаурочній вокально-хоровій діяльності важливим чинником успішності колективу є системна вокально-хорова робота. Хорова звучність у цьому процесі формується завдяки гармонійній взаємодії всіх її складових – строю, ансамблю, дикції, динаміки, агогіки тощо. Оскільки якісне виконання будь-якого твору залежить від рівня вокально-хорової техніки, керівник позаурочного хору має постійно спрямовувати увагу учнів на її вдосконалення. Основою цього процесу є інтонаційна точність і хоровий стрій у поєднанні з правильною постановкою голосу, адже без цього неможливо досягти чистоти та виразності звучання колективу [1].

Сучасні наукові підходи до вокально-хорового навчання базуються на інтеграції педагогічних, психологічних, мистецьких і технологічних компонентів. Серед провідних підходів можна виокремити такі:

1. Компетентнісний підхід, який спрямований на формування у школярів не лише вокально-технічних умінь, а й здатності до художньої інтерпретації музичного твору, рефлексії та самостійного аналізу власного виконання.
2. Особистісно орієнтований підхід забезпечує врахування індивідуальних можливостей, темпераменту, інтересів і психофізіологічних особливостей кожного учня. Він сприяє створенню позитивної емоційної атмосфери під час занять, що є важливим чинником розвитку співочого голосу.
3. Діяльнісний підхід передбачає активну включеність дітей у різноманітні форми вокально-хорової роботи – від індивідуальних занять і ансамблевого співу до участі в концертах, фестивалях, театралізованих постановках, що стимулює мотивацію до творчості.
4. Інтегративний підхід дозволяє поєднувати вокально-хорове навчання з іншими видами мистецтва – хореографією, театром, літературою. Це сприяє глибшому осмисленню змісту твору та розвитку художнього мислення учнів.

5. Інноваційно-технологічний підхід пов'язаний із використанням сучасних цифрових ресурсів, мультимедійних засобів, караоке-технологій, аудіовізуальних тренажерів, що допомагають підвищити ефективність засвоєння вокальних навичок, формують здатність до самоконтролю і самокорекції виконання.

Позаурочна вокально-хорова діяльність має важливе виховне значення, оскільки сприяє розвитку колективізму, взаємопідтримки, відповідальності, естетичних смаків і патріотичних почуттів учнів. Особливо цінним є залучення школярів до виконання творів української народної та сучасної пісенної спадщини, що сприяє формуванню національної ідентичності та духовності [3].

Ефективність формування вокально-хорових навичок забезпечується дотриманням низки педагогічних умов, а саме:

- систематичність і послідовність вокально-хорової роботи;
- поєднання індивідуальної та колективної форм навчання;
- мотиваційна підтримка учнів через творчу діяльність;
- створення емоційно комфортного середовища;
- залучення батьків і громади до концертно-просвітницьких заходів.

Таким чином, сучасні підходи до вокально-хорової освіти в позаурочний час передбачають гармонійне поєднання традиційних методів (вокальних вправ, розспівок, ансамблевого співу) із інноваційними технологіями, інтерактивними формами навчання та художньо-проектною діяльністю. Це дозволяє не лише формувати технічні вміння, а й виховувати емоційно розвинену, культурну, духовно багату особистість.

Висновки. Позаурочна вокально-хорова діяльність є потужним засобом формування музичних, комунікативних і творчих компетентностей школярів. Сучасні підходи, орієнтовані на особистісний розвиток, інтеграцію мистецтв та використання інноваційних технологій, забезпечують високий рівень вокально-хорової підготовки учнів і створюють умови для їх гармонійного духовного становлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта, 2008. 274 с.
2. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна і мистецька. Київ: Либідь, 2002. 360 с.
3. Шевченко В.В. Вокально-хорова освіта у сучасній школі: методичні орієнтири. Харків, 2020. 137 с.

Отримано: 20.11.2025

Анастасія СМІРНОВА,

здобувачка вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-0939-8133>

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕС НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто особливості інтеграції цифрових освітніх ресурсів у процес навчання математики в умовах реалізації концепції Нової української школи. Проаналізовано теоретичні засади використання цифрових технологій у навчальному процесі, визначено їхній вплив на формування математичної та цифрової компетентності учнів. Окреслено основні напрями впровадження цифрових інструментів у викладанні математики, зокрема використання інтерактивних платформ, мобільних застосунків, віртуальних лабораторій та хмарних сервісів. Зазначено переваги цифровізації навчання (підвищення мотивації, індивідуалізація, наочність) і виявлено основні виклики (технічне забезпечення, підготовка педагогів). Зроблено висновок, що ефективна інтеграція цифрових ресурсів є важливою умовою модернізації математичної освіти та реалізації принципів Нової української школи.

Ключові слова: цифрові освітні ресурси, математика, Нова українська школа, цифровізація освіти, компетентнісний підхід, інтерактивне навчання, освітні технології.

Сучасна система освіти України перебуває в процесі активного реформування, ключовим орієнтиром якого є впровадження концепції Нової української школи (НУШ). Центральним завданням цієї реформи є формування компетентної, творчої, критично мислячої особистості, здатної до саморозвитку та ефективної взаємодії в цифровому суспільстві. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання інтеграції цифрових освітніх ресурсів (ЦОР) у процес навчання, зокрема – у навчання математики, яка є базовою складовою природничо-математичної освітньої галузі.

Цифрові технології відкрили нові можливості для організації освітнього процесу, збагачують зміст навчання, урізноманітнюють види діяльності учнів, сприяють індивідуалізації навчання та формуванню математичної компетентності.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку освіти в Україні, позначений реформою НУШ, вимагає суттєвої зміни освітньої парадигми. Ключом елементом цієї зміни є цифрова трансформація. Навчання математики, як фундаментальної науки, сьогодні не може бути ефективним без використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Інтеграція цифрових освітніх ресурсів (ЦОР) перетворює математику з переважно теоретичної дисципліни на практично-орієнтовану, дослідницьку сферу. Саме ЦОР є інструментом для формування цифрової математичної компетентності та інших ключових компетентностей визначених у Державному стандарті.

Мета публікації. Проаналізувати теоретичні засади та визначити ефективні методичні підходи до інтеграції цифрових освітніх ресурсів у процес навчання математики в умовах Нової української школи.

Під цифровими освітніми ресурсами розуміють будь-які електронні матеріали навчального призначення, створені з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: інтерактивні підручники, віртуальні лабораторії, освітні платформи, симулятори, мобільні додатки, відеоуроки, текстові середовища тощо.

Відповідно до концепції НУШ, використання ЦОР повинно сприяти:

- формуванню ключових і предметних компетентностей;
- розвитку критичного мислення та інформаційної грамотності;
- забезпеченню доступності та гнучкості навчання;
- підтримці індивідуальних освітніх траєкторій учнів.

Математики, як навчальний предмет, має потужний потенціал для застосування цифрових інструментів, адже поєднує аналітичну діяльність з наочною, моделювальною та дослідницькою.

На сучасному етапі вчителі математики активно використовують такі види цифрових ресурсів:

1. Онлайн-платформи для навчання і тренування навичок:

LearningApps, GeoGebra, Desmos, Khan Academy, Classroom від Google, Всеосвіта, На урок. Вони дозволяють створювати інтерактивні вправи, графічні побудови, автоматизовані тести, віртуальні уроки та проєкти.

2. Візуалізаційні ресурси та симулятори:

GeoGebra. Desmos. PhET допомагають учням краще зрозуміти абстрактні математичні поняття такі як: функції, вектори, площини, перетин площин, що сприяють розвитку просторового мислення.

3. Мобільні додатки та інтерактивні середовища:

Photomath, Microsoft Math Solver, Quizizz, Kahoot!, Mentimeter урізноманітнюють навчання, стимулюють пізнавальну активність і створюють атмосферу змагання.

4. Хмарні сервіси та цифрові інструменти для співпраці:

Google Sheets, Padlet, Miro використовують для групової роботи над задачами, створення математичних міні-проєктів, спільного аналізу результатів.

5. Цифрові освітні ресурси українського виробництва:

Електронні підручники на платформі МійКлас, ЕдЕра, Всеосвіта. Відеоуроки на Diia.Education або YouTube-каналах учителів.

Інтеграція ЦОР має ґрунтуватися на педагогічній діяльності, а не лише на технологічній новизні. Основні підходи до використання ЦОР у навчанні математики включають:

- ✓ Інтерактивно-комунікативний підхід: створення ситуацій співпраці учнів, використання завдань у парах і в групах за допомогою онлайн-дошок та інтерактивних тестів.
- ✓ Дослідницький підхід: проведення математичних експериментів і моделювання за допомогою GeoGebra або Desmos.
- ✓ Проєктна діяльність: створення цифрових міні-проєктів, презентацій, відеопояснень чи навчальних подкастів.
- ✓ Формувальне оцінювання: використання електронних тестів і інтерактивних завдань для моніторингу досягнень, надання миттєвого зворотного зв'язку.

Переваги інтеграції ЦОР у навчання математики:

- підвищення мотивації учнів;
- наочність і доступність складних понять;
- можливість диференціації навчання;

- формування цифрової компетентності;
- зручність контролю знань і аналітики результатів.

Виклики інтеграції ЦОР у навчання математики:

- недостатня технічна оснащеність шкіл;
- потреба у підготовці вчителів до цифрової педагогіки;
- перевантаження інформаційним контентом;
- питання безпеки даних і академічної доброчесності.

Висновки. Інтеграція цифрових освітніх ресурсів у процес навчання математики є необхідною умовою реалізації принципів Нової української школи. Вони забезпечує модернізацією освітнього процесу, сприяє формуванню ключових компетентностей, підвищує ефективність та якість навчання.

Ефективне використання ЦОР можливе за умови методично обґрунтованого підходу, системної підтримки професійного розвитку педагогів і створення відповідного цифрового освітнього середовища.

Таким чином, цифровізація математичної освіти – це не просто вимога часу, а стратегічний напрям розвитку української школи, орієнтований на підготовку покоління, здатного до творчого мислення, інновацій та відповідального використання технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція Нової української школи. МОН України, 2016.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. МОН України, 2020.
3. Биков В.Ю., Спірін О.М. Цифрова трансформація освіти: теоретико-методологічні засади. Київ, 2021.
4. Сухомлинська О.В. Інноваційні підходи до формування цифрової компетентності вчителя. *Освіта і управління*, 2022.
5. Kolyshkina O., Hlushak O. Integration of digital tools into math education: experience of NUS implementation. *Modern Pedagogy Review*, 2023.

Отримано: 20.11.2025

Сергій СОХРЯКОВ,

*здобувач третього рівня вищої освіти 2 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки*

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-6407-2590>

ІНТЕГРАЦІЯ ДИСЦИПЛІН ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОГО ЦИКЛУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто проблему інтеграції дисциплін інструментально-виконавського циклу у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Ключові слова: інтеграція, професійна підготовка, інструментально-виконавський цикл, музично-педагогічна освіта, майбутній учитель музичного мистецтва.

Актуальність теми. Сучасна система професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва орієнтована на формування комплексних компетентностей, що поєднують виконавські, педагогічні, методичні та творчо-інтерпретаційні вміння. У цьому контекс-

ті особливої актуальності набуває проблема інтеграції дисциплін інструментально-виконавського циклу, яка сприяє цілісному розвитку музично-педагогічної особистості.

Мета публікації – обґрунтувати значення інтеграції дисциплін інструментально-виконавського циклу у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграція у сфері музично-педагогічної освіти розглядається як процес взаємопроникнення змісту, методів і форм навчання різних дисциплін для досягнення єдиної мети – підготовки компетентного фахівця, здатного до самостійної творчої діяльності. Вона забезпечує системність знань, формує міжпредметні зв'язки та сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу.

Дисципліни інструментально-виконавського циклу – такі як «Основний музичний інструмент», «Додатковий музичний інструмент», «Ансамбль», «Оркестровий клас», «Методика викладання гри на інструменті» – мають спільну мету: розвиток музично-виконавської культури, технічної майстерності та художнього мислення майбутнього педагога-музиканта. Їх інтеграція передбачає створення єдиного освітньо-творчого простору, у межах якого відбувається формування узагальнених умінь: аналітико-інтерпретаційних, імпровізаційних, комунікативних, а також навичок колективного музикування.

Одним із ключових напрямів інтеграції є узгодження навчальних програм і змістових модулів, що дозволяє уникнути дублювання матеріалу та забезпечити послідовне ускладнення виконавських завдань. Важливою складовою є також методична взаємодія викладачів різних дисциплін, спрямована на узгодження педагогічних стратегій, єдність оцінювальних критеріїв та спільну розробку навчально-методичного забезпечення [2].

Інтеграція дисциплін інструментально-виконавського циклу має важливе значення у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва, оскільки забезпечує цілісність музично-педагогічної підготовки, поєднує виконавські, теоретичні та методичні знання, сприяє розвитку художнього мислення, творчої самореалізації та здатності ефективно застосовувати інструментальні навички у навчально-виховному процесі [3].

Практична реалізація інтеграційного підходу можлива через:

- міждисциплінарні проєкти (створення ансамблів, участь у концертних програмах, педагогічних практикумах);
- інтегровані заняття, що поєднують технічні та художньо-інтерпретаційні завдання;
- використання цифрових технологій для взаємопов'язаної роботи над звукообразом, аранжуванням і музичною педагогікою;
- рефлексивно-аналітичну діяльність студентів, спрямовану на усвідомлення єдності техніки, художнього задуму й педагогічного впливу.

Висновок. Отже, інтеграція дисциплін інструментально-виконавського циклу виступає потужним засобом удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Вона сприяє формуванню у студентів цілісного музично-педагогічного мислення, розвитку виконавської та творчої індивідуальності, підвищенню їхньої готовності до педагогічної діяльності в умовах сучасного освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреева І.М. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва в умовах інтеграційних процесів освіти. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2020. 270 с.

2. Гребенюк Т.М. Інтеграційні процеси в музично-педагогічній освіті: теорія і практика. Харків: Основа, 2019. 350 с.
3. Ляшенко О.І. Інтеграція мистецьких дисциплін у професійній освіті майбутніх педагогів-музикантів. *Педагогічні науки*. № 4. 2022. С. 45–51.

Отримано: 20.11.2025

Тімур ТАКІРОВ,

*здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки*

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4560-6383>

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ РЕСТАВРАТОРІВ В ІТАЛІЇ

У статті досліджується практичний досвід формування професійної культури майбутніх техніків-реставраторів в Італії на прикладі Міжнародного університету мистецтв Венеції. Розглядаються умови вступу, структура навчального курсу та особливості практичної підготовки, включаючи графічний та акварельний тести, мотиваційні співбесіди, а також проходження стажувань у провідних реставраційних і культурних установах. Особлива увага приділяється системі поєднання теоретичних знань із практичними навичками та підготовці студентів до професійного середовища, що включає роботу з різними матеріалами та техніками реставрації. Висвітлюється роль професійних асоціацій і державного регулювання доступу до професії, що забезпечує високий рівень підготовки та працевлаштування випускників.

Ключові слова: Італія, культурна спадщина, техніки-реставратори, малюнок, асоціації реставраторів, акварельний тест.

Актуальність теми. Формування професійної культури майбутніх реставраторів є важливою складовою збереження культурної спадщини, особливо у країнах з високою концентрацією історичних об'єктів, таких як Італія. Попит на висококваліфікованих техніків-реставраторів залишається стабільно високим, оскільки лише обмежена кількість фахівців має право працювати з автентичними артефактами. Аналіз італійського досвіду освіти та практичної підготовки техніків-реставраторів дозволяє виявити ефективні моделі поєднання теорії, практики та професійної інтеграції, що можуть бути використані для удосконалення системи підготовки реставраторів в інших країнах.

Метою статті є дослідження практичного досвіду формування професійної культури майбутніх техніків-реставраторів в Італії, зокрема на прикладі Міжнародного університету мистецтв Венеції, а також виявлення ключових компонентів освітнього процесу, які сприяють ефективній підготовці висококваліфікованих фахівців у галузі реставрації культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. В Італії є величезна культурна спадщина, яку неможливо кількісно виразити в малоймовірній статистиці, як це, на жаль, надто часто трапляється. Відомим закладом підготовки реставраторів в Італії є Міжнародний університет мистецтв Венеції (МАУ – Università Internazionale d'Arte Venezia). Заклад освіти було засновано в 1970 р., після

великого припливу 1966 р., коли громадськістю було усвідомлено серйозність проблем збереження, які виникли внаслідок величезної повені. Невдовзі виявилось, що мистецтвознавчої та реставраційної освіти того часу недостатньо для вирішення новітніх проблем. З часом ЗО став закладом у світі мистецтва та науки з авангардними інноваційними техніками викладання історії мистецтва, а також центром семінарій та досліджень, що проводить не лише академічні дослідження, але й здійснює практичні роботи. Згодом університет зосередився насамперед на реставрації, став центром професійної підготовки, що дає дипломи технікам-реставраторам. Техніки-реставратори є однією з двох професійних фігур, офіційно визнаних Ministero per i Beni e Attività Culturali (Міністерство культурної спадщини), які можуть докласти свої руки та працювати над культурною спадщиною. Точніше, в Італії є [1]:

- реставратори з 5-річним університетським дипломом, які керують роботами;
- техніки-реставратори, які дотримуються порад і вказівок реставраторів і виконують справжню ручну роботу.

Необхідно відзначити, що і реставратори, і техніки повинні належати до професійного реєстру, адже саме з цього списку відбирається персонал для різноманітних проектів відновлення культурної спадщини. Однак, кількість техніків-реставраторів дуже обмежена; тому в кінці трирічного курсу дуже легко знайти роботу.

Як отримати фах техника-реставратора в The University of Art Restoration in Venice:

- для вступу необхідно пройти вступне випробування;
- розрахований на осіб, які вже навчалися в мистецькій школі або, принаймні, можуть виявити певні особисті мистецькі нахили, підготовку та відданість.
- курс навчання триває 3 роки, 900 годин уроків (теорія та практика) і відкритий для всіх, хто має диплом;
- особливістю курсу є те, що вивчається не лише теорія – передбачено практики багато, студенти мають проходити на місці 260 годин практики на рік.

Відбір студентів розподілено на 3 частини:

- ✓ Перша частина: графічний тест, де учні повинні вільною рукою відтворити малюнок на чистому міліметровому папері формату А3. Тут учні повинні продемонструвати володіння пропорціями, чіткість штриха і схильність до малювання.
- ✓ Друга частина: акварельний тест, перевірка використання кольорів.
- ✓ Третя частина: насамперед мотиваційна співбесіда, а також для перевірки загальних знань з історії мистецтва.

Тут викладають фундаментальні теоретичні предмети, такі як хімія, біологія, історія мистецтва, право культурної спадщини, фотографія, техніка неруйнівної міфології, історія реставрації, а також практичні дослідження дерева, каменю, мармуру та архітектури у всіх їх відмінках (всі види супутніх матеріалів, різьблення та гравірування, різьблення).

Це дозволяє студенту вивчати також антикварні техніки; що відрізняло цю школу в 70-х роках від інших традиційних реставраційних університетських досліджень.

Протягом першого року практична частина проходить у ЗО, реставруючи різноманітні артефакти; другий і третій рік реставрація відбувається в різних місцях, при цьому студенти беруть участь у робочих стажуваннях: наприклад, у церкві Толентіні, у Fondazione Giorgio Cini та у Венеціанській музичній консерваторії.

Хоча в Італії існують професійні асоціації реставраторів, які здійснюють певну форму саморегулювання доступу до професії, пропонуючи своєрідне визнання колег, критерії допуску більшою мірою ґрунтуються на професійному статусі, ніж на досвіді, навичках чи професійній етиці членів» [2].

Висновки. Система підготовки техніків-реставраторів в Італії є високоефективною завдяки поєднанню теоретичних знань і практичної роботи, що дозволяє студентам здобути необхідні професійні навички та досвід реставрації реальних об'єктів культурної спадщини. Вступні випробування, що включають графічний та акварельний тести, а також мотиваційне інтерв'ю, сприяють відбору студентів із художніми здібностями та високою мотивацією до професії. Практичні стажування у провідних культурних установах забезпечують не лише навчання реставраційним технікам, але й формування професійної культури та етичних підходів до роботи з культурною спадщиною. Державне регулювання та діяльність професійних асоціацій створюють систему контролю доступу до професії, що гарантує високий рівень підготовки та забезпечує випускників реальними можливостями працевлаштування. Досвід Міжнародного університету мистецтв Венеції демонструє ефективну модель інтеграції освіти, практики та професійної підготовки, яку можна використовувати як приклад для формування професійної культури реставраторів у інших країнах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The University of Art Restoration in Venice – UIA. URL: <https://www.monicesarato.com/blog/university-art-restoration-venice-uiav/>
2. Interview with Italian art restorer Sabrina Cavaglia. URL: <https://www.frh-europe.org/interview-with-italian-art-restorer-sabrina-cavaglia/>

Отримано: 20.11.2025

Павло ЧАЙКОВСЬКИЙ,

*здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки*

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-4500-4003>

АКМЕОЛОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті проаналізовано акмеологічні умови професійного становлення майбутнього педагога, які сприяють формуванню його професійної компетентності, здатності до саморозвитку та забезпечують готовність до професійної самореалізації.

Ключові слова: акмеологічні умови, акмеологічна компетентність, професійна діяльність.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується зростанням вимог до якості професійної підготовки педагогічних кадрів, їхньої готовності до інноваційної діяльності, саморозвитку та професійного самовдосконалення. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема пошуку ефективних механізмів професійного становлення майбутнього педагога, зорієнтованих на розкриття його творчого потенці-

алу, розвиток професійної зрілості та досягнення найвищого рівня особистісного і професійного розвитку – акме.

Акмеологічний підхід, що розробляється у сучасній педагогічній науці, дає можливість розглядати професійну підготовку педагога як цілісний, динамічний процес самореалізації особистості у професійній діяльності. Його сутність полягає у створенні таких педагогічних умов, за яких майбутній педагог не лише оволодіває системою знань, умінь і навичок, а й формує здатність до рефлексії, самопізнання, саморозвитку, творчої ініціативи та самоменеджменту.

Вивчення акмеологічних умов професійного становлення майбутнього педагога є важливим напрямом сучасних психолого-педагогічних досліджень, що дозволяє визначити шляхи вдосконалення освітнього процесу у закладах вищої освіти, спрямованого на розвиток конкурентоспроможного, самодостатнього та креативного фахівця.

Мета публікації – проаналізувати акмеологічні умови, що забезпечують ефективне професійне становлення майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акмеологічний підхід в системі професійної підготовки майбутнього педагога трактується як стратегічний орієнтир розбудови інноваційної освіти, яка за своєю сутністю є особистісно, компетентісно зорієнтованою. Ця позиція зафіксована ще у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», де зазначено про необхідність проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства й держави, що забезпечує виховання людини інноваційного типу мислення та культури [2]. Вона знайшла своє логічне продовження у «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р), де акмеологічний підхід визначено як важливий чинник забезпечення якості вищої освіти та умови інтеграції України в Європейський освітній простір [3].

Усі дослідники в рамках зазначеної проблематики солідарні в тому, що формування акмеологічної компетентності майбутнього педагога є складним та довготривалим процесом, який має свою логіку розвитку.

Зокрема, М. Євтух у своїй науковій розвідці «Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя» зазначає, що формування професійної успішності майбутнього педагога відповідно до акмеологічної моделі відбувається поетапно:

- 1) підготовчий етап – формування мотивації та налаштування на професійно-особистісний розвиток;
- 2) діагностичний етап – розвиток рефлексивних здібностей, усвідомлення власних потреб і можливостей;
- 3) розвиваючий етап – активізація процесів саморозвитку, оволодіння навичками емоційної регуляції та самоконтролю;
- 4) етап самореалізації – розвиток навичок самовираження, самопроекування, самоменеджменту та самопрезентації [1].

Аналізуючи позицію науковця, слід зауважити, що кожний з етапів має певний рівень самодостатності і інтегрально формує логіку діяльності з формування акмеологічної компетентності. Значна увага у цьому контексті має приділятися саме мотиваційній сфері, оскільки йдеться про систему цінностей та особистісних ставлень, які інтегрально визначають по-

требу до досягнення успіху в діяльності, високих результатів за визнаними критеріями якості. Діагностичний етап передбачає виявлення та оцінювання наявного рівня особистісної спрямованості на успіх, а також з'ясування комплексу показників, які його обумовлюють, причин, що впливають на ефективність процесу. Фактично всі етапи діяльності здійснюються на основі саморегуляції та самоуправління, що підкреслює важливість формування у студента позиції суб'єкта освітнього процесу відповідного рівня розвитку – з орієнтацією на самоусвідомлення, самопізнання, самопроектування, самоменеджмент тощо.

Дослідження умов, що сприяють досягненню високих результатів у професійній та особистісній діяльності, має акмеологічне значення й розглядається крізь призму акмеологічної науки. На думку А. Майборода, до таких умов належать: орієнтація на розвиток акмеологічної компетентності в період ранньої зрілості (17–23 роки); урахування специфіки, структури, змісту та побудови моделі формування цієї компетентності; стимулювання прагнення майбутнього фахівця до професійного зростання, досягнення майстерності; цілеспрямована організація засобів, методів і факторів акмеологічного впливу; створення акмеологічного середовища; наявність еталонних рівнів акмеологічної компетентності та особистісно-професійних якостей майбутнього педагога; активізація процесів професійного саморозвитку, самооцінки, самомотивації й самоконтролю; визначення ефективних засобів і шляхів розвитку акмеологічної компетентності [4].

Висновки. Отже, акмеологічні умови професійного становлення майбутнього педагога виступають важливим чинником формування його професійної зрілості, самореалізації та досягнення високого рівня педагогічної майстерності. Вони забезпечують гармонійне поєднання особистісного розвитку, професійної компетентності та творчої активності, сприяють усвідомленню власної місії в освітньому процесі. Реалізація акмеологічних умов передбачає створення сприятливого освітнього середовища, упровадження інноваційних педагогічних технологій, розвиток мотивації до самовдосконалення, самооцінки, самоконтролю та професійного саморозвитку. У результаті формуються педагогічні фахівці нового типу, які здатні до безперервного професійного зростання, творчого пошуку й ефективної реалізації свого потенціалу в сучасній освітній системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євтух М.Б., Скорик Т.В. Акмеологічний підхід до становлення професійної успішності майбутнього вчителя. *Вісник національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Шевченка*. Т. 163. № 7. 2024. С. 8–13. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/285>
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (дата звернення: 02.10.2025).
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.10.2025).
4. Майборода А.О. Умови формування акмеологічної компетентності майбутніх фахівців пожежної безпеки у процесі професійної підготовки. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. № 32. (365).2015. С. 68–74.

Отримано: 20.11.2025

Юрій ЯМПОЛЬ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1749-859X>

ВПЛИВ ПАРТИСИПАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЗЗСО

У статті обґрунтовано, що партисипативне управління як модель залучення педагогів, учнів і батьків до спільного ухвалення рішень підсилює внутрішню систему забезпечення якості освіти ЗЗСО, сприяючи сталому підвищенню результатів навчання й задоволеності стейкхолдерів.

Ключові слова: партисипативне управління, якість освіти, внутрішня система забезпечення якості, ЗЗСО, шкільна демократія, розподілене лідерство.

Актуальність теми. Запровадження компетентнісної парадигми та орієнтація освіти на результати зумовлюють пошук ефективних управлінських моделей, здатних підтримувати постійне вдосконалення освітнього процесу. Партисипативне управління – це системне залучення всіх учасників освітнього процесу до аналізу, ухвалення рішень і спільної відповідальності, що відповідає принципам автономії закладу, прозорості та підзвітності. Для ЗЗСО така модель особливо значуща: вона підсилює внутрішню систему забезпечення якості (політики та процедури, внутрішня й зовнішня оцінка, академічна доброчесність, розбудова культури довіри), роблячи її не формальною, а дієвою.

Мета публікації. Теоретично обґрунтувати та практично продемонструвати вплив партисипативного управління на підвищення якості освітнього процесу в ЗЗСО, окресливши механізми, індикатори та умови ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Партисипативне управління ґрунтується на засадах демократичного врядування, розподіленого лідерства, культури довіри та відкритих даних. Ключовим є перехід від «управління для» до «управління разом», коли стратегічні, навчально-методичні та організаційні рішення приймаються за участі педагогічної ради, учнівського самоврядування, батьківської громади й партнерів місцевої спільноти. Такий підхід узгоджується з сучасними європейськими тенденціями оцінювання та внутрішнього забезпечення якості, які наголошують на залученні стейкхолдерів і циклі безперервного вдосконалення «Плануй – Виконуй – Перевірй – Дій» [1].

Партисипативна модель впливає на якість через спільне узгодження цілей та критеріїв якості у фокус-групах і тематичних комітетах, де конкретизуються очікувані результати навчання, індикатори та рубрики оцінювання; через системне використання даних внутрішнього й зовнішнього оцінювання (відвідуваність, освітні втрати, індивідуальний прогрес, результати ДПА/НМТ, зворотний зв'язок від батьків і учнів) як підстави управлінських рішень; через розподілене лідерство і професійні спільноти (lesson study, взаємовідвідування, мікронавчання), що прискорюють впровадження педагогічних інновацій; через відпрацьовані процедури самооцінювання та внутрішнього аудиту в напрямках «освітнє середовище – педагогічна діяльність – оцінювання – управління»; а також через партнерства з громадою та роботодавцями, які додають практичної спрямованості, громадянських компетентностей і орієнтації на потреби ринку праці [3].

Впровадження партисипативної моделі зазвичай супроводжується зростанням академічних результатів й індивідуального прогресу учнів, підвищенням їхньої залученості та мотивації, зміцненням педагогічної майстерності й культури академічної доброчесності, зростанням задоволеності стейкхолдерів і стабілізацією інституційних змін. Для відстеження динаміки доцільно застосовувати комбінований набір вимірників: індекс участі стейкхолдерів (частка залучених у робочі групи та консультації), індекс учнівського благополуччя, питома вага уроків із формувальним оцінюванням, частота взаємовідвідувань, тренд результатів НМТ/ДПА та зовнішніх моніторингів, а також частка реалізованих заходів із планів поліпшення [5].

Ефективність забезпечують узгоджені правила та процедури (положення про внутрішню систему якості, регламенти діяльності органів самоврядування, політики академічної доброчесності й безпеки), цілеспрямована підтримка педагогів (програми підвищення кваліфікації з фасилітації, дизайну оцінювання та роботи з даними, наставництво й коучинг), сучасна цифрова інфраструктура (платформи для опитувань і візуалізації даних, електронні журнали та сховища матеріалів, спільні робочі простори), прозора комунікація (публічні звіти, «карти якості», регулярні зустрічі з батьками, відкриті уроки) та розвинуте учнівське лідерство, що бере участь у плануванні навчальних подій, проєктно-дослідницьких і волонтерських ініціативах [4].

Серед ключових ризиків – формалізація участі, нерівномірний розподіл відповідальності, звуження участі до активної меншості, «втома від опитувань». Запобіжники: чіткі ролі та повноваження, ротація лідерських ролей, інклюзивні формати фасилітованих діалогів, комбінування кількісних і якісних методів збору даних, зворотний зв'язок «замкненим циклом» із видимими рішеннями [2; 6].

Висновки. Партисипативне управління перетворює внутрішню систему забезпечення якості з набору процедур на живу практику спільного розвитку, де кожен учасник має голос і відповідальність. За наявності належних умов (нормативних, організаційних, кадрових і цифрових) така модель підвищує результативність навчання, зміцнює культуру довіри, підзвітності й безпеки та забезпечує сталі поліпшення якості освіти в ЗЗСО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про освіту»: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / М-во освіти і науки України. Київ, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
3. Методичні рекомендації щодо розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти у закладах загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1480729-20#Text>
4. ДСТУ EN ISO 9001:2018. Системи управління якістю. Вимоги (EN ISO 9001:2015, IDT). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2019. 41 с.
5. Senge P. The Fifth Discipline: The Art & Practice of the Learning Organization. New York: Doubleday, 1990.
6. OECD. Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Ukraine 2018. Paris: OECD Publishing, 2018. URL: <https://www.oecd.org/education/school/oecd-reviews-of-evaluation-and-assessment-in-education-ukraine-2018.htm>

Отримано: 20.11.2025

Богдан ЯЩУК,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-2674-746X>

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У тезах розглядається вплив соціальних і культурних чинників на становлення та розвиток демократичної освіти в Україні. Акцентовано увагу на ролі цінностей громадянського суспільства, міжкультурного діалогу та освітніх практик, що формують демократичну свідомість і активну громадянську позицію.

Ключові слова: демократична освіта, соціальні фактори, культурні фактори, громадянське суспільство, громадянська свідомість.

Актуальність. Демократична освіта є ключовим чинником формування громадянського суспільства та розвитку активної громадянської позиції особистості. Вона спрямована на забезпечення рівності прав здобувачів освіти, їхню участь у прийнятті рішень, розвиток критичного мислення та відповідальності.

В Україні другої половини XX – початку XXI ст. соціальні та культурні чинники суттєво впливали на формування концепцій демократичної школи, педагогічних підходів та практик навчання. Вивчення цих факторів дозволяє глибше зрозуміти еволюцію освітньої системи, а також визначити тенденції та перспективи впровадження демократичних принципів у сучасній освіті.

Мета дослідження. Проаналізувати соціальні та культурні фактори, які впливали на розвиток демократичної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демократична освіта є ключовим чинником формування громадянського суспільства та розвитку активної громадянської позиції особистості. Вона спрямована на забезпечення рівності прав учнів, їхню участь у прийнятті рішень, розвиток критичного мислення та відповідальності. В українському контексті другої половини XX – початку XXI століття соціальні та культурні чинники суттєво впливали на формування концепцій демократичної школи, педагогічних підходів та практик навчання. Вивчення цих чинників є надзвичайно важливим для розуміння еволюції вітчизняної освіти та визначення сучасних тенденцій її розвитку. Аналіз наукових праць І. Кучинської [1], Т. Матусевич [2], О. Овчарук [3], В. Опанасюк [4] та ін. показує, що вітчизняні дослідники активно вивчали взаємозв'язок соціальних і культурних факторів з розвитком демократичної освіти. Так, дослідження І. Кучинської підкреслюють важливість інтеграції демократичних принципів у навчальні програми та управлінські практики, що сприяє формуванню активних, відповідальних громадян, здатних до конструктивної участі в суспільному житті [1]. Т. Матусевич зазначає, що швидкі соціальні та структурні зміни вимагають адаптації освітніх практик до нових реалій, підкреслюючи значення соціально-культурного контексту для впровадження демократичних принципів [2]. В. Опанасюк у своїх дослідженнях аналізує інтегровані курси з демократії у вищих навчальних закладах та підкреслює, що формування демократичних цінностей серед студентів сприяє розвитку активної громадянської позиції [4]. О. Овчарук здійснює комплексний аналіз практик освіти для демократичного громадянства в Україні та за кордоном, виокремлюючи характеристики та складові демократичної освіти [3].

Соціальні фактори, що визначали характер демократичної освіти, були різноманітними. Політичні трансформації, які відбувалися в країні, суттєво впливали на ціннісні орієнтації освітніх установ та формували пріоритети навчального процесу. Зокрема, реформи системи освіти, спрямовані на децентралізацію, впровадження нових стандартів і програм, розвиток учнівського самоврядування, створювали умови для інтеграції демократичних принципів у практику навчання. Окрім того, активна діяльність громадянських рухів і ініціатив стимулювала участь учнів у соціальних та культурних проєктах, сприяла формуванню активної громадянської позиції та відповідальності [3].

Культурні чинники також відігравали важливу роль у розвитку демократичної освіти. Національні традиції та історичний досвід визначали морально-етичні цінності, повагу до прав людини та принципів рівності, які інтегрувалися у педагогічні практики. Ціннісні орієнтації українського суспільства відображалися у змісті освітніх програм і виховних заходів, створюючи сприятливий контекст для формування демократичних компетентностей у дітей та молоді [2]. Педагогічні традиції та культурні наративи сприяли розвитку гуманістичного підходу до навчання та демократичних практик у школі, забезпечуючи баланс між традиційним і новітнім у виховному процесі.

Результати дослідження показують, що взаємодія соціальних та культурних факторів створює умови для розвитку педагогічних практик, які сприяють формуванню самостійності та відповідальності учнів, активній участі в прийнятті рішень, розвитку творчого мислення та критичного аналізу інформації. Водночас існують проблеми, пов'язані з нерівномірністю ресурсного забезпечення шкіл, соціально-економічними диспропорціями між регіонами та суперечностями між традиційними культурними моделями і новими ціннісними орієнтаціями, що потребує адаптації педагогічних підходів.

Висновки. Таким чином, соціальні та культурні чинники є визначальними у формуванні змісту, форм і методів демократичної освіти в Україні. Для успішної реалізації демократичних принципів необхідно враховувати як соціально-політичні реалії, так і культурні традиції, створювати умови для рівного доступу до освітніх ресурсів, підтримувати інноваційні педагогічні практики та адаптувати їх до локальних особливостей. Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення механізмів впровадження демократичних принципів у різних регіонах України та аналіз ефективності педагогічних програм, орієнтованих на розвиток демократичних компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кучинська І. Виховання громадянина: традиції та сучасні потреби. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2005. Вип. 3. С. 13-16.
2. Матусевич Т. Розвиток культури демократії в освіті як аксіологічна проблема. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філософія*. 2019. Вип. 25. С. 45–65. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8689/1/02_Тетяна_Матусевич_45-65.pdf
3. Овчарук О.В. Теорія і практика шкільної освіти для демократичного громадянства: європейський та український виміри. Київ: ІПОД НАПН України, 2018. 188 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727361/1/Ovcharuk_monografia.pdf
4. Опанасюк В. Демократична освіта як важлива функція сучасної держави. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 22 (30). С. 113–119. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/51a6135c-b4b0-4c8c-b3d4-77b9b999903e>

Отримано: 20.11.2025

Дмитро АНДРУСЯК,
доктор філософії, асистент кафедри біології та екології
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9596-8772>

НЕБЕЗПЕКА ХІМІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ. ВВЕДЕННЯ ПОКАЗНИКА КОНТРОЛЮ ГЛІФОСАТУ

Показано необхідність оновлення програм хімічного моніторингу якості води поверхневої та питної з введенням показників контролю за наявністю визнаних потенційно небезпечними та широко використовуваними хімічними речовинами з ймовірністю потраплянням у водні об'єкти. Розглянуто доцільність включення гліфосату до списку контрольованих речовин задля безпеки водних ресурсів та збереження здоров'я людей.

Ключові слова: хімічна безпека, водні об'єкти, гліфосат, оцінка впливу.

Актуальність теми. Постійний антропогенний вплив на водні ресурси і, як наслідок, погіршення екологічної обстановки вимагають суворого контролю за спеціальними програмами. При цьому сучасні програми моніторингу якості питної та поверхневої води повинні враховувати не лише традиційні фізико-хімічні параметри, а й запроваджувати нові показники якості. Це дозволить отримувати повнішу картину стану водних об'єктів та прогнозувати можливі ризики забруднення. Саме хімічний аналіз вод є важливою передумовою та основою для своєчасного виявлення, а потім усунення можливості забруднення.

Реальністю є те, що існуючі системи оцінки часто виявляються нездатними оцінити якість поверхневих та підземних вод та безпеку вживання питної води. Останні залишаються незмінними протягом десятків років, хоча екологічна ситуація погіршується з появою нових забруднювачів, таких як мікропластик, пестициди, продукти фармо- та нанотехнологій.

Мета публікації. Привернути увагу до важливості включення до програми досліджень якості вод різних типів тих хімічних речовин, що найбільш широко використовується у світі, викликають суперечки з токсикологічної та екологічної точки зору.

Розглянемо важливість цієї теми на прикладі гліфосату.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ставлення до питання безпеки використання гліфосату у суспільстві та науковій спільноті неоднозначне. Гліфосат (N-(фосфометил)гліцин) $C_3H_8NO_5P$ з групи фосфорорганічних сполук, похідний фосфонової кислоти, синтетичний аналог природної амінокислоти гліцину виробляється та використовується під безліччю торгових назв. Вперше відкритий у Швейцарії в 1950 році застосовувався як хелатор, що зв'язує та видаляє з розчинів кальцій, магній, марганець, мідь та цинк. Пізніше, 20 років по тому, були виявлені гербіцидні властивості гліфосату – здатність знищувати бур'яни. Так з 1974 року у Сполучених штатах Америки почався промисловий випуск гербіциду під маркою Раундап [1, 2].

Гліфосат відносять до гербіцидів суцільної дії, на відміну від селективних гербіцидів, він знищує усі види рослин, на які розпорошується. Діє контактно та системно, усередині рослини переміщується від листя до кореня. Свою біологічну дію проявляє як інгібітор синтезу амінокислот.

Ця речовина є предметом наукових та політичних дебатів у зв'язку з широкими можливостями використання, джерелом отримання прибутку, спрощення низки сільськогосподарських процесів. Гліфосат застосовують для: очищення узбіччя автомобільних доріг і залізниць, трас трубопроводів, вулиць, площ та тротуарів; очищення водойм від небажаної рослинності; позбавлення від небажаних рослин у садах та на сільськогосподарських полях; висушування рослин перед збиранням врожаю. Висока затребуваність пояснює те, що дана речовина (продукти на її основі) не підлягають загальній забороні в ЄС. Всупереч протестам, наприкінці 2023 року його використання було продовжено ще на 10 років, хоч і з деякими обмеженнями.

Найбільш широко використовуваний у світі гербіцид, викликає суперечки з токсикологічної та екологічної точки зору. Міжнародна агенція з вивчення раку (МАІР) Всесвітньої організації охорони здоров'я класифікує його як «ймовірний канцероген» [1, 2]. Найновіші дослідження 2025 року вказують на те, що гліфосат у концентраціях, що відповідають допустимій добовій дозі та максимально допустимій дозі ЄС, викликає збільшення частоти множинних доброякісних та злоякісних пухлин у щурів обох статей. Для множинних пухлин спостерігали ранній початок розвитку та смертність. Ці результати переконливо підтверджують висновок МАІР щодо наявності «достатніх доказів канцерогенності в експериментальних тварин» [3].

Дані авторів узгоджуються з висновками Міжнародного агентства з вивчення раку (МАІР), онкологічного агентства Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ), що класифікували гліфосат як ймовірно канцерогенний для людини (Група 2А) на основі обмежених доказів канцерогенності для людей, зокрема неходжкінської лімфоми, і достатніх доказів канцерогенності для гризунів [4].

Більше того, робоча група МАІР дійшла висновку, що є докази того, що гліфосат генотоксичний і спричиняє окислювальний стрес, у тому числі в клітинах людини *in vitro* [5]. Дані досліджень на людях і тваринах дозволяють припустити, що гліфосат має характеристики, властиві канцерогенам [8] (генотоксичність, епігенетичні зміни, окислювальний стрес, хронічне запалення, порушення мікрібіома кишечника та ендокринні порушення) [3, 6].

Особливою є поведінка гліфосату у воді. Природна вода містить у різних концентраціях метали (кальцій, магній, залізо тощо) і у сполученні з ними токсичність гліфосату підвищується настільки, що утворені хімічні сполуки «знищують» клітини людських нирок [7]. Метали можуть бути присутніми як характерні природні компоненти, а також як ті, що потрапляють до ґрунту, а потім і до підземних та поверхневих вод з добривами, твердими та рідкими відходами.

Висновки. До програми моніторингу якості поверхневої, підземної та питної води слід внести показник гліфосату. Цього вимагає широке використання даного гербіциду у сільському господарстві та, як наслідок, його потенційне потрапляння у водні об'єкти. Регулярна переоцінка існуючих програм моніторингу та їх адаптація до екологічних умов, що змінюються, є запорукою ефективного управління хімічною безпекою водних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. IARC. Monograph on Glyphosate. URL: <https://www.iarc.who.int/featured-news/media-centre-iarc-news-glyphosate>
2. Гліфосат. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гліфосат>
3. Panzacchi S., Tibaldi E., De Angelis L. et al. Carcinogenic effects of long-term exposure from prenatal life to glyphosate and glyphosate-based herbicides in Sprague–Dawley rats. *Environ Health*. 2025. № 24(36). DOI: <https://doi.org/10.1186/s12940-025-01187-2>
4. IARC. Monographs, volume 112: Some organophosphate insecticides and herbicides: Tetrachlorvinphos, parathion, malathion, diazinon and glyphosate. Lyon: IARC Working Group; 2015.
5. Smith M., Guyton K., Gibbons C. et al. Key characteristics of carcinogens as a basis for organizing data on mechanisms of carcinogenesis. *Environ Health Perspect*. 2016. № 124(6). P. 713–721.
6. Rana I., Nguyen P., Rigutto G., Louie A. Mapping the key characteristics of carcinogens for glyphosate and its formulations: a systematic review. *Chemosphere*. 2023. № 339.
7. Jayasumana C., Gunatilake S., Senanayake P. Glyphosate, hard water and nephrotoxic metals: are they the culprits behind the epidemic of chronic kidney disease of unknown etiology in Sri Lanka? *Int J Environ Res Public Health*. 2014. № 11(2). P. 2125–2147. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph110202125>

Отримано: 16.11.2025

Микола АНДРУХОВИЧ,

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 091 Біологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-1183-7068>

ПРЕДСТАВНИКИ РОДУ *MYRIOPHYLLUM* L У ФЛОРИ НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

У статті наведено результати дослідження представників роду *Myriophyllum* L. у флорі Національного природного парку «Подільські Товтри». Визначено видовий склад, особливості морфології, екологічні умови зростання та поширення на території парку. Наведено характеристику біотопів, у яких зустрічаються ці види, та розглянуто їхнє значення для водних екосистем регіону.

Ключові слова: водні рослини, види, формації.

Актуальність теми. Зарегулювання Дністра та інших річок України і створення водосховищ істотно змінило природну циркуляцію води, погіршило її якість, призвело до значних трансформацій річково-долинних ландшафтів та їхнього рослинного покриву. Додаткове посилення антропогенного навантаження на екосистеми призводить до нових змін фіторізноманіття, в першу чергу раритетного. Наслідками антропогенного пресингу, зокрема, є прискорення заростання та заболочування мілководних ділянок водосховищ, пряме знищення рослинності внаслідок забудови прибережних територій, синантропізація флори, «цвітіння» води тощо.

Мета публікації – висвітлити роль представників роду *Myriophyllum* L. у флорі НПП «Подільські Товтри».

Виклад основного матеріалу дослідження. У флорі Європи нараховується близько 11000 видів судинних рослин. З них понад 2000 таксонів зараховані до категорії рідкісних і вразливих, а близько 100 видів перебувають у критичному стані [2].

Флора судинних рослин України становить 6086 видів, з яких 4550 – види природної флори [1]. Флора болотної, водної і повітряно-водної рослинності України становить понад 600 видів [1–3].

Болота відіграють важливу гідрологічну роль, є оселищем багатьох рідкісних видів рослин та представників зооценозів. Разом з тим, через непридатність для землеробства, вони є осередками відносно збереженої природи посеред агроландшафтів. При розбудові екомережі регіону вони будуть виконувати роль біоцентрів. Оскільки болота займають переважно незначні площі (0,2 – 0,5 га), то це створює складнощі при організації їх охорони.

Рід *Myriophyllum* L. – водними трав'янистими рослинами, які поширені у водоймах помірного клімату. Представники роду відомі, як важливі компоненти гідрофільної рослинності, що відіграють значну роль у підтриманні екологічного рівноваги водних екосистем.

Національний природний парк «Подільські Товтри» є унікальним природним комплексом, розташованим у межах Хмельницької області, де поєднуються елементи лісової, степової та водної флори. Вивчення гідрофітної рослинності, зокрема представників роду *Myriophyllum* L., має важливе значення для оцінки стану водних біотопів та збереження біорізноманіття регіону.

Польові дослідження проводились у межах акваторій річок Смотрич, Дністер та їх приток, а також у прибережних зонах ставків та заплавних водойм. Визначення видів здійснювалось за морфологічними ознаками відповідно до визначників флори України. Для аналізу екологічних умов враховувалися типи водойм, глибина, швидкість течії, освітлення та ступінь антропогенного навантаження.

В Україні за останні десятиріччя, у зв'язку із постійним збільшенням площі новоутворених геокомплексів та їхнім заростанням у штучних гідрооб'єктах, відбувається збільшення кількості досліджень даного спрямування.

На території НПП «Подільські Товтри» виявлено види роду *Myriophyllum* L.:

Myriophyllum spicatum L. – водопериця колосиста. Це занурена у воду багаторічна рослина, що утворює густі підводні зарості. Найчастіше трапляється у стоячих чи з повільними течіями водоймах – ставках, затоках річок, водосховищах тощо. Вид характеризується високою екологічною пластичністю та здатністю швидко розростатися, формуючи значні за площею угруповання.

Myriophyllum verticillatum L. – водопериця кільчаста. Менш поширений вид, який зустрічається у проточних водоймах із чистою водою. Має добре розвинену систему пагонів та мутовчасте розташування листків. Відзначається високою чутливістю до забруднення води, тому його наявність може свідчити щодо відносно стабільного стану водної середовища.

Результати спостережень показали, що види *Myriophyllum* переважно зростають у біоценозах разом із *Ceratophyllum demersum* L., *Potamogeton pectinatus* L., *Elodea canadensis* Michx., утворюючи складні фітоценози. Вони відіграють ключову роль у процесах самоочищення водойм, беручи участь у фільтрації завислих часток та поглинанні надлишку питних речовин.

Рослини роду *Myriophyllum* є важливими для підтримання гідробіологічного балансу водойм. Вони: сприяють насиченню води киснем; створюють умови для існування водних безхребетних та мальків риб; зменшують ерозію берегів; є природними біофільтрами.

Проте надмірний розвиток *M. spicatum* у деяких ставках може призводити до евтрофікації та заростання водойм, що потребує регуляційних заходів.

У флорі НПП «Подільські Товтри» виявлено два види роду *Myriophyllum* L.: *M. spicatum*, *M. verticillatum*. Найбільш поширеним є *M. spicatum*, який утворює великі угруповання у стоячих водоймах річки Жванчик, Смотрич, та старицях Дністра. *M. verticillatum* мають більш обмежене поширення та є індикаторами чистоти води.

Висновки. Представники роду *Myriophyllum* відіграють значну роль у формуванні структури водних біоценозів та збереженні екологічного рівноваги акваторій НПП «Подільські Товтри».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козак М.І. Нові місцезнаходження *Nymphoides peltata* (S.G.Gmel.) O. Kuntze (*Menyantheaceae*) на території України. *Український ботанічний журнал*. 2006. № 1. С. 31–37.
2. Козак М.І. Структурно порівняльний аналіз водної та повітряно-водної флори Кам'янецького Придністров'я. *Різноманіття природи Хмельниччини: збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Ландшафтне та біологічне різноманіття Хмельниччини: дослідження, збереження та відтворення»*. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. С. 36–42.
3. Козак М.І. Вища водна рослинність Західного Поділля (Порядок *Lemnetalia*). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія Біологія*. 2006. № 3–4. С. 11–18.
4. Козак М.І. Водно-болотні угіддя Західного Поділля: стан та особливості рослинного покриву. *Актуальні проблеми ботаніки та екології. Вип. 9. Матеріали конференції молодих вчених ботаніків*. Канів, 2004. С. 108–110.

Отримано: 16.11.2025

Максим ГОРІШНІЙ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 091 Біологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0005-2629-2165>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ФІТОЧАЇВ У СТОМАТОЛОГІЇ

У статті розглянуто лікувально-профілактичний потенціал фіточаїв у стоматологічній практиці. Проаналізовано біологічно активні речовини лікарських рослин, що входять до складу фіточаїв, та їх вплив на стан ротової порожнини. Визначено, що рослини з проти-запальними, антимікробними, антиоксидантними та імуномодулювальними властивостями сприяють профілактиці захворювань ясен, карієсу, пародонтиту та стоматиту. Особливу увагу приділено діям компонентів зеленого чаю, ромашки, шавлії, календулі та евкаліпту, які зменшують запалення, пригнічують розвиток патогенної мікрофлори та прискорюють регенерацію слизової оболонки. Зазначено, що систематичне використання фіточаїв може бути ефективним доповненням до традиційних методів профілактики та лікування стоматологічних захворювань.

Ключові слова: фіточай, стоматологія, профілактика, запальні процеси, лікувальні рослини, зелений чай, пародонт.

Актуальність теми. Лікувальне харчування та фітотерапія є перспективними напрямками у профілактиці та лікуванні стоматологічних захворювань, а також патологій шлунково-кишкового тракту.

Мета публікації – розкрити ефективність використання фіто чаїв у стоматології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зелений чай має виражені імуномодулювальні властивості. Його основний метаболіт – 5- (3',5'-дигідроксибеніл)- γ -валеролактон (egc m5), який утворюється з (-)-епігалокатехін галату, – не лише підвищує активність Т-лімфоцитів cd 4, а й посилює цитотоксичну функцію nk-клітин крім того, зелений чай сприяє зниженню бактеріальної активності в ротовій порожнині, попереджає розвиток карієсу та гінгівіту, а також зменшує ризик виникнення раку порожнини рота . Регулярне споживання зеленого чаю позитивно впливає на стан пародонту – воно зменшує запалення, запобігає резорбції кісткової тканини та обмежує ріст патогенних бактерій, що беруть участь у розвитку пародонтальних захворювань.

Чай (*Thea sinensis* L., *Camellia sinensis*) – це вічнозелений кущ або невелике дерево, яке здавна відоме людству своїми корисними властивостями. У Європі чай почали вживати ще з XV століття, а його батьківщиною вважають Китай, де цей напій набув особливого культурного та символічного значення. Саме китайська цивілізація подарувала світові традицію приготування чаю, що згодом поширилася на всі континенти.

Хімічний склад чаю досліджено досить детально. У листках чаю виявлено близько 300 біологічно активних сполук. За вмістом кофеїну (до 4%) чай навіть перевищує кофе. Крім того, він містить значну кількість дубильних речовин, танінів, ефірних олій та алкалоїдів. У його складі також визначено неорганічні кислоти, крохмаль, клітковину, а також пігменти – хлорофіл, ксантонфіл і каротин [5].

У чаї виявлено ферменти, глікозиди та велику кількість фітонцидів, що зумовлюють його виражені антимікробні властивості. За вмістом білків чай лише незначно поступається бобовим культурам. У його складі до 7% становлять мінеральні речовини, серед яких солі магнію (Mg), йоду (I), фтору (F), золота (Au), заліза (Fe), міді (Cu), кальцію (Ca), марганцю (Mn) [2].

Вміст мікроелементів у різних типах чаю варіює у таких межах: В – 1,0–88,9%; Со – 10–60%; Cu – 2,0–97,8%; Fe – 67,8–89,9%; Mn – 71,0–87,4%; Мо – 13,3–34%; Zn – 34,9–83%.

Наукові дослідження похідних поліфенолів зеленого чаю довели їх антиоксидантні, протизапальні, протипухлинні, кардіопротекторні, бактерицидні, антигіперглікемічні властивості, а також здатність запобігати розвитку ожиріння.

Дослідження показали, що ополіскування ротової порожнини 5% настоєм *Camellia sinensis* та *Matricaria chamomilla* є таким же ефективним, як і використання комерційного ополіскувача з 0,2% хлоргексидином для зменшення зубного нальоту, нашарування на язиці та неприємного запаху з рота [6].

У підвійному сліпому рандомізованому контрольному дослідженні встановлено, що ополіскувач на основі зеленого чаю може бути корисним доповненням до стандартних гігієнічних заходів догляду за ротовою порожниною [5].

Такі засоби є простим, природним, ефективним та безпечним методом , який можна розглядати як нефармакологічну альтернативу для захисту слизової оболонки рота.

Зелений чай також сприяє зміцненню пародонту – зменшує запалення, запобігає резорбції кісткової тканини та пригнічує ріст певних видів бактерій, пов'язаних із пародонтальними ураженнями [1].

Водночас, за результатами метааналізу, додавання зеленого чаю до стандартної пародонтальної терапії показало помірний чи низький рівень ефективності у лікуванні захворювань пародонту.

Екстракти *Camellia sinensis* виявляють антисептичні, протибляшкові та протизапальні властивості, що робить їх перспективними компонентами для створення ополіскувачів ротової порожнини [7].

Поліфенольні сполуки чаю здатні чинити виражену протизапальну дію та зменшувати порушення епітеліального бар'єру ясен, спричинене дією TNF- α . Це свідчить про їхній терапевтичний потенціал у профілактиці та лікуванні захворювань пародонту [5].

Крім того, поліфеноли зеленого чаю захищають дентин від пошкодження [3, 6]. Дослідження показали, що проантоціанідини коренів *Camellia sinensis* з високим ступенем полімеризації ефективно сприяють захисту та відновленню дентину *in vitro*.

Фіточаї містять велику кількість поліфенолів, флавоноїдів, дубильних речовин, ефірних олій, вітамінів, мікро- та макроелементів. Ці компоненти виявляють широкий спектр біологічної активності: пригнічують розвиток патогенних бактерій (*Streptococcus mutans*, *Porphyromonas gingivalis*), зменшують запальні процеси, стимулюють регенерацію слизової оболонки, зміцнюють стінки капілярів та знижують кровоточивість ясен.

Крім зеленого чаю, у стоматології часто застосовують ромашку аптечну (*Matricaria chamomilla*), шавлію лікарську (*Salvia officinalis*), календулі лікарської (*Calendula officinalis*) та евкаліпт прутовидний (*Eucalyptus viminalis*) [2–4].

Висновки. Фіточаї є ефективним природним засобом профілактики стоматологічних захворювань завдяки вмісту біологічно активних сполук. Зелений чай (*Camellia sinensis*) має доведену протизапальну, антимікробну та антиоксидантну дію, сприяє зміцненню ясен та зменшенню утворення зубного нальоту. Використання фіточаїв із додаванням ромашки, шавлії, календулі та евкаліпта підвищує ефективність лікувально-профілактичних заходів у стоматології. Фітотерапія може стати безпечною та доступною альтернативою фармакологічним препаратам при комплексному догляді за ротовою порожниною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гужевська Н.С. Клініко-імунологічне обґрунтування застосування фітопрепаратів у комплексному лікуванні генералізованого пародонтиту. *Вісн. стоматології*. 1999. № 3. С. 14–15.
2. Кухта С.Й.Ю., Бунь М., Бучковська А.Ю. Застосування нових вітчизняних препаратів у пародонтології. *Матеріали II(IX) з'їзду Асоціації стоматологів України*. Київ, 2004. С. 232.
3. Мащенко І. С. Вузлові питання клінічної пародонтології. *Медичні перспективи*. 1996. № 1. С. 55–58.
4. Мірчук Б.М., Дрогомирецька М.С., Деньга О.В., Левицький А.П. Застосування фітоадаптогенів у стоматології (огляд літератури). *Вісник стоматології*. 2007. № 2. С. 62–66.
5. Почтар В.М., Дзяд О.В., Дацюк В.А., Македон О.Б. Зубні еліксири з біофлавоноїдами в профілактиці і лікуванні дисбіозів порожнини рота. *Вісник стоматології*. 2005. Спец. вип., № 2. С. 151–152.
6. Andersen O.M. Flavonoids: chemistry, biochemistry and applications. Taylor and Francis CRC Press. 2005. 1256 p.
7. Giamperi L., Fraternale D., Bucchini A., Rocco D. Antioxidant activity of citrus paradise seeds glyceric extract. *Fitoterapia*. 2004. Vol.75, № 20. P. 221–224.

Отримано: 16.11.2025

Михайло ЖМУРКО,

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 091 Біологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-7366-0276>

ХІМІЧНИЙ СКЛАД, ФАРМАКОЛОГІЧНА ДІЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ В МЕДИЦИНІ РОСЛИН РОДУ *ARTEMISIA*

У статті подано узагальнену інформацію про хімічний склад, фармакологічну дію та застосування в медицині рослин роду *Artemisia*

Ключові слова: медицина, фармакологічна активність, хімічний склад, лікарські засоби.

Актуальність теми. Актуальність теми обумовлена доцільністю пошуку нових методичних підходів та розробок щодо використання рослин у медицині.

Одним з найбільших та найпоширеніших серед родини складноцвітих (Asteraceae) є рід *Artemisia*, який включає 200–500 видів. На території України виявлено 30 видів роду *Artemisia*, окремі з них є ендемічними [1].

Мета публікації – комплексне дослідження хімічного складу, фармакологічної дії та застосування в медицині рослин роду *Artemisia*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представники роду *Artemisia* – багаторічні, дворічні та однорічні трави або невеликі чагарники [2]. Морфологічними особливостями роду полину є чергові листки, дрібні суцвіття, зазвичай гроновидні, волотисті або головчаті, рідко поодинокі; приквітки обгортки розташовані в кілька рядів, квітколоже напівсферичне, без лусочок, а іноді з ворсинками; квіти трубчасті, сім'янки оберненояйцевидні, летючка відсутня, іноді трапляється невелика з плівчастим кільцем [3].

Представники роду *Artemisia* синтезують різноманітні групи БАР, які зумовлюють різні види фармакологічної активності; основними сполуками є гідроксикоричні кислоти, кумарини, флавоноїди, алкалоїди, ароматичні терпеноїди, моно-, сесквітерпеноїди, сесквітерпенові лактони. Рослини роду Полин застосовують в офіційній та народній медицині для збудження апетиту та як жовчогінні, антигельмінтні, антималярійні, протипухлинні, проти-запальні та антимікробні засоби.

Ряд видів роду, зокрема фармакопейний вид (ДФУ, ЕPh) *A. absinthium*, *A. vulgaris* (ФС 42-2094-83), *A. annua*, *A. cina* (ФС 42-2785-91), *A. taurica* (ФС 42-1893-82) знайшли застосування в офіційній медицині та входять до фармакопей різних країн світу; деякі види (*A. dracunculus*, *A. balchanorum* та ін.) широко культивують як ароматичні прянощі та ефіро-олійні рослини. В гомеопатії застосовують *Artemisia absinthium*, *Artemisia vulgaris*, *Artemisia abrotanum* та *Artemisia cina*. Саме компоненти ефірних олій мають першочергове значення як фармакологічно активні сполуки.

Полин здавна використовується у народній та традиційній медицині, що обумовлено наявністю у хімічному складі рослин ефірних олій, аскорбінової кислоти, флавоноїдів та сесквітерпенових сполук (в тому числі артемізиніну. За відкриття артемізиніну та створення антималярійного засобу на основі останнього у 2015 році була присуджена Нобелівська премія в області фізіології та медицини 84-річній Юю Ту – вченій Китайської академії медичних наук [4].

За результатами досліджень, проведених Всесвітньою організацією охорони здоров'я, близько 80% населення світу покладаються на нетрадиційні лікарські засоби та особливо на

ліки рослинного походження. Завдяки глобальній тенденції до підвищення "якості життя" є чимало свідчень щодо зростання попиту на лікарські рослини. Незважаючи на те, що використання рослин для лікування різних хвороб людини і тварин є дуже давньою практикою, лише за останні десятиріччя в наукових колах зросла увага до вивчення рослин як джерел сполук з лікувальними властивостями. Зібрано велику кількість доказів величезного потенціалу лікарських рослин, які використовуються в різних традиційних системах [5].

Завдяки відкриттю артемізиніну в рослинах однорічного полину – *A. annua* ця рослина є найбільш дослідженою серед представників роду. Однак наявність артемізиніну – не єдина особливість *A. annua*. Полин однорічний може слугувати джерелом ефірних олій [6] (до 111 кг/га в листі рослини [6]), а також інших біологічно активних речовин: флавоноїдів, дубильних речовин та кумаринів [7–8]. З різних частин рослини було виділено 137 біологічно активних сполук, в тому числі 40 сесквітерпенів, 10 тритерпенів, 7 кумаринів, 46 флавоноїдів та 34 інші сполуки, наразі ідентифіковано більше 600 сполук [9]. Виявлено протиракову активність дигідроартемізиніна з *A. annua* щодо раку молочної залози [10–11] *A. annua* L. занесена до Китайської Фармакопеї [12] і використовується як засіб при різних лихоманках, включаючи малярію [13].

Висновки. Узагальнено інформаційну базу щодо хімічного складу, фармакологічної дії та застосування в медицині рослин представників роду *Artemisia*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Г.В. Під *Artemisia* L. (Asteraceae Bercht. & J. Presl) у флорі України: автореф. дис. ... канд. біол. наук: спец. 03.00.05 «Ботаніка». Київ, 2011. 20 с.
2. Molecular phylogeny of Subtribe Artemisiinae (Asteraceae), including *Artemisia* and its allied and segregate genera. Watson LE, Bates PL, Evans TM [et al.]. *BMC Evol Biol*. 2002. Vol. 2, № 17. P. 1–12.
3. Heywood V.H., Humphries C.J. Anthemideae systematic review. The Biology and Chemistry of the Compositae. London: Academic Press, 1997. 868 p.
4. Su X., Miller L.H. The discovery of artemisinin and Nobel Prize in Physiology or Medicine. *Science China Life sciences*. 2015. Vol. 58(11). P. 1175–1179.
5. Ethnomedical knowledge of plants used by Kunabi tribe of Karnataka. V.H. Harsha, S.S. Hebbar, G.R. Hegde [et al.]. *India Fitoterapia*. 2002. Vol. 73. P. 281–287.
6. Mohammadreza V.-R. Variation in the essential oil composition of *Artemisia annua* L. of different growth stages cultivated in Iran. V.-R. Mohammadreza. *Botany Research Journal*. 2008. Vol. 1, № 2. P. 33–35.
7. Kapelev I.G. Brief results from the introduction of essential oil plants of the wormwood genus. *Bulletin Gosudarstvennogo Nikitskogo Botanicheskogo Sada*. 1984. Vol. 54. P. 60–65
8. Essential Oil of *Artemisia annua* L.: An Extraordinary Component with Numerous Antimicrobial Properties. A.R. Bilia, F. Santomauro, C. Sacco. *J Evid Based Complementary Altern Med*. 2014. Vol. 2014. P. 1–7.
9. Bioassay-guided chromatographic isolation and identification of antibacterial compounds from *Artemisia annua* L. that inhibit *Clostridium perfringens* growth. E. Ivarsen, X.C. Fretté, K.B. Christensen [et al.]. *J AOAC Int*. 2014. Vol. 97, № 5. P. 1282–1290.
10. Kooy F., Sullivan S.E. The complexity of medicinal plants: The traditional *A. annua* formulation, current status and future perspectives. *Journal of Ethnopharmacology*. 2013. Vol. 150, № 1. P. 1–13.
11. Singh N., Lai H. Selective toxicity of dihydroartemisinin and holotransferin toward human breast cancer cells. *Life Sciences*. 2001. Vol. 70. P. 49–56.
12. Synergistic anti-cancer activity of the combination of dihydroartemisinin and doxorubicin in breast cancer cells. G.S. Wu, J.J. Lu, J.J. Guo [et al.]. *Pharmacol Rep*. 2013. Vol. 65, № 2. P. 453–459.
13. Secondary metabolites of *Artemisia annua* and their biological activity. R.S. Bhakuni, D.C. Jain, R.P. Sharma [et al.]. *Curr Sci*. 2001. Vol. 80, №1. P. 35–48.

Отримано: 16.11.2025

ФАРМАКОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ЕКСТРАКТІВ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ АСТРАГАЛ НА ТЕРИТОРІЇ НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

Рід *Astragalus* (бобові, Fabaceae) містить багато видів, частина яких зареєстрована в флорі НПП «Подільські Товтри». Екстракти різних видів роду демонструють багатогранні фармакологічні ефекти – імуномодуючі, антиоксидантні, гепатопротекторні, протизапальні, протидіабетичні, антивірусні та інші – обумовлені комплексом полісахаридів, сапонінів, флавоноїдів та інших вторинних метаболітів. Прямі дослідження місцевих видів парку обмежені, що вимагає комплексних фітохімічних, фармакологічних і консерваційних досліджень з урахуванням охоронного статусу

Ключові слова: рід *Astragalus*, поширення, представники.

Актуальність теми. Рід *Astragalus* – один із найбільш численних у родині Fabaceae; окремі види широко застосовуються в традиційній медицині (наприклад *A. membranaceus* у традиційній китайській медицині). Наукові дослідження останніх десятиліть систематизують багатий спектр біологічної активності екстрактів і виділених компонентів роду. Одночасно в Україні та на локальних територіях (зокрема в НПП «Подільські Товтри») зустрічаються види *Astragalus*, деякі з яких занесені до Червоної книги або мають обмежений ареал, що додає аспектів охорони при можливому використанні.

Мета публікації – розкрити фармакологічні властивості екстрактів представників роду Астрагал на території НПП «Подільські Товтри».

Виклад основного матеріалу дослідження. На території національного природничого парку Подільські Товтри популяція роду *Astragalus* налічує 9 видів *Astragalus asper* Jacq., *Astragalus austriacus* Jacq., *Astragalus cicer* L., *Astragalus danicus* Retz., *Astragalus dasyanthus* Pall., *Astragalus glycyphyllos* L., *Astragalus monspessulanus* L., *Astragalus onobrychis* L., *Astragalus ponticus* Pall. [1–4].

Основні класи біологічно активних компонентів, які виявляють у різних видах *Astragalus*: Полісахариди (особливо агломерати, так звані *Astragalus polysaccharides* – APS) – підсилюють імунну відповідь, мають антиоксидантні властивості, Сапоніни (тритерпенові глікозиди, в т.ч. астрагалозиди) асоційовані з імуномодуючою та кардіопротекторною активністю. Флавоноїди та фенольні сполуки – антиоксиданти і протизапальні агенти. Інші сполуки: амінокислоти, мінерали, ліпіди, тощо – які разом визначають фармакологічний профіль екстрактів [2, 7].

Ключові фармакологічні властивості різних видів *Astragalus*):

1. Імуномодуюча дія. APS та інші компоненти стимулюють проліферацію лімфоцитів, підвищують продукцію цитокінів та активність клітинного імунітету. Це одна з найпоширеніших знахідок у літературі.
2. Антиоксидантний та протизапальний ефекти. Екстракти зменшують індекси оксидативного стресу, підвищують активність антиоксидантних ферментів і знижують рівні запальних маркерів у модельних дослідженнях.
3. Гепатопротекторна дія. Дані на тваринних моделях показують захист печінки від токсичних уражень (зниження трансаміназ, гістологічне покращення).

4. Антивірусна та антимікробна активність. Окремі компоненти показують інгібування вірусів і антимікробну активність *in vitro*; проте клінічні дані обмежені.

5. Антидіабетичні та кардіопротективні ефекти. Деякі дослідження вказують на позитивний вплив на метаболізм глюкози і серцево-судинну систему [3–5].

Висновки. Рід *Astragalus* – перспективне джерело біоактивних сполук з доведеними фармакологічними ефектами. Місцеві таксони НПП «Подільські Товтри» потенційно можуть також містити речовини з медичним значенням, але наразі бракує спеціалізованих досліджень для цих видів. Вкрай важливо поєднати фітохімічні та фармакологічні дослідження з принципами охорони та сталого використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарчук О.П. Морфологобіологічні особливості насіння рослин видів роду *Astragalus* L. (Fabaceae), інтродукованих у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 10–13.
2. Ілюстрований довідник з морфології квіткових рослин: навчально-метод. посібник / С.М. Зиман, С.Л. Мосякін, О.В. Булах [та ін.]. Ужгород: Медіум, 2004. 156 с.
3. Любінська Л.Г. Юглічек Л.С. Лісова флора Хмельницької області. *Енциклопедія лісового господарства Хмельниччини*. Хмельницький: ТОВ «Поліграфіст-3», 2020. С. 209–243.
4. Рахметов Д.Б. Теоретичні та прикладні аспекти інтродукції рослин в Україні: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2011. 398 с.
5. Yuan S.L., Piao X.S. [et al.] Effects of dietary *Astragalus* polysaccharide on growth performance and immune function in weaned pigs. *Animal Science*. 2006. Vol. 82. P. 501–507. DOI: <https://doi.org/10.1079/ASC200653>
6. Keskin C., Kacar S. Fatty acid composition of root and shoot samples of some *Astragalus* L. (Fabaceae) taxa growing in the east and south-east of Turkey. *Turkish Journal of Biology*. 2013. Vol. 37. P. 122–128. DOI: <https://doi.org/10.3906/biy-1203-2>
7. Rios J.L., Waterman P.G. A review of the pharmacology and toxicology of *Astragalus*. *Phytotherapy Research*. 1997. Vol. 11. P. 411–418.

Отримано: 16.11.2025

Євгеній МОРОЗІЮК,

здобувач вищої освіти третього рівня 4 року навчання
спеціальності 091 Біологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-5398-4209>

ПРЕДСТАВНИКИ РОДУ *LEMNA* L У ФЛОРІ НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

У статті розглянуто видове різноманіття представників роду *Lemna* L. у флорі Національного природного парку «Подільські Товтри». Наведено коротку характеристику морфологічних, екологічних і флористичних особливостей видів, проаналізовано їх поширення в межах гідрофільних екосистем парку, а також окреслено роль ряски в екосистемах та можливості її використання у біоіндикації та біотехнології.

Ключові слова: *Lemna*, ряска, флора, водойми, Подільські Товтри, біоіндикація, фітобіомаса.

Актуальність теми. Національний природний парк «Подільські Товтри» є одним із найбільших природоохоронних об'єктів України, створений з метою збереження унікальних

природних комплексів Поділля, зокрема водно-болотних екосистем, які відзначаються значним флористичним різноманіттям. Флора території нараховує 34 видів вищих водних та прибережно-водних рослин, що належать до 31 роду, 18 родин, 12 порядків, 3 класів (*Equisetopsida*, *Liliopsida* та *Magnoliopsida*) та 2 відділів (*Equisetophyta* та *Magnoliophyta*). У складі гідрофільної флори парку важливе місце займають представники родини- *Lemnaceae*), зокрема рід *Lemna* L.

Мета публікації – розкрити місце представників роду *Lemna* L. у флорі НПП «Подільські Товтри».

Виклад основного матеріалу дослідження. *Lemna* L. – це дрібні плаваючі рослини, які відіграють значну роль у біологічному очищенні водойм, колообігу поживних речовин, формуванні мікробіоценозів і як кормова база для водоплавних птахів. Дослідження видового складу *Lemna* на території НПП «Подільські Товтри» є важливим для розуміння структури флори гідрофітів, стану водних екосистем і можливостей екологічного моніторингу.

Рід *Lemna* L. належить до родини *Lemnaceae* і включає понад 10 видів у світовій флорі. В Україні зареєстровано близько 5 видів, більшість з яких трапляються і на території НПП «Подільські Товтри».

Типовою рисою ряски є наявність сплюснутих зелених тіл – фрамів (пластинок), що плавають на поверхні води та несуть одну коротку корінь. Розмноження переважно вегетативне, завдяки чому популяції швидко нарощують біомасу.

На підставі флористичних досліджень у межах території парку та прилеглих районів Поділля виявлено такі види роду *Lemna*:

***Lemna minor* L. (Ряска мала)** Найпоширеніший вид у водоймах парку. Росте в стоячих або слабопроточних водоймах: заплавних озерах, староріччях, ставках, прибережних зонах річок Дністер, Смотрич, Тернава. Виступає важливим компонентом у біоценозах із *Spirodela polyrhiza* та *Wolffia arrhiza*.

***Lemna trisulca* L. (Ряска триборозенчаста)** Менш поширена, трапляється у чистіших, проточних або глибших ділянках водойм. Має ниткоподібні пластинки, які занурюються під поверхню води. Вказує на відносно сприятливий гідрохімічний стан водойм.

***Lemna gibba* L. (Ряска горбата)** Зустрічається спорадично у тепліших, стоячих водах, де розвиваються евтрофні умови. Пластинки товсті, опуклі, що дозволяє легко відрізнити вид від *L. minor*. Часто утворює змішані ценози з *L. minor* і *Spirodela polyrhiza*.

Ряски є типовими мешканцями евтрофних або мезотрофних водойм. Вони чутливо реагують на зміну температури, вмісту азоту, фосфору та органічних речовин, тому можуть служити біоіндикаторами забруднення.

L. minor і *L. gibba* частіше трапляються у водоймах із підвищеним вмістом біогенних елементів.

L. trisulca віддає перевагу чистішим, слабо проточним водам.

Висновки. Таким чином, співвідношення цих видів може слугувати показником трофності водойм і стану водних екосистем у межах НПП. Попри малу кількість видів, рід *Lemna* має значну індикаційну та екологічну цінність. Його представники легко реагують на антропогенне навантаження, тому можуть бути використані у моніторингових програмах, як біоіндикатори стану водних об'єктів НПП «Подільські Товтри».

Крім того, враховуючи тенденцію евтрофікації водойм парку, спостереження за видовим складом ряски може допомогти у своєчасному виявленні деградаційних процесів і розробленні заходів екологічного менеджменту. У флорі НПП «Подільські Товтри» виявлено щонайменше три види роду *Lemna*: *L. minor*, *L. gibba*, *L. trisulca*, які утворюють стабільні ценози у стоячих і слабопроточних водоймах. Представники роду *Lemna* відіграють важливу роль у водних екосистемах, виконуючи функції біофільтрів і біоіндикаторів.

Флора парку вимагає постійного моніторингу та спостереження за динамічними процесами рослинного покриву внаслідок зовнішніх та внутрішніх факторів довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козак М.І. Нові місцезнаходження *Nymphoides peltata* (S.G.Gmel.) O. Kuntze (*Menyanthaceae*) на території України. *Український ботанічний журнал*. 2006. № 1. С. 31–37.
2. Козак М.І. Вища водна рослинність Західного Поділля (Порядок *Lemnetalia*). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія Біологія*. 2006. № 3–4. С. 11–18.
3. Козак М.І. Водно-болотні угіддя Західного Поділля: стан та особливості рослинного покриву. *Актуальні проблеми ботаніки та екології. Вип. 9. Матеріали конференції молодих вчених ботаніків*. Канів, 2004. С. 108–110.

Отримано: 16.11.2025

Андрій ПАКУЛЯК,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 091 Біологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-9552-9610>

СУЧАСНИЙ СТАН І ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ ФЛОРИСТИЧНОГО РІЗНОМАНІТТЯ ВАПНЯКОВИХ КАР'ЄРІВ НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

Розглянуто сучасний стан і шляхи відновлення флористичного різноманіття вапнякових кар'єрів Національного природного парку «Подільські Товтри». Для відновлення біотопів пропонується поєднання природного та штучного способів ренатуралізації.

Ключові слова: флора, кар'єри, національний природний парк «Подільські Товтри», рекультивація.

Актуальність теми. Національний природний парк «Подільські Товтри» належить до найбільших природоохоронних територій України, відомий унікальними геологічними утвореннями вапнякових товтр і високим флористичним різноманіттям [3]. Водночас у межах парку розташована значна кількість кар'єрів, які стали осередками антропогенної трансформації природних екосистем. Відвали вапняку та відпрацьовані ділянки формують специфічні елементи техногенного ландшафту, що вирізняються порушенням ґрунтового покриву, змінами рельєфу та мікроклімату, що зумовлює деградацію рослинності. Такі території часто заселяються адвентивними та інвазійними видами, які поступово витісняють аборигенні компоненти флори. Важливою екологічною проблемою розробки вапнякових

кар'єрів є зникнення ендемічних і рідкісних видів, занесених до Червоної книги України [1]. Отже, питання збереження та відновлення природної флори на порушених ділянках є актуальним і потребує комплексного підходу.

Мета публікації – аналіз сучасного стану і шляхи відновлення флористичного різноманіття вапнякових кар'єрів Національного природного парку «Подільські Товтри».

Виклад основного матеріалу. Інвентаризацію флори на ділянках Закупнянського кар'єру здійснювали за маршрутним методом, геоботанічний опис – за методикою Браун-Бланке.

В результаті дослідження з'ясовано, що неосвоєні території, розташовані поблизу кар'єру, свідчать, що до початку гірничих розробок рослинний покрив характеризувався лучно-степовими та кальцефільними видами. Порівняльний аналіз проєктивного покриття видів у техногенних і природних екосистемах показав, що на порушених ділянках переважають рудеральні та інвазійні елементи флори. Цей факт необхідно враховувати під час формування відновлених екосистем, зокрема шляхом зміцнення ценопопуляцій типовими домінуючими видами [2, 4].

За даними наукових джерел, відновлення порушених біотопів, флори та рослинності здійснюється як природним, так і штучним шляхом. Природний спосіб передбачає мінімальне втручання людини, тоді як штучний – активні дії з формування нових фітоценозів. Перспективним підходом вважається комбінований метод ренатуралізації, коли частину території залишають для спонтанної сукцесії, а іншу – піддають керованій рекультивациі із використанням місцевих видів рослин [6, 7]. Основні етапи реалізації фітоландшафтної рекультивациі включають:

1. Технічну підготовку території, зокрема формування штучних терас на схилах, засипання відпрацьованих ділянок і вирівнювання поверхні.
2. Відновлення природних компонентів ландшафту та забезпечення умов для їх подальшого сталого функціонування.
3. Розробку та впровадження проєктів альтернативного використання територій без видобутку ресурсів, зокрема для рекреаційних і освітніх цілей.

Для прискорення формування стійких екосистем у межах відпрацьованих кар'єрів доцільно застосовувати послідовне занесення насіннєвого матеріалу: спочатку лучних і лучно-степових трав'янистих видів, характерних для Поділля; на наступному етапі – регіонально рідкісних видів Хмельницької області; а на завершальному – рослин, занесених до Червоної книги України. Додатково ефективним є використання сінної трухи з багатих флористично лучно-степових або кальцепетрофітних ділянок, що сприяє природному заростанню [5].

Важливою складовою процесу збереження та відновлення флори у вапнякових кар'єрах є залучення громадськості. Це може включати організацію екскурсій і просвітницьких заходів, підготовку інформаційних матеріалів про цінність флори кар'єрів, волонтерські акції із висіву місцевих видів, а також співпрацю з адміністрацією НПП «Подільські Товтри», науковцями й органами місцевого самоврядування у розробленні програм збереження біорізноманіття.

Висновок. Таким чином, вапнякові кар'єри НПП «Подільські Товтри» водночас виступають осередками деградації та потенційними центрами відновлення флористичного різ-

номаніття. Застосування комбінованої стратегії ренатуралізації сприятиме відновленню кальцефільної флори й підвищенню екологічної стійкості ландшафтів Поділля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисик Г.І., Фадєєва Т.Ю., Воловик В.М. Антропогенізація ландшафтів Поділля. Вінниця: Твори, 2019. 276 с.
2. Любінська Л.Г., Юхлічек Л.С. Флора Хмельниччини: навч. посіб. Хмельницький: Поліграфіст, 2017. 224 с.
3. Національний природний парк «Подільські Товтри». URL: <https://www.tovtry.com/en/info/index.html> (дата звернення: 15.09.2025).
4. Пакуляк А.Ю., Любінська Л.Г., Григорчук І.Д., Любінський О.І. Фітоіндикаційний аналіз рослин антропогенно трансформованих кар'єрів НПП «Подільські Товтри». *Розведення і генетика тварин*. 2025. Вип. 70. С. 179–184. DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.70.16>
5. Novak J., Konvička M. Proximity of valuable habitats affects succession patterns in abandoned quarries. *Ecological Engineering*. 2006. Vol. 26, No. 2. P. 113–122.
6. Prach K., Pyšek P. Using spontaneous succession for restoration of human-disturbed habitats: Experience from Central Europe. *Ecological Engineering*. 2001. Vol. 17, No. 1. P. 55–62.
7. Tropek R., Kadlec T., Karesova P., Spitzer L., Konvicka M. Spontaneous succession in limestone quarries as an effective restoration tool for endangered arthropods and plants. *Journal of Applied Ecology*. 2010. Vol. 47, № 1. P. 139–147. URL: <https://www.jstor.org/stable/25623146>

Отримано: 16.11.2025

Олександр ПУЧКА,

здобувач третього рівня вищої освіти

спеціальності 091 Біологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0007-7817-0797>

ОХОРОНА ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

У статті розглядається основні аспекти щодо охорони і збереження біорізноманіття в контексті оцінки та відновлення природних комплексів.

Ключові слова: біорізноманіття, екосистема, моніторинг, навколишнє середовище, природоохоронні заходи.

Актуальність теми. Актуальність теми зумовлена важливою функцією біорізноманіття у підтримці екосистем, які, в свою чергу, впливають на людське суспільство та економіку.

Охорона та збереження біорізноманіття є важливою складовою наукової та практичної діяльності будь-якої розвиненої країни. Цей процес дорогий, процесуально тривалий і потребує правового врегулювання. Збереження виду від вимирання є важливою передумовою збереження екологічної рівноваги, у довгостроковій перспективі це є запорукою існування людства [1, 7].

Мета публікації – обґрунтування важливості заходів зі збереження і відновлення біорізноманіття та підтримки екосистем в умовах зростаючого антропогенного тиску, погіршення стану навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усвідомлення ролі біорізноманіття в екосистемних послугах має ключове значення для вирішення актуальних екологічних і соціальних проблем. Екосистемні послуги, включаючи забезпечення (наприклад, їжею, водою), регулювання (клімату, боротьба з повеннями), підтримку (кругообіг поживних речовин, запилення) та культурні (рекреаційні, естетичні) послуги, є життєво важливими для добробуту та економічного зростання людини. Тому оцінка, збереження та відновлення біорізноманіття має важливе значення для підтримання функціонування екосистем та забезпечення сталого надання екосистемних послуг для населення [4, 7, 9].

Моніторинг лісових екосистем є важливою складовою наукової діяльності НПП «Гуцульщина». Він дозволяє відстежувати реакцію природних екосистем на кліматичні зміни, різні види антропогенного навантаження і прогнозувати напрямки таких трансформацій [2].

Ліси Національного природного парку «Синевир» – це один із найважливіших факторів в екологічній рівновазі верхньої частини Тереблянської долини гірського рельєфу, що мають виняткову цінність. Важливість цих лісів з погляду на їх значимість в аспекті водоохоронних, водорегулювальних, ґрунтозахисних, кліматоутворювальних та протиерозійних властивостей, не можна переоцінити тому, що вони регулюють водний режим і збагачують атмосферу киснем, отже мають важливе життєве та господарське значення для даного регіону [3].

Забруднення від промислових, сільськогосподарських та побутових джерел ще більше руйнує екосистеми і загрожує життю та збереженню видів і екосистем. Інвазивні види становлять ще одну суттєву загрозу біорізноманіттю, оскільки вони можуть витіснити місцеві біологічні види, порушити екологічні процеси та змінити цілі екосистеми. Зміна клімату посилює ці загрози, обумовлюючи інший температурний режим і режим опадів, що призводить до порушень у розподілі видів, змін у фенології та збільшення частоти й інтенсивності екстремальних погодних явищ [4, 8].

Сучасні масштаби негативного впливу на навколишнє середовище внаслідок суспільного природокористування є вже настільки значними, що порушена саморегуляція стану та погіршена якість природної системи, безумовно, потребують активного позитивного (екологічного та конструктивного) впливу на неї антропогенної системи, спрямованого на відновлення, збереження, сталий розвиток компонентів природного середовища та екосистеми у цілому [5].

Оцінка, збереження та відновлення біорізноманіття є важливими завданнями, які вимагають узгоджених дій та співпраці на місцевому, національному та глобальному рівнях. Захищаючи біорізноманіття та сприяючи стійкій взаємодії між людиною і природою, стає можливим збереження біологічного різноманіття на планеті для сучасних і майбутніх поколінь [4].

Серед основних ідей екосистемного підходу можна назвати такі: – екосистеми функціонують у широкому діапазоні: від дуже локального виміру до глобального, що необхідно чітко розрізняти; – екосистеми надають послуги, які є основними в людській діяльності, тому необхідно забезпечити, щоб стале надання цих послуг не порушувалося через пошкодження функцій екосистем; – людство є інтегральною частиною екосистем; – людина має бути в центрі управління біорізноманіттям, що означає необхідність застосування інтегрованих колективних підходів до визначення важливих питань і подальшого їх урахування в екосистемному управлінні [6].

Висновки. Сучасні підходи і методи збереження біорізноманіття спрямовані на забезпечення сталого використання, збереження, підтримання і відновлення біологічних видів на

всіх рівнях їх існування. Пріоритетним є збереження біорізноманіття на екосистемному рівні, тобто всієї сукупності екосистем, у т. ч. глобальної екосистеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пасайлюк М.В., Сухомлин М.М., Gryganskyi A.P., Fontana N.M., Пліхтяк Л.М. Світовий досвід охорони біорізноманіття. *Аспекти збереження природних екосистем в сучасних умовах природоохоронного менеджменту*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-й річниці НПП «Гуцульщина». Косів: ПП Павлюк М.Д., 2022. С. 151–154.
2. Томич М.В., Лосюк В.П., Данилик І.М.. Моніторинг лісових екосистем НПП «Гуцульщина». *Аспекти збереження природних екосистем в сучасних умовах природоохоронного менеджменту*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-й річниці НПП «Гуцульщина». Косів: ПП Павлюк М.Д., 2022. С. 191–196.
3. Ярема Ю.М, Беца В.Л., Нірода Т.М., Нанинець М.В., Субота Г.М. Охорона і збереження лісових екосистем та їх раритетне видове різноманіття, що формують рідкісні рослинні угруповання. *Аспекти збереження природних екосистем в сучасних умовах природоохоронного менеджменту*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-й річниці НПП «Гуцульщина». Косів: ПП Павлюк М.Д., 2022. С. 233–238.
4. Безлатня Л.О., Матківський М.П., Лозінська Т.П. Біорізноманіття як основа екосистемних послуг: оцінка, збереження та відновлення. *Таврійський науковий вісник*. № 135. Частина 1. Землеробство, рослинництво, овочівництво та баштанництво. С. 12–19.
5. Веклич О.О. Сутність і зміст концепту «Екосистемний підхід» в економічній науці. *Економіка України*. 2017. № 12(673). С. 52–67.
6. Веремієнко С.В., Кравченко В.Я. Міжнародно-правова охорона біорізноманіття у контексті екосистемного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 160–163.
7. Сафранов Т.А., Чугай А.В., Ільїна В.Г. Екосистемні послуги водно-болотних угідь Одеської області. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2023. № 1. С. 84–93.
8. Чайка В.М., Лісовий М.М., Мухаммед М.З. Основні екологічні чинники збіднення природного біорізноманіття України. *Агроекологічний журнал*. 2018. № 3. С. 66–69.
9. Суєтнов Є.П. Екосистемний підхід як основа Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. *Екологічне право*. 2020. № 1. С. 24–30.

Отримано: 16.11.2025

СЕКЦІЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Володимир БОНДАР,

*здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта*

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-8835-1176>

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглянуто методику вивчення здоров'язбережувальної компетентності осіб з особливими освітніми потребами. Проаналізовано особливості проведення психолого-педагогічної діагностики з учнями з ООП. Здійснено підбір орієнтовних методик для вивчення здоров'язбережувальної компетентності.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, учні з особливими освітніми потребами, діагностика, методика, тест.

Актуальність теми. Діагностика здоров'язбережувальної компетентності учнів з особливими освітніми потребами є важливим напрямом роботи зі здоров'язбереження учнів. Результати діагностики враховуються при складанні корекційно-розвивальних програм та впливають на успіх проведення заходів з формування здоров'язбережувальної компетентності учнів з особливими освітніми потребами.

Метою публікації є проаналізувати методику вивчення здоров'язбережувальної компетентності в учнів з ООП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незначна кількість останніх досліджень з проблеми здоров'язбережувальної компетентності учнів з ООП виконано такими вченими: І.В. Бобренко, К.Й. Будогазі, В.О. Доценко, С.Р. Замрозевич-Шадріна, М.В. Забара, Л.О. Волинська, І.В. Гладченко, Е.О. Жигульова, Л. Козіброда, А.В. Козлов, А.В. Михальський, Ю.А. Михальська, М.В. Пархоменко, О.В. Ревуцька, І.В. Харченко, Т.В. Чиркова, О.В. Ялова та ін. [1-5].

Для вивчення здоров'язбережувальної компетентності немає універсального психодіагностичного тесту, тому що здоров'язбереження є комплексним феноменом. Тому в нашому дослідженні буде описано систему методів, що допоможуть вивчити здоров'язбережувальну компетентність, як здібність особистості уважно ставитися до свого здоров'я і здоров'я оточуючих.

Діагностика здоров'язбережувальної компетентності передбачає оцінювання рівня знань, вмінь, навичок та ставлення особистості щодо збереження та зміцнення свого здоров'я та здоров'я інших. Під час проведення діагностики важливо проаналізувати знання учнів щодо здорового способу життя, оцінити навички самостійності при догляді за своїм здоров'ям, визначити здатності особистості застосовувати знання і вміння в повсякденних ситуаціях.

Діагностика рівня сформованості здоров'язберезувальних компетентностей учнів з ООП проводиться із застосуванням методів бесіди з учнем та його батьками, педагогічне спостереження за учнем, опитування педагогів і батьків (анкетування, інтерв'ю), психодіагностичні методики. При відборі методик варто враховувати особливості психофізичних порушень учнів з ООП.

Спостерігають за змінами знань в учнів щодо здоров'язбереження під час вивчення дисциплін «Я досліджую світ» (молодші школярі), «Основи здоров'я», українська література, фізична культура.

Бесіду можна проводити під час уроків та виховних годин з учнями, бесіду проводять також з батьками під час батьківських зборів. Анкетування найчастіше відбувається серед педагогів, які навчають учня. Вони можуть оцінити рівень знань про здоров'я в учнів, умінь та навичок здоров'язберігаючої поведінки учнів

При діагностиці здоров'язберезувальної компетентності учнів з ООП потрібно вивчити емоційний стан в учнів, який є показником психоемоційного здоров'я. Це можна зробити з допомогою методики «Кольоропис», кольорового тесту М. Люшера, методики «Емоційна ідентифікація», що будуть адаптовані, наприклад, для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Ці методики дозволяють визначити емоційну компетентність, вміння виражати свої емоції та контролювати їх.

Для дослідження розвитку мотиваційно-ціннісного критерію здоров'язберезувальної компетентності застосовують анкету «Мотивація до здорового способу життя». Уточнити уявлення про здоров'язбереження можна з допомогою опитувальника «Дослідження уявлень про здоровий спосіб життя». Для вивчення орієнтації учня на здоровий спосіб життя можна використати «Анкету самооцінки стану здоров'я».

Вважаємо, що важливим аспектом є діагностика здоров'язберезувальної компетентності педагогів, які формують цей вид компетентності у дітей з ООП. Вони повинні бути прикладом здоров'язберезувальної поведінки для учнів і мати систему знань про методи збереження здоров'я. На нашу думку, для діагностики здоров'язберезувальної компетентності педагогів можна застосувати такі методики: анкета «Ваше здоров'я та самопочуття: оцінка показники якості життя» (SF-36 v2 Health survey), PSS – Шкала сприйнятого стресу, шкала стресу Холмса і Грея і ін.

Висновки. Отже, для вивчення здоров'язберезувальної компетентності учнів з ООП застосовуються такі методи: спостереження, бесіда, анкетування, опитування, вивчення документації, психодіагностичні тести. Кожен з цих методів потрібно проводити із врахуванням особливостей психофізичних порушень учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Будогазі К. Використання прийомів здоров'язберезувальних технологій у корекційній роботі вчителя-дефектолога. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців*. 2021. С. 17-22.
2. Доценко В. Здоров'язберезувальна діяльність у спеціальних закладах для дітей з особливими освітніми проблемами. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти*. 2023. С. 88-91.
3. Михальський А., Жигульова Е., Михальська Ю. Здоров'язберезувальні технології при роботі з дітьми із особливими освітніми потребами. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2020. 228 с.

4. Ревуцька О., Пархоменко М., Інноваційний потенціал здоров'язбережувальних педагогічних технологій в спеціальній освіті. *Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти*. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2023. С. 186-191.
5. Ялова О., Чиркова Т. Здоров'язбережувальні технології як засіб освіти та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. *Дитина з особливими потребами*. 2019. С. 12-16.

Отримано: 18.11.2025

Андрій БУШЛЯКОВ,

здобувач третього рівня вищої освіти 2 року навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-2801-8971>

СТАН ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена результатам вивчення тенденцій і особливостей фізичної активності учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями.

Ключові слова: фізична активність, діти, початкова школа, інтелектуальні порушення.

Актуальність теми. Забезпечення повноцінного різнобічного розвитку та освіти дитини з інтелектуальними порушеннями сьогодні є одним із провідних напрямів модернізації їх організаційно-методичного забезпечення [2; 4]. У аспекті зазначеного важливою є мовленнєва діяльність таких дітей під час навчання у початковій школі, оскільки практично жодна компетентність, що визначені для початкової школи як першочергові, не формуються без участі мовлення [1; 4].

На сучасному етапі певного прогресу досягнуто у теоретичних аспектах та певною мірою у забезпеченні педагогів дієвими розробками. При цьому окремі вітчизняні дослідники [3; 5] акцентують увагу на доцільності та ефективності використання фізичної активності в освітньому процесі взагалі та на заняттях із мовленнєвої діяльності. Відзначається важлива роль такої активності як засобу вирішення різних за змістом завдань освітнього процесу [6; 7]. Крім цього, у розвинутих країнах набуває поширення і практичного застосування концепція навчання дітей за допомогою тіла – «embodied learning» [8]. У зв'язку з цим особливої важливості набувають дані про розвиток психічних функцій, функціональних можливостей і рухових характеристик дітей із інтелектуальними порушеннями, оскільки вони є засадничими при формуванні адекватного змісту фізичної активності. Зазначене свідчить про актуальність досліджень в означеному науковому напрямі.

Мета публікації – визначення тенденцій і особливостей фізичної активності учнів початкової школи з інтелектуальними порушеннями, які мають освітні проблеми з мовленнєвою діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні взяли участь 18 дівчаток та 16 хлопчиків 10-11 років, які були учнями спеціальних закладів загальної середньої освіти. Діти мали інтелектуальні порушення та проблеми, пов'язані з мовленнєвою діяльністю. Ін-

формовану згоду на участь таких дітей надали їхні батьки. Щодо використаних методів дослідження, то основними були письмове опитування, педагогічний експеримент (констатувальний) та методи математичної статистики. Письмове опитування відбувалось із використанням скороченої форми міжнародного опитувальника про щоденну фізичну активність IPAQ-SF. Використання саме цього опитувальника було зумовлено тим, що він є найбільш поширеним поміж європейських науковців та відзначається високою надійністю і прийнятною валідністю [7]. При цьому брали до уваги те, що у випадку проблем із мовленнєвою діяльністю дитині важко зрозуміти зміст питань опитувальника. Це не сприяє наданню адекватних відповідей на питання, що зумовило необхідність залучення батьків і вчителів до бесід із дитиною для спільного оформлення правильної позиції. Питання стосувалися практики використання фізичних вправ у щоденній та тижневій фізичній активності.

Результати проведеного опитування свідчили, що у вибірці дівчаток та вибірці хлопчиків не було таких, хто протягом тижня не використовував у вільний від навчання час фізичну активність. Одне заняття використовувало 5,6% дівчаток та 12,5% хлопчиків, два заняття – відповідно 44,4% і 25%. Три заняття використовувало найбільше (50%) дівчаток, а відбувалися вони, переважно вдома. Аналогічну тенденцію виявили у хлопчиків: 62,5% реалізовувало три у тиждень заняття фізичною активністю, 25% – два, а найменша (12,5%) – лише одне заняття.

Виявили також, що реалізовані заняття відрізнялися тривалістю. Так в обох вибірках тривалість окремого заняття у найбільшій кількості дівчаток (55,5%) та хлопчиків (50%) не перевищувала 30 хв. Разом із тим, виявили іншу численну групу дівчаток та хлопчиків, у яких заняття тривали понад 60 хв, а саме 27,8% та 37,5% відповідно. Щодо наступного досліджуваного параметру фізичної активності (використання інших її форм організації), то він відзначався особливостями. Зокрема, поміж дівчаток не було таких, хто взагалі не використовував інші форми фізичної активності у вільний від навчання час. Поміж хлопчиків кількість таких становила 6,3%. Від однієї до двох годин у тиждень фізичну активність здійснювала найбільша кількість дівчаток та хлопчиків, а саме відповідно 38,8% та 31,2%. Проте, у понад два рази було більше дівчаток, ніж хлопчиків, які протягом тижня реалізовували фізичну активність понад три години, – 29,8% та 12,5% відповідно.

Висновки. Одним із перспективних напрямків модернізації навчання на заняттях із мовленнєвої діяльності дітей з інтелектуальним порушеннями, – використання концепції «embodied learning». Важливою тут є інформація про особливості розвитку, крім іншого, також фізичної активності. Обсяг фізичної активності протягом тижня у різних позаурочних формах, за винятком занять фізичними вправами вдома, у найбільшій кількості дівчаток (38,8%) і хлопчиків (31,2%) становить 60-120 хв. Дівчатка більше, ніж хлопчики, мотивовані на здійснення фізичної активності у різних формах організації. Хлопчики більше уваги приділяють сидячим видам діяльності, а деякі з пріоритетних видів діяльності – комп'ютерні ігри, виконання завдань різного змісту за допомогою комп'ютера, перегляд телевізора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боряк О.В. Діагностика, формування й корекція мовленнєвої діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку теорія і практика: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. 458 с.

2. Валецька А.І. Розвиток мовлення молодших школярів в умовах інклюзивного класу першого циклу навчання: кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2022. 119 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6928>
3. Домбровська Ж. Рух і мовлення: як фізична активність впливає на розвиток мови у дітей із ООП. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=sKx8vShH92Y>
4. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку: метод. посіб. / ред. О.В. Чеботарьової, О.І. Мякушко. Київ: ІСПП ім. Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
5. Мацієвич Т. «Embodied learning» як принцип навчання та стан його реалізації у шкільному фізичному вихованні. *Збірник наук. пр. молодих вчених Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: КПНУ імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 16. С. 59–61.
6. Chang H., Lin, T. Chiu Y., Chou C., Chen J., Pan C. Associations of physical fitness with sustained overt attention and academic performance in children with learning disabilities. *PeerJ*. 2025. 13. DOI: <https://doi.org/10.7717/peerj.19549>
7. Craig C.L., Marshall A. L., Sjöström M., Bauman A.E., Booth M.L., Ainsworth B.E., Pratt M., Ekelund U., Yngve A., Sallis, J.F. International physical activity questionnaire: 12-country reliability and validity. *Medicine & Science in Sports & Exercise*. 2003. 35. 1381–1395.
8. What is embodied learning? URL: <https://waag.org/en/article/what-embodied-learning/> (date of access: 02.10.2025).

Отримано: 18.11.2025

Тетяна ВАЛЬКО,

доктор філософії, асистент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2173-3428>

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПРИКЛАДНОГО ПОВЕДІНКОВОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розкрито теоретичні засади прикладного поведінкового аналізу (Applied Behavior Analysis – ABA) як ефективного методу розвитку пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями. Проаналізовано можливості використання методів АВА у корекційно-розвивальному процесі, визначено їхні переваги у формуванні навчальної мотивації, розвитку уваги, пам'яті та мислення. Обґрунтовано доцільність інтеграції принципів поведінкового підходу у систему спеціальної та інклюзивної освіти для підвищення ефективності педагогічного впливу.

Ключові слова: прикладний поведінковий аналіз, пізнавальна діяльність, інтелектуальні порушення, спеціальна та інклюзивна освіта.

Актуальність теми. Сучасна система спеціальної та інклюзивної освіти орієнтована на створення умов для максимальної реалізації потенційних можливостей дитини з інтелектуальними порушеннями, формування в неї базових пізнавальних умінь і навичок, необхідних для успішної соціальної адаптації. Одним із ключових завдань корекційно-розвиткової роботи є стимулювання пізнавальної активності, формування здатності до навчання, розвитку уваги, пам'яті, мислення, сприймання та мовлення (проблему досліджували І. Байдалюк, Т. Докучина, Н. Мельниченко, С. Удовиченко та інші). У зв'язку з цим зростає потреба у

впровадженні ефективних науково обґрунтованих технологій, які забезпечують індивідуальний підхід до дитини, ураховують її особливості розвитку та базуються на принципах доказової педагогіки. Одним із таких підходів є прикладний поведінковий аналіз.

Метою публікації є аналіз можливостей та переваг використання методів прикладного поведінкового аналізу у процесі розвитку пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прикладний поведінковий аналіз (Applied Behavior Analysis, АВА-терапія) є науковим підходом, що базується на принципах біхевіоризму і спрямований на систематичне вивчення, прогнозування та зміну поведінки шляхом керування факторами зовнішнього середовища [3]. В основі цього підходу лежить припущення, що будь-яка поведінка є результатом навчання та може бути змінена за допомогою цілеспрямованого підкріплення. Згідно з визначенням Б. Скіннера, поведінка формується та підтримується її наслідками, а тому зміна умов підкріплення веде до зміни самої поведінки [3].

У сучасній корекційній педагогіці прикладний поведінковий аналіз розглядається як ефективна технологія формування соціально прийнятної, навчальної та пізнавальної поведінки у дітей з різними порушеннями розвитку, зокрема з інтелектуальними порушеннями. Його застосування дає змогу створити індивідуалізовану систему навчання, де кожна цільова навичка розбивається на послідовні етапи засвоєння, що забезпечує поступове формування складних видів діяльності. Цілеспрямоване використання методів прикладного поведінкового аналізу створює передумови для розвитку у дітей з інтелектуальними порушеннями таких пізнавальних процесів, як увага, сприймання, пам'ять, мислення, мовлення та навчальна мотивація [3].

Однією з основних переваг прикладного поведінкового аналізу є чіткість і структурованість навчального процесу. У роботі з дітьми з інтелектуальними порушеннями ця структурованість забезпечує передбачуваність середовища, знижує рівень тривожності та сприяє формуванню навчальної поведінки. Послідовне використання підкріплення дозволяє підвищити рівень пізнавальної активності дитини, підтримуючи її інтерес до виконання завдань і стимулюючи бажання досягати успіху. Крім того, методи АВА орієнтовані на об'єктивне вимірювання результатів. Це дає можливість педагогу чи корекційному фахівцю відстежувати динаміку розвитку пізнавальної діяльності дитини, оцінювати ефективність кожного етапу навчання й оперативно вносити зміни у програму втручання. Такий підхід сприяє формуванню у дітей базових навчальних навичок: уміння наслідувати, концентрувати увагу, виконувати інструкцію, диференціювати об'єкти за властивостями, узагальнювати, вирішувати прості когнітивні завдання.

Застосування методів прикладного поведінкового аналізу у процесі розвитку пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями має низку суттєвих переваг, а саме: забезпечує індивідуалізацію навчального процесу відповідно до рівня розвитку дитини; сприяє підвищенню мотивації до навчання завдяки використанню позитивних підкріплень; допомагає зменшити прояви небажаної поведінки, що перешкоджає пізнавальній діяльності; формує уміння саморегуляції та самоконтролю, які є основою пізнавальної активності; забезпечує етапне засвоєння пізнавальних дій, що веде до розвитку довільної уваги, логічного мислення й мовлення. Результати досліджень показують, що використання поведінкових методик позитивно впливає не лише на поведінкові прояви, але й на когнітивну сферу дітей з інтелектуаль-

ними порушеннями, оскільки систематичне підкріплення навчальної активності сприяє формуванню нових зв'язків між стимулом і дією, розширює обсяг засвоєних знань і вмінь. У процесі такого навчання дитина починає усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки, планувати свої дії, що, у свою чергу, підвищує рівень її пізнавальної самостійності.

Висновки. Таким чином, прикладний поведінковий аналіз є ефективним інструментом розвитку пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями, оскільки забезпечує цілісний, науково обґрунтований і доказово ефективний підхід до формування необхідних навчальних та когнітивних навичок. Його методи доцільно впроваджувати у практику спеціальної освіти, психолого-педагогічного супроводу та індивідуальних корекційних програм, що сприятиме підвищенню якості життя дітей і їх соціальної адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Докучина Т.О. Мотивація навчання як запорука стимулювання учнів до досягнення успіху. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2011. Вип. 8. С. 32-37. URL: <https://cutt.ly/qCjr88E>
2. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 312 с.
3. Cooper J.O., Heron T.E., Heward W.L. *Applied Behavior Analysis* (2-е вид.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2007. 752 с.

Отримано: 18.11.2025

Олексій ПОМИРЛЯНУ,

*здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта*

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-8539-0057>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглянуто проблему розвитку життєвих навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями, що охоплює самообслуговування, комунікацію, емоційну сферу та критичне мислення. Визначено, що у дітей з інтелектуальними порушеннями низький рівень сформованості життєвих навичок, що ускладнює пізнавальну активність, соціалізацію та інтеграцію в суспільство.

Ключові слова: життєві навички, критичне мислення, комунікативні навички, навички самообслуговування, діти з інтелектуальними порушеннями.

Актуальність теми. Життєві навички для дітей з інтелектуальними порушеннями є важливими для їхнього розвитку та соціалізації. Вони допомагають опанувати базові дії самообслуговування, сприяють формуванню адекватної самооцінки, мотивації та впевненості у власних діях, діти отримують можливість включатися у колективну діяльність і взаємодіяти з ровесниками. Саме тому їхнє цілеспрямоване формування є актуальним завданням спеціальної освіти та важливою умовою успішної інтеграції дітей у суспільство.

Метою публікації є теоретичний аналіз проблеми розвитку життєвих навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Життєві навички – це комплекс умінь і здібностей, які допомагають людині ефективно діяти в повсякденному житті, приймати рішення та взаємодіяти з іншими. Вони охоплюють комунікацію, критичне мислення, самоконтроль, уміння співпрацювати й вирішувати проблеми. Завдяки життєвим навичкам особистість здатна адаптуватися до змін, долати труднощі та зберігати психологічну рівновагу. Їх розвиток сприяє формуванню самостійності, відповідальності та впевненості у власних діях. У цілому життєві навички є фундаментом соціалізації та успішної реалізації особистості в суспільстві. Життєві навички виступають ключовим чинником успішної соціалізації та розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, роблячи їхнє життя більш самостійним і змістовним.

Питання розвитку життєвих навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями розглядалось у наукових працях вчених (А. Висоцька, В. Липа, С. Миронова, О. Чеботарьова та ін.).

Діти з інтелектуальними порушеннями мають низький рівень сформованості життєвих навичок, що проявляється у відсутності самостійності, цілеспрямованості та комунікативної активності.

Більшість першокласників з інтелектуальними порушеннями демонструють низький рівень сформованості навичок самообслуговування, що проявляється у відсутності самостійності, цілеспрямованості та послідовності навіть у простих діях. Учні залежні від дорослих та проявляють недостатню готовність до самостійної господарсько-побутової діяльності [1].

Емоційна сфера дітей з інтелектуальними порушеннями характеризується незрілістю, слабкою диференційованістю та ригідністю, що негативно позначається на їхній пізнавальній активності. Вплив інтелектуальних порушень на емоційний стан дітей значно ускладнює їхню соціальну адаптацію та інтеграцію в суспільство [3].

Що стосується розвитку комунікативних навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями, то варто відзначити, що у більшості дітей спостерігається низький рівень сформованості комунікативних навичок. Для них характерне уникання спілкування, небажання брати участь у колективній діяльності та обмеженість пізнавальних інтересів. Такі особливості негативно позначаються на їхньому загальному розвитку й значно ускладнюють процес соціалізації [2].

Варто відзначити, що навички критичного мислення є необхідними як для дорослих, так і для учнів, адже вони допомагають орієнтуватися в складному інформаційному середовищі та протистояти маніпуляціям. Особливої актуальності це набуває в умовах сучасних викликів, коли від здатності аналізувати й оцінювати інформацію залежить безпека та свідомість особистості. Тому формування критичного мислення у дітей з інтелектуальними порушеннями має стати важливим завданням педагогів, спрямованим на їхню соціалізацію та адаптацію до реалій сьогодення [4].

Висновки. Таким чином, розвиток життєвих навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями є ключовим чинником їхнього особистісного зростання та успішної соціалізації. Недостатній розвиток емоційної сфери та переважання негативних станів додатково ускладнюють їхню пізнавальну діяльність і соціальну адаптацію. Водночас життєві навички, зокрема критичне мислення, комунікація та самообслуговування, є фундаментом для формування впевненості, психологічної стійкості та готовності до майбутнього. Отримані результати підкреслюють необхідність системної педагогічної роботи, спрямованої на формування

базових умінь і розвиток самостійності дітей з інтелектуальними порушеннями, що й стане предметом нашого подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бугера Ю.Ю., Чопік О.В., Савчишина В.В. Особливості формування навичок самообслуговування у молодших школярів з порушеннями інтелекту. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип/ 48. Т. 1. С. 112–116.
2. Висоцька А., Чайка С. Вивчення стану сформованості комунікативних навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2021. № 4. С. 46–57.
3. Гриньова Н.В., Черній А.Л. Дослідження особливостей емоційної сфери дітей молодшого віку з порушенням розвитку інтелекту. *Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія*. 2025. С. 67–73.
4. Кравець Н.П., Конопацька О.С. Удосконалення критичного мислення на уроках української літератури в учнів з інтелектуальними порушеннями. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал*. 2024. № 11(45). С. 480–491.

Отримано: 18.11.2025

Андрій СЕМЕНЕЦЬ,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-5849-9592>

ГОТОВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглядається стан готовності здобувачів вищої освіти до роботи в інклюзивному середовищі. При цьому здійснена оцінка такої готовності як нормотипових студентів так і осіб з ООП. Розглянуті можливі шляхи покращення їх взаємодії.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти з особливими освітніми потребами, інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище.

Актуальність дослідження. В умовах сьогодення заклади вищої освіти все частіше стикаються з необхідністю надання освітніх послуг громадянам з особливими освітніми потребами, котрі спричинені фізичними, психологічними, соціальними та іншими чинниками. А відтак надзвичайно важливим питанням є готовність усіх здобувачів вищої освіти до діяльності в інклюзивному середовищі.

Мета дослідження полягала у визначенні ступеня готовності здобувачів вищої освіти до діяльності в умовах інклюзивного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка здобувачів вищої освіти з ООП вимагає комплексного підходу, котрий повинен бути заснованим на сприйнятті, усіма учасниками освітнього процесу необхідності створення в сучасних умовах безбар'єрного інклюзивного середовища. Важливою і однією з ключових при цьому є готовність самих здобувачів вищої освіти до діяльності в інклюзивному просторі [1].

Питання організації інклюзивного простору в закладах вищої освіти та готовності студентів до роботи в таких умовах висвітлюється в працях багатьох вітчизняних дослідників, зокрема: М. Гриньова, О. Губарь, Л. Малюта, Н. Пахомова, І. Стойко, Р. Шерстюк та інших. Проте дане питання, не зважаючи на велику увагу до нього, потребує подальшого поглибленого вивчення.

Нами було проведено дослідження рівня готовності здобувачів вищої освіти у формі анкетування, яке дозволило здійснити кількісний та якісний аналіз. При цьому оцінка здійснювалася за трьома критеріями: психологічним, когнітивним та поведінковим.

Дослідження у формі анкетування проводилися в двох групах здобувачів вищої освіти: нормотипові студенти та студенти з ООП.

За результатами констатувального експерименту можемо відмітити високу психологічну готовність усіх студентів до діяльності в інклюзивному середовищі з високим рівнем толерантності та відсутністю негативних стереотипів по відношенню до осіб з ООП (55%). З боку ж останніх відмічається висока суб'єктивна самостійність та відсутність стигматизації чи дискримінації.

Щодо когнітивної готовності слід зазначити, що нормотипові студенти загалом підтримують ідею створення інклюзивного освітнього простору (85,6%), проте спостерігається необізнаність і непоінформованість студентів в питаннях правової бази, принципів і суті безбар'єрності, способів взаємодії та особливостей комунікації з особами з ООП (60,5%). Студенти ж з ООП демонструють високий рівень обізнаності у своїх правах, та демонструють усвідомлення необхідності багаторівневого підходу до питання їх адаптації в освітній простір. Абсолютна їх більшість (91,2%) наголошують на доцільності створенні в закладах вищої освіти інклюзивних центрів підтримки, так як вважають що наявних в їхніх ЗВО соціально-психологічних служб, чи інших аналогічних структур є недостатнім.

В плані поведінкової готовності прослідковується розуміння студентами спільної відповідальності за створення належних умов інклюзивного середовища (53%), проте ініціативність їх невисока, 63% респондентів займають позицію невизначеності в питанні пропозицій щодо необхідних змін в покращенні безбар'єрності, що може бути свідченням відсутності особистого досвіду в спілкуванні та взаємодії з особами з ООП. Як не дивно певну пасивність в питанні покращення освітнього простору проявляють і самі студенти з ООП 62%, і це на фоні того, що лише 35,3% з них вважають освітній простір в їхніх ЗВО повністю безбар'єрним.

Покращенню рівня готовності учасників освітнього процесу до діяльності в інклюзивному освітньому середовищі повинна сприяти комплексна система їх виховання та інформування, адже створення такого середовища можливе лише тоді, коли усі її члени готові взаємодіяти толерантно та зважено. Цікавим в цьому плані є досвід Українського католицького університету, в якому створено сектор супроводу студентів з ООП, інтерактивний довідник з методичними рекомендаціями, діє постійна аплікаційна форма для подання пропозицій щодо покращення безбар'єрності. Систематично проводяться заходи, спрямовані на підтримку осіб з ООП, які дають можливість студентам з нормотиповим розвитком краще зрозуміти потреби своїх колег з ООП, свідомо обмеживши свої фізичні можливості, зокрема, до міжнародних днів жестових мов; дня людей з порушеннями слуху, дня людей з порушеннями зору та інших [3]. Що в значній мірі сприяє покращенню взаємодії між учасниками освітнього процесу, активізує їх зацікавленість в створенні безбар'єрного простору та підвищує готовність здобувачів до співіснування в інклюзивному середовищі.

Висновки. Отже, отримані результати дають підстави для більш глибокого вивчення готовності здобувачів вищої освіти в умовах інклюзивного середовища та розробці механізмів покращення взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу при здійсненні психолого-педагогічного супроводу осіб з ООП на основі досвіду ЗВО із сформованим інклюзивним середовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Губарь О.Г., Пахомова Н.Г., Гриньова М.В. Підготовка студентів з інвалідністю в умовах інклюзивного освітнього простору закладу вищої освіти: реалії та перспективи. *Inclusion and Diversity*. 2025. Вип. 6. С.-10-18 URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/inclusion/article/view/712/667> (дата звернення 10.11.2025 р.).
2. Шерстюк Р., Стойко І., Малюта Л., Інклюзивна освіта у закладі вищої освіти: реалії і можливості навчання ветеранів війни з особливими потребами. *Галицький економічний вісник*. 2024. Том 86. № 1. С. 205-216. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2024.01.205 (дата звернення: 11.11.2025).
3. Інклюзивність в УКУ. Український Католицький Університет. URL: <https://ucu.edu.ua/d/sao/bezbaryernist/> (дата звернення: 11.11.2025).

Отримано: 18.11.2025

Сергій СТАРИК,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-6972-0776>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІКТ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, що сприяє інтенсифікації освітнього процесу, розвитку навичок самостійної роботи та підвищенню ефективності засвоєння знань. Проаналізовано основні методологічні підходи до використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами.

Актуальність теми. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у роботі з дітьми відкриває можливості для застосування досягнень сучасних цифрових рішень, сприяє розвитку навичок самостійної роботи здобувачів у базах даних та мережі Інтернет, забезпечує інтенсифікацію освітнього процесу, покращує засвоєння знань і робить навчання більш цікавим та змістовним.

Метою публікації є теоретичний аналіз підходів до використання ІКТ у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання застосування ІКТ для забезпечення навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами (ООП)

знайшло відображення у наукових працях Г. Гордійчук, М. Кадемія, С. Кирильчук, В. Коваленко, Ж. Матюх, Ю. Носенко, І. Федоренко, С. Чеб, С. Чупахіна та ін. [1-4].

Методологічні підходи до використання ІКТ у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання ґрунтуються на принципах доступності, індивідуалізації, інтеграції, корекційно-розвивальної спрямованості та міждисциплінарної співпраці.

До основних методологічних підходів можна віднести наступні:

1. Особистісно-орієнтований підхід (передбачає використання ІКТ для врахування індивідуальних можливостей та освітніх потреб кожного учня та адаптацію навчальних матеріалів відповідно до їх потреб).

2. Інклюзивний підхід (передбачає забезпечення рівного доступу всіх учасників освітнього процесу до цифрових ресурсів та використання технологій альтернативної та додаткової комунікації).

3. Компетентнісний підхід (спрямований на формування у дітей з ООП ключових компетентностей (інформаційної, комунікативної, соціальної) та використання інтерактивних платформ для розвитку навичок співпраці).

4. Корекційно-розвитковий підхід (передбачає використання ІКТ як інструменту для розвитку когнітивних процесів та застосування спеціальних програм для логопедичної та психологічної підтримки).

5. Системний підхід (спрямований на інтеграцію ІКТ у всі компоненти освітнього процесу з акцентом на узгодженість дій педагогів, асистентів, психологів та батьків).

6. Діяльнісний підхід (передбачає використання ІКТ для активного залучення дітей до навчання через створення умов для практичного застосування знань у віртуальному та реальному середовищі).

Вони забезпечують адаптацію навчання, рівний доступ до ресурсів, розвиток ключових компетентностей, корекцію когнітивних процесів та інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами у соціальне середовище.

Висновки. Таким чином, методологічні підходи до використання ІКТ в інклюзивному навчанні дітей з ООП передбачають поєднання технологічних можливостей із педагогічними принципами. Це дозволяє не лише компенсувати труднощі у навчанні, а й створювати умови для розвитку особистості, соціалізації та формування життєвих компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дмітрієва О.І., Чопік О.В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні старшокласників з порушеннями інтелектуального розвитку. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 86. № 6. С. 30–51. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/issue/view/115>
2. Кирильчук С.М. Smart-технології в навчанні дітей з особливими потребами. *Звітна наукова конференція Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України*: зб. матеріалів наук. конф. Київ: ІТЗН НАПН України, 2017. С. 42–46.
3. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання: навчальний посібник / [А.В. Гета, В.М. Заїка, В.В. Коваленко та ін.]; за заг. ред. Ю.Г. Носенко. Полтава: ПУЕТ, 2018. 261 с.
4. Чупахіна С.В. Інформаційні технології у навчанні дітей з особливими освітніми потребами: можливості та обмеження. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2019. Вип. 1. С. 164–173.

Отримано: 18.11.2025

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Міхаїл БАСІСТИЙ,

*здобувач третього рівня вищої освіти 1 року навчання
спеціальності А4 Середня освіта (Фізична культура)*

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-9849-5098>

Артем ПОЧТАРЬОВ,

*здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)*

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-1122-2778>

ІСТОРИЧНЕ ФЕХТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглядається потенціал історичного фехтування як ефективного засобу фізичного виховання учнівської молоді. Проаналізовано його виховні, мотиваційні та розвивальні можливості в контексті фізичної підготовленості, дисципліни та інтересу до історико-культурної спадщини. Визначено основні педагогічні умови та принципи інтеграції історичного фехтування у систему позашкільного та шкільного фізичного виховання.

Ключові слова: історичне фехтування, фізичне виховання, учнівська молодь, мотивація до занять.

Актуальність теми. Сучасні підходи до фізичного виховання потребують пошуку таких форм і методів роботи, які б одночасно сприяли розвитку фізичних якостей, формуванню особистісних цінностей та підтриманню інтересу до занять [1]. Традиційні види спорту не завжди забезпечують належний рівень мотивації учнів, особливо в підлітковому віці, коли зростає потреба в самовираженні, командній взаємодії та відчутті історичної або культурної ідентичності.

Історичне фехтування – це не лише спортивно-тренувальна діяльність, а й культурно-освітній аспект, який сприяє фізичному розвитку, виховує наполегливість, дисципліну та інтерес до активного способу життя. Елементи змагання та звернення до історичної спадщини роблять процес тренувань емоційно привабливим і змістовним для учнів.

Впровадження історичного фехтування у систему шкільного фізичного виховання, зокрема у формі факультативних занять або гурткової роботи, відкриває можливості для формування нових підходів до розвитку фізичних і морально-вольових якостей учнів, а також забезпечує виховний ефект.

Метою публікації є теоретичне обґрунтування історичного фехтування як ефективного засобу фізичного виховання учнівської молоді, а також визначення педагогічних умов і напрямів його використання у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичне фехтування (Historical European Martial Arts, НЕМА) – це реконструкція бойових мистецтв середньовіччя та раннього нового часу на основі автентичних трактатів майстрів фехтування (Й. Ліхтенауера, Й. Мейера, Г. Тальгоффер та ін.). Вона передбачає відтворення технік бою з історично достовірною зброєю (мечем, шаблею, мессером, списом тощо) [2]. В процесі проведення занять зброя замінюється на відповідне тренувальне спорядження для дотримання принципів безпеки та педагогічної доцільності [3].

З точки зору фізичного виховання, історичне фехтування розвиває:

- координацію рухів і рівновагу, завдяки складній моторній структурі ударів, переміщень, роботі руками під час зіткнення зброї;
- силу, витривалість і швидкість реакції, адже бої вимагають постійної динаміки та зміни ритму;
- гнучкість і спритність, особливо у вправах із дворучною зброєю чи при переходах між стійками;
- навички ситуаційного аналізу, реактивного мислення, просторової орієнтації та прийняття тактичних рішень у динамічному середовищі;
- емоційно-вольову сферу, через виховання самоконтролю, рішучості, поваги до суперника [3, 4].

У педагогічній сфері фехтування виступає засобом формування внутрішньої дисципліни, честі та взаємоповаги. Відтворюючи історичні традиції лицарства, учні засвоюють норми етичної поведінки, що позитивно впливає на їхню соціалізацію.

Заняття історичним фехтуванням можна інтегрувати в шкільну гурткову роботу з фізичної культури. Такі заняття будуть ефективними при реалізації наступних педагогічних принципів:

- історико-культурна мотивація – поєднання фізичних вправ із вивченням історичних контекстів;
- ігрова форма тренування – створення умов для змагальної активності та командної взаємодії;
- безпечність та поетапність – поступове ускладнення технік, використання тренувальної зброї та захисного спорядження;
- рефлексивність – осмислення власного прогресу, порівняння технік і стратегій, формування самооцінки [3].

Передбачається, що участь у тренуваннях з історичного фехтування підвищить рівень фізичної підготовленості, сприятиме розвитку комунікативних навичок, особистісному зростанню та позитивно впливатиме на мотивацію до систематичних занять фізичною культурою.

Висновки. Історичне фехтування має потенціал стати ефективним засобом фізичного виховання, який поєднує рухову, виховну та культурно-пізнавальну складові. Його інтеграція в освітнє середовище може сприяти формуванню стійкої мотивації до занять фізичною культурою, розвитку особистісних якостей, самодисципліни та почуття національної приналежності.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичних рекомендацій щодо впровадження історичного фехтування в систему шкільної освіти, визначенні особливостей підготовки учнів та педагогічних умов формування рухових навичок засобами історичного фехтування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дикий О.Ю. Сучасні підходи до організації фізичного виховання школярів. *Педагогічний пошук*. 2019. № 1. С. 24–28.
2. Гринчишин Б.В. Історичне фехтування і наукове дослідження середньовічного озброєння: точки дотику. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2015. Том 18 № 9 С. 101-106. DOI: <https://doi.org/10.15421/1715184>
3. HEMA for Kids: Engaging and Educational Martial Arts Programs. 2024. URL: <https://www.theknightsarmoury.co.uk/blogs/news/hema-for-kids-engaging-and-educational-martial-arts-programs>
4. Klymenchenko V, Kryventsova I, Chamera M. Special abilities and qualities of young fencers aged 10-12 as criteria for success in sports. *Pedagogy of Health*. 2022. Vol. 1 № 2:54-8. DOI: <https://doi.org/10.15561/health.2022.0204>

Отримано: 11.11.2025

Олександр БОГАТОВ,

здобувач третього рівня вищої освіти 2 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-2913-6601>

ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ СПОРТИВНОЇ СЕКЦІЇ З ФУТЗАЛУ

Викладено позицію автора щодо модернізації організаційного та методичного забезпечення для підвищення ефективності у діяльності шкільної спортивної секції з футзалу.

Ключові слова: футзал, діти, організація, методики, спортивна секція, заклад середньої освіти.

Актуальність теми. Дослідження, спрямовані на навчання підлітків футзалу, часто здійснюють фахівці з фізичного виховання, спортивної педагогіки, психології спорту. Поміж іноземних науковців виокремлюються дослідження з питань навчання підлітків футзалу, зокрема у контексті тренувальних методик та педагогічних підходів.

Узагальнюючи матеріал різних джерел інформації відзначаємо, що дослідники вивчали різні питання тренування підлітків із футзалу, але акцентуючи значну увагу на фізичній, технічній і психологічній сторонах підготовки юних спортсменів із зазначеного виду. Наявна інформація є корисною, передусім у аспекті підґрунтя для педагогічних умов підвищення дієвості форм, засобів і методів спортивної діяльності під час навчання підлітків футзалу у шкільній спортивній секції.

Мета публікації – визначити за матеріалами різних джерел інформації загальні організаційні та методичні аспекти модернізації діяльності шкільної спортивної секції з футзалу для підвищення її ефективності у вирішенні поставлених завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз останніх публікацій дослідників засвідчив, що Richard Shulman вивчав аспекти спортивного розвитку дітей та підлітків у командних іграх, включаючи футбол і футзал. Його роботи фокусуються на психології спорту

та розвитку технічних навичок. Jean Côté – канадський дослідник, відомий своєю роботою в галузі спортивного розвитку молоді. Він досліджував питання розвитку спортивних навичок, у тому числі таких, що стосуються футболу та футзалу, враховуючи положення концепції «спортивного розвитку через компетенцію». Benno Nigg досліджує аспекти спортивного тренування та фізіологічні особливості тренувань дітей і підлітків. Хоча він більше відомий своїми роботами у спортивній медицині, його дослідження також охоплюють розвиток спортивних навичок, що важливо для футзалу. Garth Boomer – австралійський дослідник, який працює у галузі фізичної освіти та спорту. Вивчав дієвість методів тренувань підлітків із різних видів спорту, у тому числі футзалу. Щодо вітчизняних дослідників, то їх значно менше, відзначаємо, передусім Д. Левченка – українського дослідника, який працював над питаннями тренування дітей і підлітків у футболі й футзалі. Основні напрацювання дослідника – ефективні методи навчання і формування навичок у технічній підготовленості підлітків. Відзначаємо також напрацювання Д. Кулакова, спрямовані на підготовку майбутніх тренерів для секційної роботи з футболу та футзалу. С. Лукова та Г. Коломійцев вивчали питання саморегуляції спортивної діяльності підлітків узагалі та юних футболістів, зокрема.

Крім цього, у найбільш загальному вигляді основні аспекти проблеми навчання підлітків футзалу під час занять у шкільній спортивній секції стосуються, передусім методики навчання, де основними завданнями є вибір ефективних методик, що враховують вікові особливості дітей у підлітковий віковий період; використання ігрового методу та ігор, як засобу тренування, для підвищення мотивації; формування техніко-тактичних навичок у відповідності до рівня підготовленості підлітків.

Інший аспект досліджуваної проблеми стосується фізичного стану підлітків, тобто суттєвий позитивний вплив занять футзалом на характеристики, що об'єднує цей стан. У зв'язку з цим виокремлюються такі основні завдання: поліпшення загальної фізичної підготовленості, зокрема анаеробної витривалості, координації, швидкісних якостей; попередження травматизму; урахування особливостей кожного підлітка при використанні пропонувананих параметрів фізичного навантаження.

Наступними аспектами організаційного забезпечення є психологічний, соціалізації і виховання. Основними завданнями тут є: психологічний аспект – формування самодисципліни, відповідальності, командної взаємодії; робота з емоційним станом підлітків, подолання стресу і розвитку впевненості. Соціалізація та виховання передбачають: розвиток за допомогою гри комунікативних навичок; формування загальнолюдських цінностей, поваги до суперника, дотримання правил чесної гри. Для цього потрібно: усунути недоліки, що стосуються недостатньої матеріально-технічної бази; здійснити пошук шляхів мінімізації негативного впливу на результат обмеженого часу тренувань; підготувати кваліфікованих учителів фізичного виховання.

Іншою, але не менш важливою складовою, є методичне забезпечення шкільної спортивної секції з футзалу. Деякими з провідних напрямків тут є формування бібліотеки відео- та мультимедійних матеріалів, передусім із техніки виконання прийомів гри. Другим напрямком методичного забезпечення є архів рухливих ігор з елементами футзалу, сформований з урахуванням віку дітей. Третій напрямок повинен передбачати інформацію про критерії оцінювання досягнень юних спортсменів, передусім у технічній підготовленості. Ще один напрямок стосується проведення контрольних скринінгів із оцінювання стану розвитку рухових якостей. Основними у підлітковому віці та з урахуванням вимог до функціональних мо-

жливостей гравців у футзал будуть такі рухові якості: швидкісні, різні види координації, анаеробна та аеробно-анаеробна витривалість.

Висновки. Навчання підлітків футзалу в шкільній спортивній секції потребує комплексного підходу. Важливим для дієвості організаційного забезпечення є співпраця всіх педагогів закладу загальної середньої освіти з учителем фізичного виховання, батьками та адміністрацією закладу задля створення сприятливих умов у навчанні підлітків футзалу в спортивній секції.

Методичне забезпечення шкільної спортивної секції з футзалу доцільно орієнтувати на формування бібліотеки: відео-, мультимедійних матеріалів із техніки виконання прийомів гри, рухливих ігор для різних вікових категорій учнів, а також критеріїв оцінювання досягнень, контрольних скринінгів із оцінювання розвитку рухових якостей (швидкісних, різних видів витривалості та координації).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лукова С.В., Коломійцев Г.А. Саморегуляція спортивної діяльності підлітків. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 65. С. 154-169. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.65.09>
2. Методичні рекомендації до організації самостійної роботи та проведення практичних занять із навчальної дисципліни «Фізичне виховання (Тактика гри у футзал)» / уклад. Д.В. Кулаков. Харків: ХНУМГ імені О.М. Бекетова, 2022. 17 с.
3. Bergin, J., & Lagestad, P. Dropping Out or Continuing Playing – A Case Study of Adolescent's Motives for Participation in Football. *Sports*, 2023, 11(7), 128. DOI: <https://doi.org/10.3390/sports11070128>
4. Mendes, D., Travassos, B., Carmo, J. M., Cardoso, F., Costa, I., Sarmiento, H. Talent Identification and Development in Male Futsal: A Systematic Review. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 2022, 19, 10648. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph191710648>
5. Sanmiguel-Rodríguez, A., Arufe-Giráldez, V. Futsal in children and adolescents – a systematic review 2015-2020. *Physical Activity Review*, 2021, 9(2), 27-39. DOI: <https://doi.org/10.16926/PAR.2021.09.19>

Отримано: 11.11.2025

Владислав ВСТОШКІН,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-7341-949X>

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНИХ ПРОГРАМ ТРЕНУВАНЬ У ШКІЛЬНІЙ СЕКЦІЇ З БОКСУ НА РІВЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ХЛОПЧИКІВ 11-14 РОКІВ

Дослідження полягає у важливості повноцінного фізичного розвитку та атлетизму підлітків, що є головним завданням шкільних спортивних секцій. У рамках індивідуалізованих програм розвитку та спортивно-орієнтованих занять розглядається високий інтерес підлітків (11-15 років) до такого виду спорту, як бокс. При розробці боксерських тренувань необхідно враховувати соматотип підлітків як важливий критерій диференціації навантаження та біомеханічної складової, а для підвищення мотивації пропонується використовувати індивідуалізований підхід та інтеграцію ігрових елементів.

Ключові слова: фізичне виховання, фізична підготовленість, фізичний розвиток, індивідуалізація, підлітки, соматотипи, шкільний спорт, позаурочні форми, здоровий спосіб життя.

Актуальність теми. Повноцінний фізичний розвиток підлітків – це плановий, структурований та поступовий розвиток атлетизму молоді для досягнення успіхів у спорті та залучення до постійної здорової фізичної активності. Таким чином, структурований довгостроковий шлях атлетизму є одним з головних завдань функціонування шкільних спортивних секцій та шкільного спорту загалом [1; 3].

Крім того, шкільний спорт слід розглядати як ключовий фактор для профілактики хронічних захворювань та як важливий інструмент для досягнення фізичної грамотності та мотивації молоді до довготривалої участі у спорті та фізичній активності поза шкільним простором [3; 4].

Мета публікації – з'ясувати, на основі даних сучасної наукової літератури у сфері шкільного фізичного виховання, вплив шкільних спортивних змагань на формування ведення здорового способу життя та занять спортом учнівської молоді

Виклад основного матеріалу дослідження. Індивідуалізовані програми розвитку молоді побудовані на твердженні, що окремі учасники мають унікальний набір сильних сторін, потреб та можливостей розвитку. В зв'язку з цим, в системі освіти в Україні значніше постало питання здорового фізичного розвитку та рухової активності здобувачів освіти. Так, з метою запровадження сучасних підходів до фізичного виховання, було впроваджено розвиток спортивно-орієнтованих занять в закладах освіти [1; 3].

Серед рекомендацій експертів та дослідників, щодо розвитку шкільних спортивних секцій, що для середнього шкільного віку (тобто 11–15 років) передбачають високий інтерес для початку спортивних тренувань викликає такий вид спорту, як бокс [2; 5].

Перш за все, під час розробки програми застосування боксерських тренувань, необхідно враховувати структуру відмінностей у фізичній підготовленості підлітків, індивідуальному розвитку різних фізичних якостей, а також безпосередню структуру та зміст навантаження, властивого боксерськими засобам. Для досягнення позитивних результатів боксі важливо дотримуватись педагогічного принципу, який передбачає поступове ускладнення завдань: від простого до складного, збільшення кількості та різноманітності засобів тренування [3; 5; 6].

Одним важливих критеріїв диференціації в тренувальній практиці є соматотип підлітків. Обґрунтуванням цього твердження є визнання того факту, що представники різних соматотипів відрізняються не лише фізичним розвитком, але й низкою характеристик нейрофізіологічного статусу, включаючи рухові здібності. Тому необхідно знати особливості фізичного розвитку та підготовленості дітей, а також особливості їхнього типу статури для обґрунтованого планування навантажень під час тренувальних занять [5; 6; 8].

У тренуванні спортсменів-єдиноборців, зокрема боксерів, визначення соматотипу має особливе значення не лише з точки зору критерію диференціації навантаження, але й як важливий фактор біомеханічної складової виконання техніко-тактичних дій. Саме тому визначення та аналіз цього критерію варто проводити на всіх етапах тривалої підготовки, включаючи початкові етапи фізичних навантажень [2; 7; 8].

Мотивація є важливим фактором у сприянні активній участі учнів у секції боксу, впливаючи на їхнє бажання до регулярних тренувань та досягнення встановлених цілей. Викори-

стання різноманітних стратегій, що враховують індивідуальні потреби та характеристики, має вирішальне значення для ефективного стимулювання їхнього інтересу до боксу [2; 3].

Індивідуалізований підхід до мотивації є фундаментальним методом для вирішення конкретних мотивів та потреб кожної дитини. Підлітки можуть наводити різні причини заняття боксом, включаючи бажання покращити фізичну форму, підвищити самооцінку або набуття нових навичок [4; 7].

Інтеграція ігрових елементів у режими тренувань може підвищити інтерес та мотивацію учнів. Включення різноманітних вправ, тренувальних ігор та змагань дозволяє студентам змагатися в невимушеній формі, одночасно розвиваючи навички у ігровій манері [6; 8].

Висновки:

1. При плануванні тренувального процесу, зокрема в боксі, необхідно застосовувати індивідуалізований підхід, враховуючи унікальний набір сильних сторін та потреб кожного учня. Важливим критерієм для диференціації навантажень та обґрунтованого планування є соматотип підлітків, оскільки він впливає на фізичний розвиток та рухові здібності.

2. Шкільні спортивні секції забезпечують структурований фізичний розвиток і є ключовим інструментом для досягнення фізичної грамотності, профілактики хронічних захворювань та мотивації учнівської молоді до постійної фізичної активності та здорового способу життя поза межами школи.

3. Для активної участі учнів у секції боксу вирішальне значення має індивідуалізований підхід до мотивації, який враховує конкретні мотиви дитини, а також інтеграція ігрових елементів та змагань у тренувальний процес для підвищення інтересу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Концепції розвитку щоденного спорту в закладах освіти: Наказ МОН від 27.10.2021 № № 1141/4088.
2. Базилевич Н., Штанагей Д., & Божко С. (2024). Вплив занять боксом на фізичне здоров'я юних спортсменів на етапі початкової підготовки. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*, (3К(176), 70-74. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).15](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).15)
3. Волков Л.В. Теорія и методика дитячого та юнацького спорту. Київ: Освіта України, 2016. 464 с.
4. Cristian-Mihail, Liliana-Elisabeta, Gynett Ionel. Motivation for Participating to Sports Competitions in School. *Revista de cercetare si interventie sociala*, 2016. V. 52. P. 195-201.
5. Granacher U., & Borde R. (2017). Effects of sport-specific training during the early stages of long-term athlete development on physical fitness, body composition, cognitive, and academic performances. *Frontiers in Physiology*, 8, 810. DOI: <https://doi.org/10.3389/fphys.2017.00810>
6. Hernandez-Martinez J., Cid-Calfucura I., Valdés-Badilla P., Franchini E., García-García J. M., & Herrera-Valenzuela T. (2024). Acute and chronic effects of muscle strength training on physical fitness in boxers: A scoping review. *Applied Sciences*, 14(21), 9706. DOI: <https://doi.org/10.3390/app14219706>
7. Morton S., O'Brien K., O'Reilly L. (2019). Boxing and substance use rehabilitation: building skills and capacities in disadvantaged communities. *Community Development Journal*, V. 54 (3), 541–559. DOI: <https://doi.org/10.1093/cdj/bsy006>
8. Moyah T., Margolin I., De Leeuw S., & Peters H. (2017). Investigating how boxing interventions may support youth in northern British Columbia: A qualitative study. DOI: <https://doi.org/10.24124/2017/58917>

Отримано: 11.11.2025

В'ячеслав ГАВРИЛЮК,

*здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)*

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-0923-7530>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ У ФОРМУВАННІ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ДО ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ

Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення активної участі учнів у фізичному вихованні, що є ключовою передумовою їхнього повноцінного розвитку та активного способу життя. Мотивація до участі відіграє вирішальну роль, оскільки її сила та спрямованість суттєво різняться серед підлітків, де для одних фізкультура – це радість, а для інших – стрес. Сучасні підходи наголошують на індивідуалізації та персоналізації освітнього процесу, які передбачають врахування індивідуальних особливостей, уподобань та надання учням впливу на зміст, час і темп навчання. Впровадження цих підходів значно покращується завдяки інформаційним технологіям, які стають важливим засобом мотивації та адаптації навчального процесу.

Ключові слова: фізична активність, мотивація, сучасні інформаційні технології, персоналізація, індивідуалізація, диференціація, підлітки.

Актуальність теми. Важливою передумовою того, щоб фізичне виховання ефективно сприяє повноцінному розвитку та активному способу життя учнів є їхня участь під час уроків. Оскільки фізичне виховання в першу чергу базується на руховій діяльності учнів, яка є важливою для досягнення конкретних навчальних цілей, вкрай важливо, щоб учні були належним чином залучені в освітній процес [5; 6].

Мотивація до участі у фізичному вихованні відіграє ключову роль в ефективності уроків та навчальної програми загалом. Сила та спрямованість мотивації до фізичного виховання дуже різняться. Для деяких учнів фізичне виховання є найприємнішою частиною шкільного дня, тоді як для інших воно є основним стресовим фактором та причиною пасивності на уроці. Джерелами мотивації можуть бути різноманітні фактори, однак ключовим аспектом її формування є врахування індивідуальних особливостей кожного учня [5; 7].

Мета публікації – визначити та охарактеризувати, на основі наявних наукових досліджень, сучасні підходи формування мотивації учнів основної школи до фізичної активності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підходи засновані на підвищенні мотивації до фізичної активності підлітків, наголошують на важливості врахування індивідуальних особливостей та уподобань учнів. Вони базуються на прагненні створити навчальні процеси, що розвивають компетенції, що допомагають школярам розуміти та позитивно впливати на свій спосіб життя [1; 6; 7].

Такі підходи, засновані на покращенні фізичної активності у шкільному середовищі, передбачають допомогу учням у розпізнаванні та зосередженні на власних талантах, бажаннях, здібностях та досвіді активності, а також дозволяють їм озвучувати аспекти, які вони сприймають як перешкоди для їхньої фізичної активності. Визнання власних переваг може бути першим кроком у процесі використання цих переваг для створення реалістичних індивідуальних можливостей для фізичної активності [5; 7].

Як наслідок, перед вчителем стоїть завдання не лише проаналізувати мотиви учнів до занять фізичною культурою, а й сформувати відповідні навчальні умови, які сприятимуть зростанню інтересу та залученню підлітків до самого навчального процесу [6; 7].

Серед сучасних моделей навчання широко впроваджуються диференціація, індивідуалізація та персоналізація освітнього процесу. Суть цих моделей полягає в адаптації методів, завдань та очікуваних результатів орієнтуючись на індивідуальні параметри учнів. Однак якщо говорити про диференціацію, то ця модель зосереджена на врахуванні параметрів індивідуально окремих груп учнів, тоді як зміст навчальної програми залишається єдиним. Керуюча роль тут повністю належить педагогу, який визначає критерії групування та розробляє відповідні завдання [4; 5; 7].

Індивідуалізація та персоналізація є глибокими підходами до освітнього процесу. На відміну від індивідуалізації, де індивідуальні особливості кожного учня і навчальний процес формуються відповідно до них, персоналізація надає учню прямий вплив на своє навчання шляхом вибору змісту, часу і темпу навчання, виходячи зі своїх інтересів і амбіцій. Таким чином, створюється основа для максимального розвитку особистісного потенціалу індивіда [1; 4].

По суті, персоналізоване навчання передбачає динамічну взаємодію між вибором учня та підтримкою вчителя. Воно часто включає такі елементи, як диференційоване навчання, де вчителі змінюють методи та матеріали навчання, щоб задовольнити різні потреби в навчанні. Також воно може включати подання різноманітного за типом контенту, використання різних методів навчання або пропонування альтернативних форм оцінювання, щоб забезпечити, щоб усі учні могли ефективно взаємодіяти з матеріалом та розуміти його [1; 4].

Впровадження персоналізованого навчання суттєво поліпшилося завдяки технологічному поступу, особливо в контексті змішаного навчання. Сучасні технології дозволяють вчителям відстежувати прогрес учнів у режимі реального часу, коригувати процеси навчання на основі особливостей учнів та швидко вносити необхідні зміни. Такі технології надають ресурси та заходи, адаптовані до конкретних потреб та прогресу кожного учня в навчанні [2; 3].

Відповідно до цього, спостерігається зростання актуальності використання інформаційних технологій у педагогічній практиці, які стають важливим засобом мотивації учнів до фізичного виховання. Враховуючи низку досліджень українських та зарубіжних вчених, проблема використання сучасних інформаційних технологій у персоналізованому процесі фізичного виховання у закладах середньої освіти залишається актуальною протягом тривалого часу [2; 3; 5].

Висновки:

1. Ключовими сучасними підходами до підвищення мотивації учнів до фізичної активності є індивідуалізація та персоналізація освітнього процесу. Вони базуються на глибокому врахуванні індивідуальних особливостей, талантів, бажань та потреб кожного учня, на відміну від диференціації, яка зосереджена на роботі з окремими групами.
2. Сучасні інформаційні технології суттєво полегшують та покращують впровадження персоналізованого навчання, дозволяючи вчителям ефективно відстежувати прогрес, адаптувати контент та методи навчання, що є важливим засобом мотивації.
3. Перед педагогом стоїть складне завдання не лише проаналізувати наявні мотиви учнів, але й сформулювати відповідні навчальні умови, які будуть сприяти зростанню інтересу та максимальному залученню підлітків до фізичної активності, використовуючи принципи персоналізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Банах В. Персоніфікований підхід до фізичного виховання студентської молоді. *Вісник Кам'янець-Подільського нац. у-ту імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2019. Вип. 15. С. 11-15. DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-8082.2019-15.11-15>

2. Гаврилюк В.О. Інформаційно-комунікаційні технології у формуванні мотивації учнів школи до фізичної активності. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 16. 260 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1cDU-uEA21UoEgTvyeQ4RlxlF7ukL0U0/view>
3. Сороколіт Н., Ткачук В., Маланчук Г. Цифрові застосунки як інноваційні засоби підвищення ефективності уроків фізичної культури. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*. 2025. Вип. 44. С. 65-69. DOI: <https://doi.org/10.15330/fcult.44.65-69>
4. Розбам М.М., Єдинак Г.А., Галаманжук Л.Л. Використання персоналізованого підходу у фізичному вихованні школярів. *Збірка матеріалів комплексних міжнародних заходів «Студентська наука в сфері фізичної культури і спорту: сучасні тренди»*. Київ: НУФВСУ. 2020. Вип. 2. С. 57-61. URL: <https://surl.li/ybofwb>
5. Boonekamp, G.M., Dierx, J.A., & Jansen, E. (2020). Motivating students for physical activity: What can we learn from student perspectives? *European Physical Education Review*, 27(3), 512-528. DOI: <https://doi.org/10.1177/1356336X20970215>
6. Colquitt, G., Pritchard, T., Johnson, C., & McCollum, S. (2017). Differentiating instruction in physical education: Personalization of learning. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 88(7), 44-50. DOI: <https://doi.org/10.1080/07303084.2017.1340205>
7. Pavlović S, Pelemiš V, Badrić M, Stević D, Mitrović N. Moving Minds: How Physical Activity Shapes Motivation and Self-Concept in School Children. *Behavioral Sciences*. 2025; 15(5): 629. DOI: <https://doi.org/10.3390/bs15050629>

Отримано: 11.11.2025

Володимир ГУТ,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-3869-1145>

АЕРОБНІ ТЕРАПЕВТИЧНІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Матеріал містить результати досліджень, що спрямовані на реабілітацію осіб з вадами опорно-рухового апарату аеробними терапевтичними вправами.

Ключові слова: реабілітація, терапевтичні вправи, опорно-руховий апарат.

Актуальність теми. Порушення функцій опорно-рухового апарату (ОРА) є однією з найпоширеніших причин обмеження рухової активності та зниження якості життя. Внаслідок травм, дегенеративних процесів або тривалої гіподинамії виникають стійкі зміни у м'язах, суглобах та зв'язковому апараті. Відновлення таких функцій потребує комплексного підходу, важливою складовою якого є використання аеробних терапевтичних вправ [1; 2].

Ці вправи забезпечують м'яке дозоване навантаження, покращують трофіку тканин, стимулюють серцево-судинну й дихальну системи, сприяючи прискоренню регенеративних процесів [2].

Мета публікації – обґрунтувати значення аеробних терапевтичних вправ у процесі відновлення функцій опорно-рухового апарату та визначити їх роль у фізичній терапії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аеробні терапевтичні вправи – це вид рухової активності, який виконується за участю великої кількості м'язових груп у режимі помірної інтенсивності, що забезпечує достатній рівень споживання кисню. До них належать ходьба, плавання, велотренування, скандинавська ходьба, вправи на кардіотренажерах, елементи лікувальної гімнастики тощо [4; 5].

У фізичній терапії такі вправи мають багатокomпонентний вплив:

- м'язово-скелетний ефект – покращення еластичності м'язів, підвищення сили та витривалості, профілактика атрофії;
- кардіореспіраторний ефект – нормалізація частоти серцевих скорочень і артеріального тиску, покращення насичення тканин киснем;
- нейром'язовий ефект – активація пропріоцептивних механізмів, координації рухів і балансу;
- психоемоційний ефект – зниження рівня стресу, покращення сну й загального самопочуття [3].

Застосування аеробних вправ у програмі відновлення функцій ОРА має бути поступовим і дозованим відповідно до періоду реабілітації. У ранній фазі використовують вправи малої амплітуди – пасивна або підтримувана ходьба, вправи у воді, рухи з опорою. У подальших етапах підключають ритмічні циклічні рухи середньої інтенсивності (плавання, велотренування), які сприяють відновленню працездатності та координації.

Наукові дослідження свідчать, що включення аеробних терапевтичних вправ у комплекс фізичної терапії прискорює відновлення функціональних можливостей опорно-рухового апарату на 20–30%, скорочує період реабілітації та зменшує ризик повторних травм. Особливо ефективними є програми, які поєднують аеробні вправи з силовими та координаційними тренуваннями, дихальними вправами й масажем.

Висновки. Аеробні терапевтичні вправи є важливим засобом відновлення функцій опорно-рухового апарату в системі фізичної терапії. Їх застосування забезпечує комплексну дію на м'язово-суглобовий, серцево-судинний і нервово-м'язовий апарати, сприяє підвищенню витривалості, поліпшенню координації рухів та профілактиці ускладнень. Розробка індивідуалізованих програм аеробного тренування з урахуванням стану пацієнта є запорукою ефективної реабілітації та відновлення повноцінної рухової активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус В.П., Мельник О.М. Аеробні вправи у відновленні рухової функції пацієнтів із патологією опорно-рухового апарату. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2023. № 8(33). С. 65–70.
2. Гринько С.В., Лещенко Н.П. Використання кардіоаеробних тренувань у фізичній терапії після травм нижніх кінцівок. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 9. С. 81–86.
3. Кравчук Л.В., Бойко О.І. Роль аеробних навантажень у комплексній реабілітації пацієнтів із захворюваннями суглобів. *Молода спортивна наука України*. 2021. Т. 2. С. 112–118.
4. Нестеренко І.В., Гаврилюк Ю.О. Вплив дозованих аеробних вправ на показники відновлення після переломів нижніх кінцівок. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2024. № 4(168). С. 57–63.

5. Чорна К.В., Дяченко О.Г. Аеробні тренування як засіб підвищення ефективності реабілітації у пацієнтів з порушеннями опорно-рухового апарату. *Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології*. 2020. № 3. С. 41–47.

Отримано: 11.11.2025

Владислав ДЕМ'ЯНЕЦЬ,
здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-2801-8971>

МОНІТОРИНГ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Матеріал містить результати систематизації інформації, що стосується змісту моніторингу у фізичному вихованні учнів основної школи, для підвищення об'єктивності його результатів.

Ключові слова: моніторинг, фізичне виховання, основна школа, модернізація

Актуальність теми. У фізичному вихованні здобувачів базової середньої освіти в Україні пропонуються різні системи моніторингу [3]. Розбіжність зумовлена спрямованістю системи моніторингу, зокрема для оцінювання в дитини фізичного стану, підготовленості за різними освітніми напрямками (теоретична, рухова, методична) [2; 4].

Значення моніторингу у фізичному вихованні в закладах освіти сьогодні зростає, одна з основних причин – індивідуалізація та персоналізація цього педагогічного процесу, інша причина – орієнтація на онлайн-навчання значної частки часу освітнього процесу [1; 6]. У зв'язку з цим актуалізується питання конкретизації організації та змісту системи моніторингу у фізичному вихованні учнів, у тому числі основної школи.

Мета публікації – систематизувати інформацію щодо змісту моніторингу у фізичному вихованні учнів основної школи для підвищення об'єктивності його результатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моніторинг потрібно розуміти як комплекс наукових, технічних, технологічних, організаційних та інших засобів, які забезпечують систематичне стеження за станом та тенденціями розвитку природних, техногенних та суспільних процесів [5]. Система моніторингу у фізичному вихованні здобувачів базової середньої освіти в Україні повинна поєднувати інформаційні технології і традиційні методи для забезпечення різнобічного оцінювання стану учнів. Зокрема, пропонуються комп'ютерні програми, що дозволяють ефективно відстежувати фізичний розвиток учнів. Вони складаються з модулів оцінювання морфофункціональних характеристик, фізичної підготовленості та інформації «Щоденника здоров'я». Така інформація передбачає фіксацію даних про режим дня, рухову активність, заняття спортом, харчування [2; 4].

Останніми роками в ЄС активізувалася робота із запровадження національних систем моніторингу для оцінки соматичного розвитку та функціональних можливостей дітей шкільного віку. Пропонується, крім чинної батареї тестів «Єврофіт», використовувати батарею тестів, що передбачає: антропометричні вимірювання (довжина тіла, маса тіла, товщина шкірно-жирової складки на задній поверхні плеча); тестування основних компонентів фізи-

чної підготовленості. Такими тестами та компонентами є: постукування рукою (для оцінювання частоти рухів), стрибок у довжину з місця (швидкісно-силові якості м'язів нижніх кінцівок), біг із перешкодами (координація у циклічних локомоціях), присідання протягом 60 с (динамічна силова витривалість м'язів нижніх кінцівок), нахил уперед стоячи (гнучкість), вис на зігнутих руках (статична силова витривалість м'язів верхніх кінцівок), біг на 60 м (швидкісні якості), біг на 600 м (аеробна витривалість) [7]. При цьому, більшість дослідників відзначає, що результати у використаних тестах передбачають різні системи вимірювання, а тому потребують приведення до однакової величини, зокрема балів.

З іншого боку, наявною є тенденція зростання розбіжності в розвитку рухових якостей, як компонентів фізичної підготовленості, що свідчить про необхідність урахування індивідуальних особливостей учнів, а значить орієнтуватися на реалізацію персоналізованого підходу. Зазначене сприятиме пошуку ефективних рішень, спрямованих на забезпечення учнів кращими можливостями для розвитку за допомогою форм, засобів і методів фізичного виховання.

Висновки:

1. Незважаючи на важливість моніторингу у фізичному вихованні здобувачів загальної середньої освіти сьогодні цьому питанню приділено недостатню увагу, а особливо учнів основної школи.

2. Перспективним у аспекті змісту системи моніторингу, що реалізується у фізичному вихованні учнів основної школи, є формування батареї тестів, яка передбачає оцінювання стану розвитку морфологічних характеристик та рухових якостей, як компонентів фізичної підготовленості учнів.

3. Зміст системи моніторингу повинен ураховувати тенденцію посилення розбіжності в розвитку різних характеристик учнів, у тому числі рухових якостей. Один із перспективних напрямків – врахування індивідуальних особливостей учнів на засадах персоналізованого підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головач І., Білецька В., Цикоза Є., Петрова Н. Моніторинг психофізичного стану студентів, які навчаються за спеціальністю 017 фізична культура і спорт. *Physical culture and sport: scientific perspective*, 2024. 2(1). С. 166–173. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48923/>
2. Здорова школа: аспекти моніторингу: навч. посіб. / О. Шиян, Ю. Павлова, Л. Кудрик, Н. Сороколіт, О. Микитюк; за наук. ред. О. Шиян. Львів: Кольорове небо, 2013. 122 с.
3. Кашуба В.О., Гончарова Н.М. Сучасні підходи до моніторингу фізичного стану школярів у процесі фізичного виховання. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 1. С. 71-73.
4. Круцевич Т.Ю., Воробйов М.І., Безверхня Г.В. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді: навч. посіб. Київ: Олімп. л-ра, 2011. 221 с.
5. Моніторинг. URL: <https://www.alife.com.ua/shho-take-monitoryng-u-yakyh-sferah-vin-vykorystovuyetsya-i-dlya-chogo/>
6. Djalolov, Sh. (2020). Monitoring of physical activity of junior schoolchildren at physical education lessons. *European J of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(10), Part II, 187-189.
7. Potočnik, Ž. L., Jurak, G. and Starc, G. (2020). Secular Trends of Physical Fitness in Twenty-Five Birth Cohorts of Slovenian Children: A Population-Based Study. *Front. Public Health*, 8, 561273. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.561273>

Отримано: 11.11.2025

Андрій ДОМБРОВСЬКИЙ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-9466-3475>

РОЛЬ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ФОРМУВАННІ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ДО ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У тезах висвітлено значення міжпредметної інтеграції у процесі формування мотиваційно-ціннісного ставлення учнів до занять фізичною культурою. Розкрито педагогічні засади інтеграційного підходу в освітньому процесі, який забезпечує розвиток здоров'язбережувальної компетентності, пізнавальної активності й свідомого ставлення до рухової діяльності. Проаналізовано потенціал міжпредметних зв'язків у фізичному вихованні через поєднання знань із біології, анатомії, психології, основ здоров'я, інформатики та інших дисциплін. Показано, що впровадження інтеграційного підходу сприяє підвищенню інтересу школярів до фізичної культури та усвідомленню її ролі у формуванні здорового способу життя.

Ключові слова: міжпредметна інтеграція, фізична культура, мотивація, ціннісне ставлення, здоров'язбережувальна компетентність, учні, освітній процес.

Сучасна система освіти України, орієнтована на реалізацію Концепції Нової української школи, потребує оновлення підходів до формування в учнів ключових компетентностей, зокрема здоров'язбережувальної. В умовах компетентнісної парадигми навчання особливого значення набуває міжпредметна інтеграція, яка забезпечує цілісність знань, формує системне мислення та сприяє розвитку пізнавального інтересу й мотивації учнів [3].

Предмет «Фізична культура» має значний інтеграційний потенціал, оскільки містить знання з анатомії, фізіології, біології, фізики, хімії, історії, географії та інформатики. Поєднання навчального матеріалу з різних дисциплін на уроках фізичної культури дозволяє учням глибше усвідомити значення рухової активності для організму, зрозуміти механізми впливу фізичних навантажень, оптимізувати власний спосіб життя. Експериментальні дослідження підтверджують, що інтегровані освітні моделі підвищують інтерес школярів до фізичної активності та розвивають позитивне ставлення до занять спортом [1].

Міжпредметна інтеграція сприяє формуванню мотиваційно-ціннісного ставлення учнів до фізичної культури, оскільки навчальний матеріал набуває практичної значущості, стає ближчим до реального життя. Учні усвідомлюють взаємозв'язок між знаннями з різних предметів і власним фізичним станом, що стимулює інтерес до занять, розвиває відповідальність за здоров'я та формує внутрішню потребу у фізичній активності [2].

Ефективними формами реалізації міжпредметної інтеграції є бінарні уроки, інтегровані заняття, використання інтерактивних методів (квести, ігрові технології, мультимедійні ресурси), а також залучення цифрових фітнес-додатків для моніторингу фізичної активності. Дослідження доводять, що інтегровані освітні програми, які поєднують рухову діяльність і ціннісно-сміслову виховання, позитивно впливають на розвиток соціальних і мотиваційних компетентностей учнів [4].

Провідна роль у впровадженні міжпредметної інтеграції належить учителю фізичної культури, який виступає координатором освітньої взаємодії між різними предметними галузями.

Саме педагог формує у школярів ціннісне ставлення до здоров'я, сприяє становленню свідомого вибору активного способу життя, що є складовою гуманістичної парадигми освіти.

Отже, міжпредметна інтеграція у процесі фізичного виховання є дієвим засобом формування мотиваційно-ціннісного ставлення учнів до занять фізичною культурою. Вона сприяє створенню цілісної системи знань, розвитку пізнавального інтересу, самосвідомості та особистої відповідальності за стан власного здоров'я, забезпечуючи підготовку учнів до активного й здорового життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tonnetti B., Luppino G., Parisi F. Interdisciplinary in Physical Education: Effect on Students' Interest. *Education Sciences*. 2023. № 13 (4). С. 373. DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci13040373>
2. Ячнюк І. Мотиви до занять фізичною культурою та спортом учнів старших класів. *Наукові записки університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. 2008. № 7. С. 101–105. URL: <https://sport.vnu.edu.ua/index.php/sport/article/download/1454/1429>
3. Домбровський А.Е., Алексєєв О.О. Теоретичні основи реалізації міжпредметної інтеграції в навчанні учнів на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 1 (70). С. 24–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.4>
4. Jiménez-Parra J.F., Belando-López C., Martínez-Muñoz L.F. An Interdisciplinary Educational Program to Promote Active Values through Physical Education. *Applied Sciences*. 2022. № 12 (23). С. 12101. DOI: <https://doi.org/10.3390/app122312101>

Отримано: 11.11.2025

Олексій ЖИЖАНОВ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-4215-5336>

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У тезах розглянуто особливості моделювання процесу формування здоров'язбережувальної компетентності учнів у системі фізичного виховання закладів загальної середньої освіти. Проаналізовано сутність поняття «здоров'язбережувальна компетентність», її структурні компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний) та визначено педагогічні умови ефективного формування. Обґрунтовано доцільність використання моделювання як методу педагогічного прогнозування й організації освітнього процесу, що забезпечує системність, цілісність і наукову обґрунтованість підготовки учнів до збереження здоров'я.

Ключові слова: моделювання, здоров'язбережувальна компетентність, фізична культура, освітній процес, педагогічні умови, учні.

Сучасна освіта зорієнтована на формування компетентної особистості, здатної до саморозвитку, самоосвіти та свідомого ставлення до власного здоров'я. У цьому контексті важливого значення набуває здоров'язбережувальна компетентність, яка інтегрує знання,

уміння, навички та ціннісні орієнтації, спрямовані на збереження, зміцнення й розвиток здоров'я учнів [4].

Моделювання педагогічних процесів у фізичному вихованні дає змогу цілісно відтворити логіку формування здоров'язбережувальної компетентності та передбачити ефективність педагогічних впливів. Модель цього процесу має охоплювати цільовий, змістовий, процесуальний та результативний компоненти, що забезпечує керованість і прогнозованість освітніх результатів [1].

Формування здоров'язбережувальної компетентності на уроках фізичної культури відбувається за умови інтеграції знань із біології, фізіології, психології, валеології, використання інноваційних технологій і рефлексивних методів навчання. Практичне застосування моделювання дозволяє створити педагогічне середовище, у якому учні усвідомлюють власну відповідальність за здоров'я, формують стійку мотивацію до фізичної активності та ведення здорового способу життя [2].

Ефективність розроблених моделей підтверджується експериментальними дослідженнями, що засвідчують підвищення рівня пізнавальної активності, самоконтролю, дисципліни та ціннісного ставлення учнів до фізичної культури [3; 5]. Отже, моделювання процесу формування здоров'язбережувальної компетентності є науково обґрунтованим інструментом удосконалення системи фізичного виховання учнів і важливим чинником гуманізації освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іваній І.В. Сутнісна характеристика здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури. *Олімпійський та паралімпійський спорт*. 2023. № 1. С. 45–49.
2. Піддячий М.І. Theoretical bases of formation of health-preserving competence of high school students in the educational process. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2021. Вип. 3К(131). С. 311–313.
3. Сироватко З.В., Єфременко В.М. Особливості формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів вищої освіти у процесі фізичного виховання. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2024. № 3К(176). С. 422–424.
4. Борисенко В. Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів технічних спеціальностей в умовах неформальної освіти засобами фізичного виховання. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Т. 8, № 1. С. 56–61.
5. Рибалко Л.М. Здоров'язбережувальний аспект фізичного виховання студентської молоді: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2020. 156 с.

Отримано: 11.11.2025

Євген КОРОЛЬ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-6848-6604>

МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У тезах розглянуто науково-методичні засади моделювання фізкультурно-оздоровчого середовища в закладах загальної середньої освіти як чинника формування здоров'язбережувальної компетентності учнів. Обґрунтовано структурно-функціональну модель, яка включає мотиваційно-ціннісний, організаційно-змістовий, технологічний та результативний компоненти. Визначено педагогічні умови ефективного функціонування середовища, зокрема використання інноваційних технологій, інтеграцію різних форм рухової активності та створення сприятливого мікроклімату.

Ключові слова: фізкультурно-оздоровче середовище, модель, здоров'язбережувальна компетентність, рухова активність, педагогічні умови, учні.

Сучасна школа повинна забезпечувати не лише навчальні результати, а й створювати умови для зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я учнів. Важливою складовою цього процесу є формування фізкультурно-оздоровчого середовища, яке поєднує навчальні, позакласні та оздоровчі форми діяльності, спрямовані на розвиток здоров'язбережувальної компетентності [1].

Модель організації такого середовища ґрунтується на принципах системності, гуманізації, інноваційності та інтеграції. Її структура включає кілька взаємопов'язаних блоків: цільовий (визначення мети та завдань), змістовий (інтеграція навчальної та позаурочної діяльності), технологічний (використання сучасних педагогічних технологій – фітнес-програм, тренінгів, SMART-технологій), результативний (моніторинг сформованості компетентностей і динаміки фізичного розвитку) [2].

Педагогічними умовами ефективного реалізації моделі є:

- використання варіативних форм рухової активності (ранкова гімнастика, фітнес-перерви, активні перерви, гуртки спортивного спрямування);
- застосування інноваційних технологій моніторингу фізичного стану (мобільні додатки, фітнес-трекери);
- створення позитивного психологічного клімату та формування мотивації до здорового способу життя [3].

Експериментальні дослідження свідчать, що впровадження моделі фізкультурно-оздоровчого середовища сприяє підвищенню рівня рухової активності, поліпшенню фізичного стану, розвитку соціальної взаємодії та відповідальності учнів за власне здоров'я [4].

Отже, модель організації фізкультурно-оздоровчого середовища виступає ефективним інструментом формування здоров'язбережувальної компетентності школярів і підвищення якості освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безверхня Г.В., Круцевич Т.Ю. Теоретико-методичні основи фізичного виховання учнів і студентів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2019. № 4(48). С. 16–22.
2. Домбровський А.Е., Алексєєв О.О. Теоретичні основи реалізації міжпредметної інтеграції в навчанні учнів на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 1(70). С. 24–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.1.4>
3. Кондраков В., Коробейнікова Л., Копейкіна Є. Формування здоров'язбережувальної компетентності школярів у процесі фізичного виховання. *Theory and Practice of Physical Culture*. 2021. № 3.
4. Тонетті Б., Луппіно Г., Парізі Ф. Інтердисциплінарність у фізичному вихованні: вплив на зацікавленість учнів. *Education Sciences*. 2023. № 13(4). С. 373. URL: <https://www.mdpi.com/2227-7102/13/4/373>

Отримано: 11.11.2025

Іван ЛАГОРЖЕВСЬКИЙ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-8594-0645>

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У тезах розкрито методичні підходи до реалізації структурно-функціональної моделі формування культури здоров'я учнів у процесі фізичного виховання. Визначено провідні підходи – системний, компетентнісний, особистісно орієнтований, аксіологічний і діяльнісний – як основу ефективного функціонування моделі. Окреслено педагогічні умови, що забезпечують результативність її реалізації: підготовленість учителя фізичної культури, інноваційні технології навчання, мотивація до фізичної активності та створення здоров'язбережувального освітнього середовища.

Ключові слова: культура здоров'я, фізичне виховання, методичні підходи, структурно-функціональна модель, педагогічні умови.

Формування культури здоров'я учнів є одним із провідних напрямів сучасної системи освіти, оскільки здоров'я розглядається як базова умова гармонійного розвитку особистості [3]. У процесі фізичного виховання школа виступає головним соціальним інститутом, що сприяє становленню ціннісного ставлення до власного здоров'я, формуванню знань, умінь і навичок здоров'язбережувальної поведінки [5].

Структурно-функціональна модель формування культури здоров'я охоплює взаємопов'язані компоненти – мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і результативний. Їх ефективна реалізація забезпечується комплексом методичних підходів, що визначають організацію і зміст фізичного виховання [4].

Провідним є системний підхід, який дозволяє розглядати процес формування культури здоров'я як цілісну педагогічну систему, де кожен компонент взаємопов'язаний і взаємозумовлений [3]. Компетентнісний підхід спрямований на розвиток у школярів здатності свідомо використовувати набуті знання та вміння для збереження і зміцнення здоров'я. Особисті-

сно орієнтований підхід забезпечує урахування вікових, психофізичних та індивідуальних особливостей учнів, стимулює внутрішню мотивацію до занять фізичною культурою [1].

Важливе значення має аксіологічний підхід, який сприяє усвідомленню здоров'я як особистісної та суспільної цінності. Діяльнісний підхід орієнтує навчальний процес на активну участь учнів у руховій діяльності – на уроках, у позаурочній роботі та під час самостійних занять [5]. Поєднання зазначених підходів забезпечує системність і результативність формування культури здоров'я.

Реалізація структурно-функціональної моделі потребує створення відповідних педагогічних умов: удосконалення професійної компетентності вчителя, застосування інноваційних здоров'язбережувальних технологій, інтеграції освітнього процесу у системі «урок – позаурочна діяльність – сім'я» [2]. Важливим чинником є формування позитивної мотивації до фізичної активності та виховання відповідальності за власне здоров'я.

Отже, упровадження структурно-функціональної моделі формування культури здоров'я учнів у процесі фізичного виховання забезпечує комплексний розвиток особистості, сприяє формуванню здоров'язбережувальних компетентностей і ціннісного ставлення до здоров'я як до найвищої соціальної цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич В.І. Модель формування культури здоров'я учнів в сучасних умовах шкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2010. Вип. 9. С. 54–59. URL: <https://surl.lu/smtmlr>
2. Грибан Г.П. Фізичне виховання: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 312 с. URL: <https://surl.li/vavyfo>
3. Довгань Н.Ю. Теоретичні і методичні основи виховання фізичної культури студентів вищих навчальних закладів: дис. ... д-ра пед. наук. Луганськ, 2018. 186 с. URL: <https://surl.li/zvdzni>
4. Халайцян А.П. Культура здоров'я особистості як складова частина її фізичної культури. *Фізична культура, спорт та здоров'я людини*. 2014. № 3. С. 24–29. URL: <https://surl.li/tgszxo>
5. Хахуля В. Фізичне виховання як одна з основ формування культури здоров'я сільських школярів. *Молодь і спортивна наука України*. 2013. Т. 2. С. 240–244. URL: <https://surl.li/dbstrx>

Отримано: 11.11.2025

Данііл МАРЧУК,

асистент кафедри теорії і методики фізичного виховання

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4015-4998>

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ГРИ В ТЕНІС ТА БАДМІНТОН ЯК СКЛADOVA ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У сучасних умовах розвитку суспільства фізична культура та спорт розглядаються не лише як засіб зміцнення здоров'я, а й як важливий чинник формування гармонійно розвиненої особистості.

Ключові слова: гра, студенти, фізична культура.

Актуальність теми. Особливе значення фізичне виховання має у закладах вищої освіти, де молодь формує власний світогляд, життєві цінності та поведінкові орієнтири. У цьому контексті особливої актуальності набуває використання спортивних ігор, зокрема тенісу та

бадмінтону, які поєднують високе фізичне навантаження з інтелектуальними та тактичними компонентами. Теніс і бадмінтон сприяють розвитку швидкості реакції, координації рухів, витривалості, тактичного мислення, а також формуванню позитивної мотивації до занять фізичною культурою. Саме тому дослідження теоретичних та методичних засад їх застосування у системі фізичного виховання студентської молоді є актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування фізичної культури студентів засобами спортивних ігор широко представлена у працях вітчизняних та зарубіжних науковців (В. Бальсевич, О. Тимошенко, Н. Москаленко, J. Andersen, P. Crane та ін.). Дослідники зазначають, що спортивні ігри у навчальному процесі сприяють підвищенню рівня фізичної підготовленості, формуванню навичок міжособистісного спілкування, розвитку стресостійкості та здатності до швидкого прийняття рішень. Зокрема, у працях вітчизняних авторів наголошується на ефективності використання ігор з ракеткою для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, підвищення інтересу до занять фізичною культурою та зміцнення здоров'я. Проте методичні аспекти інтеграції тенісу та бадмінтону у систему фізичного виховання потребують подальшого наукового обґрунтування та практичного вдосконалення.

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні та методичні засади застосування тенісу та бадмінтону у процесі фізичного виховання студентської молоді.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати педагогічний потенціал тенісу та бадмінтону як засобів фізичного виховання.
2. Визначити методичні особливості навчання студентів основам гри.
3. Окреслити шляхи підвищення ефективності занять шляхом інтеграції спортивних ігор у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. Теніс і бадмінтон належать до олімпійських видів спорту, що поєднують високі фізичні навантаження та інтелектуальні складові. Їх особливістю є необхідність швидкого прийняття рішень, точності рухів, здатності прогнозувати дії суперника. В освітньому процесі спортивні ігри виконують низку функцій:

- оздоровчу – сприяють зміцненню серцево-судинної, дихальної та опорно-рухової систем;
- освітню – формують знання про правила, техніку та тактику гри;
- виховну – виховують дисципліну, колективізм, повагу до суперника;
- соціальну – забезпечують інтеграцію студентів у соціальне середовище, розвивають комунікативні навички.

Методика викладання тенісу та бадмінтону у закладах вищої освіти має враховувати фізичну підготовленість студентів, рівень їхніх рухових навичок, інтереси та мотивацію. Основними етапами є:

1. Ознайомлення з історією та правилами гри. Формування у студентів базових знань про розвиток видів спорту, організацію змагань, вимоги до інвентарю.
 2. Навчання базовим технічним елементам.
- для тенісу: подача, форхенд, бекхенд, волей;
 - для бадмінтону: подача, удари над головою, біля сітки, переміщення по майданчику.

3. Розвиток фізичних якостей. Використання спеціальних вправ для розвитку швидкості, спритності, координації, витривалості.

4. Формування тактичного мислення. Відпрацювання ігрових комбінацій, ситуаційних завдань, аналіз ігрових помилок.

5. Застосування інтерактивних методів. Використання відеоаналізу, тренажерів, парних і командних вправ.

6. Змагальна практика. Проведення внутрішніх турнірів, студентських першостей, що підвищує інтерес і мотивацію до занять.

Заняття слід будувати на принципах доступності, поступовості та індивідуалізації. Важливо створювати умови для позитивного емоційного фону занять, що стимулює бажання студентів брати участь у спортивній діяльності.

Висновки:

1. Теніс і бадмінтон є ефективними засобами розвитку фізичних та інтелектуальних здібностей студентської молоді.

2. Їх застосування у системі фізичного виховання сприяє формуванню стійкої мотивації до занять спортом, зміцненню здоров'я, розвитку комунікативних та тактичних навичок.

3. Методика викладання повинна базуватися на поетапному засвоєнні технічних елементів, розвитку фізичних якостей і поступовій інтеграції змагальної практики.

4. Подальші дослідження варто спрямувати на удосконалення методичних підходів, впровадження інноваційних технологій навчання та інтеграцію зарубіжного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Імас Є.В., Москаленко Н.В. Теорія і методика фізичного виховання. Київ: Освіта України, 2020. 320 с.
2. Москаленко Н.В. Сучасні технології фізичного виховання студентської молоді. Київ: Освіта України, 2019.
3. Тимошенко О.В. Спортивні ігри як засіб формування фізичної культури студентів. Харків: ХДАФК, 2021.
4. Українська федерація тенісу. Програма підготовки спортсменів з тенісу. Київ, 2021. 88 с.
5. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів і студентської молоді. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 272 с.
6. Andersen J. The Role of Racket Sports in Physical Education. *Journal of Sport Science*, 2022, №4.
7. Crane P., Mitchell S. Badminton and Tennis in University Curriculum: Methodological Approaches. *International Journal of Physical Education*, 2023, Vol. 59 (2).

Отримано: 11.11.2025

Тимур МАЦІЄВИЧ,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-2211-6773>

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТУРАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У ФІЗИЧНО ЗДОРОВИХ ДІТЕЙ

Матеріал містить результати експерименту, спрямованого на визначення ефективності кожного з двох способів фіксації результатів тестування постуральної стабільності у фізично здорових дітей.

Ключові слова: діти, постуральна стабільність, тестування, валідність, надійність, традиційна фіксація, інструментальна фіксація.

Актуальність теми. Постуральну стабільність сьогодні розглядають як здатність організму підтримувати та ефективно протидіяти порушенню рівноваги та стійкості злагодженою діяльністю нервово-м'язової системи, вестибулярного апарату, зору та пропріоцепції. Постуральна стабільність забезпечує контроль стану і тонуусу тіла по відношенню до сили тяжіння, опорної поверхні, візуального середовища та внутрішніх орієнтирів [1].

Постуральну стабільність вивчають фахівці з фізичного виховання, дитячого спорту та фізичної терапії, основна причина підвищеної уваги – важливість цієї здатності у забезпеченні нормальної життєдіяльності індивіда, причому незалежно від віку [3; 5, 6]. Зазначене актуалізує проблему фіксації результату постуральної стабільності дітей, передусім інструментально та відносно швидко, надійно, але головне точно [4]. У зв'язку з цим розробили прилад, який відповідав зазначеним характеристикам. Для встановлення його дієвості вимогою є проведення відповідної перевірки, що і зумовило проведення відповідного дослідження.

Мета публікації – експериментально встановити ефективність використання двох способів фіксації результатів тестування постуральної стабільності у фізично здорових дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із сучасних тенденцій у педагогіці фізичного виховання, фізичної терапії, дитячого спорту є модернізація систем фіксації та оцінювання результатів тестування дітей на основі комп'ютеризованих програмованих пристроїв [4].

Розроблено програмно-апаратний комплекс (SHC), що є системою керування виконанням і фіксації результатів у тесті «The balance error scoring system» (BESS), його основа – інтеграція сучасного апаратного забезпечення й нейромережевої технології, а також алгоритми опрацювання результатів тестування з використанням прикладного програмного забезпечення [2]. Пропонований комплекс дозволяє у режимі реального часу фіксувати, опрацьовувати результати тестування та отримувати підсумкову інформацію з досить високим ступенем об'єктивності, точності й надійності. Значення коефіцієнтів кореляції засвідчили високий ступінь надійності та вищий від середнього (від r_{tt}) – валідності пропонованого інструменту.

Використання SHC-способу фіксації результату дівчатками і хлопчиками 10-11 років зі здорової популяції китайських учнів засвідчило суттєву перевагу першого над традиційним візуальним (Т-спосіб) способом фіксації виконання BESS. Так, останній спосіб у дівчаток у кожному випадку характеризувався низьким рівнем валідності при виконанні трьох стійок на твердій поверхні: значення r_{tt} у стійці на двох ногах – 0.272, на одній нозі – 0.202, тандемній стійці – 0.287; фіксація результатів із використанням SHC-способу характеризувалася значеннями валідності на рівні відповідно 0.644, 0.691 та 0.697, тобто була серед-

ньою. Аналогічним низьким рівнем відзначався Т-спосіб у тих самих дівчаток, але при виконанні ними стійок на м'якій поверхні, адже значення rtt у стійці на двох ногах склало 0.214, на одній нозі – 0.201, тандемній стійці – 0.175; при використанні SHC-способу значення були 0.688, 0.695 та 0.678 відповідно.

У хлопчиків виявили наступну валідність використаних способів фіксації результатів тестування. При виконанні на твердій поверхні стійки на двох ногах валідність фіксації результату Т-способом була на рівні $rtt=0.273$, SHC-способом – 0.682; стійки на одній нозі – відповідно 0.202 та 0.691; тандемної стійки – 0.294 та 0.698. Іншими словами, в усіх випадках валідність Т-способу була низькою, SHC-способу – середньою, але практично з максимально можливим значенням показника. Виконання тесту на м'якій поверхні виявило аналогічні тенденції, особливості та висновки.

Що стосується коефіцієнта надійності, то за цим критерієм у дівчаток було виявлено, що при виконанні тесту на твердій поверхні значення коефіцієнтів (rtt) були такими: стійка на двох ногах – фіксація результату Т-способом була на рівні 0.511, SHC-способом – 0.818; стійка на одній нозі – відповідно 0.314 та 0.908; тандемна стійка – 0.495 та 0.904. Іншими словами, використання Т-способу забезпечило середню, SHC-способу – високу надійність фіксації результату тесту. Після виконання дівчатками таких самих стійок, але на м'якій поверхні виявили, що тут ще вищою, ніж у попередньому випадку, була надійність SHC-способу фіксації результату, адже rtt була у межах 0.918-0.954. Т-спосіб відзначався середньою, але практично на нижній межі, надійністю, оскільки rtt становила 0.424-0.449.

У хлопчиків надійність фіксації результатів BESS була значно вищою при використанні SHC-способу, ніж Т-. При виконанні тесту на твердій поверхні значення rtt були такими: стійка на двох ногах – відповідно 0.887 та 0.619, стійка на одній нозі – 0.911 та 0.303, тандемна стійка – 0.908 та 0.426.

Під час виконання тесту на м'якій поверхні отримали значення rtt, що знаходились у таких межах: SHC-спосіб – від 0.921 до 0.941, що відповідало високому рівню; Т- спосіб – від 0.397 до 0.425 (середній рівень).

Висновки:

1. Постуральну стабільність є важливою здатністю людини, адже забезпечує контроль стану і тону тіла по відношенню до сили тяжіння, опорної поверхні, візуального середовища і внутрішніх орієнтирів; іншими словами вона відіграє важливу роль у забезпеченні нормальної життєдіяльності людини, причому незалежно від віку.
2. Для оцінювання стану розвитку постуральної стабільності у дітей доцільно використовувати загальноприйнятий у світовій науковій практиці тест BESS, але фіксувати результати його виконання за допомогою розробленого нами програмно-апаратного комплексу. Підтвердженням цього є експериментальні дані щодо валідності та надійності пропонуваного нами та традиційного візуального способів фіксації результатів тестування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єдинак Г.А., Мицкан Б.М., Остап'як З.М. Реабілітація після інсульту: комплексний підхід. *Вісник Прикарпатського нац. ун-ту. Фізична культура*. 2012. Вип. 15. С. 115-126.
2. Микитюк З.М., Блавт О.З., Стадник В.В., Тимкович Р.І., Курівський Я.А., Мацієвич Т.О. Патент на корисну модель № 160389. Спосіб оцінювання постуральної стабільності. Дата подання заявки: 04.03.2025. Публікація відомостей про державну реєстрацію: 03.09.2025, Бюлетень № 36.

3. Платонов В.М. Сучасна система спортивного тренування. Київ: Перша друк., 2021. 672 с.
4. Blavt, O., Iedynak, G., Galamanzhuk, L., Helzhynska, T., Kachurak, Y., Mykhalska Y., Levandovska, L., & Tymkovych, R. (2025). Software and Hardware Control System for Implementing the Balance Error Scoring System. *Physical Education Theory and Methodology*, 25(3), 609-617. DOI: <https://doi.org/10.17309/tmfv.2025.3.17>
5. Iverson, G.L., Koehle, M.S. (2013). Normative Data for the Balance Error Scoring System in Adults. *Rehabilitation Research & Practice*, 2013, Art. ID 846418. DOI: <http://dx.doi.org/10.1155/2013/846418>
6. Siedlaczek-Szwed, A., Galamanzhuk, L., Iedynak, G., Blavt, O. (2025). Instrumental fixation of lower limb movements coordination in preschool children. *Bulletin of the Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Physical education, Sport and Human Health*, 2, 77-85.

Отримано: 11.11.2025

Петро МИЗАК,

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-5601-8791>

МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У тезах розглядається питання моделювання педагогічних умов, які забезпечують формування здоров'язбережувальної компетентності учнів у процесі фізичного виховання. Окреслено ключові компоненти цієї компетентності, проаналізовано сутність педагогічної умови як чинника освітнього процесу, запропоновано модель, що включає змістовно-методичну, мотиваційно-ціннісну та діяльнісно-організаційну умови. Показано, що цілісне створення та реалізація цих педагогічних умов сприяє підвищенню рівня здоров'язбережувальної компетентності учнів, розвитку їх фізичної, психічної й соціальної готовності до здорового способу життя.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність; педагогічні умови; фізичне виховання; модель; учні; здоровий спосіб життя.

Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів виступає пріоритетною метою сучасної школи в контексті популяризації здорового способу життя та зміцнення фізичного, психічного і соціального здоров'я молодого покоління [4]. У цьому сенсі процес фізичного виховання стає одним із ключових засобів реалізації даної мети, оскільки він створює сприятливі умови для засвоєння знань, формування умінь та ціннісного ставлення до власного здоров'я.

Під педагогічними умовами в контексті формування здоров'язбережувальної компетентності розуміємо сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які забезпечують оптимальний функціонал освітнього процесу та результативність виховної дії [2]. Моделювання таких умов передбачає системне проектування змісту, форм, методів, засобів та організаційної структури процесу фізичного виховання з орієнтацією на компетентнісну мету.

Модель педагогічних умов, що формується, включає три взаємопов'язані блоки:
1) змістовно-методична умова, яка передбачає включення у програму фізичного виховання

змісту, спрямованого на розвиток умінь здоров'язбереження; 2) мотиваційно-ціннісна умова, що забезпечує формування у учнів позитивного ставлення до фізичної активності і здорового способу життя; 3) діяльнісно-організаційна умова, яка створює практичні можливості для реалізації компетентності – через рухову активність, самостійні фізкультурні практики, позаурочні форми [2; 3].

Реалізація моделі вимагає таких педагогічних підходів: системного (забезпечення взаємозв'язку компонентів моделі), компетентнісного (орієнтація на здатність учня діяти з позиції здоров'язбереження) і діяльнісного (залучення учнів до активної рухової та оздоровчої поведінки). Крім того, важливим є особистісно-орієнтований підхід, що враховує індивідуальні характеристики учнів, їх мотивацію, рівень фізичного розвитку та ставлення до здоров'я [3].

Педагогічне моделювання передбачає створення таких умов: підвищення кваліфікації вчителя фізичної культури у питаннях здоров'язбереження; застосування інтеграційних та інноваційних технологій; організація освітнього простору «урок-позаурочна діяльність-сім'я»; систематична робота з мотивацією учнів до фізичної активності і здоров'язбережувальної поведінки. Ці умови створюють середовище, в якому компетентність учнів розвивається цілеспрямовано і системно [1].

Отже, моделювання педагогічних умов формування здоров'язбережувальної компетентності учнів у процесі фізичного виховання є новим освітнім механізмом, який спрямований на інтеграцію змісту здоров'язбереження, мотиваційної сфери та діяльнісної активності. Запропонована модель дає змогу науково обґрунтувати організаційно-методичну роботу вчителя фізичної культури та підвищити ефективність формування здоров'язбережувальної компетентності як важливої складової соціально-активної, фізично здорової особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрищенко Т. Педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності в дітей дошкільного віку. *Освіта Регіону*. 2016. № 4. С. 211-219. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1065>
2. Бигар Г. Формування валеологічних знань молодших школярів засобом фізичного виховання. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. Т. 1, № 1. С. 128-135. DOI: [https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1\(1\).17](https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).17)
3. Самойленко О., Білоусова Н. Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи при вивченні інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)*. 2021. № 4. С. 62-70. DOI: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2021-PP-4-62-70>
4. Сироватко З.В., Єфременко В.М. Особливості формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів вищої освіти у процесі фізичного виховання. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2024. № 3К(176). С. 422-424. DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).93](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).93)

Отримано: 11.11.2025

Микола НАТОЛОЧЕНИЙ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-9318-6747>

МОДЕЛЬ ІННОВАТИЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У тезах представлено наукові підходи до моделювання процесу інноватизації освітнього середовища на уроках фізичної культури. Розкрито сутність поняття «інноватизація освіти», охарактеризовано компоненти інноваційного освітнього середовища, а також обґрунтовано педагогічні умови ефективного впровадження інновацій у систему фізичного виховання. Представлено модель інноватизації, що включає цільовий, змістовий, технологічний, організаційний та результативний блоки. Визначено роль учителя як фасилітатора інноваційного процесу, а також значення цифрових технологій та інтерактивних методів у формуванні компетентностей учнів.

Ключові слова: інноватизація, освітнє середовище, фізична культура, педагогічні інновації, цифрові технології, компетентнісний підхід.

Сучасна система освіти перебуває на етапі переходу до інноваційної моделі розвитку, що зумовлює необхідність оновлення підходів до організації навчального процесу. Особливої актуальності набуває питання створення інноваційного освітнього середовища у сфері фізичного виховання, яке має забезпечувати формування мотивації до рухової активності, розвиток ключових компетентностей та ціннісного ставлення до здоров'я [1].

Інноваційне освітнє середовище у фізичному вихованні трактується як система педагогічних умов, технологій, засобів та взаємодій, спрямованих на розвиток активності, креативності та самостійності учнів. Модель інноватизації передбачає поетапне впровадження нових технологій, зокрема цифрових фітнес-додатків, інтерактивних платформ, ігрових методів, елементів STEAM-освіти [4].

В основу моделі покладено п'ять взаємопов'язаних блоків: 1) цільовий – формування в учнів інноваційного типу мислення, мотивації до фізичної активності; 2) змістовий – добір інтегрованого навчального контенту, що поєднує знання з біології, психології, анатомії, інформатики; 3) технологічний – використання сучасних педагогічних технологій: проєктних, тренінгових, ігрових, цифрових; 4) організаційний – створення сприятливого освітнього середовища, партнерської взаємодії між учителем і учнями; 5) результативний – оцінка рівня сформованості компетентностей, саморефлексія та самооцінка учнів [2].

Ефективність моделі забезпечується готовністю педагогів до інноваційної діяльності, наявністю належної матеріально-технічної бази та психологічного комфорту в колективі. Успішна реалізація інноватизації потребує системного методичного супроводу, цифрової грамотності вчителів і підтримки освітньої політики держави [3].

Отже, модель інноватизації освітнього середовища на уроках фізичної культури сприяє підвищенню якості освітнього процесу, формуванню активної, креативної, соціально відповідальної особистості, орієнтованої на здоровий спосіб життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бережна Т.І., Бессараб Н.А. Інноваційні технології в освітньому середовищі нової української школи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*. 2024. № 5. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-5-02-01>

2. Кремень В.Г. Інноваційні проєкти філософсько-освітньої діяльності. *Освітологія* / укл. В. Огнев'юк, С. Сисоєва. Київ: ВП «Едельвейс», 2013. С. 50–52.
3. Кучеренко Г.В., Воробйова С.В., Богатов А.О. Сучасні педагогічні тенденції у фізичному вихованні студентів. *Olympicus*. 2024. № 2. С. 126–132. DOI: <https://doi.org/10.24195/olympicus/2024-2.16>
4. Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 травня 2023 року № 552. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE40211>

Отримано: 11.11.2025

Юлія ПЕТРОВА,

викладач кафедри спорту і спортивних ігор

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-4177-0578>

КРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

У дослідженні проаналізовано загальні особливості управління сферою фізичної культури і спорту в умовах війни, виокремлено сучасні виклики та ключові аспекти кризового менеджменту.

Ключові слова: криза, менеджмент, управління, сфера фізичної культури і спорту, ризики, планування, інновації.

Актуальність теми. Російсько-українська війна суттєво вплинула на всі сфери життєдіяльності українського суспільства, зокрема й на сферу фізичної культури та спорту. Зруйнована інфраструктура, скорочення фінансування, вимушене переміщення спортсменів і тренерів, зниження доступності спортивних послуг для населення – усе це створює нові, надзвичайно складні умови функціонування галузі. У таких реаліях зростає потреба у формуванні ефективних механізмів кризового менеджменту, здатних забезпечити стійкість і розвиток системи фізичної культури і спорту навіть у період глибоких соціально-економічних потрясінь. Оскільки значення фізичної культури і спорту у сучасних умовах набуває ще вищого рівня, фізична активність стає одним з найважливіших соціальних чинників збереження та відновлення здоров'я усіх верств населення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних стратегій кризового управління у сфері фізичної культури і спорту, формування системи управлінських рішень, спрямованих на збереження та розвиток людського потенціалу України.

Мета публікації – здійснити теоретичний аналіз ключових аспектів кризового менеджменту у сфері фізичної культури і спорту в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні реалізацію державної політики у галузі фізичної культури та спорту забезпечує Міністерство молоді та спорту України, яке формує стратегічні напрями розвитку, визначає пріоритети, а також здійснює контроль і оцінку дотримання чинного законодавства. Проте, попри наявні управлінські заходи, у системі державного регулювання все ще спостерігаються суттєві проблеми, що гальмують побудову ефективного та результативного механізму управління галуззю [4].

Найбільш відчутно труднощі проявляються у періоди криз, зокрема під час війни, коли неузгодженість управлінських дій та обмеженість ресурсів істотно гальмують розвиток галузі. На державному рівні ще досі не вибудовано дієву, стійку та адаптивну систему публічного управління у сфері фізичної культури і спорту, здатну відповідати сучасним викликам і потребам суспільства.

Актуальні проблеми управління сферою фізичної культури і спорту в Україні під час війни стали предметом досліджень ряду авторів. Одні дослідники розглядають вплив процесів децентралізації на перерозподіл управлінських повноважень між центральними, регіональними та місцевими органами влади; виявляють наявні нормативно-правові прогалини та відсутність ефективних цифрових рішень у системі публічного адміністрування галузі [5]. Інші – визначають стратегічні напрями розвитку спортивно-оздоровчої діяльності в умовах глобальних трансформацій, що, на їх думку, сприятиме чіткому розмежуванню управлінських повноважень у цій сфері, підвищенню адаптивності окремих секторів до динамічних змін зовнішнього середовища, раціональному залученню та розподілу ресурсів стратегічного розвитку, а також формуванню дієвої системи моніторингу та оцінки результативності управлінських рішень [6]. У контексті впровадження управлінських інновацій у сферу управління Р. Щокін та Ж. Беленюк визначили необхідність діджиталізації публічного управління та використання диджитал інструментів задля популяризації сфери фізичного виховання та спорту – що є одним із перспективних напрямків розвитку сфери під час війни [7]. На думку О. Гонтарук, в умовах кризи необхідною умовою для подолання кризи у сфері фізичної культури і спорту є державно-приватне співробітництво [3]. Інші ж дослідники стверджують, що більшу увагу необхідно приділяти управлінню спортивними об'єктами, економіці спорту, маркетингу спорту, управлінню персоналом, бюджетуванню та інноваційним технологіям управління. Зокрема основними механізмами повинні бути «...оптимізація фінансового менеджменту; розвиток економічної аналітики; соціально-економічне планування; розвиток системи моніторингу» [1].

Здійснивши аналіз літературних джерел, дослідили, що кризовий менеджмент охоплює чотири етапи, які передбачають:

- попередження кризи, що полягає у своєчасному виявленні можливих загроз (економічних, політичних, фінансових) та розробленні превентивних заходів для їх мінімізації;
- реагування на кризу, що передбачає оперативне ухвалення рішень для збереження стабільності;
- відновлення та стабілізація: спрямований на повернення до нормального функціонування шляхом реструктуризації, пошуку нових інвестицій і відновлення довіри суспільства;
- посткризовий аналіз і навчання, під час якого оцінюються дії, здійснені під час кризи, виявляються недоліки та напрацьовуються нові механізми управління ризиками [2].

Сучасними викликами в кризовому менеджменті фізичної культури та спорту є непередбачувані події та надзвичайні ситуації (пандемії, стихійні лиха та інші надзвичайні ситуації, які можуть призвести до припинення тренувань та змагань, конфлікти та військовий стан, що вимагають екстреного перегляду стратегій та пріоритетів, а також забезпечення безпеки); економічна нестабільність та фінансування (зменшення державного фінансування спорту може призвести до скорочення програм та послуг, зростання витрат на утримання спортивної інфраструктури та проведення заходів); технологічні зміни (необхідність інтеграції нових циф-

рових інструментів для управління, комунікації та надання послуг (онлайн-тренування, віртуальні змагання), забезпечення кібербезпеки та захисту даних); управління ризиками та безпека (забезпечення безпеки спортсменів, тренерів та вболівальників під час тренувань та змагань, особливо в умовах недостатнього фінансування, розробка та впровадження ефективних протоколів реагування на надзвичайні ситуації); зміни у законодавстві та управлінні (необхідність адаптації до змін у спортивному законодавстві та нормативно-правовій базі, реформування системи місцевого самоврядування та управління у сфері спорту).

З огляду на воєнний стан і глибокі соціально-економічні зміни, що відбуваються в Україні, кризовий менеджмент у сфері фізичної культури і спорту набуває особливого значення як інструмент збереження галузі, підтримки населення та забезпечення безперервності розвитку.

На основі аналізу сучасних досліджень та реального стану управління, до ключових аспектів кризового менеджменту у сфері фізичної культури і спорту в умовах війни належать:

1) прогнозування та планування – розроблення комплексних сценаріїв дій у разі виникнення кризових ситуацій, підготовка планів евакуації, безпеки тренувального процесу, а також стратегій відновлення спортивної інфраструктури після руйнувань;

2) комунікація – підтримання ефективного зв'язку між усіма учасниками галузі: спортсменами, тренерами, органами влади, спонсорами, громадськістю та міжнародними партнерами; забезпечення прозорого обміну інформацією навіть в умовах обмежених ресурсів;

3) гнучкість і адаптивність – оперативне реагування на зміни ситуації, коригування планів тренувань, проведення змагань у безпечних регіонах або онлайн-форматах, створення мобільних спортивних осередків для осіб, які постраждали внаслідок війни;

4) фінансова стійкість – пошук альтернативних джерел фінансування (гранти, міжнародна допомога, партнерські програми), ефективне використання наявних ресурсів та впровадження механізмів економії без втрати якості послуг;

5) психологічна підтримка – організація програм психоемоційної реабілітації спортсменів, тренерів та учасників спортивних організацій, що зазнали впливу воєнних подій; застосування засобів фізичної активності як форми стресотерапії;

6) соціальна відповідальність і єдність спільноти – залучення спорту як інструменту консолідації суспільства, підтримки морального духу, патріотичного виховання та волонтерських ініціатив;

7) інноваційні цифрові рішення – розвиток онлайн-платформ для тренувань, моніторингу стану спортсменів, комунікації та дистанційного управління спортивними закладами.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що російсько-українська війна суттєво загострила проблеми управління у сфері фізичної культури і спорту, висвітливши потребу в оновленні підходів до кризового менеджменту. У сучасних умовах галузь потребує гнучкої, стійкої та інноваційної системи управління, здатної реагувати на виклики війни та забезпечувати безперервність розвитку.

Враховуючи вищезазначене, ефективний кризовий менеджмент має базуватися на таких ключових принципах, як прогнозування і стратегічне планування, налагоджена комунікація між усіма учасниками галузі, гнучкість і здатність до адаптації, фінансова стабільність, психологічна підтримка, соціальна єдність і цифровізація управлінських процесів. Таким чином, кризовий менеджмент у сфері фізичної культури і спорту в умовах війни повинен бути спрямований не лише на подолання наслідків кризи, а й на створення стійкої системи

управління, здатної забезпечити розвиток галузі, збереження людського потенціалу та відновлення соціальної стабільності в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атаманюк С., Башавець Н., Тітова Г., Соляник Д. Сучасна парадигма управління сферою фізичної культури і спорту. *Olympicus: науковий журнал*. 2024. № 2. С. 32–38.
2. Голота Д. Кризовий менеджмент в умовах економічної нестабільності. *Економіко-правовий розвиток сучасної України*: матеріали XIII Всеукр. наук. конф. студ., аспір. та молодих вчених. Одеса, 2024. С. 266–268.
3. Гонтарук О.М. Особливості реалізації механізмів державно-приватного партнерства у сфері фізичної культури і спорту в Україні в нинішніх умовах. *Rehabilitation and Recreation*. 2024. № 18(4). С. 158–170.
4. Калита Л., Приймак М. Публічне управління у сфері фізичної культури і спорту: стратегічні завдання та шляхи їх реалізації. *Академічні візії*. 2025. Вип. 39. URL: <https://lnk.ua/MVwomq3Vz>
5. Рижик Р., Пангелова Н. Кравченко Т. Актуальні проблеми управління в галузі фізичної культури і спорту в Україні в теперішній час. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. Випуск 20. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16885004>
6. Романенко С. Стратегічні вектори розвитку спортивно-оздоровчої діяльності в умовах глобальних викликів: національні особливості та завдання управління: автореф. дис. ... д. екон. наук. Одеса, 2022. 41 с.
7. Щокін Р., Беленюк Ж. Сучасні тенденції диджиталізації публічного управління у сфері фізичної культури та спорту. *Публічне урядування*. 2022. № 3 (31). С. 102–109.

Отримано: 11.11.2025

В'ячеслав ПОПЛАВСЬКИЙ,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-0344-0696>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗНАННЯ ПРО ФІЗИЧНУ ТЕРАПІЮ ЯК СКЛАДОВА ПРОФІЛАКТИКИ ЗАХВОРЮВАНЬ ПІДЛІТКІВ

Матеріал містить результати досліджень, що спрямованні на профілактику захворювань підлітків засобами знань про фізичну терапію.

Ключові слова: підлітки, фізична терапія, здоров'я, рівень знань.

Актуальність теми. Проблема збереження здоров'я підлітків у сучасних соціально-економічних умовах набуває особливої актуальності. Зростання рівня гіподинамії, нераціональне харчування, психоемоційні перевантаження та негативний вплив інформаційного середовища сприяють підвищенню частоти хронічних захворювань серед дітей шкільного віку. За даними фахівців, близько 70% учнів мають ті чи інші відхилення у стані здоров'я, серед яких провідне місце займають порушення постави, зору, функції серцево-судинної та дихальної систем. Одним із ефективних напрямів профілактики цих порушень є використання знань і засобів фізичної терапії [1; 2].

Мета публікації – теоретично обґрунтувати значення фізичної терапії як складової профілактики захворювань підлітків і визначити її роль у формуванні культури здорового способу життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фізична терапія розглядається як система науково обґрунтованих заходів, спрямованих на відновлення, підтримку та зміцнення здоров'я людини. На відміну від традиційного лікувального підходу, профілактична фізична терапія має на меті запобігання розвитку функціональних порушень і захворювань через формування оптимального рівня рухової активності, розвиток адаптаційних механізмів організму та підвищення його резервних можливостей [5].

У підлітковому віці фізична терапія сприяє гармонійному розвитку опорно-рухового апарату, підтриманню правильної постави, нормалізації тону м'язів, поліпшенню діяльності серцево-судинної, дихальної та нервової систем. Теоретичні знання з цієї галузі дозволяють усвідомлено підходити до вибору засобів фізичної активності, контролювати навантаження та оцінювати реакцію організму на фізичні вправи [3].

Важливою складовою профілактичної роботи є інтеграція елементів фізичної терапії у навчально-виховний процес. Заняття лікувальною гімнастикою, корекційними вправами, дихальними тренуваннями та рухливими іграми сприяють підвищенню рухової активності, зменшенню статичного навантаження й покращенню психоемоційного стану підлітків [4].

Профілактичний ефект фізичної терапії посилюється за умови її поєднання з валеологічним вихованням, гігієнічним навчанням та формуванням позитивної мотивації до здорового способу життя. Теоретичні знання з фізичної терапії стають базою для розуміння підлітками ролі рухової активності у підтриманні здоров'я, профілактиці хронічних захворювань і підвищенні працездатності.

Дослідження вітчизняних науковців підтверджують, що систематичне використання засобів фізичної терапії в освітніх закладах дозволяє знизити рівень захворюваності на 15–20%, покращити фізичний розвиток, поставу та адаптаційні можливості організму школярів.

Висновки. Фізична терапія є важливою складовою профілактики захворювань у підлітковому віці. Опанування її теоретичних основ сприяє формуванню культури здоров'я, підвищенню рухової активності, гармонійному розвитку організму та профілактиці порушень у функціональних системах. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку практичних рекомендацій щодо впровадження фізіотерапевтичних методик у шкільне середовище та системи позашкільного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко О.М., Коробейніков Г.В. Фізична терапія як складова збереження здоров'я підлітків. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2022. № 6(31). С. 45–50.
2. Гончаренко В.І. Теоретичні основи профілактичної фізичної терапії у системі освіти. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2023. № 2. С. 28–33.
3. Литвин О.А., Сопілко І.В. Формування мотивації до здорового способу життя в підлітковому віці засобами фізичної терапії. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2021. Вип. 17. С. 72–78.
4. Науменко Т.М. Профілактична роль фізичної активності у збереженні здоров'я дітей і підлітків. *Збірник наукових праць молодих учених СумДПУ імені А.С. Макаренка*. 2024. С. 90–96.
5. Плахотнюк І.В., Левченко О.Ю. Теоретико-методичні засади впровадження фізичної терапії в освітньому середовищі. *Актуальні проблеми фізичної культури і спорту*. 2020. № 4. С. 63–68.

Отримано: 11.11.2025

Сергій ПРОТАСЮК,
здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-3788-4110>

ЗАСОБИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ПРОГРАМІ ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОЗАЛЕЖНОЇ МОЛОДІ

Матеріал містить результати досліджень, спрямованих на використання засобів фізичної терапії у комплексній профілактиці наркозалежної молоді.

Ключові слова: фізична терапія, наркозалежні підлітки, суспільство, профілактика.

Актуальність теми. У сучасному суспільстві проблема наркозалежності серед молоді стає однією з актуальних загроз психічному, фізичному та соціальному здоров'ю. Надмірне уживання психоактивних речовин у підлітковому та юнацькому віці супроводжується порушеннями нейропсихічного розвитку, зниженням адаптаційних можливостей, соціальною дезадаптацією. Дослідження свідчать, що впровадження програм профілактики має враховувати не лише освітні чи психологічні компоненти, але й фізичну активність та спеціалізовані засоби фізичної терапії. Наприклад, наявні систематичні огляди показують, що інтервенції з фізичною активністю (physical activity, exercise, sport) мають потенціал для зниження ризику вживання психоактивних речовин молоддю [1].

Отже, інтеграція засобів фізичної терапії у комплекс профілактики наркозалежності молодих людей – перспективний напрям.

Мета публікації – обґрунтувати роль засобів фізичної терапії у програмі профілактики наркозалежності молоді та запропонувати орієнтовну структуру такої програми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Молодь характеризується високою пластичністю нервової системи, підвищеною вразливістю до психоактивних речовин, а також схильністю до ризикованої поведінки. Водночас фізична активність сприяє покращенню регуляції імпульсивності, емоційної саморегуляції, зміцненню самооцінки, соціальної інтеграції – всі ці чинники є захисними проти вживання наркотиків [1, 4]. У систематичному огляді показано: «...інтервенції на базі фізичної активності, вправ або спорту призводять до значного покращення наміру та зменшення вживання психоактивних речовин серед підлітків» (Carrellán J.Á.M. et al., 2025). Також фізична активність активує ті самі системи винагороди (дофамінергічні, серотонінові), що і вживання наркотиків, тому може виступати конкурентом компульсивній поведінці. ([РМС][2]) Слід враховувати, що фізична терапія (ЛФК, кінезіотерапія) є не лише профілактичною, але може відігравати роль у комплексі відновлення молоді після початку вживання чи на стадії ранньої залежності [5].

Нижче наведено перелік базових засобів фізичної терапії, які доцільно включити в програму профілактики молоді:

1. Організована фізична активність / групові заняття спортом. Регулярні заняття на аеробному рівні (біг, швидка ходьба, велотренажери) 2-3 рази на тиждень. Командні види спорту (баскетбол, футбол, волейбол) – сприяють соціалізації, згуртованості, формують здорові моделі поведінки. Структуровані спортивні клуби чи секції з супроводом тренера, включення молоді «групи ризику». Наукове обґрунтування: участь у спортивних заходах корелює з нижчим рівнем зовнішньо-поведінкових проблем та ризикованої поведінки.

2. Лікувально-профілактична гімнастика / ЛФК. Комплекси вправ на розвиток гнучкості, витривалості, сили – стимулюють соматичну самосвідомість і зменшують ризик вибору шкідливої поведінки. Вправи на заземлення, баланс, координацію – допомагають саморегуляції, зменшують рівень тривожності та імпульсивності. Сесії – 30-45 хв, 2-3 рази на тиждень, у групах із тренером-фізіотерапевтом.

3. Кінезіотерапія / кінезотерапевтичні методики. Заняття з використанням рухових форм із контролем (наприклад, вправи на тренажерах, еластичних стрічках, функціональних платформах) – підвищують рухову компетентність, самоконтроль, силу волі. Інтеграція елементів рухової саморегуляції (наприклад, вправи на дихання, усвідомленість руху) – підсилює психофізичну стійкість молоді. Можливе поєднання з методом кінезіотейпування, роботи з фасціями – за призначенням фізіотерапевта.

4. Релаксаційно-рухові методики (йога, пілатес, mind-body підходи). Застосування йоги, пілатесу або подібних методик допомагає розвитку уваги до тіла, контролю дихання, зниженню стресу, а стрес та імпульсивність є факторами ризику наркозалежності. Програми 1-2 рази на тиждень, можуть бути включені як додатковий модуль у профілактичну програму [6; 7].

5. Фізичне тестування, моніторинг рухового статусу, зворотний зв'язок. Перед початком програми – базове обстеження рухового статусу, фітнес-тест.

Висновки. Засоби фізичної терапії – групові спортивні заняття, ЛФК, кінезіотерапія, релаксаційно-рухові методики – мають перспективу як складова програм профілактики наркозалежності молоді. Наукові дослідження підтверджують, що фізична активність може виступати захисним фактором щодо початку або продовження вживання психоактивних речовин.

Упровадження чітко структурованої програми, з регулярністю, моніторингом, мотиваційною підтримкою і залученням фахівців, здатне підвищити ефективність профілактичної роботи з молоддю. Для подальших досліджень рекомендовано: визначити оптимальні параметри фізичної активності (частота, тривалість, види руху), оцінити довгострокові ефекти та вплив на різні категорії ризику молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андріученко Т., Вакуленко О., Волков В., Гусєва О., Пісоцька Л. Формування здорового способу життя молоді: навчально-методичні рекомендації. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2018. 48 с.
2. Григус І.М. Фізична терапія, здоров'я, фізична культура та педагогіка: монографія. Рівне: НУВГП, 2020. 214 с.
3. Бакіко І.В., Савчук С.А. Основи здоров'я та фізична культура студентської молоді: навчальний посібник. Луцьк: Луцький національний технічний університет, 2021. 152 с.
4. Єжова О.О. Основи здорового способу життя: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2017. 176 с.
5. Левченко В.В., Плахотнік О.В. Профілактика наркоманії серед учнівської молоді: методичні рекомендації. Київ: Державна служба України з питань праці, 2019. 36 с.
6. Міністерство охорони здоров'я України. Основні складові здорового способу життя: інформаційно-просвітницькі матеріали. Тернопіль: УОЗ ТОДА, 2020.
7. Степаненко І.І., Сидоренко Н.П. Фізична активність як засіб профілактики девіантної поведінки підлітків. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2022. № 4(60). С. 143–149.

Отримано: 11.11.2025

Артем ПОЧТАРЬОВ,

*здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)*

ORCID <https://orcid.org/0009-0006-1122-2778>

Михайло БАСІСТИЙ,

*здобувач третього рівня вищої освіти 1 року навчання
спеціальності А4 Середня освіта (Фізична культура)*

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-9849-5098>

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКОРИСТАННЯ БАДМІНТОНУ ДЛЯ КОРЕКЦІЇ РУХОВИХ ПОРУШЕНЬ ДІТЕЙ З ВАДАМИ СЛУХУ

Мета дослідження – визначити ефективність організаційно-педагогічних умов у вдосконаленні рухових здібностей дітей з вадами слуху на уроках фізичної культури засобами бадмінтону. Дослідження мало на меті створення адаптованої програми, яка враховує сенсорні обмеження учнів та забезпечує використання візуальної комунікації, етапного навчання, мотиваційного середовища і індивідуалізації навантаження. У статті подано методику організації експерименту, результати тестувань, порівняння з контрольною групою та практичні рекомендації. Результати підтверджують доцільність впровадження запропонованих умов у практику роботи закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: рухові здібності, діти з вадами слуху, фізична культура, бадмінтон, організаційно-педагогічні умови, адаптивна фізична активність.

Актуальність теми. Проблема вдосконалення рухових здібностей дітей з вадами слуху залишається актуальною для сучасної педагогіки і фізичної культури. Обмеження слухового аналізатора безпосередньо впливають на якість просторової орієнтації, координації, швидкості реакції, а також формування цілісних рухових навичок. За даними багатьох дослідників, у дітей з порушеннями слуху спостерігаються труднощі в оволодінні складними руховими діями, зниження рівня швидко-силових якостей та координаційних здібностей. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних методик вдосконалення рухової підготовленості саме у шкільних умовах.

Важливим напрямом виступає впровадження адаптивних видів спорту, що поєднують корекційну спрямованість з ігровими формами діяльності. Одним із таких видів є бадмінтон, який сприяє розвитку швидкості реакції, спритності, рівноваги, координації рухів. Завдяки використанню простих засобів (ракетки та волани) і можливості регулювати інтенсивність навантаження бадмінтон є доступним і ефективним засобом розвитку рухових здібностей.

Мета дослідження полягає у визначенні ефективності організаційно-педагогічних умов удосконалення рухових здібностей дітей з вадами слуху на уроках фізичної культури засобами бадмінтону.

Метою публікації є обґрунтування інноваційних технологій використання бадмінтону як ефективного засобу корекції рухових порушень у дітей з вадами слуху.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі питання розвитку рухових здібностей дітей з сенсорними порушеннями розглядається у контексті спеціальної та інклюзивної освіти. Дослідники підкреслюють, що брак слухової інформації знижує рі-

вень просторової орієнтації, сповільнює реакцію на зовнішні подразники, що у свою чергу негативно впливає на формування навичок, пов'язаних з точністю і швидкістю рухів.

Використання адаптивних видів спорту в освітньому процесі дозволяє створювати умови для розвитку моторних якостей і компенсаторних механізмів. Зокрема, бадмінтон поєднує вправи на реакцію, координацію, рівновагу і спритність, а також забезпечує можливість організації групових і парних занять.

Особливо важливим є організаційно-педагогічний аспект – створення таких умов, які враховують специфіку дітей з вадами слуху. Це стосується використання візуальних сигналів, чіткої демонстрації вправ, індивідуалізації навантаження, забезпечення позитивного емоційного фону та підтримки мотивації.

Дослідження проводилося у спеціалізованій школі-інтернаті для дітей з вадами слуху. Участь взяли 30 школярів віком 10–14 років (16 хлопців і 14 дівчат). Випробовувані були розділені на контрольну (n=15) та експериментальну (n=15) групи. Контрольна група займалася за стандартною програмою з фізичної культури, експериментальна – за адаптованою програмою з використанням бадмінтону.

Програма тривала протягом навчального року, заняття проводилися двічі на тиждень по 45 хвилин. У процесі експерименту було реалізовано такі організаційно-педагогічні умови: візуальна комунікація, етапне навчання, мотиваційне середовище, індивідуалізація навантаження.

Методи дослідження: педагогічне спостереження, тестування рухових здібностей (координація, швидкість реакції, спритність), математико-статистична обробка результатів.

Аналіз результатів показав суттєве покращення показників у експериментальній групі порівняно з контрольною. Зокрема, швидкість реакції зросла на 15%, координація рухів – на 12%, кількість вдалих передач – на 20%. У контрольній групі спостерігалось незначне покращення, яке пояснюється загальним впливом уроків фізичної культури.

Результати підтверджують гіпотезу про ефективність впровадження організаційно-педагогічних умов. Використання візуальних і невербальних сигналів дозволило компенсувати відсутність слухової інформації, а етапне навчання забезпечило поступове формування складних рухових дій. Індивідуалізація навантаження сприяла збереженню мотивації учнів і запобігала перевантаженню.

Дослідження має певні обмеження: невелика вибірка та обмежений часовий проміжок. У подальших дослідженнях доцільно розширити контингент учасників, провести багаторічний експеримент і порівняти ефективність різних видів адаптивних видів спорту.

Висновки. Запропонована модель організаційно-педагогічних умов є ефективною для удосконалення рухових здібностей дітей з вадами слуху.

Використання бадмінтону у поєднанні з візуальними сигналами та етапним навчанням сприяє підвищенню швидкості реакції та координації.

Практичні рекомендації передбачають використання індивідуального підходу та створення мотиваційного середовища на уроках фізичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іваненко П. Особливості розвитку рухових здібностей у дітей із сенсорними порушеннями. *Журнал адаптивної фізичної культури*. 2018. 12(3). С. 45-52.
2. Петрова О., Сидоренко М. Адаптивний бадмінтон у навчально-виховному процесі дітей із вадами слуху. *Вісник фізичної культури і спорту*. 2020. 15(2). С. 123-130.

3. Семененко В. Методика рухових вправ для дітей з порушеннями сенсорних функцій. *Методичний альманах*. 2019. № 6. С. 78-84.
4. Brown A., Smith B. Motor skill development in children with hearing impairments: A review. *Journal of Adapted Physical Activity*. 2023. 9(1). С. 15-28.
5. Keller J.. The Role of Visual Feedback in Adaptive Sports for Children. *International Journal of Sports Science & Coaching*. 2017. 12(4). P. 299-310.

Отримано: 11.11.2025

Андрій САБОВ,

здобувач третього рівня вищої освіти 3 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-1181-6001>

СТАН ВИЯВУ ОСНОВНИХ КОМПОНЕНТІВ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ ПІДЛІТКІВ

Матеріал містить результати експерименту, спрямованого на встановлення особливостей у вияві рухових якостей як компонентів фізичної підготовленості підлітків.

Ключові слова: підлітки, фізична підготовленість, рухові якості, особливості вияву.

Актуальність теми. Практика загальної середньої освіти сьогодні надає фізичній підготовці учнів важливого значення у зв'язку з її значенням для компетентностей, що визначені концепцією Нової української школи [5, с. 9-10]. Особливого значення фізична підготовка набуває у підлітковий період, оскільки він є надважливим для морфологічного, функціонального і значною мірою психофізіологічного розвитку дитини [3; 10]. Кожна з таких характеристик має особливості розвитку, але спільним у 13-15 років є їхня стрімка зміна [8]. Крім цього кожна з цих характеристик є визначальною у розвитку рухових якостей підлітків, значною мірою в аспекті виявом комплексу їх індивідуальних особливостей [3; 9]. У зв'язку з цим актуалізується питання міри розбіжності в розвитку основних рухових якостей дівчаток і хлопчиків підліткового віку [1; 2]. Це необхідно для формування високодієвих програм, що відзначаються індивідуальними параметрами для розвитку не всіх, а лише визначених рухових якостей, враховуючи при цьому сенситивні періоди їхнього розвитку.

Певною мірою означену інформацію надають поодинокі дослідження [6; 7], але проводили їх відносно давно, відзначалися вони фрагментарним характером і використанням різних батарей тестів. Це не сприяє розв'язанню порушеної проблеми, а значить зумовлює необхідність проведення у цьому напрямі досліджень.

Мета публікації – експериментально встановити особливості у вияві рухових якостей хлопчиків-підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням, яке тривало два навчальних роки, було охоплено 154 хлопчики. Протягом першого навчального року кількість 13-14- і 15-річних складала відповідно 36, 37 та 43 особи, протягом другого – 38, 36 і 37. Вивчали дані 14 показників, що характеризували основні компоненти фізичної підготовленості. Ви-

користували рекомендовані дослідниками рухові тести, всі широко використовуються у фізичному вихованні та відповідають метрологічним вимогам [2; 4; 5].

Опрацювання даних, отриманих у сформованих однорідних за статтю і віком вибірках, засвідчило, що індивідуальні результати хлопчиків практично в кожному показнику мали суттєву розбіжність. Із віком вона зростала, про що свідчила кількість показників, у яких *Min* та *Max* значення відрізнялися найбільше. У 13 років таких показників було два (вис на зігнутих руках та нахил уперед стоячи), тоді як у 15 років уже п'ять, а саме вис на зігнутих руках, метання на дальність непровідною рукою, викрут мірної лінійки за спину, нахил уперед стоячи та метання набивного м'яча.

Інша виявлена особливість стосувалася розподілу індивідуальних результатів хлопчиків у кожному віці 13-15 років. Так мала місце тенденція, що полягала у відмінності від нормального розподілу значень всіх показників, окрім деяких. Так, у 13 років відрізнявся розподіл значень 12 із усіх 14 показників (виняток – метання на дальність провідною рукою, три перекиди вперед), у 14 років – усі досліджувані показники, у 15 років – 12, за винятком викруту мірної лінійки за спину та нахилу вперед стоячи.

Висновки. Фізична підготовка є важливою складовою у формуванні компетентностей учнів, що визначені новою українською школою для учнів основної школи. Поліпшення результатів у фізичній підготовці вимагає підвищеної уваги до параметрів навантаження у зв'язку з високою активністю морфофункціонального росту і розвитку організму в підлітковий період.

Однорідна за статтю та віком вибірка хлопчиків у період 13-15 років відзначається мультимодальністю вияву індивідуальних результатів у тестах на оцінювання стану розвитку основних компонентів фізичної підготовленості.

Одним із перспективних шляхів усунення виявленої мультимодальності з метою формування однорідної вибірки не тільки за віком і статтю, але і за виявом рухових якостей, є використання ознак, що належать до генетичних маркерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаврилюк В., Галаманжук Л., Левандовська Л. Характеристика мотивації учнів основної школи до фізичної активності. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2025. Вип. 30. № 1. С. 31-39. DOI: [https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30\(1\).31-39](https://doi.org/10.32626/2309-8082.2025-30(1).31-39)
2. Єдинак Г.А., Мисів В.М., Юрчишин Ю.В. Фізична культура у загальноосвітньому навчальному закладі: навч. посібник. Кам'янець-Подільський: Рута, 2014. 251 с.
3. Єдинак Г.А., Галаманжук Л.Л., Мисів В.М., Зубаль М.В., Ключ О.А. Соматотипи та фізичний стан дітей і молоді: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2021. 408 с.
4. Єдинак Г., Шиян Б., Петришин Ю. Наукові дослідження у фізичному вихованні та спорті: навч. посібник; 3-є вид. стереотип. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2021. 280 с.
5. Носко М.О., Носко Ю.М., Лазаренко М.Г., Жула В.П., Могильний Ф.В., Філоненко О.А. Руховий розвиток школярів різних вікових груп: наукове видання / за наук. ред. М.О. Носка. Чернівці, 2020. 408 с.
6. Сидорченко К.М. Оптимізація занять оздоровчої спрямованості у фізичному вихованні хлопчиків 11-14 років: автореф. дис. ... канд. наук фіз. виховання та спорту: 24.00.02. Львів, 2009. 20 с.

7. Федорак О.В., Єдинак Г.А. Уроки фізичної культури для хлопців-підлітків: корекція фізичного стану на основі врахування типу соматичної конституції: метод. рекомендації. Кам'янець-Подільський: ПП Зарицький А.М., 2005. 64 с.
8. ЮНФПА. Підліткова і молодіжна демографія. Огляд [Електронний ресурс]. URL: <https://surli.cc/quvihb>
9. Barnett, L.M., Lai, S.K., Veldman, S.L., et al. (2016). Correlates of gross motor competence in children and adolescents: A systematic review and Meta-Analysis. *Sport. Med*, 46, 1663-1688. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40279-016-0495-z>
10. Wilmore, J.H., Costill, D.L., Kenney, L.W. (2022). *Physiology of sports and exercise*. 5th ed. Champaign, IL: Human Kinetics.

Отримано: 11.11.2025

Володимир СОКАЛЬСЬКИЙ,
здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура)
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-2733-1493>

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УЧНІВ БАЗОВОЇ ШКОЛИ

У тезах проаналізовано теоретичні засади формування культури здорового способу життя в учнів базової школи. Визначено зміст поняття «культура здорового способу життя», її структурні компоненти (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий), наведено ключові теоретичні підходи (системний, аксіологічний, компетентнісний, діяльнісний) і принципи (неперервності, превентивності, природовідповідності, інтеграції). Аргументовано, що ефективне формування культури здоров'я в базовій школі вимагає інтегрованої організації змісту, педагогічних умов та взаємодії школи й сім'ї.

Ключові слова: культура здорового способу життя; базова школа; учні; теоретичні основи; здоров'язбережувальна освіта; педагогічні умови.

Формування культури здорового способу життя у учнів базової школи є одним із пріоритетів сучасної освіти, що зумовлено потребою превентивної роботи щодо збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління. Аналіз сучасних досліджень вказує на зниження рівня фізичної активності дітей і на необхідність цілеспрямованої педагогічної діяльності з ранніх вікових етапів [3].

Під поняттям культури здорового способу життя розуміють інтегровану характеристику особистості, яка включає систему знань про здоров'я, ціннісні орієнтації, установки та практики поведінки, спрямовані на збереження й зміцнення фізичного і психічного благополуччя. У шкільному віці формування таких установок має системний характер і залежить від змісту навчання, виховання та повсякденної шкільної практики [2].

Теоретичні підходи до формування культури здорового способу життя базуються на кількох взаємодоповнювальних засадах. По-перше, системний підхід дозволяє розглядати виховний процес як цілісну систему, в якій навчально-виховні завдання, кадрове забезпечення, матеріально-технічні ресурси та позакласна діяльність працюють у взаємодії для фо-

рмування здоров'язбережувальної поведінки [1]. По-друге, аксіологічний підхід визначає здоров'я як важливу цінність особистості та суспільства, що має бути усвідомлена учнями як життєвий пріоритет. По-третє, компетентнісний підхід орієнтує діяльність школи на формування здатності учнів приймати свідомі рішення щодо збереження здоров'я та застосовувати набуті знання у побуті. По-четверте, діяльнісний підхід підкреслює роль практичної, рухової та соціальної активності в закріпленні здоров'язбережувальних навичок [1].

Принципи педагогічного впровадження включають: неперервність виховного процесу (логічну наступність від дошкілля до середньої школи), превентивність (профілактичні заходи), природовідповідність (врахування вікових особливостей розвитку), інтеграцію (об'єднання предметних, позакласних і сімейних зусиль) та залучення суб'єктів шкільного середовища до спільної діяльності. Дотримання цих принципів підвищує ймовірність формування стійкої поведінки здорового способу життя.

Практична реалізація теоретичних засад передбачає: 1) корекцію змісту навчальних програм (компоненти «Основи здоров'я», фізична культура), 2) розвиток інноваційних форм і методів навчання (ігрові технології, інтегровані уроки, проєктні методи), 3) створення сприятливого навчального середовища (матеріально-технічне забезпечення, режим дня, харчування), 4) системну співпрацю школи і сім'ї в питаннях виховання здоров'язбережувальної поведінки. Така багатовекторна стратегія спрямована на підвищення мотивації учнів до фізичної активності та формування практичних навичок самообслуговування і саморегуляції [1; 2].

Отже, теоретичні основи формування культури здорового способу життя в учнів базової школи становлять інтегральну платформу для подальших методичних розробок і практичних заходів. Науково обґрунтована модель, що поєднує змістовні, методичні та організаційні елементи, дозволяє забезпечити системний розвиток здоров'язбережувальної компетентності як однієї з ключових характеристик сучасної шкільної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базильчук В.В., Базильчук О.В., Мозолюк О.О. Формування культури здоров'я у школярів засобами фізичної культури. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2023. № 2(12). С. 130–135. URL: <https://pcs.khmnpu.edu.ua/index.php/pcs/article/view/70>
2. Іванова Ю.С. Формування здорового способу життя молодших школярів в освітньому процесі початкової школи: випускна кваліфікаційна робота. Харків, 2021. 92 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/7146>
3. Царук В.П. Формування здорового способу життя у молодших школярів в процесі організації фізкультурно-оздоровчої діяльності. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2017. Вип. 10. С. 145–152. URL: <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/view/111812>

Отримано: 11.11.2025

Дар'я БАНОВСЬКА,

здобувачка вищої освіти третього рівня 4 року навчання
спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0008-0786-3307>

СЕМАНТИКА І ФУНКЦІЇ МІТОЛОГЕМИ-КОНЦЕПТУ *МОЛИТВА* В МЕТАМОДЕРНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У роботі розглянено мітологему-концепт «молитва», що поєднує сакральний, етичний і комунікативний виміри. Виділено п'ять провідних функцій мітологему-концепту в сучасних українських текстах.

Ключові слова: дієслівність, концепт, мітологема, молитва, сакральність, українські прозові тексти.

Актуальність теми. Сучасний метамодерний дискурс української прози позначений активною тенденцією до відтворення архаїчних смислів і переосмислення традиційних форм духовності. Мітологему як універсальні образно-сміслові структури культури є ефективним засобом реконструкції ментальних кодів нації. Проблематика мітологом і мітопоетики посідає важливе місце в сучасному українському мовознавстві. Питанням мітологічного світобачення, символіки й семантики мітологом присвячено праці А. Василенко, С. Єрмоленко, О. Колесника, В. Конобродської, В. Кононенка, І. Костюк, М. Скаб, О. Строкаля, А. Темченка та інших дослідників. Попри значний обсяг наукових студій, постійне оновлення художнього матеріалу й поява нових контекстів осмислення мітологічних образів засвідчують збереження актуальності теми, особливо в аспекті дієслівності. Дія як онтологічна категорія є основою мітологічного мислення, адже через процесуальність буття людина формує мовну картину світу. У цьому сенсі мітологема-концепт *молитва* постає не лише як сакральний акт, а й як семіотичний центр української духовної традиції.

Мета публікації – з'ясувати семантико-культурні функції мітологему-концепту *молитва* в українській метамодерній прозі та визначити її роль у відтворенні автохтонного ментального коду.

Прикладовий матеріал дослідження дібрано з текстової бази «ГРАКу» – Граматичного корпусу української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дієслівні мітологему відображають сакральні форми процесуальності, через які осмислюється духовна комунікація людини зі світом. Як зазначає І. Огієнко, первісна релігійна дія «вмилостивлення богів при допомозі жертв та молитви» [3, с. 161–162] стала витоком українського культурного коду.

У сучасній українській прозі (С. Андрухович, Ю. Андрухович, Ю. Винничук, Т. Горіха Зерня, М. Дочинець, А. Кокотюха, Д. Корній) *молитва* трансформується з ритуального звернення до Бога у поліфункційний символ духовного пошуку, сумніву, очищення або іронічного відсторонення.

У межах проаналізованих текстів виокремлено п'ять основних функцій досліджуваної мітологема-концепту:

1. Ритуально-сакральна: *Лікували душу темними молитвами, усіма знаними закляттями* (Д. Корній) – сакральна дія переходить у сферу язичницьких практик, створюючи синкретизм християнського й дохристиянського світів.

2. Іронічно-побутової інтерпретації: *За близьких людей треба молитися, а не пити за їх здоров'я* (М. Дочинець), *Ми ревно молилися Богу, а коли Бог кликав нас – бігли до знахарів* (М. Дочинець) – простежуємо модифікацію до рівня морального афоризму, мітологема *молитися* втрачає безумовну сакральність і перетворюється на показник кризи віри – метамодерної «коливальної» свідомості, що поєднує прагнення до духовності та іронічне її осмислення.

3. Емоційна: *Молитви – це пара від сліз, яка піднімається до неба* (С. Андрухович) – мітологема-концепт стає метафорою емоційної катарсичної дії, що перетворює ритуал у психологічний акт очищення; протилежне експресивне наповнення фіксуємо у *Молись, фашистская мразь!* (Ю. Андрухович) – де *молитися* використано як акт відчаю й спротиву.

4. Комунікативно-благальна: *Дуже просили поговорити з вами, впасти в ноги, молити...* (А. Кокотюха) – відбулося зміщення від сакрального до людського, *молитва* постає як форма прохання.

5. Вербалізації семіотично-культурного коду: Вона шепоче *молитви*, навіть не знаючи, до кого звертається (С. Андрухович) – слово *молитви* стає знаком духовної втоми; Вимовляла старовинні *молитви*, щоб пригасити біль, щоб упокорити страх (Д. Корній) – мовлення виконує ритуальну, терапевтичну функцію; *Молитва* була зброєю, якою ми тримали небо, щоб не впало на голови (Т. Горіха Зерня) – слово постає як енергетичний щит; Не вино, а *молитва* (М. Дочинець) – поетична метафора любові; То була не стільки робота, як звичний ритуал, *молитва* рук (М. Дочинець) – тілесна еманация творчості.

Система виявлених функцій демонструє, що мітологема-концепт *молитва* в сучасній українській прозі виходить за межі сакрального ритуалу, формуючи складну модель взаємодії слова, дії й духовного досвіду, що й визначає її роль у метамодерному художньому мисленні.

Висновки. Мітологема-концепт *молитва* у метамодерній українській прозі реалізує низку функцій – ритуально-сакральну, іронічно-побутової інтерпретації, емоційно-катарсичну, комунікативно-благальну й вербалізації семіотично-культурного коду. У сучасному художньому дискурсі вона трансформується з ритуальної дії на мовний акт, який поєднує сакральне й профанне, віру й сумнів, особистісне й колективне. Через дієслівну природу *молитви* відтворюється архетип дії як основи буття й культури. Отже, *молитва* постає не лише лексемою зі сфери релігійного, а й мовною моделлю духовного досвіду українця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2021. URL: <https://uacorporus.org/> (дата звернення 10.10.2025).

2. Колесник О. Мова та міф у вимірі міждисциплінарних студій: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 240 с.
3. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: іст.-реліг. моногр. Київ: АТ «Обереги», 1992. 424 с.

Отримано: 13.11.2025

Юліана БЕЛІНСЬКА,

*здобувачка вищої освіти третього рівня 4 року навчання
спеціальності 035 Філологія*

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7012-6237>

НАЦІЄТВОРЧІ СМИСЛИ КОНЦЕПТІВ «ВОЛЯ» Й «СВОБОДА» У ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ В. ЯВОРІВСЬКОГО

Концепти «воля» й «свобода» є одними із вагомих концептів національної концептосфери В. Яворівського, артикують пам'ять про колоніальні травми, революційні піднесення та тяглість українського волелюбного світогляду. У художньому світі письменника ці концепти постають як культурно укорінені цінності та отримують нові смислові акценти. Доробок митця функціонує як важливий націєтворчий ресурс, що сприяє концептуалізації сучасних ціннісних орієнтирів, укріпленню національної ідентичності, зміцненню опору російській агресії.

Ключові слова: концепт, концептосфера, воля, свобода, національна воля, В. Яворівський.

Актуальність теми. Творчий доробок В. Яворівського набуває особливої ваги в сучасному українському гуманітарному дискурсі, оскільки формує цілісну модель національної самосвідомості, актуалізовану в умовах російсько-української війни. Необхідність вивчення творчої спадщини письменника крізь систему концептів зумовлюється потребою дешифрувати глибинні смисли та ідейні домінанти авторського світогляду, у якому концепти «воля» та «свобода» виконують ключову націєтворчу функцію. Такий підхід дозволяє по-новому інтерпретувати художній світ митця і визначити його внесок у культурно-літературний контекст доби.

Мета публікації полягає у виявленні семантико-ціннісних характеристик концептів «воля» й «свобода» у творах В. Яворівського та визначення їхньої ролі в моделюванні української національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературному дискурсі концепти «воля» та «свобода» постають як багатовимірні смислові утворення, що охоплюють широкий спектр виявів – від боротьби за державну суверенність і національне самоствердження до внутрішнього духовного звільнення, прагнення соціальної рівності та утвердження екзистенційної свободи суб'єкта. У структурі національної концептосфери В. Яворівського означені концепти посідають провідне місце, оскільки вони репрезентують ключові риси українського національного характеру та втілюють аксіологічний ідеал, навколо якого вибудовується значна частина смислових і культурних орієнтирів письменника.

У художньому світі митця послідовно простежується зображення споконвічного й незламного прагнення українського народу до свободи та власної державності. Для українців воля постає не лише мрією чи абстрактним ідеалом, а й екзистенційною потребою, що актуалізує готовність до рішучих дій та самопожертви. Абсолютизація цього концепту у творчому доробку В. Яворівського зумовлена його розумінням волі як імператива політичної боротьби та вияву національного духу, що функціонує як смислотвірний чинник у формуванні колективної самосвідомості. За таких умов концепт «воля» набуває статусу національного, утворюючи стійку сполуку «національна воля», яка структурує ідейний простір художнього дискурсу письменника.

Однією з ключових художніх репрезентацій концепту «свобода» у творчості В. Яворівського постає його інтерпретація як екзистенційної та націєтворчої категорії, нерозривно пов'язаної з необхідністю боротьби за національну незалежність і подоланням екзистенційних та соціальних обмежень. У науковому дискурсі підкреслюється бінарна природа цього концепту, що передбачає динаміку переходів між станами свободи та несвободи, а також усвідомлення особистістю меж, які вона може або прагне долати. У кризових історичних ситуаціях саме національний характер, сформований у межах культурної пам'яті та колективного досвіду, наділяє героїв силою протистояти загрозам, тоді як патріотичні почуття та внутрішня свобода стають рушійними чинниками їхньої активної життєвої позиції.

Досліджуючи творчу спадщину В. Яворівського виокремлюємо означені концепти в історично-біографічній прозі письменника, зокрема у романах «У мене вечеряв Ісус», «Іван Окаянний». Можемо простежити послідовне акцентування автора на тому, що прагнення до свободи виступає центральним мотивом боротьби за збереження державності й національної ідентичності. Незалежність у художньому світі письменника постає як цінність, досягнення якої неможливе без протистояння ворогові, а воля – як ідеал, нерідко пов'язаний із трагічними випробуваннями, самопожертвою й кровополиттям.

Волелюбність постає однією з базових і незмінних характеристик українського етносу, що забезпечує його здатність долати історичні виклики та протистояти зовнішнім загрозам, зберігаючи внутрішню стійкість і ментальну цілісність. Незалежно від історичних трансформацій і суспільно-політичних зрушень, прагнення до свободи виступає постійною семантичною домінантою національної свідомості, що формує засадничі аксіологічні орієнтири українського народу. Ця ідея концептуально підсилюється у романі «У мене вечеряв Ісус», де підкреслюється, що саме могутнє прагнення свободи, справедливості і щастя забезпечує історичну тяглість українців як окремої нації, незважаючи на чергування періодів величчя та занепаду: «У вас буде всякого: і доброго, і злого, буде велич і будуть ганьба та занепад. Усе це ви переживете за багато віків, але збереже вас, як окремий народ, *могутнє прагнення свободи, справедливості і щастя*. Так буде, Ольго. І не завадять цьому всі ваші вороги, яких ви великодушно називаєте «воріженьками»» [2, с. 236]. Вживання зменшувальної форми «воріженьки» у цьому контексті вказує на фольклорну традицію іронічного знецінення сили ворога, демонструючи впевненість у тому, що жодні зовнішні загрози неспроможні зламати волю й дух українського народу.

У художньому дискурсі В. Яворівського вдається простежити певний козакоцентризм письменника, який репрезентує козацьку еліту та гетьманів як втілення національних чеснот – мужності, честі, волелюбності, освіченості та державотворчої відповідальності. Митець визначає козацтво не лише як історичний феномен, а й як важливий ідентифікаційний

маркер української нації. Попри те, що концепт «козак» не завжди має пряме вираження, він функціонує як ключовий елемент національної концептосфери митця, уособлюючи тяглість традиції, героїчний архетип та взірець громадянської активності. В. Яворівський наголошує на тому, що усвідомлення себе спадкоємцем козацького роду сприяє формуванню відповідальної, патріотично зорієнтованої життєвої позиції.

У творчій спадщині письменника концепт волі часто набуває філософсько-психологічного виміру й інтерпретується як складова національної та історичної долі. Звернення до поняття «доля» у стосунку до держави актуалізує ідею про спільний історичний шлях народу, позначений драматичними випробуваннями, трагедіями та періодами відродження: «Кожна хвилина, зараз важить віків нашої *невільничої долі*» [1, с. 14]; «Минулого разу не вийшло, але тепер *доля* кидає нам ще один шанс. Таки ж любить вона Україну [1, с. 40-41]; «Час, братове. Діставайте шаблі з піхов. Історія і *доля* дарують нам цей шанс. Може, й останній на довгі десятиліття чи й на віки. Не маємо права його змарнувати» [1, с. 74]. Історична доля українців – динамічна й суперечлива траєкторія, у якій постійне прагнення до свободи, попри численні зовнішні та внутрішні виклики, виявляється визначальним чинником формування національного характеру та духовної стійкості.

Висновки. Досвід В. Яворівського в осмисленні проблеми волі, свободи і боротьби за неї є особливо актуальним сьогодні, у часи підступної рашистської навали на незалежну Україну. Концепти «воля» і «свобода» у творах письменника постають не лише ключовими елементами індивідуальної авторської поетики, а й вагомими складниками української націєтворчої ідеї: воля мотивує націю до боротьби, формує внутрішню незламність і ціннісні орієнтири, тоді як свобода визначає інституційні механізми існування держави. Така концептуальна взаємозалежність свідчить про те, що у художньому світі В. Яворівського воля та свобода становлять цілісну націєтворчу систему, у якій духовний імпульс та політична реалізація є двома аспектами єдиного процесу формування української ідентичності. Наступним кроком у вивченні згадуваної теми стане осмислення концепту «Україна», який визначаємо як провідний у національній концептосфері митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яворівський В. Іван Окаянний. Найстрашніші дні гетьмана Івана Мазепи. Київ: Брайт Букс, 2020. 288 с.
2. Яворівський В. У мене вечеряв Ісус. Княгиня Ольга – велика грішниця, яка стала святою. Київ: Брайт Букс, 2019. 344 с.

Отримано: 13.11.2025

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ І ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ ТОНІ МОРРІСОН «ПІСНЯ СОЛОМОНА»

У статті проаналізовано взаємозв'язок соціальної і гендерної ідентичності в романі Тоні Моррісон «Пісня Соломона». Шлях протагоніста твору є доданням викривленої маскулінності й водночас відкриттям невід'ємної приналежності до свого роду і Народу.

Ключові слова: Тоні Моррісон, соціальна ідентичність, гендерна ідентичність, роман, поетика, символіка.

Актуальність теми розвідки зумовлюється потребами вивчення особливостей соціальної і гендерної ідентичності в американській культурі, що особливо виразно оприявнюється у творчості Тоні Моррісон, зокрема, в її романі «Пісня Соломона».

Мета дослідження полягає у виявленні поетико-стильових особливостей утілення проблем соціальної і гендерної ідентичності у зазначеному романі.

Виклад основного матеріалу. Роман Тоні Моррісон «Пісня Соломона» є одним із найвишніших творів на тему афроамериканської ідентичності. Авторка розглядає її багатогранно, синтезуючи соціальні, расові, родові й особистісні виміри ідентичності. Дослідники роману [2-4] з-поміж різних аспектів його проблематики і поетики особливо часто виділяють ті, що пов'язані із фольклорними джерелами твору, а також так звану «інтерсекціональність», тобто перетин расового, гендерного та класового гніту в системі персонажів.

Соціальна ідентичність у романі нерозривно пов'язана з історією, родовою пам'яттю та міфом. Головний герой роману – Milkman (в українському перекладі Дояр [1] – проходить складний шлях від відчуження щодо свого расового середовища до відкриття нерозривного зв'язку особистісної сутності з первніми свого народу. Дояр починає свій шлях як втілення пост-міграційного розчарування. Він живе на Півночі (Мічиган), відірваний від свого коріння. Його батько, Мейкон-молодший, прийняв логіку капіталізму та матеріалізму, відмовившись від духовної спадщини. Соціальна ідентичність головного героя на початку роману зведена до мінімуму. Він визначається тим, чим він не є: він не раб, але й не вільний; він не білий, але й не відчуває зв'язку з чорною спільнотою.

Подорож Дояра на Південь (спочатку за міфічним золотом, яке нібито зберігалось в мішку його прадіда) трансформується у генеалогічний та антропологічний квест. Він шукає не багатство, а «ім'я». У світі Моррісон ім'я завжди вказує на ідентичність. Родове ім'я Дояра – «Dead» (тобто Мертвий), яке він отримав у спадок від попередніх поколінь через бюрократичну помилку часів Реконструкції, символізує втрату коренів.

Ключем до соціальної ідентичності героя стає розгадка дитячої пісеньки про його прадіда, Соломона, який «полетів» назад до Африки. Мотив «польоту» наповнює роман складною символікою. Будучи центральним міфом афроамериканської культури, політ виражав ідею трансцендентності, втечі від рабства та гніту. Водночас цей мотив у романі має амбівалентне значення, оскільки вказує на травму, акт покидання. Як Соломон, який свого часу покинув дружину і дітей, так і Дояр своїм польотом у прірву у, покидає своїх рідних. Але перед цим відбулося повна усвідомлення своєї самості і своєї невід'ємної приналежності до народу.

Гендерні проблеми в романі є настільки ж гострими, як і соціальні та расові. Моррісон критично аналізує, як патріархальні структури деформують ідентичність – не лише жіночу, але й чоловічу. На початку роману маскулінність головного героя є паразитичною (буквально, враховуючи його прізвище Дояр. Він емоційно спустошує всіх жінок навколо себе: сестер Ліну і Корінтіанс, яких задушлива «поважність» батькового дому перетворила на інфантильних, позбавлених волі привидів, свою коханку Агар, яка є втіленням деструктивної, всепоглинаючої любові. Натомість із рідною тіткою Пілат у Дояра складаються складні стосунки. Пілат є альтернативним центром роману. Вона як жінка ніби перебуває поза патріархатом. Не маючи пупа (що є символом розриву з «нормальною» лінією спадковості), вона самодостатня, живе за власними законами і є носієм справжньої родової пам'яті (носить своє написане ім'я в серезці). Пілат стає для Дояра провідником, по суті, матір'ю, якої він ніколи не мав.

Дояр не може знайти свою соціальну (расову, родову) ідентичність, доки не переосмислить свою гендерну ідентичність (маскулінність). Його шлях до "польоту" – це не лише розгадка пісні, яку співає Пілат, й усвідомлення історії Соломона. результатом його шляху-квесту є усвідомлення болю Агар, повага до сестер, прийняття мудрості Пілат. Його фінальний «стрибок» назустріч Гітарі є актом, коли він нарешті готовий «віддати» своє життя, щоб по-справжньому «володіти» ним. Він перестає бути і «Дояром», і «Мертвим».

Інтерпретаційним ключем до роману є пісня, яку в різних варіантах чує Дояр на Півночі і на Півдні. На початку роману Дояр чує цю пісню у версії Пілат: «O Sugarman done fly away...» [3, р. 6] (в українському перекладі «Миленького нема, / Миленький мій відлетів...» [1, с. 11]. Він сприймає її як ще одну дивну витівку своєї ексцентричної тітки, частину її образу «бутлегера» та «чаклунки», щось дике, нецивілізоване і таке, що не має до нього жодного стосунку. Потрапивши на Південь, у містечко Шалімар у штаті Вірджинія, Дояр чує ту саму мелодію, але з іншим текстом: «Jake the only son of Solomon...» («Джейк, єдиний любий Соломонів син...»). Поступово, знайомлячись із різними людьми, які були дотичними до його роду, він розшифрував текст пісні. І це стало відкриттям соціальної і родової ідентичності.

Дояр повертається на Північ уже іншою людиною. Він зустрічається з Пілат для того, щоб розказати їй про пісню остаточно з'ясувати свою сутність. В її версії пісня про «миленького» була свого роду уламком пам'яті. Пілат пам'ятала мелодію і основний змістовий мотив польоту, але втратила точні імена. Вона була хранителькою духу пісні, хоч і не знала її повного тексту, і Дояр відкриває їй глибинний родовий сенс цієї пісні. Водночас він нарешті розуміє трагедію мішка із кістками, який вона постійно носить із собою. Пілат усе життя вважала, що в мішку кістки людини, яку вона вбила, а насправді вбитий був білим чоловіком, смерть якому заподіяв її батько, Мейкон-старший. Мішок є символічною ношею провини й пам'яті. Дояр привозить Пілат на ту саму скелю, звідки полетів Соломон, щоб вона могла поховати кістки, звільнившись від докорів сумління за свою провину. Коли Пілат, вбита Гітарою, помирає у нього на руках, вона передає йому естафету пам'яті. У цей момент Дояр розуміє повну символіку пісні. Вона не лише про тріумф (політ Соломона), але й про ціну цього польоту (покинута Райна, травмована Пілат, вбита Агар). Він розуміє, що «полетіти» не означає просто втекти, як Соломон. «Полетіти» – це «віддати себе повітрю», тобто повністю прийняти свою ідентичність, свій біль, свою історію та відповідальність за інших.

Висновки. Таким чином, у романі «Пісня Соломона» проблеми соціальної і гендерної ідентичності тісно переплітаються, розкриваючись через складну поетико-стильову систему мотивів і символів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Morrison T. Пісня Соломона. Київ: Юніверс, 2006. 376 с.
2. Harris, Trudier. Fiction and Folklore: The Novels of Toni Morrison. Knoxville: University of Tennessee Press, 1991. X, 228 p.
3. Morrison Toni. Song of Solomon. New York: Vintage, 2004. 368 p.
4. New Essays on Song of Solomon. ed. Valerie Smith. New York: Cambridge University Press, 1995. 130 p.
5. Toni Morrison's Song of Solomon: A Casebook. Edited by Jan Furman. New York: Oxford UP, 2003. ix + 276 pp.

Отримано: 13.11.2025

Ольга ГОЛУБ,

асистент кафедри журналістики

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-7206-4070>

ВІЗУАЛЬНІ ЕФЕКТИ У ВІДЕОЖУРНАЛІСТИЦІ: ПІДСИЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВПЛИВУ РЕПОРТАЖУ

У тезах розглянуто роль візуальних ефектів у сучасній відеожурналістиці та їхній вплив на емоційну взаємодію з аудиторією.

Ключові слова: відеожурналістика, візуальні ефекти, емоційний вплив, репортаж, мультимедійні технології.

Візуальні ефекти стали невід'ємною складовою сучасної журналістської практики, особливо в умовах стрімкої цифровізації та конкуренції за увагу аудиторії.

Актуальність теми зумовлена тим, що репортажі дедалі частіше створюються у мультимедійному середовищі, де візуальна складова не просто доповнює текст, а формує цілісний сенс і визначає емоційне сприйняття матеріалу [3]. У ситуації, коли споживач медіаконтенту орієнтується на швидке та образне отримання інформації, візуальні ефекти стають потужним інструментом підсилення наративу та емоційного занурення глядача [5, с. 112-115].

Мета публікації полягає у висвітленні ролі візуальних ефектів у відеожурналістиці та аналізі їхнього впливу на емоційне сприйняття репортажу, а також у поданні огляду результатів дослідження щодо ефективності поєднання журналістського контенту та анімованих візуальних рішень.

У дослідженні, проведеному протягом першого півріччя 2025 року, було проаналізовано понад 50 телевізійних та онлайн-репортажів, у яких застосовувалися різні типи візуальних ефектів: графічні вставки, анімовані карти, схеми, ефекти переходів, фрагменти 3D реконструкцій, кольорокорекція та сповільнена зйомка. У своїх працях дослідники неодноразово наголошують, що саме репортаж як жанр найбільше виграє від застосування мультимедійних елементів, адже він потребує інтенсивного занурення глядача у подію [1; 6].

Виклад основного матеріалу. Візуальні ефекти виконують три ключові функції: інформативну (структурування складної інформації), емоційну (передача атмосфери, інтенси-

фікація переживання) та когнітивну (покращення запам'ятовування матеріалу). Подібні висновки роблять і дослідники телевізійної журналістики, наголошуючи, що графічні елементи та візуалізація суттєво підсилюють наратив у динамічних сюжетах [4, с. 54-60]. Особливо ефективними виявилися інфографіка та анімовані моделі – вони допомагали спростити складні теми (зокрема, економічні, соціальні чи військові), підвищуючи їхню доступність для широкої аудиторії [2].

Експериментальна частина дослідження передбачала опитування глядачів вікових груп 18-45 років щодо емоційного впливу репортажів із різним рівнем візуального насичення. Результати засвідчили, що аудиторія надає перевагу відеоматеріалам, у яких використано помірну кількість візуальних ефектів, що не відволікають від змісту, але допомагають акцентувати увагу на ключових моментах. Це узгоджується з підходом до побудови шкільних та аматорських телестудій, де важливим є поєднання технічної якості та зрозумілості подачі матеріалу [3].

Перевантаження ефектами, навпаки, знижувало рівень довіри до журналістського матеріалу та викликало відчуття штучності. Також встановлено, що візуальні ефекти позитивно впливають на емоційне залучення – матеріали з якісною візуалізацією оцінювалися як більш проникливі, динамічні та професійні, що підтверджують і дослідження мультимедійної журналістики в умовах війни [6]. Водночас зростає відповідальність журналіста за коректне та етичне використання таких ефектів: маніпулятивна або надмірна візуалізація може спотворювати зміст і підміняти фактичність емоцією, що є ризиком у контексті інформаційної безпеки [5].

Висновки. Застосування візуальних ефектів у відеожурналістиці має бути зваженим, композиційно виправданим і спрямованим на підсилення змісту. Вони значно покращують емоційний вплив репортажів, але лише за умови дотримання балансу між емоційністю та фактологічністю. Результати проведеного дослідження підтверджують, що оптимальне використання візуальних ефектів сприяє кращому розумінню інформації, підвищує рівень довіри до журналіста та робить репортаж більш конкурентоспроможним у сучасному медіапросторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Katerynych P. Educational journalism in Ukraine (Results of content analysis) – includes data about жанру «репортаж». *Synopsis: Text, Context, Media*. 2021. 27(2). С. 86-95. URL: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/download/457/396/1687>
2. Midões M. Local journalism: How the war in Ukraine imposed itself on regional newspapers (reportage genre analysis). *MDPI Journalism Studies*. 2023. Vol. 4. No 1. URL: <https://www.mdpi.com/2673-5172/4/1/12>
3. Волощук О.М. Телестудія у школі. Практична тележурналістика й технології виробництва телепрограм: теоретично-практичний посібник. URL: <https://cutt.ly/00xgzic> (дата звернення: 24.02.2025).
4. Дмитровський З.Є. Телевізійна журналістика: навч. посіб. Львів: Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2006. 208 с.
5. Ендрю Бойд. Ефірна журналістика. Технології виробництва ефірних новин. Київ: Київська типографія, 2007. 432 с.
6. Карпчук Н., Макап Ю. The practice of “embedded journalism” in Ukraine. *Інформаційний менеджмент: збірник наукових праць*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2023. Т. 12. С. 191-204. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.12.191-204>

Отримано: 13.11.2025

Марія ЖЕЛІЗНИК,

здобувачка вищої освіти третього рівня 1 року навчання
спеціальності В11 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0000-4785-6314>

ЗАСОБИ ВИКРИТТЯ НЕНАДІЙНОГО НАРАТОРА В РОМАНІ КАДЗУО ІШІГУРО «ЗАЛИШОК ДНЯ»

У статті проаналізовано особливості наративної структури роману Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» («The Remains of the Day»). Встановлено способи викриття ненадійного наратора та розглянуто психологічний портрет героя.

Ключові слова: нарація, ненадійний наратор, реципієнт, дискурс, аналепсис.

Актуальність теми зумовлюється потребою дослідити особливості наративної структури роману Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» («The Remains of the Day»), який недостатньо досліджено в контексті стратегій недостовірної нарації.

Мета дослідження полягає у виявленні засобів викриття ненадійного наратора у романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня».

Виклад основного матеріалу дослідження. Роман Кадзуо Ішігуро «Залишок дня» («The Remains of the Day» [4]) був опублікований у 1989 році і у тому ж році отримав Букерівську премію. Більшість науковців, серед яких Л. Гравер [1], В. Ланова [5] та ін., досліджували твір в контексті особливостей англійської та японської культури, кінематографічних ефектів та метафоричного сенсу назви твору. Дослідники описали феномен самообману героя, проте недостатньо уваги приділили способу нарації та проблемі ненадійного наратора. Не враховано науковцями й те, що цікавило письменника під час написання, адже, як зазначає автор, його цікавив не факт того, що зробили персонажі, а те, як вони з цим змирилися [2].

Роман «Залишок дня» написаний у формі щоденника, у якому дворецький на ім'я Стівенс нотує подорож Англією і пригадує своє життя. Події розповіді охоплюють шість днів, протягом яких відбуваються зміни у свідомості розповідача.

Роман написано виважено та стримано в англійському стилі. Він достатньо драматизований, але не подіями, що відбуваються, а діалогічно-дискурсивною формою.

На перший погляд, це розповідь про життя дворецького, сенсом буття якого є професіоналізм. Його внутрішній монолог побудований у стилі «роботи дворецького», адже він намагається не видавати своєї личини навіть у власних записах. Сенс життя Стівенса – служіння «великим джентльменам». Кар'єру герой описує не у формі драбини, а у формі колеса і його мета – наблизитися якомога ближче до центру. На його думку, вдало організований прийом гостей сприяє позитивно прийнятим рішенням, які у майбутньому впливатимуть на людство загалом.

Проте проаналізувавши наративну структуру роману ми розуміємо, що Стівенс прагне приховати свою сутність і самовиправдатися, адже він обмежено дивиться на події, які відбуваються, та упереджено описує їх.

Наративна перспектива, тобто фокалізація, побудована від першої особи. Це впливає на сприйняття читача, адже у такий спосіб власне наратор визначає, які сцени, деталі будуть

помічені, а що залишиться поза увагою. Герой формує уявлення про світ зі своєї суб'єктивної точки зору і намагається переконати читача у своїй правоті.

Варто зауважити, що це не лише історія про чоловіка, який втратив свій шанс на щасливе життя, адже культивував «гідного дворецького» настільки, що позбавив себе особистого життя: можливості попрощатися з батьком, висловити свої почуття до жінки і створити власну сім'ю. Це історія й про те, як герой потребує, з одного боку, чесності перед читачем і самим собою, а з іншої, як він відчуває потребу обманювати себе, щоб зберегти гідність і самоповагу [1].

Одним із важливих способів викриття ненадійності наратора є аналіз його мовлення. У дискурсі Стівенса: «Як **ви**, напевно, здогадуєтесь...» [4, с. 10], «Мабуть, **ви** приголомшені, що я так довго...» [4, с. 15], «Сподіваюся, **ви** не вважаєте мене надміру марнославною...» [4, с. 16], «Але **ви**, сподіваюся, зрозумієте, що...» [4, с. 18]. Постійні звертання наратора до читача протягом роману вказують на його бажання переконати реципієнта у своїй правоті. Можна припустити, що навіть на самоті із собою герой не виходить з ролі «великого, гідного дворецького». Його записи, спогади про життя мають чіткого адресата, тому складається таке враження, що навіть на самоті із собою Стівенс відчуває тиск спостереження зі сторони. Можливо, через це він не дає шансу власним емоціям і переживанням вирватися на передній план.

З дискурсу наратора також стає зрозумілим, що він прагне самовиправдатися, адже протягом усього твору він вдається до маніпуляцій: «Кожний дворецький, **звісно**, зобов'язаний...» [4, с. 11], «Я, **певна річ**, погоджуюся з тими...» [4, с. 11], «**Цілком природно**, що я...» [4, с. 13]. Стівенс будує розповідь з суб'єктивної точки зору, формулюючи думки з таким внутрішнім переконанням, що перешкоджає читачу по-іншому подивитися на хід подій. Він використовує такі формули, як «цілком природно» з метою нав'язати читачу свої переконання.

Продуктивними методами виявлення ненадійності розповідача є аналіз часу і простору. Послідовність викладу Стівенсом подій не відповідає їх хронології. Паралельно із теперішнім він пригадує своє минуле. Такі ретроспекції не випадкові і кожна з них відіграє важливу роль, адже проаналізувавши усі модули та сателіти стає зрозуміло, що це, насправді, не спогади героя, а його сповідь.

Наприклад, роздуми над тим, кого можна назвати «гідним» дворецьким «вводять» читача у «світ дворецького». Надзвичайно деталізована розповідь про вимоги до цієї професії і власні роздуми Стівенса дають зрозуміти, по-перше, що це британський роман, по-друге, дають чітке уявлення про культуру дворецького і по-третє, створюють перспективу для подальшої розповіді, адже зрозумівши «стандарт» героя, можна зрозуміти його поведінку у творі.

Серед аналептичних епізодів особливо важливими є розповіді про смерть батька, звільнення служниць, візити Кардинала та ін. Герой вдається до них під впливом зовнішніх подразників, наприклад, прохання містера Фаррадея «пожартувати», поломка машини, вечерея у будинку у містера Тейлора та ін. Стівенс намагається виправдати себе, довести, що прожив «гідне» життя, проте проаналізувавши ці історії, стає зрозумілим, що смерть батька, звільнення євреїв, втрачена можливість розібратися у стосунках з міс Кентон, смерть лорда Дарлінгтона – це найбільші травми у його житті. І хоч він до кінця намагався бути «із виразом обличчя, який свідчив про ідеальну рівновагу між особистою гідністю й готовністю задовольняти бажання гостей» [4, с. 42], події у творі вказували на зворотнє.

Проаналізуємо один із цих епізодів – розповідь про смерть батька. Варто зауважити, що весь роман написано дуже виважено, плавно і стримано. Його магія полягає в англійській тонкості, коли між рядків ми знаходимо невисловлені переживання героя. Цікавим авторським прийомом є те, що голос Стівенса у тексті ніколи не коливається, його оповіді структурно бездоганні [1]. І власне цей ідеалізм викриває героя, адже читач отримує підстави сумніватися в його достовірності.

З якою метою Стівенс розповідає про цей епізод із життя? Перш за все, він важко пережив втрату батька, не визнаючи цього перед гостями, персоналом та навіть перед самим собою. Він починає розповідати про це, не усвідомлюючи, що мимоволі відкриває так міцно приховані внутрішні переживання. По-друге, взявши до уваги оповідь про тигра, ми розуміємо, що Стівенс мав на меті похизуватися своїм вмінням «не облишати фахової личини» на користь «личини особистості» [4, с. 45] і, на його думку, найкращим моментом для цього є оповідь про смерть батька, адже це травматичний і надзвичайно емоційний момент у житті людини.

Викриття ненадійності Стівенса здійснюється також через діалоги з іншими персонажами, які доводять недостовірність його розповіді. Наприклад, після повідомлення про смерть батька у діалозі з молодим Кардиналом Стівенс намагається триматися зі всіх сил, підтримувати розмову, ввічливо відповідати на питання, але містер Кардинал, зрозумівши, що його співрозмовника щось турбує, запитує: «Стівенсе, з вами точно усе гаразд?», «Ви добре почуваетесь?», «Стівенсе, з вами все гаразд?», «Мені здалося, що ви плачете» [4, с. 107]. Отже, завдяки реплікам інших персонажів, розповідь Стівенса дає тріщини і ми розуміємо, що насправді він переживає, йому погано і у нього потекли сльози. Але, на жаль, він не зізнається у цьому і продовжує вдавати з себе ідеального дворецького.

Висновки. Отже, викриття ненадійності наратора в романі «Залишок дня» здійснюється за допомогою аналізу фокалізації, мовленнєвого дискурсу, хронотопних засобів, способів моделювання діалогів і коригування поданої розповідачем історії іншими персонажами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Graver L. «What the butler saw» [review]. *The New York Times*. URL: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/98/12/06/specials/ishiguro-remains.html>
2. Ishiguro K. A crash course in novel writing: how Kazuo Ishiguro wrote *The Remains of the Day* in a month. *The Booker Prizes*, 01.03.2024. URL: <https://thebookerprizes.com/the-booker-library/features/how-kazuo-ishiguro-wrote-the-remains-of-the-day>
3. Баррі, Пітер. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / пер. з англ. О. Погинайко; наук. ред. Р. Семків. Київ: Смолоскип, 2008. 360 с.
4. Ішігуро К. Залишок дня: роман / пер. з англ. Г.Лелів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2024. 240 с.
5. Ланова В. Кросс-культурний герой у романі К. Ісігуро «Залишок дня». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*, 2019. Вип. 81. С. 70–74.

Отримано: 13.11.2025

ФЕМІНІТИВИ В ПРАВОПИСІ: МОВНА ПОЛІТИКА Й СУСПІЛЬНИЙ РЕЗОНАНС

У тезах розглядається творення та використання іменників жіночого роду в контексті чинного правопису та аналізується їхня роль у формуванні гендерно-чутливої мовної політики. Особливу увагу приділено реакції громадськості, викликаній введенням іменників жіночого роду в публічний дискурс та офіційну мову.

Ключові слова: мовна політика, гендерна рівність, мовна норма, фемінітиви.

Актуальність теми. Активні дослідження в галузі сучасної гендерної теорії та розвиток теорії мовознавства в цілому суттєво вплинули на сучасний стан мовної норми, тому на часі стало запровадження нових норм у правописі 2019 року й для форм жіночого роду на означення особи.

Мета нашого дослідження – відстежити особливості функціонування мовної норми як засобу вираження мовної особистості, порівняти вживання мовцями жіночих назв з нормативними положеннями чинного правопису.

Виклад основного матеріалу дослідження. До питання упорядкування правопису та важливості національної мови у свій час звертався відомий український вчений Огієнко І., який відзначав важливість єдиної літературної мови та закликав «...відкрито, щиро прийняти її, визначити її єдину, визначити її своєю матірною мовою, а тоді станеться у нас подія величезної ваги: цілий український народ об'єднається спільною літературною мовою – своїм найціннішим духовним скарбом» [6, с. 5].

На сучасному етапі активно студіюють питання, що стосуються гендера у мові, науковці та науковиці: Космеда Т., Семашко Т., Сукаленко Т., Тараненко О. Дослідженням жіночих назв займаються: Архангельська А., Ажнюк Б., Брус М., Загнітко А., Сукаленко Т., праці яких мають різний концептуальний характер.

Загнітко А. у «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» так пояснює значення терміну: «фемінативи (лат. *femina* – жінка) – слова, які потенційно є виразниками чоловічої і жіночої статі, а у структурі мови марковані граматичним жіночим родом, що й зумовило їхню назву: невдаха, нероба, плакса, нахаба, непосида, сирота, забіяка, задавака, сіромаха. Маскулізми та фемінативи: суддя, слуга, листоноша» [5, с. 77]. А основне завдання словника, на думку самого автора, – «допомогти в розумінні терміна і відповідного поняття, вияві його основних і неосновних зв'язків з іншими термінами та поняттями, з'ясуванні статусу в сучасній лінгвістичній науці» [4, с. 6].

Архангельська А. щодо тлумачення терміну фемінітив (фемінатив) зауважує, що «визначення й розуміння обсягу позначуваного ним поняття, яке останнім часом надійно увійшло до термінового апарату мовознавчих (і не лише гендерно спрямованих) студій, не є одностраним» [1, с. 19]. Значення терміну, на думку науковиці, «є набагато ширшим, оскільки включає у себе і лексичні, і словотвірні, і морфологічні, і морфолого-синтаксичні одиниці, і фразеологічні, – на загал усі засоби мовного позначення особи жіночої статі» [1, с. 19].

Питання фемінітивів у правописі 2019 року зводиться до короткого роз'яснення у параграфі 32, пункті 4 «Іменникові суфікси»: «За допомогою суфіксів **-к(-а), -иц(-я), -ин(-я),**

-ес-(-а) та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс **-к-(-а)**, бо він поєднуваний із різними типами основ: *авторка*, *дизайнерка*, *директорка*, *редакторка*, *співачка*, *студентка*, *фігуристка* та ін. Суфікс **-иц-(-я)** приєднуємо до основ на **-ник**: *верстальниця*, *набірниця*, *порадниця* та **-ень**: *учениця*. Суфікс **-ин-(-я)** сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчиня*, *плавчиня*, *продавчиня* і приголосний: *бойкиня*, *майстриня*, *лемкиня*. Суфікс **-ес-(-а)** рідковживаний в українській мові: *дияконеса*, *патронеса*, *поетеса*» [8, с. 39-40].

Україна взяла курс на дотримання європейських стандартів з питання гендерної рівності, про що йдеться у низці запроваджених міжнародних та національних документів. У *розпорядженні Кабінету міністрів України «Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року»* окремим питанням є «забезпечення гендерної рівності у медійній сфері» [7]. Питання рівності статей стає умовою гармонійного розвитку суспільства, а це сприяє появі та використанню різних лексем для означення чоловіка і жінки в суспільстві (фемінітиви та маскулінативи).

Зазначений документ також інформує про те, що «експерти громадської організації «Інститут масової інформації» та спільноти «Детектор медіа» зафіксували, що у лютому 2021 року 5 із 20 досліджуваних онлайн-медіа опублікували сексистські та дискримінаційні матеріали щодо жінок. У цей же моніторинговий період українські онлайн-видання та телеканали цитували жінок як експертів у середньому у 28,2 відсотка матеріалів. Про чоловіків як експертів йдеться майже втричі частіше – у 71,8 відсотка матеріалів. Жінки-героїні є в 34 відсотків, чоловіки – у 66 відсотків матеріалів» [7]. Ми вважаємо, що подібні дослідження медіа дають неповну картину стану гендерного балансу статей та потребують додаткових якісних показників та результатів.

В розпорядженні також зазначено, що «серйозною перешкодою у подоланні гендерної нерівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства є усталені гендерні стереотипи як у населення, так і у державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Засоби масової інформації часто стають джерелом поширення стереотипів» [7]. Стереотипи, закріплені у свідомості мовців стають джерелом упереджень та помилкових суджень та важко змінюються навіть за переконливих суджень, що особливо стосується фемінітивів.

Брус М. у монографії *«Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування»* у підрозділі 3.5. описує сучасний стан функціонування фемінітивів в українській мові, зокрема сучасні лексико-словотвірні фемінітивні процеси, функціональні особливості жіночих найменувань, відображення фемінізації в офіційно-діловій сфері. Мовознавиця приходить до висновку, що «деривація фемінітивів набула послідовного, регулярного, закономірного характеру в українській мові, безвідносного до іменників чоловічого роду, водночас як корелятивних у співвідношенні з маскулінативами, і вилилися в структурно-системне утворення» [3, с. 295]. Ми вважаємо, що питання творення іменникових назв, задеклароване і чинному правописі, лише наштовхує авторів та авторок/ мовну особистість до обрання найбільш доречного варіанту. Свідомість мовців, скалічена упередженнями та стереотипами, часто розглядає пропоновані норми (суфікси) як окремі маркери, чим обмежує/ унеможливає використання слів у тому чи тому стилі.

Висновки. Автори медійних та художніх текстів активно послуговуються та творять мовну норму, пишучи тексти у ключі сучасної парадигми. Бацевич Ф., проаналізувавши попередні дослідження та проблеми лінгвістичної прагматики, відзначає, що мовна прагматика

передбачає врахування умов, за яких людина використовує мовні засоби у спілкуванні, а саме «передусім умови адекватного добору й використання одиниць і категорій мови з урахуванням усіх конститутивних чинників з метою досягнення найефективнішого впливу на партнера (аудиторію, читачів) по комунікації» [2, с. 32]. Семантичні смисли та «такі, що стосуються власне внутрішнього світу особистостей, тобто «власне» прагматичні, суб'єктивні» [2, с. 36] творять «єдиний комунікативний смисл у спілкуванні, який і лежить в основі загального процесу смислопородження дискурсу, плину комунікації вцілому» [2, с. 36].

Перспективу дослідження бачимо в творенні, унормуванні та удосконаленні жіночих назв відповідно до мовної норми та з урахуванням чинного правопису, потребі в подальшій кодифікаційній та лексикографічній роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архангельська А. *Femina cognita*. Українська жінка у слові й словнику Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. *Мовознавство*. 2009. №1. С. 29 -37.
3. Брус М.П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування: монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
4. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Т. 1. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.
5. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Т. 4. Донецьк: ДонНУ, 2012. 388 с.
6. Огієнко І. Вчімося рідної мови! Жовква, 1933.
7. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: Розпорядження Каб. Міністрів України від 12.08.2022 №752-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80/print>
8. Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019. 392 с.

Отримано: 13.11.2025

Ірина КАЗИМІР,

кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри англійської мови

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0230-4281>

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ СИНОНІМІЇ В СУЧАСНОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто когнітивно-дискурсивні чинники виникнення контекстуальної синонімії в сучасному газетному дискурсі. З'ясовано, що основними передумовами її формування є кореферентність, варіативність, авторська мотивація та лексико-семантичний варіант слова. Показано, що зазначені чинники забезпечують смислову зв'язність, стилістичну динаміку та когнітивну глибину газетного тексту. Контекстуальна синонімія трактується як результат взаємодії когнітивних процесів осмислення й дискурсивних стратегій автора, що відображає специфіку інтерпретації подій і сенсів у газетному дискурсі.

Ключові слова: контекстуальна синонімія, когнітивно-дискурсивні чинники, кореферентність, варіативність, авторська мотивація, лексико-семантичний варіант, газетний дискурс.

Актуальність. Проблема контекстуальної синонімії перебуває у фокусі сучасної лінгвістики, оскільки саме вона відображає динамічну природу мовного значення та механізми його реалізації у конкретних дискурсивних ситуаціях [1, с. 24; 2; 3]. Контекстуальна синонімія як категорія розглядається крізь призму когнітивно-дискурсивної парадигми, яка поєднує аналіз мови як системи знаків та як інструмента мислення, моделювання і комунікації. Контекстуальна синонімія – це не просто заміна одного слова іншим, а результат складної взаємодії когнітивних і дискурсивних чинників, що визначають вибір мовних засобів і способи їх інтерпретації у конкретній комунікативній ситуації.

Мета – визначити та проаналізувати когнітивно-дискурсивні чинники (корелативність, варіативність, авторську мотивацію та лексико-семантичні варіанти) як передумови виникнення контекстуальної синонімії в сучасному газетному дискурсі та з'ясувати їхню роль у формуванні смислової гнучкості та стилістичної варіативності тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Газетний дискурс, зокрема політичний, медичний і спортивний, є продуктивним середовищем для виникнення контекстуальної синонімії, оскільки він характеризується високим рівнем динамічності, інтертекстуальності, жанрової гібридності та прагненням до впливу на адресата. У нашому дослідженні до когнітивно-дискурсивних чинників виникнення контекстуальної синонімії віднесено корелативність, варіативність, авторську мотивацію та лексико-семантичний варіант (ЛСВ). Ці чинники утворюють передумови для формування категорії контекстуальної синонімії у межах газетного тексту.

Корелативність забезпечує когерентність тексту та семантичну єдність повідомлення. Вона реалізується через використання різних мовних одиниць, що співвідносяться з одним і тим самим референтом. Наприклад, у британському політичному дискурсі референт *the Prime Minister* може бути позначений варіантами *the head of government*, *the leader*, *the Downing Street official*, що не лише підтримує тематичну цілісність тексту, але й створює стилістичну варіативність, дозволяючи журналістові керувати ступенем офіційності чи оцінності. Таким чином, корелативність формує основу для контекстуального зближення лексем, які набувають синонімічного значення в межах певного фрагмента дискурсу.

Варіативність є когнітивним механізмом, що відображає здатність мовця до вибору альтернативних мовних засобів для вираження одного сенсу. У газетному дискурсі варіативність є наслідком комунікативних настанов, жанрових особливостей і прагнення уникнути одноманітності. Вона забезпечує зміщення фокусу уваги читача, розширює семантичне поле тексту та сприяє створенню поліфонії. Так, у спортивних новинах лексема *the team* може замінюватися словами *the side*, *the squad*, *the champions* або *the underdogs*, що вказує на різні аспекти одного референта – статус, успішність, соціальне позиціонування чи очікування. Варіативність, отже, є результатом когнітивної гнучкості журналіста та прагненням до смислової економії при збереженні інформативної насиченості тексту.

Авторська мотивація репрезентує внутрішній когнітивно-комунікативний імпульс, який визначає добір синонімічних засобів. Саме інтенційна природа журналістського мовлення – переконати, вплинути, оцінити або дистанціюватися – зумовлює використання певних контекстуальних синонімів. Наприклад, варіювання у висловленнях *refugees* – *displaced people* – *asylum seekers* у британській якісній періодиці вказує на прагнення автора сформулювати конкретну інтерпретаційну рамку події, пом'якшити або, навпаки, загострити соціальний і політичний кон-

текст. Таким чином, авторська мотивація визначає прагматичну спрямованість синонімічного вибору й слугує механізмом реалізації оцінних і концептуальних стратегій у дискурсі.

Лексико-семантичний варіант (ЛСВ) слова є важливим когнітивно-семантичним чинником виникнення контекстуальної синонімії. ЛСВ – це окреме значення багатозначного слова, актуалізоване в конкретному контексті. У газетному дискурсі лексеми часто функціонують не в одному, а в кількох своїх варіантах, що дозволяє створювати семантичні нашарування та смислові перетини. Так, слово *battle* у політичному контексті може позначати не лише “збройне зіткнення”, а й “інформаційне протистояння” (*the battle for influence, the battle over policy*), формуючи контекстуальну синонімію з лексемами *struggle, conflict, contest*. Актуалізація різних ЛСВ відображає когнітивну здатність мовця до семантичної реконцептуалізації реальності та є основою для формування смислової гнучкості тексту.

Отже, **кореферентність, варіативність, авторська мотивація та лексико-семантичний варіант** утворюють сукупність когнітивно-дискурсивних чинників, які зумовлюють появу і функціонування контекстуальної синонімії у сучасному газетному дискурсі. Вони не лише забезпечують семантичну зв'язність і стилістичну варіативність тексту, а й відображають когнітивні процеси осмислення, категоризації та мовної об'єктивації дійсності. Контекстуальна синонімія, таким чином, постає як результат інтеграції когнітивних механізмів мислення і дискурсивних стратегій автора, що робить її ключовою характеристикою сучасного газетного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дячук Н.В. Теоретичні засади контекстуальної та лексичної синонімії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Острог. 2024. Вип. 23 (91). С. 23-26. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/42241/1/1.pdf> (дата звернення: 12.11.2025).
2. Alamillo A.R., Afonso S., Cruz H. The analysis of synonymy and antonymy in discourse relations: *Proceedings of the 61st Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (ACL)*. 2023. Vol. 49. Number 2. URL: <https://aclanthology.org/2023.cl-2.6.pdf> (дата звернення: 10.11.2025).
3. Zeng X. Semantic relationships between contextual synonyms. *US-China Education Review*. 2007. Vol. 4. No.9. P. 33-37. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED502523.pdf> (дата звернення: 10.11.2025).

Отримано: 13.11.2025

Ольга ОСАДЧУК,

викладач кафедри німецької мови

ORCID <https://orcid.org/0009-0002-6206-204X>

ЗАСТОСУВАННЯ РОЛЬОВОЇ ГРИ ТА ПРОЄКТНОГО МЕТОДУ У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЄВОЇ ВПЕВНЕНOSTІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОЦІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Публікація присвячена використанню рольових ігор та проєктного методу у розвитку мовленнєвої впевненості здобувачів освіти під час вивчення німецької мови. Обґрунтовано психолого-педагогічні передумови ефективності цих методів, визначено їх потенціал у розвитку комунікативної компетентності, мотивації та навичок співпраці. Розглянуто практичні аспекти впровадження інтерактивних технологій у процес викладання німецької мови та проаналізовано їхній вплив на подолання психологічних бар'єрів у мовленні.

Ключові слова: німецька мова, рольова гра, проєктний метод, комунікативна компетентність, мовленнєва впевненість, інтерактивні технології.

Актуальність теми. Сучасна освітня парадигма орієнтує процес навчання іноземних мов на розвиток особистості, здатної до ефективної комунікації в реальних життєвих ситуаціях. У цих умовах важливо не лише сформувати мовні знання, а й забезпечити внутрішню впевненість у використанні іншомовних засобів спілкування. Проблема мовленнєвої невпевненості часто стає бар'єром для активної участі учнів у комунікативному процесі, що проявляється у страху перед помилками, небажанні висловлюватися перед аудиторією та уникненні складних комунікативних завдань.

Мета публікації. Метою публікації є теоретичне обґрунтування та аналіз педагогічного потенціалу рольової гри й проєктного методу як ефективних засобів розвитку мовленнєвої впевненості здобувачів освіти під час вивчення німецької мови, а також визначення умов їх результативного використання у шкільній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна парадигма навчання іноземних мов передбачає перехід від репродуктивних форм засвоєння матеріалу до діяльнісно-комунікативного підходу, у центрі якого – особистість учня як активного суб'єкта спілкування. В умовах зростання вимог до міжкультурної комунікації особливого значення набуває формування мовленнєвої впевненості, що трактується як здатність використовувати мовні знання у нових ситуаціях, долаючи страх помилки та невпевненість у власних можливостях.

Одним із найбільш ефективних засобів досягнення цієї мети є рольова гра, яка, за визначенням Н. Складенко, є формою навчання, що моделює реальні соціальні ситуації та створює умови для практичного застосування мовних знань. Рольова гра сприяє розвитку спонтанного мовлення, навичок імпровізації, емоційної виразності та вміння підтримувати діалог [2, с. 20-21].

У практиці викладання німецької мови рольові ігри можуть реалізовуватися через різноманітні сценарії: симуляцію діалогів у ресторані, готелі, магазині; ділові переговори; інтерв'ю для прийому на роботу; телефонні розмови; туристичні екскурсії тощо. Наприклад, під час вивчення теми «In der Stadt» учні можуть виконувати ролі туристів і місцевих мешканців, практикуючи запитання про дорогу, рекомендації щодо визначних місць, обговорення культурних особливостей німецькомовних країн.

Проєктний метод, своєю чергою, забезпечує інтеграцію мовної практики з пізнавальною, дослідницькою та соціальною діяльністю. Як зазначає О. Пошетун, проєктна діяльність сприяє розвитку самостійності, критичного мислення та здатності презентувати результати власної праці в іншомовному середовищі. У процесі підготовки та реалізації проєктів учні вчать планувати роботу, розподіляти обов'язки, здійснювати пошук і відбір інформації, створювати кінцевий продукт – презентацію, буклет, відеоролик чи усний виступ німецькою мовою [1].

Серед успішних проєктів на уроках німецької мови можна виділити: створення віртуальних подорожей німецькомовними країнами з використанням мультимедійних презентацій; розробку туристичних путівників містами Німеччини, Австрії, Швейцарії; підготовку відеороликів про українську культуру для німецькомовної аудиторії; організацію віртуальних ярмарків професій; створення блогів про навчання в німецьких університетах.

Поєднання рольової гри та проєктної технології створює синергетичний ефект: рольова гра формує мовленнєві реакції в межах ситуації, а проєктна діяльність закріплює їх у ширшому контексті міжпредметної та міжкультурної комунікації [3].

Важливу роль відіграє психологічний комфорт, який забезпечується природністю ситуації спілкування. Як зазначають дослідники У. Літлвуд та Дж. Річардс, учасники рольових ігор відчують свободу самовираження, що сприяє зниженню тривожності та підвищенню мовленнєвої активності. Використання проєктного підходу, своєю чергою, підтримує внутрішню мотивацію, оскільки учні бачать реальний результат своєї праці – продукт, який можна представити публічно [4-5].

Практика показує, що систематичне використання рольових ігор та проєктів на уроках німецької мови сприяє: розвитку навичок усного мовлення та збільшенню активного словникового запасу; формуванню впевненості у власних мовленнєвих можливостях; зростанню навчальної мотивації та інтересу до вивчення німецької мови; формуванню навичок співпраці, командної роботи та міжкультурної компетентності; розвитку критичного мислення та творчих здібностей учнів.

Висновки. Рольова гра та проєктний метод у навчанні німецької мови є взаємодоповнювальними засобами, що сприяють реалізації особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного та компетентнісного підходів. Їх інтеграція дозволяє забезпечити формування мовленнєвої впевненості як важливої складової іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: Теорія, практика, досвід: метод. посібник. Київ, 2002.
2. Складенко Н.К. Методика формування іншомовної граматичної компетенції в учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Іноземні мови*. 2011. № 1. С. 15-25.
3. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. Київ: Фірма "ІНКОС", 2006. 248 с.
4. Littlewood W. *Foreign and Second Language Learning*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 142 p.
5. Richards J.C., Rodgers T.S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 280 p.

Отримано: 13.11.2025

Дмитро ПОЛІШЕНКО,

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-0376-583X>

СТЕРЕОТИПНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ В ПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

У розвідці проаналізовано вживання стійких народних порівнянь у говірках подільського ареалу. Визначено стереотипні означення вроди та мужності парубка/чоловіка, краси та характеру дівчини/жінки. Зауважено на важливості вивчення світогляду українського етносу на матеріалі сталих виразів.

Ключові слова: говірка, порівняння, етнос, мовлення, стереотип, Поділля.

Актуальність теми. Створення образних стійких народних порівнянь зумовлене здатністю людського мислення. Специфіка образного порівняння полягає в тому, що в ньому порівнюється не предмет з предметом, не поняття з поняттям, а конкретний індивідуальний предмет із якимось поняттям. В основі образності – протиріччя між конкретним і переносним значенням лексеми.

Зацікавлення стійкими народними порівняннями спостерігали ще від часу їх виникнення та побутування; дослідники здавна виокремлювали ці своєрідні структурні одиниці, з'ясовували їхні специфічні риси та мотиви появи. Наприкінці XX ст. – початку XXI ст. порівняння були предметом граматичного, структурно-семантичного та стилістичного дослідження (М.Ф. Алефіренко, Г.М. Добролюжа, А.О. Івченко, Н.Д. Коваленко, З.С. Мацюк та ін.). За номінативною функцією порівняння кваліфікують як «найстаріший вид тропа, як початковий засіб образності; внаслідок маніфестації уподібнення відбувається напластування суб'єктивної інформації на денотативну» [1, с. 6]. Сталі народні порівняння подільського говіркового мовлення не були предметом ґрунтовного аналізу, на сьогодні опубліковано матеріали до словника порівнянь подільських і волинських говірок Хмельниччини Н.Д. Коваленко [2].

Мета розвідки – визначити стереотипні стійкі народні порівняння, що характеризують парубка/чоловіка і дівчину/жінку, в усному мовленні носіїв подільських говірок. Матеріалом для спостережень послугувала картотека науково-дослідної лабораторії діалектологічних досліджень Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Виклад основного матеріалу. Порівняння як процес відображення у свідомості людини об'єктивних відношень схожості, відмінності чи тотожності між певними предметами, явищами та ін., лежить в основі семантичної структури стійких народних порівнянь.

Людина є центром, навколо якого й будується світ, а все, що існує у Всесвіті загалом чи в докільлі зокрема, стає образами для асоціативних порівнянь, що вербалізуються у мовленні. Образні стійкі народні порівняння, об'єднані в тематичному полі “Людина”, утворюють розгалужену самостійну структуру, до якої входять і стереотипні образи – характеристики парубка/чоловіка й дівчини/жінки. Для створення чоловічих і жіночих образів у свідомості етносу існують еталони, які в потрібний момент вживаються у спілкуванні: *вільний як вітер* ‘незалежний’, *відважний як тигр* ‘сміливий’; образ дівчини є символом краси, ніжності, соромливості – *дівчина як голубка*, *дівчина як ластівка*, *як маківка*, *як писанка*.

Українські стійкі народні порівняння, записані на території побутування подільських говірок, засвідчують активне вживання виразів для характеристики таких чоловічих рис, як зріст і фізична сила, наприклад: *високий як жердина*; *високий як дуб*; *великий як дуб*; *парубок як звір*, *сокіл*, *місяць молодий*; *молодик як бик*; *козак наче орел*; *здоровий як бик*, *дуб*, *лось*; *міцний як дуб*; *сильний як бугай*, *віл*, *дуб*, *лев*; *ганяє як кінь*; *робить як кінь*. Відомо, що більшість людей характеризує парубка/чоловіка, як “високого, розумного, красивого, стрункого”. У мовленні носіїв говірок трапляються образні стійкі народні порівняння, що характеризують зовнішність парубка: *красивий як мак*, *як квітка*, *як барвінок*; чоловіка: *гарний як намальований*, *красивий як голуб*.

Важливість розуму як невід'ємну еталонну чоловічу рису підкреслено в таких порівняннях: *розумний (мудрий, премудрий) як змія*, *шо сова*, *шо Соломон*, *як Саламон*, *як пророк*; *розумний (кмітливий, хитрий) як лисиця*, *як лис*.

Важливою, на думку подолян, є дівоча та жіноча врода: *красива як царівна*, *як кров з молоком*, *як лялька*, *як картиночка*, *як картінка*, *як писанка*, *як ластівка*, *як з воску вилята*,

як чиста вода, хоч з лиця води напийся, гарна мов змальована (намальована), гарна як маків цвіт, як маківка, як ягідка, як сонечко.

Стереотип визначаємо в характеристиці рис характеру дівчини: *тиха як вода в криниці; дівчина як (шо) золото, ясна як день Божий, як зіронька, шо зірочка, як сонечко, ласкава шо весняне сонце*, та жінки: *молодиця як тихе літо, як ластівка, як бджілка*.

Зазначимо, що основою образних порівнянь є результат абстрагування та узагальнення найбільш характерних рис чи ознак людини; такі вирази засвідчують особливості світобачення етносу.

Висновки. Отже, у мовленні носіїв подільських говірок внаслідок вживання тих чи тих виразів з ознаками порівняння спостерігаємо відбір компонентів з більш конкретною, нормативною семантикою. Відображаючи навколишній світ (рослини, тварини, явища природи та ін.) і вербалізуючись у стійкому народному порівнянні, образ стає своєрідною моделлю, яка відтворює отриману з дійсності інформацію в новій сутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Доброльова Г.М. Идеография и генезис полеских антропогностических сравнений: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Житомир, 1997. 16 с.
2. Коваленко Н.Д. Слова з языка, як бджоли з вулика. Кам'янець-Подільський, 2011. 144 с.

Отримано: 13.11.2025

Анастасія СІМАШОВА,

*кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач кафедри журналістики*

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4235-7238>

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

У роботі розглянуто комунікативні стратегії провідних політичних акторів, проаналізовано мовні та стилістичні особливості їхнього контенту на різних платформах. Окрема увага приділена використанню емоційності, клікбейту, просторіччя та російської мови як інструментів залучення аудиторії, а також небезпечним практикам поширення поляризованих і проросійських наративів окремими депутатами.

Ключові слова: соціальні мережі; політична комунікація; народні депутати України; дезінформація; емоційний контент; політичний імідж.

Актуальність теми. З початком повномасштабного російського вторгнення у 2022 році соціальні мережі виявились надзвичайно ефективними каналами комунікації в умовах кризи. Такі ключові риси соцмереж як оперативність, передача інформації з місця подій та миттєве поширення повідомлень, оперативне реагування та коментарі влади, сприяли остаточному закріпленню соціальних мереж як першочергового каналу комунікації для українців. Аудиторія згуртувалась навколо політичних лідерів, які активно використовували соцмережі. Разом з тим, проявились і слабкі місця цього засобу комунікації: насамперед, ви-

користання соцмереж окремими політиками для поширення дезінформації та російської пропаганди з метою дестабілізації українського суспільства. Соціальні мережі все більше і більше перетворюються на арену боротьби за вплив на громадську думку, прямо чи опосередковано впливаючи на суспільні настрої.

Мета публікації: проаналізувати комунікативні стратегії, тематичне наповнення, особливості мовного оформлення особистих сторінок народних депутатів України у соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні мережі з їхніми можливостями прямого контакту з виборцями, оминаючи традиційні мас-медіа та журналістів, набули надзвичайної ваги серед українських політиків після останніх президентських та парламентських виборів 2019 року. Відчуття відкритості, доступності та щирості політичних лідерів, яке соціальні мережі створюють для виборців, стали ключовими факторами для їхньої популярності у деяких сегментах аудиторії. В умовах війни політичні лідери України, зокрема президент Володимир Зеленський, активно використовують соціальні медіа для формування державного наративу, мобілізації підтримки як усередині країни, так і на міжнародній арені. Основні стратегії включають дипломатичний дискурс, демонстрацію лідерства та мобілізацію через емоційний контент у коротких відео та повідомленнях, що забезпечує високу вірусність і залученість аудиторії [3]. Володимир Зеленський застосовує візуальні стратегії, зокрема в мережі «Instagram», для посилення свого політичного образу, що допомагає сприяти не лише інформаційному, а й емоційному залученню громадян України та міжнародної спільноти.

Лідер парламентської опозиції Петро Порошенко також активно використовує соціальні мережі, у яких він здебільшого висвітлює роботу свого благодійного фонду для ЗСУ та цивільних мешканців України, свої поїздки на фронт та зустрічі з військовими, виступи на міжнародній арені, зрідка дає коментарі щодо поточної політичної ситуації в Україні. Його популярність базується не лише на його теперішній діяльності, але і на минулому перебуванні на посаді Президента України. Стиль спілкування відповідає його образу політика-державника: виважений тон, помірна критика опонентів, помірна емоційність. У висвітленні діяльності Порошенка як політика, так і благодійника часто використовується не «Я»-стратегія, а розповідь від 3-х осіб, яка притаманна традиційному підходу побудови іміджу.

Емоційна залученість, яка лежить в основі соціальних мереж, на відміну від інформативності, яка притаманна мас-медіа, змінює характер політичної комунікації, яка поширюється у соціальних мережах. Якщо традиційні медіа намагались винести за дужки емоційну складову політичної комунікації, на користь раціональної складової, то у логіці соціальних мереж, навпаки, емоційна складова переважає над раціональною, адже вона подобається не лише аудиторії, а й алгоритмам соцмереж.

Моніторинг, здійснений громадською організацією «Рух Чесно» у 2025 році, засвідчив, що контент багатьох народних депутатів продиктований саме цією логікою соціальних мереж[1]. Насамперед, це загравання із неоднозначними темами: критика чинної влади, «викриття» дій поліції, коментарі щодо проведення мобілізації тощо. Популярними стали прямі трансляції із зали засідань Верховної Ради, які, відповідно до законодавства, проводились у закритому режимі з лютого 2022 року і були відновлені лише нещодавно, 9 вересня 2025 року. Народні обранці, які самі вирішували, яку інформацію оприлюднювати для громадськості (і навіть для журналістів), таким чином отримували додаткову увагу до себе та своїх каналів комунікації як до першоджерел інформації.

Використання російської мови є важливим фактором популярності багатьох політиків у ютубі. Наприклад, прямі ефіри з Верховної Ради на ютуб-каналі одного із найбільш популярних народних депутатів – Олексія Гончаренка – відбуваються українською мовою, а свої політичні огляди та загалом весь канал він веде російською мовою. Щоб привабити аудиторію, народні обранці «нового покоління» обирають для своїх відео емоційгенні заголовки, клікбейт, популярні слогани, просторічну лексику, загалом мало дбаючи про етичну складову своїх повідомлень: *«Чому ви всі бля%ь, мовчите!!! Найкращий друг Зе вкрав 5 млрд!»*, *«Не засовуйте язика в жо*у! Гончаренко про те, як друг Зе крав гроші»*, *«Слиш Гончаренко, а чо ти борзий?! Слуги в Раді захищають Зеленського»* (заголовки відео ютуб-каналу Олексія Гончаренка www.youtube.com/@AlexGoncharenko), *«Ось хто підвищив ціни на пальне!»*, *«Уряд злякався цього відео!»*, *«Лікарям – копійки, Банковій – мільярди»*, *«Хамло! Стефанчук показав своє справжнє обличчя»* (з ютуб-каналу Ірини Геращенко www.youtube.com/@ІринаГеращенко-7). Комунікативні стратегії у цьому випадку є не тільки такими, що використовують примітивні, але ефективні методи привернення уваги, але й відверто шкодять українському суспільству.

Окрім вживання російської мови народними депутатами, не менш абсурдним видається факт популярності каналів тих народних депутатів, які незаконно виїхали з України під час воєнного стану, і які перед тим нещадно критикували дії правоохоронних органів України.

Соціальна мережа телеграм є найпопулярнішою соцмережею серед українців. Попри його російське походження, активну сторінку там має майже кожен четвертий народний депутат. Серед лідерів за кількістю підписників – депутати-втікачі, депутати, щодо яких введені санкції та підозри у державній зраді, зокрема, Олександр Дубінський. Канали комунікації він використовує не лише для власного виправдання та боротьби з чинною владою, але і для поширення меседжів, які спрямовані на розхитування суспільства: теми «бусифікації», «авторитаризму» влади, захисту Російської церкви тощо. Схожі наративи поширюють й інші народні обранці. Наприклад, підсанкційний нардеп-втікач Артем Дмитрук додає ще й ідеї про свою приналежність до «громадян Київської Русі» та виступає за відсутність кордонів між трьома народами – Росією, Україною та Білоруссю. Ці дописи мають великі перегляди, понад 60 тис. читачів.

TikTok-сторінки та інстаграм активно ведуть лише невелика частка нардепів. Формати в більшості з них схожі: виступи з парламенту, відповіді на політичні запитання підписників і часом – трохи особистого. Депутати у своїх відео можуть ділитися сімейними моментами, розповідати про улюблені книжки та давати поради з повсякденного життя. Депутати-спортсмени більше висвітлюють свої спортивні досягнення, аніж політичну діяльність.

Соцмережа «Х» (екс-«Twitter») також не є популярною серед народних обранців. У ній вони переважно висвітлюють наслідки російських обстрілів і звертаються до міжнародної аудиторії, послуговуючись при цьому здебільшого українською чи англійською, російською мовою немає жодного акаунта.

Висновки. Використання соціальних мереж народними депутатами України демонструє нерівномірне використання цих каналів комунікації: боротьба за виборця та вплив на громадську думку зосереджена на відеоплатформі ютуб, мережі фейсбук та телеграм. Аналізуючи популярність, а отже ефективність застосовуваної комунікативної стратегії, залишається відкритим питання, наскільки показники популярності є реальною підтримкою виборців, і відтак – відображенням ефективності застосовуваної комунікативної стратегії, а не є результатом штучно накручених переглядів, проплачених коментарів, коментарів за допо-

могою ботів тощо. Також аналіз наповнення акаунтів засвідчує кричущі випадки зловживання свободою слова, вільним трактуванням законів, неповагу до державних інституцій, а часто – і заклики до повалення влади, що в умовах російської збройної агресії є небезпечним для стабільності суспільства. Постає питання про необхідність введення законодавчих рамок для комунікативної діяльності народних обранців у соціальних мережах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левчак О. Рух Чесно Королі інстаграмів. Рейтинг депутатів за популярністю у соцмережах. *glavcom.ua*. 3 липня 2025. URL: <https://glavcom.ua/publications/koroli-instahramiv-rejtin-h-deputativ-za-populjarnistju-u-sotsmerezkhakh-1066116.html>
2. Маркітантов В.Ю. Перспективи розвитку соціальних медіа в політичній комунікації України *Політикус: наук. журнал*. 2025. Вип. 3. С. 78-82.
3. Brandon C. Boatwright, Andrew S. Pyle, “Don’t Mess with Ukrainian Farmers”: An examination of Ukraine and Kyiv’s official Twitter accounts as crisis communication, public diplomacy, and nation building during Russian invasion. *Public Relations Review*. Volume 49, Issue 3, 2023.
4. Georgiievskia V. et al. Trends in media development in Ukraine: Social communication and legal aspects. *Social and Legal Studios*. 2023. 6 (3). P. 32–42.

Отримано: 13.11.2025

Павло ТРЕМБОВЕЦЬКИЙ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0004-6712-9770>

«КОТЯЧИЙ СТІЛ» МАЙКЛА ОНДАТЖЕ: РОМАН-ТРАВЕЛОГ ЯК ІСТОРІЯ ДОРОСЛІШАННЯ

У статті проаналізовані жанрові та змістові особливості роману Майкла Ондатже «Котячий стіл» («The Cat’s Table»). Встановлено, що специфіка твору визначається синтезуванням низки таких жанрових стратегій: роман-травелог, «морський роман», історія дорослішання, шпигунський квест, «роман пам’яті».

Ключові слова: Майкл Ондатже, жанр, роман, травелог, «історія дорослішання», «морський роман», поетика, стиль, художній синтез.

Актуальність теми розвідки зумовлюється потребою з’ясування особливостей жанрових і поетико-стильових стратегій роману сучасного англо-канадського письменника Майкла Ондатже «Котячий стіл» («The Cat’s Table»), який поки залишається на периферії академічного літературознавства.

Мета дослідження полягає у виявленні жанрової специфіки роману М. Ондатже «Котячий стіл», в якому синтезуються ознаки різних жанрових стратегій сучасної літератури.

Виклад основного матеріалу. Роман М. Ондатже «Котячий стіл» («The Cat’s Table» [3]) був опублікований 2011 року й отримав загалом позитивні оцінки в літературно-критичній періодиці. Так, Енн Енрайт в огляді для газети The Guardian відзначала, що проза Ондатже є «ідеально зваженою» (perfectly weighted), однак хиба автора полягає в тому, що

він дещо «ухилиється від суджень», а в самому тексті має місце певний «брак центрального конфлікту» (lack of a central drive) [2].

Лізіл Шіллінгер в рецензії для «The New York Times» («A Sea Voyage to Send a Boy Adrift», 7 жовтня 2011 р.) називає роман «чарівним» (enchanted) і відзначає його фрагментарну, схожу на сон якість. Вона пише, що Ондатже «надає перевагу настрою над сюжетом» (favors mood over plot) [4].

Сьюзен Штреле, представниця академічного літературознавства, в ході аналізу роману показує, як ретроспективний погляд дорослого оповідача (погляд із «неправильного кінця телескопа») деконструє жанр Bildungsroman, перетворюючи його на дослідження ненадійності та конструктивності пам'яті [5, с.448].

На перший погляд, Ондатже у своєму романі спирається на добре апробовані, усталені жанрові моделі. Найбільш очевидна з них – це «морський роман» (Maritime Novel). Автор використовує класичну топіку «корабля-світу». Це замкнений простір, де на обмеженій території збираються представники різних соціальних класів, національностей та доль. Ця ізоляція загострює конфлікти та прискорює розвиток подій. Наступна модель – роман виховання (Bildungsroman): У романі відтворюється 21-денна подорож, яка стає для трьох хлопчиків – Майкла, Кассіуса та Рамадіна – стислим, інтенсивним курсом дорослішання. Вони переходять від дитячої невинності до першого зіткнення зі світом дорослих – його таємницями, небезпеками, сексуальністю та смертю. Однак роман Ондатже суттєво відходить від матриці роману виховання. Останній зазвичай охоплює тривалий, розтягнутий у часі процес. Він показує поступове формування особистості через освіту (в широкому сенсі, Bildung), серію випробувань, подорожей та, врешті-решт, інтеграцію (або свідоме неприйняття) у суспільство. Натомість історія дорослішання (Coming-of-Age [1]) фокусується на конкретному, інтенсивному періоді-каталізаторі. Подорож на «Оронсеї» – це не весь процес виховання, а той самий переломний момент, той «вогняний бар'єр», пройшовши через який, хлопчики вже ніколи не зможуть повернутися до стану дитячої наївності.

Класичний Bildungsroman часто завершується тим, що протагоніст знаходить своє місце у світі, досягає певної зрілості та гармонії (хай навіть і трагічної). «The Cat's Table» не пропонує жодної гармонії. Хлопчики прибувають до Англії травмованими та зміненими, а не «вихованими». Вони зазнали шоку від зіткнення зі світом дорослих (злочин, смерть, прихована сексуальність), але вони ще не мають інструментів для його аналізу. Але й від «історії дорослішання» роман Ондатже суттєво відрізняється. автор деконструє її за допомогою таких особливостей поетики, як фрагментарність і подвійну оптику. Якщо класична історія дорослішання зазвичай лінійна, то Ондатже подає її через уламки пам'яті. Подвійність оптики забезпечується тим, що читачеві пропонується не стільки саме «дорослішання», скільки рефлексія дорослого про те, як відбулося це дорослішання.

Ондатже пропонує оригінальний механізм «дорослішання»: воно відбувається не *тоді*, в 11 років, а *зараз*, у процесі пригадування. Структура тексту організується взаємонакладанням поглядів. Перший – це погляд 11-річного Майкла: наївний, безпосередній, зафіксований на пригоді. Він бачить, але мало розуміє, що відбувається на кораблі (наприклад, справжню суть в'язня чи дивну поведінку міс Ласкетті). Другий – погляд дорослого Майкла: рефлексивний, меланхолійний, аналітичний. Тепер він знає, що тоді сталося, але наразі втратив безпосередність переживання. Фактично в романі поступово розкривається процес відтермінованого дорослішання і надання сенсу хаотичним подіям минулого.

Злам усталених жанрових матриць підтримується наративною структурою роману. У ньому постійно переплітаються «тоді» і «зараз». Наратор часто забігає наперед, що відповідно фіксується фразами на кшталт «Кассіус згодом...», «Коли я зустрів Рамадіна через роки...», «Це я зрозумів значно пізніше...». Наратив втрачає лінійність і нагадує радше маятник, що постійно гойдається між подіями на кораблі, коли Майклу було 11 років, і осмисленням їх у дорослому віці. Цілком слушною є думка Сьюзен Штреле, що наративна стратегія Ондатже є не просто стилістичним прийомом, а засобом вираження філософської позиції: наша ідентичність формується не стільки самими подіями, скільки тим, як ми переписуємо та інтерпретуємо ці події через «неправильний кінець телескопа» нашої пам'яті [5, с.448]. Роман структурує не стільки подію (подорож), скільки акт пригадування. Відтак твір перетворюється на роман про природу пам'яті та оповіді. Ондатже показує, як ми конструємо власне минуле, збираючи його з уламків, і як найнезначніші, на перший погляд, люди (пасажери «котячого столу») стають головними дійовими особами особистої історії наратора. Врешті-решт роман ставить під сумнів саму природу реальності та пам'яті. Ондатже ніби запитує: що важливіше – те, що фактично сталося на кораблі, чи те, що залишилося в пам'яті Майкла і сформувало його? Минуле завжди є конструкцією, воно не існує як об'єктивна, статична річ, яку можна «згадати». Минуле – це наратив, який ми формуємо в теперішньому часі.

Висновки. Таким чином, змістові й поетико-стильові особливості роману «Котячий стіл» визначаються синтезуванням таких жанрових стратегій: роман-травелог, історія дорослішання, шпигунський квест, «роман пам'яті».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Coming-of-age story. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Coming-of-age_story
2. Enright, Anne. «The Cat's Table by Michael Ondaatje» [review]. *The Guardian*, 26.08.2011.
3. Ondaatje M. *The Cat's Table*. London: Vintage Books, 2012. 372 p.
4. Schillinger, Liesl. Sea Voyage to Send a Boy Adrift. *The New York Times*. 7.10.2011.
5. Strehle, Susan. Ondaatje's *Cat's Table*: The View from «the Wrong End of the Telescope». *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, vol. 55, no. 4, 2014, pp. 448-461.

Отримано: 13.11.2025

Олеся ТРОФИМЮК,

асистент кафедри історії української літератури та компаративістики

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9572-1836>

ФІЛОСОФСЬКО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА ЯК ДОМІНАНТА РАНЬОГО ЩОДЕННИКА ЛЕСЯ ТАНЮКА

У статті проаналізовано ранню щоденникову творчість Лесь Танюка з погляду осмислення особливостей проблематики. У дослідженні виявлено, що домінантною є філософсько-екзистенційна проблематика.

Ключові слова: щоденник, Лесь Танюк, проблематика.

Лесь Танюк – український режисер, письменник, публіцист, перекладач культурний та громадський діяч. Його ім'я залишиться в історії театрального мистецтва, української літератури та культури 1960-1980-х років ХХ століття. Упродовж життя він створював щоден-

ник, у якому є й історія покоління, і хроніка часу – від «хрущовської відлиги» до наших днів. Л. Танюк був організатором відомого київського КТМ – Клубу Творчої Молоді, в якому зародилось українське шістдесятництво.

Структура щоденника вміщує численні коментарі, поезії, прозу, листи, додатки, конспекти прочитаних творів, архівні документи, тексти творів, що публікувались у самвидаві, наукові розвідки, малюнки, фотодокументи, схеми, рецензії на книги та спектаклі та багато інших документів, які детально висвітлюють особливості епохи. Автор все це структурує в хронологічному порядку і створює єдину щоденникову оповідь.

Як зазначає О. Стадніченко: «Записи часто різняться за тематикою, навіть якщо розміщені поряд, чи розділені близькими датами запису, хоча інколи доповнюють чи конкретизують попередні, інколи навіть – умовно – можна їх об'єднати в один тематичний блок, до якого, крім записів власне автора, можуть входити листи, статті, виступи, документи та іншого роду вкраплення до щоденника» [1, с. 110].

Ранні щоденникові записи Л. Танюка детально розкривають період, пов'язаний із «хрущовською відлигою», зародженням шістдесятництва та нагінкою на діячів руху, у них багато записів присвячено представникам Клубу Творчої Молоді в Києві.

Щоденникова творчість режисера стала предметом дослідження літературознавців лише на початку ХХІ ст. Проте, вона досі не вивчена, адже немає жодного ґрунтовного дослідження на цю тему, залишаються нез'ясованими проблемно-тематичні особливості раннього діаріуша Л. Танюка. У побіжних проєкціях вивчали щоденник К. Танчин, О. Стадніченко, С. Білокінь, О. Рарицький, О. Галич.

Актуальність теми нашого дослідження полягає в необхідності висвітлити особливості проблемно-тематичного спектру у ранніх щоденникових нотатках Леся Танюка.

Мета публікації – проаналізувати ранні щоденники Леся Танюка з позиції вивчення особливостей проблематики, зокрема філософсько-екзистенційної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Леся Танюк вів щоденник у складну епоху, адже з одного боку, розвінчувався культ Й. Сталіна, визнавалися помилки радянської влади, послабшала цензура, і в культурно-мистецькому житті спостерігалось певне покращення. Але, незважаючи на деякі поступки, радянська влада все одно жорстко контролювала та карала тих, хто хоча б чимось вирізнявся серед загалу. У таких складних умовах письменники вели щоденникові записи, оскільки ведення щоденника для багатьох ставало єдиним способом для своєрідної самореалізації, виконувало роль товариша.

Початок ведення щоденника Леся Танюка пов'язаний саме з тим, що письменнику вкрай необхідно було поділитись із кимось своїми думками і спостереженнями. «Для мене щоденники були не лише спробою фіксації факту як такого, а й мабуть, єдиною можливістю урівноважити свої рефлексії. Звіряючи свої паперові думки й тривоги, я мав змогу після деякого часу проаналізувати певні здобутки і втрати й, оволодівши ситуацією принаймні у цих своїх рефлексіях, піти далі. Можливо, тому так багато різного роду відступів у цих записах», – читаємо у передмові [2, т. 3 с. 6].

Варто зауважити і про те, що ранній діаріуш може бути віднесений до белетризованого типу щоденника, у якому хоч і витримані норми жанрового канону, але наявні гармонійно вплетені риси – новаторські, які дозволяють говорити про те, що зі щоденникових записів на

тлі системно описуваного в хронологічному порядку постають образи доби, образи тих, хто її творив, й образ автора як носія філософських, моральних, світоглядних позицій.

Комплексний підхід до аналізу проблемно-тематичного діапазону ранньої щоденникової творчості Леся Танюка дає змогу виокремити коло проблем і тем які порушує автор на сторінках щоденника:

Шістдесятники та шістдесятництво у щоденниковому дискурсі. Клуб творчої молоді «Сучасник» та його діяльність крізь призму щоденника.

- ✓ Еволюція поглядів на літературу й навкололітературне життя.
- ✓ Мистецько-естетична (театральна) проблематика.
- ✓ Особистісно-індивідуальний спектр діарійних записів.
- ✓ Філософсько-екзистенційна проблематика як домінанта щоденника.

Серед центральних проблем, які проаналізовані у ранньому щоденнику Леся Танюка філософсько-екзистенційна заслуговує особливої позиції. У своїх записах автор розмірковує над сенсом життя, призначенням людини, відповідальністю перед суспільством. Важливою проблемою є внутрішня боротьба та прагнення збереження людської гідності в умовах тоталітарного тиску. Екзистенційні роздуми Л. Танюка складаються із пошуків істини, аналізу моральних компромісів, утвердження проблем добра і зла, свободи. Його щоденник є документом епохи, який просякнутий філософськими роздумами автора, який прагне знайти духовні орієнтири.

У ранніх щоденникових записах Л. Танюка тема смерті осмислена у двох аспектах: історичному та філософському. У записі під назвою «Помер Іван Мар'яненко» від 9 листопада 1962 року автор створює документальний образ, лише констатує «смерть»: «А в Харкові поховали Івана Олександровича Мар'яненка. Останній з кошових українського театру, він зіграв особливу роль в долі Курбаса, позитивну; від корифеїв – через Мар'яненка – до авангарду» [2, т. 6 с. 751]. Важливим і підсумковим є запис від 5 січня 1964 року у якому, Лесь Танюк пише про те, що шістдесятництво закінчилось зі смертю Василя Симоненка. Автор наголошує, що смерть Симоненка – це вбивство, бо він був українським поетом: «Зі смертю Василя Симоненка скінчився етап, що його поіменовано було шістдесятництвом. Враження таке, що піде на другий етап, з усіма наслідками, які випливають з цього неоконкретного слова, котре існує в нашій свідомості хіба під конвоєм...» [2, т. 9 с. 7].

Висновки. Отже, аналіз проблемно-тематичного спектру раннього щоденника Л. Танюка засвідчує домінування філософсько-екзистенційної проблематики, що проявляється в роздумах автора про сенс життя, смерть, його внутрішню боротьбу в умовах тоталітарного тиску.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стадніченко О. Щоденник «Лінії Життя» Л.Танюка:1960–80-ті роки в особах і подіях «Без табу». *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 1. С.105–111.
2. Танюк Л. Твори: в 60 т. Щоденники 1959-1960 рр. Київ: «Альтерпрес», 2003-2006. Т. 2-9.

Отримано: 13.11.2025

Андрій ФАРІОН,

здобувач вищої освіти третього рівня 2 року навчання
спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-5570-1234>

МАЛІ ІСТОРІЇ ВЕЛИКОЇ ЕПОХИ: ХРОНОТОП ЗМІН У ПРОЗІ МО ЯНЯ

У статті досліджується хронотоп новели «Зміни» китайського письменника Мо Яня. Через часопростір малих історій з дитинства, юності, армійського досвіду й особистих переживань головного героя автор вибудовує поліфонічний образ епохи перемін у Китаї другої половини XX століття

Ключові слова: Мо Янь, хронотоп, мала історія, автобіографічність.

Актуальність теми. Художня проза Мо Яня, лауреата Нобелівської премії з літератури 2012 року, стала віддзеркаленням доби перемін в Китаї від 60-х років XX століття до часу стрімкої урбанізації у кінці XX століття. Новела «Зміни» є автобіографічною. Автор звертається до власної пам'яті як до матеріалу для осмислення феномену часу й простору. Мо Янь створює літопис особистих подій, що водночас є літописом китайської історії. У цьому полягає унікальність його хронотопу – поєднання особистого простору з колективною історією. Актуальність теми зумовлена тим, що проблема хронотопу в китайській літературі постсоціалістичного періоду залишається малодослідженою в українському літературознавстві.

Мета публікації. Визначити художні особливості часопростору в творчості Мо Яня на прикладі новели «Зміни».

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «хронотоп» увійшов у філософію, літературознавство, культурологію в 70-80 роки минулого століття. Учені розглядають хронотоп як інтердисциплінарну категорію, що об'єднує поетику, філософію часу й простору, наративну теорію та культурну пам'ять. Найвпливовіші підходи до аналізу часопростору формували Г.-Г. Гадамер, Ж. Женет, В. Ізер, П. Рікер та ін. [1; 2; 3, 5].

Проблема художнього часу й простору в східній культурі осмислюється дослідниками як модель світосприйняття. Її витoki у філософії Дао, буддизмі й конфуціанстві. У китайській поетичній традиції хронотоп відображає гармонію людини з природою, де мить зливається з вічністю, а ландшафт є дзеркалом душевного стану. У сучасній китайській прозі хронотоп набуває нових форм і постає як естетика гармонії, повторюваності й духовної присутності часу. Його глибинна сутність – у спогляданні, у злитті внутрішнього й зовнішнього, людського й природного, теперішнього й вічного [3].

Китайський автор Zhu Binzhong (朱宾忠) у монографії «跨越时空的对话：福克纳与莫言比较研究» («Діалог крізь час і простір») порівнює хронотопи китайських і зарубіжних письменників. Часопростір у прозі Мо Яня (莫言) демонструє «перехресність» часових і просторових пластів. Він постає як поєднання міфологічного, історичного та повсякденного і трактується дослідниками як синтез традиційної циклічності та модерністської фрагментарності [10].

Українські дослідники Д.Дроздовський, О.Іванчишен, Н.Ісаєва, С.Ковпик, І.Павлюк, А.Царук, досліджуючи прозу Мо Яня («Червоний гаолян», «Стражденні перетворення Сімень Нао», «Країна вина», «Жаби» та ін.), відзначають особливості творчої манери пись-

менника – показувати історію великої країни через локальний простір села чи провінції. Час і простір у Мо Яня постійно перехреснюються під впливом традицій, подій минулого й сучасного, що можна трактувати як естетику рівноваги художньої оповіді [4; 6; 8; 9].

У новелі Мо Яня «Зміни» просторові межі мінімальні й конкретні. Це село, дорога, автомобіль, шкільний клас, військова частина... Час теж конкретно визначений: «By rights, I should be narrating events that occurred after 1979, but my thoughts keep carrying me back to that fall afternoon in 1969, when the sun shone brightly, the golden chrysanthemums were in full bloom and the wild geese were on their southern migration. When it reaches that point, I cannot be separated from my thoughts» [7, с. 3].

Мо Янь свідомо відмовляється від масштабного історичного полотна. Цзян Дачжі не бере участі в революційних подіях, але переживає їхні наслідки: нестачу їжі, страх перед владою, руйнування традиційного укладу. Його історії – це історії про друзів, родину, перше кохання, дитячі мрії, це ті мікроподії, через які розкривається макропроцес соціальних трансформацій.

Герой називає дати: 1963, 1979, 1980, згадує дитинство у провінції Гаомі, навчання, службу в армії, зустріч із другом Гао Яном. Цей автобіографічний принцип створює ефект документального простору, так Мо Янь постійно поєднує фактичність із художнім вимислом. Але його точний час це не документальний факт, це часовий простір дитинства, юності, – це хронотоп коренів, первинної гармонії, де світ ще не розділений на політичне і особисте. Коли герой вступає у доросле життя, простір поступово розширюється, а час пришвидшується і стає метафорою соціальних змін, що охопили Китай у добу реформ Ден Сяопіна [10].

Образ дороги має особливе символічне значення. Автобус, яким герой подорожує, стає рухомою межею між минулим і майбутнім. У русі Мо Янь віднаходить гармонію часу й простору: персонажі новели завжди між точками старого й нового світу. Його точний час – не задокументований факт, а художньо-часовий простір дитинства, юності, це хронотоп коренів, первинної гармонії, де світ ще не розділений на політичне й особисте. Коли ж герой вступає у доросле життя, простір поступово розширюється, а час пришвидшується і стає метафорою соціальних змін, що охопили Китай у добу реформ Ден Сяопіна [10].

Висновки. Хронотоп новели «Зміни» Мо Яня втілює гармонійне поєднання особистісного досвіду, історичної пам'яті й культурної тяглості. Письменник вибудовує наратив так, щоб у ньому злилися мікрокосм людського життя й макрокосм історії. Дитинство, юність, зрілість героя стають художнім відображенням етапів становлення китайського суспільства в другій половині ХХ століття. Час у творі не лінійний, а пульсуючий: він рухається між спогадом і теперішнім, між пам'яттю та переосмисленням. Простір також набуває символічного змісту – це і конкретна географія (провінційне містечко, школа, військова частина), і духовне дозрівання героя.

Мо Янь, розкриваючи в новелі тему перемін у житті народу Китаю, утверджує ідею: справжні зміни починаються з людини, з її здатності приймати досвід минулого як урок і як джерело самопізнання.

Отже, хронотоп «Змін» можна тлумачити як метафору історичної пам'яті народу, у якій взаємодіють час, доля, мораль, культура, утворюючи духовну основу сучасного китайського буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гадамер Ганс-Георг. Істина і метод. URL: <https://stud.com.ua/42261/filosofiya/germenevtika>
2. Вольфганг Ізер. Процес читання: феноменологічне наближення. URL: <https://www.academia.edu/44862842/%D0%9B%D1%96%D1%82%>
3. Hallucinatory Realism in Chinese Literature: Essays on Mo Yan and His Novels in China. Singapore: Springer Nature, 2023. URL: <https://www.overdrive.com/media/9905360/hallucinatory-realism-in-chinese-literature>
4. Ісаєва Н. С. Особливості моделювання художньої дійсності у прозі Мо Яня 1980-х років. *Світова література на перехресті культур і цивілізацій*. Сімферополь Бізнес-інформ, 2012. Вип. 7, ч. I. С. 73–81.
5. Kovyk Svitlana. The Poetics of the Grotesque in the Novel “The Republic of Wine” by Mo Yan. *Chinese Studies*. 2021. No. 3. URL: <https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/article/view/17>
6. Лендзел Н.В. Наративна специфіка китайської постмодерністської прози. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2016. Вип. 3. С. 35–37. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/225>
7. Mo Yan. Change / transl. from Chinese by Howard Goldblatt. London: Seagull Books, 2012. 117 p.
8. Тенденції китайської літератури та творчість Мо Яня: колективна монографія / упор. І.З. Павлюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 272 с.
9. Царук А.П. Синтез у творенні художнього світу Мо Янем. Кропивницький: ЦНТУ, 2021. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/handle/123456789/11039>
10. 朱宾忠 [Zhu Binzhong]. 《跨越时空的对话：福克纳与莫言比较研究》 [Dialogue Across Time and Space: A Comparative Study of Faulkner and Mo Yan]. Beijing: Beijing Normal University Press, 2015.

Отримано: 13.11.2025

Роман ЧОРНИЙ,

здобувач вищої освіти третього рівня 3 року навчання
спеціальності 035 Філологія

ORCID <https://orcid.org/0009-0001-9793-3362>

ПРИНЦИПИ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ КОМПОЗИЦІЇ У РОМАНІ САЛМАНА РУШДІ «КІШОТ»

Роман Салмана Рушді «Quichotte» (2019) є яскравим зразком сучасної постмодерністської літератури, а його композиція відзначається низкою характерних ознак, що руйнують традиційні наративні структури та відображають епоху, коли «Anything-Can-Happen!» [3, с. 12]. Композиційні прийоми роману не лише імітують плинність і фрагментованість сучасної реальності (так званої гіперреальності), але й активно залучають читача до процесу творення сенсів.

Ключові слова: Салман Рушді, «Кішот», Дон Кіхот, постмодернізм, композиція, інтертекстуальність, ненадійний наратор.

Актуальність теми. Роман «Quichotte» є яскравим зразком сучасної постмодерністської літератури, а його композиція відображає та імітує плинність і фрагментованість сучасної реальності. Композиція активно залучає читача до процесу творення сенсів, перетворюю-

ючи читання на активний процес розгадування. Аналіз цієї композиції допомагає зрозуміти, як сучасна література функціонує та взаємодіє з аудиторією. Композиційні ознаки роману, такі як метафікція та багаторівнева структура, призводять до того, що кордони між реальністю та вигадкою розмиваються, що є важливим об'єктом аналізу в епоху пост-правди.

Мета публікації. Мета дослідження – охарактеризувати та систематизувати принципи постмодерністської композиції, використаних у романі «Quichotte», і представити твір, як складний літературний лабіринт, де композиція свідомо ставить під сумнів ідею про єдину, об'єктивну істину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постмодерністська композиція в літературі характеризується сукупністю структурних та наративних прийомів, які свідомо руйнують або іронічно переосмислюють традиційні, лінійні та уніфіковані форми, притаманні для класичної та модерністської прози. Її мета – відобразити фрагментарний, хаотичний і відносна риса сучасної реальності, ставлячи під сумнів ідею про єдину, об'єктивну істину. По суті, постмодерністська композиція прагне деконструювати очікування читача, перетворюючи читання на активний процес розгадування і створення смислів, а не пасивного споживання готової історії.

Один із найбільш помітних композиційних прийомів у «Quichotte» – це метафікція та багаторівнева (рамкова) композиція. Роман складається з двох основних, переплетених наративів:

- ✓ Розповідь 1 (Рамка): Історія Сема Дюшампа (Sam DuChamp), письменника індійського походження, який переживає кризу і вирішує написати роман про Ісмаїла Смайла.
- ✓ Розповідь 2 (Вкладений текст): Історія Ісмаїла Смайла (Ismail Smile), продавця фармацевтичних препаратів, який перейменовує себе на Кішота (Quichotte). Кішот – людина старшого віку з «дикими» мріями, він закоханий у телезірку на ім'я Сальма та подорожує країною, зі своїм уявним сином Санчо, щоб нарешті зустрітись з коханням свого життя.

Наративна інстанція у романі є ненадійною, оскільки постійно нагадує про свою штучність, авторські маніпуляції та суб'єктивність. Це децентрує традиційний авторитет оповідача. Сем Дюшамп є ненадійним наратором, оскільки його історія змішується з його вигадкою, а він сам перебуває на межі фізичного та психічного колапсу, змушуючи читача постійно сумніватися, що є реальністю, а що – плодом його уяви. Композиція відкриває процес творення історії, роблячи його частиною самої історії. Часто важко зрозуміти, на якому рівні розповіді ми знаходимось, кому з персонажів точно належить той чи інший факт з біографії, через схожість читач сприймає сестру Кішота за сестру Дюшампа, або хто точно має вплив на сюжет, Дюшамп на Кішота, чи все ж таки навпаки. Як приклад можна навести момент, коли письменник починає мати проблеми зі здоров'ям, він згадує, що все це уже було написано про його героя Кішота: – «When his heart trouble began – he thought at once of Quichotte's youthful arrhythmia – he understood that his book had known about it all along, even before he had any symptoms. ... And now in his own body his fiction was coming to life». [3, с. 360] (*Коли почались його серцеві проблеми – він одразу згадав про юнацьку аритмію Кішота, він зрозумів, що його книга знала про все задовго до появи симптомів. ... А тепер у його власному тілі оживала його вигадка. Переклад наш. – Р.Ч.*).

Інтертекстуальність, як композиційний прийом, має вагоме значення, оскільки вона визначає структуру, глибину та спосіб читання твору. Роман «Quichotte» є гіпертекстом до

класичного твору Мігеля де Сервантеса «Дон Кіхот». Цей зв'язок є основою композиції та сюжету. Рушді бере за основу класичний сюжет (божевільний ідеаліст вирушає на пошуки пригод) і переносить його у сучасну Америку. Алюзії проявляються через перейменування головного героя на Кішот, його зброєносця Санчо (Sancho), що є відсиланням до Санчо Панси, та його обожнювання дами серця Сальми. Композиційно інтертекстуальність створює діалог епох і культур, підкреслюючи циклічність людських ідеалів і божевілля, а також надаючи глибини сучасній сатирі. Подорож Кішота – це метафорична американська мрія, яка неминуче приречена на провал. Це віддзеркалює те, що відбувається у світі зараз. У ході оповіді Рушді критикує сучасні політичні структури, які контролюють світ і можна зробити висновок, що Рушді є прихильником конспірологічних теорій.

Постмодерністська композиція часто відмовляється від лінійного, причинно-наслідкового викладу. Рушді використовує фрагментацію та нелінійність, відображаючи хаотичність сучасного світу (епохи пост-правди). Сюжетна багатофокусність проявляється через постійні композиційні стрибки між історією Кішота та історією Дюшампа, які порушують цілісність наративу. В одному з таких моментів Рушді напряду звертається до читача про вимушений перехід до іншої історії «England is another country. They do things differently there. Yes: we must sojourn for a time among the English...» [3, с. 58] (*Англія це інша країна. Там вони роблять все по-іншому. Так: нам доведеться деякий час пожити серед англійців. Переклад наш. – Р.Ч.*).

Висновок. Проведене дослідження підтверджує, що роман Салмана Рушді «Quichotte» є складним літературним лабіринтом. Композиційна структура слугує яскравою ілюстрацією принципів постмодерністської літератури. Метафікція та багаторівнева (рамкова) композиція є фундаментальними прийомами, що визначають структуру твору. Роман складається з двох переплетених наративів – історії письменника Сема Дюшампа та його вигаданого персонажа Кішота. Ці розповіді не просто чергуються, вони перехрещуються і зливаються, відкриваючи процес творення історії та роблячи його частиною самої історії. Окрім того, композиція базується на інтертекстуальності, фрагментації й нелінійності, ненадійному наративі.

Ключовим композиційним наслідком є розмивання кордонів між реальністю та вигадкою. Рушді свідомо ставить під сумнів ідею про єдину, об'єктивну істину. Вона імітує гіперреальність та деконструє очікування читача, перетворюючи читання на активний процес розгадування і творення сенсів. Аналіз цієї композиції допомагає зрозуміти, як сучасна література функціонує та взаємодіє з аудиторією.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hutcheon L.A. Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. Routledge. London: Routledge, 1988. 284 с.
2. Majumder A., Khuraijam G. Salman Rushdie's Quichotte and the Post-truth Condition. *Rupkatha Journal on Interdisciplinary Studies in Humanities*. 2020. С. 1–9.
3. Rushdie S. Quichotte. New York: Random House, 2019. 416 с.

Отримано: 13.11.2025

Зореслава ШЕВЧУК,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9309-5517>

ЕМОЦІЙНО-ОЦІННА ФУНКЦІЯ ДЕМІНУТИВІВ У МОВНОМУ ПОРТРЕТУВАННІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено емоційно-оцінну функцію демінутивів у мовному портретуванні жінки в сучасній жіночій прозі. Проаналізовано словотвірні моделі демінутивних утворень, їхні семантичні особливості та роль у формуванні позитивного емоційного тону портрета персонажа.

Ключові слова: антоніми, синоніми, семантичне відношення, поетичне мовлення.

Дослідження гендерної проблематики свідчать про активні процеси соціальної демократизації, трансформації усталених поглядів на роль і місце чоловіка та жінки в соціумі. Протягом останнього десятиріччя поняття гендеру активно досліджують у вітчизняному мовознавстві (А. Архангельська, Н. Борисенко, Н. Герцовська, О. Горошко, Т. Космеда, Ю. Маслова, Т. Семашко, Л. Ставицька, Т. Сукаленко та ін.). Проте ця проблема в сучасній лінгвістичній парадигмі досі не вичерпана.

Актуальність теми зумовлена потребою глибшого осмислення гендерних аспектів мовної картини світу та особливостей мовного портретування персонажа в контексті сучасних гуманітарних студій. Вивчення мовної поведінки крізь призму гендеру дає змогу простежити відображення соціальних стереотипів, ціннісних орієнтацій та культурних норм у мовленні, що робить цю проблематику значущою не лише для лінгвістики, а й для міждисциплінарних досліджень людини як носія мови й культури.

Мета публікації – аналіз демінутивів як емоційно-оцінних засобів портретної характеристики жінки в сучасній жіночій прозі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовне портретування – дослідницька стратегія, яка передбачає комунікативну інтенцію щодо відтворення зовнішнього та внутрішнього, соціального, вікового, духовного та інших чинників мовця. Мовний портрет є ключовим поняттям такого підходу. За допомогою його аналізу простежуємо вказівку на об'єкт опису – людину як носія мови, якій притаманні прагматично пріоритетні риси. Зважаючи на багатоаспектність підходів до характеристики персонажа з позиції комунікативно-прагматичного опису низки чинників, важливу роль відводимо оцінному компоненту, оскільки саме оцінний підхід до навколишньої дійсності, її сприйняття через призму визначеної системи норм та цінностей притаманний кожній людині.

Питанню словотвірного вираження відтінків суб'єктивної оцінки та проблемі використання демінутивів із позитивним і негативним емоційним забарвленням у різних стилях мови присвячено праці вітчизняних дослідників Л.Дідківської, Т.Космеди, М.Кравченко, В. Сікорської, Б.Шарпило та ін.

У портретній характеристиці жінки у сучасній жіночій прозі демінутиви репрезентують емоційно-позитивну, доброзичливо-схвальну оцінку. Так, під час опису соматизмів дериваційний мікрокомпонент лексем підсилює інтенсивність ознаки, вказує на витончені, мініатюрні параметри персонажа, створює позитивний зовнішній портрет жінки. Демінутиви-

деривати продуктивного типу із суфіксом -к- (а) утворюються від іменників переважно жіночого роду (іноді як мотиватори виступають іменники чоловічого, жіночого і спільного роду). У досліджуваних творах – це назви частин тіла, фігури, обличчя: «Зізнаюсь, я теж трохи поковерзувала, аж доки лагідна рука пані Директорки не лягла на мою **голівку**» [7, с. 16]; «Тендітна **фігурка** Тур з'явилася перед глядачами з ...туману, котрий поволі розсіювався на тлі великої впорядкованої галявини для гри в гольф» [7, с. 49]; «Стара пані примостилася на самий краєчок і обома руками досить зворушливо допомогла своїм кострубатим **ніжкам** прийняти відповідну «світську» позу: трохи зсунула їх убік» [7, с. 88]; «А от стегна в неї наче ватні, але вона краще послуговується своїми такими жахливими стегнами, ніж ти своїми стрункими **ніжками**, бо головне у баби – в голові, а в твоїй голові – вата» [6, с. 97]; «Алеся здивовано пограла бровами, її **личко** було дитячим, круглощоким, рум'яним» [6, с. 106]. Загалом емоційний суфікс -к- (а, о) у наведених прикладах надає словам відтінку пестливості (голівка, ніжка, личко). Загалом іменники жіночого та середнього роду, в яких виступає цей словотворчий формант, майже завжди мають відтінок прихильності.

Суб'єктивний вияв позитивної оцінки із демінутивними утвореннями простежуємо під час аналізу метафоричних номінацій на позначення жінки. Т. Сукаленко зазначає: «У вторинних номінаціях створенням переносних значень за допомогою когнітивних процесів метафоризації досягається смислова місткість фемінних характеристик. Установлюються асоціації щодо подібності між властивостями об'єктів позамовного ряду і позначуваної особи. МН – одна із форм реалізації творчої активності мовців, що має на меті образну характеристику та оцінку явищ дійсності» [8, с. 32-33].

У текстах сучасної жіночої прози натрапляємо на логічний ряд асоціацій жінки із живими (людьми, птахами, тваринами родини зайцеподібних) та надприродними істотами (янгол), рослинами (очерет), напр.: *І тут на мене вилетів той божевільний **кролик**! Тобто дівчисько в джинсах із перестрашеними очима*» [7, с. 104]; *«Ну так простіше кажучи, не міг втриматися, аби не поцілувати. Мало хто б втримався від такого, маючи в руках це **янголятко**»* [7, с. 104]; *«Але щоразу всі вони наштотувалися на такий металевий стрижень всередині цієї «очеретинки», що йшли світ за очі, дивуючись тому, з якою легкістю вона пропускає повз вуха найспокусивіші пропозиції»* [7, с. 310]; *«...я все більше відчував на губах той поцілунок. А в руках – тремтіння вмираючої **пташки**»* [7, с. 105]; *«...Валерка своїми сильними руками підтримує це м'яке, пухке, ватне тіло, вмиває і пестить свою **жінку-немовлятко**...»* [6, с. 102]. Словотвірні типи із суфіксами -ятк-, -инк-, -к-, -ик- підсилюють конотативне метафоризоване значення аналізованих характеристик, які з'явилися внаслідок «абстрагування певних рис і якостей», та сприяють образності, виразності у наведених текстових фрагментах.

Характеристика людини, виражена порівняльною конструкцією, безумовно, є експресивним засобом створення художнього образу, словесного опису. За семантикою суб'єкта порівняння та стилістичним значенням всього словесного образу, створюваного компаративною конструкцією, можна виділити такі групи порівнянь:

1. Порівняння-характеристика риси зовнішності жінки: *«І все це – водночас, просто зараз, коли її **ручєнята**, мов якісь **електричні дротики**, з'єдналися на моєму торсі й дали потужний електричний розряд»* [7, с. 161]; *«Іта та Мія **схожі одна на одну**, мов **зернятка**»* [7, с. 22]. Деталі зовнішності персонажа викликають у автора незвичні асоціації, вербалізовані складною багатокomпонентною порівняльною конструкцією, що посилює стилістичну роль мовної фігури в тексті. Таке порівняння є не статичним, а динамічним.

2. Порівняння-характеристика фізіологічних характеристик жінки. Граматично суб'єкт порівняння виражає прикметник, об'єкт – іменник, поширена іменна конструкція: «**Вона була легкою, мов пір'їнка, і вся тремтіла**» [7, с. 104].

Демінутивні утворення у наведених прикладах є сигніфікаторами, що вказують на особливості зовнішніх, (зокрема фізіологічних) характеристик жінки.

Натрапляємо також на редульовані двокомпонентні конструкції, в яких лексема у постпозиції (компонентом якої є словотвірний тип із суфіксом *-еньк-*, *-ісінк-*) вживається з інтенсивнішим інтонаційним виділенням. Таким чином номінація містить градаційне оцінне значення: «*І я тепер взагалі сама-саменька в цілому світі*» [6, с. 107]; «*Ліда сиділа одна-однісінка у порожній перукарні*» [6, с. 41].

Висновки. Отже, експресивність лексем із суфіксами суб'єктивної оцінки при характеристиці портрета жінки – це їхня здатність підкреслювати, посилювати інтенсивність виконаної дії або ознаки. На основі аналізу текстів сучасної жіночої прози виявлено, що найефективнішою сферою поширення демінутивних утворень є соматична лексика. Саме описи частин фігури, тіла, обличчя із використанням лексем з демінутивним мікрокомпонентом сприяють створенню позитивного зовнішнього портрета жінки; при цьому вони містять конотативне навантаження (використання конструкцій з прикладкою, компоненти яких ускладнені демінутивними суфіксами, вживання порівнянь, метафоричних конструкцій тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарбар А.І. Гендерна лінгвістика: передумови становлення і розвиток. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 52. Т 1. С. 32–35.
2. Герцовська Н.О. Проблема гендеру в сучасній лінгвістиці: чоловіча і жіноча мова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2013. Вип. 38. С. 7-9.
3. Космеда Т.А. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: колект. монографія / Т.А. Космеда, Н.А. Карпенко, Т.Ф. Сіпова, Л.М. Саліонович, О.В. Халіман; за наук. ред. проф. Т.А. Космеди. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. 472 с.
4. Марчишина А.А. Образ ділової жінки в тексті сучасного американського роману. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 26. Т. 2. С. 81–86.
5. Марчук Л.М. Функціонально-семантичний аспект градації в українській мові: [монографія]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. 304 с.
6. Ода до радості: зб. оповідань / уклад. і передм. Г. Вдовиченко. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 272 с.
7. Роздобудько І. ЛСД. Ліцей слухняних дружин: [роман]. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 320 с.
8. Сукаленко Т. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові: [монографія]. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 240 с.
9. Тарасюк Н. Словотвірна модель бачення світу як чинник мотивації словотвірного значення. *Славістичні студії. Етнолінгвістика і міжкультурна комунікація*. 2016. № 3. С. 287–294.

Отримано: 13.11.2025

ЗМІСТ

Секція ІСТОРИЧНИХ НАУК ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

<i>ВИСОЧУК Валентин.</i> Реформування вищої педагогічної освіти в УСРР (1930-ті – 1941 рр.): історіографія питання	3
<i>ВОЙТОВИЧ Олександр.</i> Пенсійне забезпечення професури державних університетів України у 1917-1920 рр.	6
<i>ГАУК Антон.</i> Діяльність київських органів цензури на початку ХХ ст.	9
<i>ГОРБАТЮК Ярослав.</i> Образ Симона Петлюри в американській та британській пресі 1919-1921 рр.....	12
<i>ГРІЛІШЕН Максим.</i> «Повне зібрання законів Російської імперії» як джерело до вивчення проблеми розквартирування російської армії в Правобережній Україні у першій половині ХІХ ст.....	15
<i>ГРИГОР'ЄВ Роман.</i> Участь київських митців у становленні театру на Поділлі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.).....	17
<i>ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ Анатолій.</i> Образ імператора Миколи ІІ в інтелектуальній спадщині С. Ольденбурга	21
<i>ІЛЬЧИК Василь.</i> Лідер політичної партії як носій бренду	25
<i>КОРНІЛОВ Владислав.</i> Угоди Війська Запорозького й Трансільванії: передумови, зміст, наслідки	28
<i>ЛУБКО Юрій.</i> Причини антирелігійної політики більшовицької влади в Україні (1921–1939 рр.): ідеологічні та політичні мотиви.....	31
<i>МАЛИСНИК Олександр.</i> Сутність та характеристика «гібридної війни» в Україні.....	34
<i>ЛУЦИК Денис.</i> Особливості поселенської структури городищ Середнього Подністров'я в ХІІ – на початку ХІІІ ст.....	37
<i>МАРЧУК Олександр.</i> Вінницька періодика про роботу Міністерства освіти на чолі з Іваном Огієнком (1919 р.).....	40
<i>ОЛІЙНИК Олександр.</i> Мешканці Гайсина та мобілізація до денікінського війська в 1919 р.	43
<i>ОСАДЧИЙ Ілля.</i> Селянство Російської імперії початку ХХ ст. в працях Морін Перрі	45
<i>ПІГОВИЧ Ілля.</i> Радянська комуністична пропаганда у Київському медичному інституті у роки горбачовської «перебудови»: за матеріалами газети «Медичні кадри»	49
<i>ПРИХОДЬКО Сергій.</i> Імперська політика “тимчасового замирення” та ревізії шляхетства на приєднаних землях (1793-1805 рр.)	51
<i>ПРОДАН Андрій.</i> «Від валізи з брошурами – до друкарського верстата»: трансформація політичної контрабанди наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.	54

<i>СЕМЕНОВ Сергій</i> . Депортація і примусове переміщення: міжнародно-правові критерії та український контекст	58
<i>СІКОРА Ігор</i> . Аналіз ризиків «цифрового розриву» при моделюванні системи електронного голосування в Україні	61
<i>СЛЬОЗКІН Максим</i> . Антипольське законодавство та імперська національна політика в Правобережній Україні на початку ХХ ст.	64
<i>СТОРОЖЕНКО Юрій</i> . Функціонування учительських інститутів у повоєнний період: динаміка студентського складу та фактори відсіву	67
<i>ТАНАСКОВ Сергій, ЧАБАНОВ Василь</i> . Криза демократії як виклик легітимності державної влади	69
<i>ХУДНЯК Віктор</i> . Громадсько-політична діяльність Пантелеймона Блонського в контексті революційних подій 1905–1907 рр. у Подільській губернії (за матеріалами монографії О. Федькова «Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки»)	71
<i>ЧАБАНОВ Анатолій, ВІННИЧУК Ольга</i> . Особистість Дональда Трампа у російсько-українській війні	73
<i>ЧАПАЄВ Роман</i> . Осередки «нового соціалістичного побуту»: роль колбудів у культурному житті села на Правобережжі (на матеріалах періодичних видань)	76
<i>ЧЕРЕЛЮК Юрій</i> . Плюралізм моделей державно-конфесійних відносин в Європі	79
<i>ШВЕЦЬ Андрій</i> . Соціальні медіа як інструмент гібридної війни в Україні	81
<i>ЯБЛОНСЬКА Діана</i> . Вплив радянської ідеології на кадрову політику у сфері вищої педагогічної освіти в Україні у 1930-х рр.	84
<i>ЯКОВЕНКО Олена</i> . Внесок П.Ф. Щербини у дослідження діяльності мирових судів на Поділлі.....	86

Секція ПЕДАГОГІКИ, ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ОСВІТИ

<i>БОЙКО Ігор</i> . Актуальні проблеми розвитку професійно-педагогічних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури	89
<i>ВАНГ Джинг</i> . Рекомендаційні пропозиції з управління розвитком вищої освіти на засадах державно-приватного партнерства: ключові аспекти	91
<i>ГАЛАЙБІДА Богдан</i> . Міждисциплінарний аспект розвитку soft skills IT-фахівців в умовах змішаного навчання.....	94
<i>ГОРДІЙЧУК Ярослав</i> . Формування креативного студентського лідерства крізь призму ціннісних орієнтацій молоді	96
<i>ДМИТРЕЦЬКИЙ Дмитро</i> . Підходи до модернізації економічної освіти в Україні в умовах трансформації національної економіки	99

<i>КРАМАР Дмитро. Теоретичні засади розвитку військово-патріотичного виховання у вітчизняній педагогічній думці кінця XX – початку XXI століття</i>	<i>101</i>
<i>КУРІВСЬКИЙ Ярослав. Організаційно-змістові особливості реалізації рухової активності дівчатками – юними пацієнтками санаторно-курортного закладу</i>	<i>103</i>
<i>МАКСИМЧУК Андрій. Ключові аспекти ідей розумового виховання у вітчизняній педагогічній думці кінця XX – початку XXI століття</i>	<i>105</i>
<i>МЕЛЬНИК Олександр. Компетентнісний підхід як основа розвитку проектно-дослідницької діяльності майбутнього педагога</i>	<i>107</i>
<i>МЕЛЬНИК Христина. Інтеграція цифрових технологій у підготовку майбутніх педагогів музичного мистецтва: виклики та перспективи</i>	<i>110</i>
<i>НАМЕСТЮК Іван. Роль корпоративної культури закладу освіти у формуванні колективного іміджу педагогічного колективу</i>	<i>112</i>
<i>ОЛЕНЮК Василь. Організація самостійної роботи студентів закладів фахової передвищої освіти на досягнення ключових компетентностей з інформатичних дисциплін</i>	<i>114</i>
<i>ОНИЩУК Назарій. Сутність вокально-хорової майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва</i>	<i>116</i>
<i>САМОТЮК Віталій. Сучасні підходи до формування вокально-хорових навичок учнів в процесі позаурочної музичної діяльності</i>	<i>118</i>
<i>СМІРНОВА Анастасія. Інтеграція цифрових освітніх ресурсів у процес навчання математики в умовах нової української школи</i>	<i>120</i>
<i>СОХРЯКОВ Сергій. Інтеграція дисциплін інструментально-виконавського циклу у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва</i>	<i>122</i>
<i>ТАКІРОВ Тімур. Практичний досвід формування професійної культури майбутніх реставраторів в Італії</i>	<i>124</i>
<i>ЧАЙКОВСЬКИЙ Павло. Акмеологічні умови професійного становлення майбутнього педагога</i>	<i>126</i>
<i>ЯМПОЛЬ Юрій. Вплив партсипативного управління на підвищення якості освітнього процесу в ЗЗСО</i>	<i>129</i>
<i>ЯЦУК Богдан. Вплив соціальних та культурних факторів на розвиток демократичної освіти в Україні</i>	<i>131</i>

Секція ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

<i>АНДРУСЯК Дмитро. Небезпека хімічного забруднення водних ресурсів. Введення показника контролю гліфосату</i>	<i>133</i>
--	------------

<i>АНДРУХОВИЧ Микола. Представники роду <i>Myriophyllum</i> L у флорі НПП «Подільські Товтри».....</i>	132
<i>ГОРІШНИЙ Максим. Ефективність використання фіточаїв у стоматології</i>	137
<i>ЖМУРКО Михайло. Хімічний склад, фармакологічна дія та застосування в медицині рослин роду <i>Artemisia</i></i>	140
<i>КОНДРАТЮК Андрій. Фармакологічні властивості екстрактів представників роду Астрагал на території НПП «Подільські Товтри»</i>	142
<i>МОРОЗЮК Євгеній. Представники роду <i>Lemna</i> L у НПП «Подільські Товтри»</i>	143
<i>ПАКУЛЯК Андрій. Сучасний стан і шляхи відновлення флористичного різноманіття вапнякових кар'єрів НПП «Подільські Товтри».....</i>	145
<i>ПУЧКА Олександр. Охорона та збереження біорізноманіття лісових екосистем НПП «Подільські Товтри»</i>	147

Секція СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

<i>БОНДАР Володимир. Методика вивчення здоров'язбережувальної компетентності</i>	150
<i>БУШЛЯКОВ Андрій. Стан фізичної активності учнів із інтелектуальними порушеннями під час навчання у початковій школі</i>	152
<i>ВАЛЬКО Тетяна. Використання методів прикладного поведінкового аналізу для розвитку пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями</i>	154
<i>ПОМИРЛЯНУ Олексій. Особливості розвитку життєвих навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями</i>	156
<i>СЕМЕНЕЦЬ Андрій. Готовність здобувачів вищої освіти до діяльності в інклюзивному середовищі в закладах вищої освіти</i>	158
<i>СТАРИК Сергій. Методологічні підходи до використання ІКТ у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання</i>	160

Секція ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

<i>БАСІСТИЙ Мiхаїл, ПОЧТАРЬОВ Артем. Історичне фехтування як засіб фізичного виховання учнівської молоді</i>	162
<i>БОГАТОВ Олександр. Деякі організаційні та методичні аспекти функціонування шкільної спортивної секції з футболу</i>	164
<i>ВЄТОШКІН Владислав. Вплив індивідуалізованих програм тренувань у шкільній секції з боксу на рівень фізичної підготовленості хлопчиків 11-14 років</i>	166

<i>ГАВРИЛЮК В'ячеслав</i> . Сучасні підходи у формуванні мотивації учнів до фізичної активності.....	169
<i>ГУТ Володимир</i> . Аеробні терапевтичні вправи як засіб відновлення функцій опорно-рухового апарату	171
<i>ДЕМ'ЯНЕЦЬ Владислав</i> . Моніторинг у фізичному вихованні учнів основної школи на сучасному етапі модернізації системи освіти в Україні	173
<i>ДОМБРОВСЬКИЙ Андрій</i> . Роль міжпредметної інтеграції у формуванні мотиваційно-ціннісного ставлення учнів до фізичної культури	175
<i>ЖИЖАНОВ Олексій</i> . Моделювання процесу формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на уроках фізичної культури	176
<i>КОРОЛЬ Євген</i> . Модель організації фізкультурно-оздоровчого середовища в закладах загальної середньої освіти як засіб формування здоров'язбережувальної компетентності учнів	178
<i>ЛАГОРЖЕВСЬКИЙ Іван</i> . Методичні підходи до реалізації структурно-функціональної моделі формування культури здоров'я учнів у процесі фізичного виховання	179
<i>МАРЧУК Данііл</i> . Теорія і методика гри в теніс та бадмінтон як складова фізичної культури студентської молоді.....	180
<i>МАЦІЄВИЧ Тимур</i> . Особливості постуральної стабільності у фізично здорових дітей	183
<i>МИЗАК Петро</i> . Моделювання педагогічних умов формування здоров'язбережувальної компетентності учнів у процесі фізичного виховання	185
<i>НАТОЛОЧЕНИЙ Микола</i> . Модель інноватизації освітнього середовища на уроках фізичної культури в закладах загальної середньої освіти	187
<i>ПЕТРОВА Юлія</i> . Кризовий менеджмент у сфері фізичної культури і спорту: сучасні виклики	188
<i>ПОПЛАВСЬКИЙ В'ячеслав</i> . Теоретичні знання про фізичну терапію як складова профілактики захворювань підлітків	191
<i>ПРОТАСЮК Сергій</i> . Засоби фізичної терапії у програмі профілактики наркозалежної молоді	193
<i>ПОЧТАРЬОВ Артем, БАСІСТИЙ Михайл</i> . Інноваційні технології використання бадмінтону для корекції рухових порушень дітей з вадами слуху	195
<i>САБОВ Андрій</i> . Стан вияву основних компонентів фізичної підготовленості підлітків	197
<i>СОКАЛЬСЬКИЙ Володимир</i> . Теоретичні основи формування культури здорового способу життя в учнів базової школи	199

Секція ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>БАНОВСЬКА Дар'я</i> . Семантика і функції мітологема-концепту <i>молитва</i> в метамодерному художньому дискурсі	201
<i>БЕЛІНСЬКА Юліана</i> . Націєтворчі смисли концептів «воля» й «свобода» у художньому світі В. Яворівського.....	203
<i>ВИНОГРАДОВ Андрій</i> . Проблеми соціальної і гендерної ідентичності в романі Тоні Моррісон «Пісня Соломона».....	206
<i>ГОЛУБ Ольга</i> . Візуальні ефекти у відеожурналістиці: підсилення емоційного впливу репортажу	208
<i>ЖЕЛІЗНИК Марія</i> . Засоби викриття ненадійного наратора в романі Кадзуо Ішігуро «Залишок дня».....	210
<i>ЖУРЕНКО Яна</i> . Фемінітиви в правописі: мовна політика й суспільний резонанс	213
<i>КАЗИМІР Ірина</i> . Когнітивно-дискурсивні чинники виникнення контекстуальної синонімії в сучасному газетному дискурсі.....	215
<i>ОСАДЧУК Ольга</i> . Застосування рольової гри та проєктного методу у формуванні мовленнєвої впевненості здобувачів освіти на уроці німецької мови.....	217
<i>ПОЛІШЕНКО Дмитро</i> . Стереотипні характеристики людини в подільських говірках.....	219
<i>СИМАШОВА Анастасія</i> . Комунікативні стратегії українських політиків у соціальних мережах	221
<i>ТРЕМБОВЕЦЬКИЙ Павло</i> . «Котячий стіл» Майкла Ондатже: роман-травелог як історія дорослішання	224
<i>ТРОФИМЮК Олеся</i> . Філософсько-екзистенційна проблематика як домінанта раннього щоденника Леся Танюка	226
<i>ФАРІОН Андрій</i> . Малі історії великої епохи: хронотоп змін у прозі Мо Яня.....	229
<i>ЧОРНИЙ Роман</i> . Принципи постмодерністської композиції у романі Салмана Рушді «Кішот».....	231
<i>ШЕВЧУК Зореслава</i> . Емоційно-оцінна функція демінутивів у мовному портретуванні: гендерний аспект.....	234

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Випуск 17

Електронне видання

Підписано 9.12.2025. Гарнітура “Таймс”.
Об’єм даних 5,1 Мб. Обл.-вид. арк. 18,8. Зам. № 1217.

Кам’янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам’янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Виготовлено в Кам’янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам’янець-Подільський, 32300.